

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI
BALKAN ÇALIŞMALARI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH'İN KULLARINDAN VEZİR-İ AZAM MAHMUD PAŞA VE FAALİYETLERİ

ÖMER ŞAHİN SAKIZCIOĞLU

1158250170

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ AYŞEGÜL KILIÇ

EDİRNE, 2021

ÖZET

Çalışmamız II. Mehmed Dönemi'nin önemli siyasi karakterlerinden Mahmud Paşa'nın askeri ve siyasi faaliyetleri ile dönemin sosyal ve edebi yaşantısına olan katkısını kapsamaktadır. Bu ölçekte Osmanlı ve Bizans kaynaklarının yanı sıra Mahmud Paşa üzerine yapılan araştırmaları ve konu hakkında bilgi veren tetkik eserlerler tahlil edilip biyografik bir ürün ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma esnasında özellikle birinci ve ikinci el kaynaklar üzerinden yapılan yorumlarda eserin diğer kaynaklar ile olan uyumu titizlikle incelenmiştir. Ulaşılan tüm veriler dikkatle terkip edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en ünlü sadrazamlarından Mahmud Paşa hakkında güvenilir bir eser hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veli Mahmud Paşa, II. Mehmed, Fatih Dönemi, Balkanlar.

Abstract

Our study covers the contribution of Mahmud Pasha to the social and literary life of the period with his military and political activities, who was one of the most important political characters of Mehmed II Period. In this scale, besides Ottoman and Byzantine sources, studies on Mahmud Pasha and research studies, which give information about subject, were analyzed and biographical study were tried to be presented. During this study, compatibility of the study with other sources were examined meticulously in the interpretations on especially primary and secondary sources. All the obtained datas were compiled carefully and it was aimed that revealing reliable study about Mahmud Pasha who was one of the most famous grand veziers of the Ottoman Empire.

Keywords: Veli Mahmud Pasha, Mehmed II, Fatih Period, Balkans.

Önsöz

Şevket Süreyya Aydemir'in II. Adam adlı kült eserini okuduğumda askeri yönüne hayran olmakla beraber sıklıkla eleştirdiğim İsmet Paşa'yı hüznle yâd ettiğimi hatırlıyorum. Kitap bittiğinde tarihin en önemli safhalarında beliren bir dâhinin yanında ikinci adam olmanın ne denli zor bir iş olduğunu öğrenmiştim. En azından artık bir fikrim vardı. Esasında geçmişe dönüp baktığımızda bu ikinci adamların oldukça fazla olduğunu görürüz. Yapmış olduğumuz çalışmamızın konusu olan Mahmud Paşa ise bu ikinci adamlardan olmakla beraber birçok açıdan diğerlerinden ayrılır. İkinci adamların çoğu İsmet Paşa örneğinde olduğu gibi zamanı geldiğinde ya birinci adamın yerine geçer ya da mevcut konumunu ömür boyu korurlar. Mahmud Paşa'nın yaşadığı çağ itibari ile birinci adamın yerine geçmesi mümkün değildi. O zaman geriye ikinci seçenekten başka yol kalmıyor. Peki, Mahmud Paşa hayatının sonuna değin güçlü ikinci adam olarak kalmayı başarabildi mi?

Osmanlı tarihinde katledilen devlet adamlarına sıklıkla rastlanır. Hatta hanedan üyeleri de bu düzenden ziyadesiyle nasibini almıştır. Konuya bu gözle baktığımızda II. Mehmed tarafından katledilen Mahmud Paşa'nın sonu diğerlerinden farklı değildir. O zaman geriye kalan yapılan seferler, kazanılan zaferlerdir. Fakat Osmanlı yazarları durumu bu şekilde tekdüze değerlendirmemiş, Mahmud Paşa'yı bu kadar yalın yâd etmemiştir. Alışılmamış bir şekilde Osmanlı halkı da Mahmud Paşa'ya layık görülen sonu beğenmemiştir. Onlar Mahmud Paşa'ya haksızlık yapıldığına inanmış, onu manevi iklimde yaşatarak, devşirme Paşa'ya Evliyalık makamını vermişlerdir. Ölümünden sonra halk arasında anlatılan hikâyeler zamanla yazıya dökülmüş ve oluşan menakıpta Mahmud Paşa'ya bizzat sultan tarafından ...*Seni ahiret padişahı eyledim*... denilerek birinci adamın tahtı layık görülmüştür.

Kısacası Mahmud Paşa, II. Mehmed gibi bir dâhinin uzun süre ikinci adamlığını yapmış ve bunun sancılarını yaşamış Osmanlı tarihinin önemli devlet adamlarından biridir. Ne yazık ki paşa hakkında ülkemizde yapılan araştırmalarda sadece menakıbı, divanı ve vakıfları ile sınırlı kalmıştır. Onun hakkında yapılan en detaylı araştırma 20 yıldan fazla bir süre önce Theoharis Stavrides tarafından

yapılmıştır. Paşa hakkında yapılan araştırmalar yeni belgelerin ortaya çıkışı ile devam edecektir. Çünkü hala Mahmud Paşa'nın siyasi ve sosyal hayatına dair karanlık birçok nokta bulunmaktadır. Bizim de amacımız bu değil mi zaten? Deryayı andıran dönem içinde bir katre olmak...

Tezimizin eksik yönlerinin olmaması mümkün değildir. Bu noktada tez danışmanımın “*bir tez asla bitmez*” sözü aklıma geliyor. Tezimizin eksik ve varsa hatalı noktaları her gün gelişen Türk tarihçiliğinin başarılı araştırmacıları tarafından yapılan yeni araştırmalarla düzeltilecek, tamamlanacaktır. Bu uzun süreçte yardım ve desteğini gerek yüz yüze gerekse teknolojik kanallardan hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ayşegül Kılıç Hocama teşekkür ederim. Ayşegül Hocamın şahsıma gösterdiği güler yüzü, motivasyonu ve sabrı bu tezin oluşmasında en büyük etkindir. Savunmamıza jüri olarak katılan Prof.Dr. Hatice Oruç ve Dr. Öğretim Üyesi Sabri Can Sannav Hocalarıma da katkılarından dolayı ayrıca teşekkür ederim. Son olarak tezimi yazarken zamanlarından çaldığım sevgili eşim Utku Hanım ve çocuklarım Dide ile Pamir'e sabırlarından ötürü sonsuz teşekkür ederim.

Göz nuru eşim ve çocuklarıma, sonu olmayan sevgim ile ithaf olunur...

Ömer Şahin Sakızcıoğlu

Ağustos 2021 Edirne

İçindekiler

ÖZET	i
Abstract.....	i
Önsöz.....	ii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM.....	7
MAHMUD PAŞA KİMDİR?	7
1.1 Mahmud Paşa'nın Kökeni.....	7
1.2 Osmanlı Kaynaklarında Mahmud Paşa'nın İmajı	12
II. BÖLÜM	22
MAHMUD PAŞA'NIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE VEZİR-İ A'ZAMLığA GİDEN YOL.....	22
2.1 Konstantinopolis'in Fethi Sürecinde Mahmud Paşa'nın Rolü	28
2.2 Mahmud Paşa'nın İlk Sadareti.....	31
2.3 Sırbistan Seferleri	35
2.3.1 Vezir-i A'zam Mahmud Paşanın Sırbistan Seferi.....	40
2.3.2 Resava, Omol Fetihleri 1458	42
2.3.3 Semendire Kuşatması 1458	46
2.3.4 Güvercinlik Kalesi'nin Mahmud Paşa'ya Teslim Edilmesi 1458	48
2.3.5 Semendire Kalesinin Teslim Alınması 1459	53
2.4 Mora Seferleri	56
2.4.2 1463 Mora Seferi	59
2.5 Anadolu Seferleri	63
2.5.1 Amasra Seferi 1461	63
2.5.2 Sinop Seferi 1461.....	66

2.5.3 Mahmud Paşa'ya Suikast Girişimi.....	71
2.5.4 Trabzon'un Fethi 1461	74
2.6.1 Kazıklı Voyvoda Üzerine Sefer 1462	80
2.6.2 Midilli Seferi 1462	85
2.6.3 Bosna Seferi 1463	87
2.6.4 Mahmud Paşa İle Sultan Arasında İlk Fikir Ayrılığı	92
2.6.5 Hersek'in Alınışı.....	94
2.6.6 II. Bosna Seferi 1464	95
2.6.7 Arnavutluk Seferleri	98
2.7.1 Karaman Seferi	100
2.7.2 Vezaretten İlk Azil	102
2.7.3 Eğriboz Seferi 1470	109
2.7.4 Mahmud Paşa, Şehzade Mustafa'yı Zehirletti Mi?	119
2.7.5 Mahmud Paşa'nın II. Vezareti ve Otlukbeli Savaşı.....	128
2.7.6 II. Vezaretten Azl Edilme ve Mahmud Paşa'nın Katli	143
III. BÖLÜM.....	149
BİLİM VE KÜLTÜR ALANINA KATKILARI İLE VAKIFLARI	149
3.1. Adni Divanı, Adına İthaf Edilen Eserler, Bilim ve Kültüre Katkıları	149
3.2. Mahmud Paşa Vakıfları	160
SONUÇ	172
EKLER	193

GİRİŞ

I.Murad döneminde kurulan yeniçeri ocağına asker temin etmek amacıyla pençik adlı bir uygulamanın hayata geçirildiği erken dönem Osmanlı kroniklerinde yer alır¹. İslam Hukukuna² göre esirlerin beşte birinin sultana/devlete ait olduğunu bu kaynağın doğru bir şekilde kullanılması gerektiğini yine erken dönem kronik yazarlarının eserlerinde görüyoruz. İlk Osmanlı Kroniklerinden Âşık Paşazade'nin eseri *Tevarih-i Al-i Osman*'da, Karaman taraflarından bir danışmend olan Kara Rüstem isimli bir kişinin dönemin kadıaskeri Çandarlı Halil'in yanına gelerek “*Efendi, (hana verilmesi lazım olan) bunca malı niçin ziyan edersiniz? ...Gazilerin aldığı bu esirlerin beşte biri Tanrı buyruğuna göre hanındır, niçin almıyorsunuz?*” demesi üzerine Çandarlı'nın durumu Hünkâr'a ilettiğini yazar³. Genel kabul, Sultan I.Murad'ın Tanrı buyruğunu yerine getirilmesini emretmesiyle pençik uygulamasının başladığı yönündedir⁴. Kaynakları değerlendiren Halil İnalcık fethedilen topraklarda askeri sınıfın Osmanlı idari hizmetine alınmasının devşirme sisteminin ilk örnekleri olduğundan bahseder⁵.

¹ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Hazırlayanlar Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, İstanbul 2003, s.114-115.(Âşık Paşazade'nin eserini 15. Yüzyılda kaleme aldığı bilinmektedir.); Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan – Nüma Neşri Tarihi*, Hazırlayanlar, Faik Reşid Unat – Mehmed A. Köymen, TTK, C.1, Ankara 1949, s.197.; Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, Hazırlayan Nihal Atsız (Üç Osmanlı Tarihi), Ötüken Neşriyat, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2011, s.38.

² Pençik sisteminin (yani dar'ülharp sayılan yerlerden alınan esirlerin) İslam Hukuku'na uygunluğu, Enfal-41 ile sabittir. “...*ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. (Enfal – 41)*”. Ayetin mealinden tefsircilerin ortaya koyduğu yorumlar ışığında ganimetin beşte birinin Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan hükümdara ait olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Geriye kalan beşte dört savaşıya (mücadele, gaziye) kalmaktadır. Fakat ülke toprakları üzerinde yaşayan “*kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi*” manasında zimmî olarak adlandırılan tebaanın bu usule dâhil edilmesinin İslam hukukuna uygunluğu tartışmalıdır. Zimmî için Bkz. Mustafa Fayda, “Zimmî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s.428-434.

³ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.115.

⁴ Göş. yer.; Konu hakkında *Kapukulu Ocakları* adlı bir eser hazırlayan İsmail Hakkı Uzun Çarşılı Acemi Ocağı'nın 14. yüzyılın son yarısı içerisinde Çandarlı Kara Halil ve Molla Rüstem çalışması ile Hünkâr I. Murad zamanında Gelibolu'da tesis edildiğini yazar. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, TTK, 3. Basım, Ankara 1988, s.5.

⁵ Halil İnalcık, “Devlet Teşkilatında Kul Sistemi”, *Doğu Batı Makaleler II*, 3. Baskı, Ankara 2016, s.146.

Zaman içerisinde Pençik kanunu esaslı bir şekilde tespit edilmiştir⁶. Sistemin özü; darülharp sayılan bölgelere yapılan gaza sonucunda elde edilen ve ganimet kalemleri arasında sayılan, insanın varlığına dayanıyordu. Pençik usulü ile seçilen esir köle statüsünden çıkıp kul statüsüne yükseliyor, seçilmeyenler ise köle olarak kalıyorlardı⁷. Bu yol ile elde edilen insan kaynağından yeniçeri asker ocağı kurulmuştur. Ocağın kuruluş tarihini İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1363 olarak verir⁸.

Uygulamanın ortaya çıkışından sonra acemi ocağının zamanla genişlemesi asker ihtiyacını artırmış ve özellikle Ankara savaşı sonucunda fetihlerin bir müddet durması pençik uygulamasından sağlanan insan kaynağını yetersiz kılmıştır⁹. Merkezi iktidarın önemli bir gereği olan direkt sultana bağlı kulların varlığı, bu kulların kaynağı sorununu doğurmuş, savaşlardan sağlanamayan insan kaynağı Osmanlılarda kendi reayasından, Hristiyan vatandaşları toplayarak farklı bir devşirme yönteminin çıkışına sebep olmuştur¹⁰. Osmanlılar devşirmeyi bir köle sistemi olarak görmemiş, olağanüstü durumlarda devlet tarafından konulan bir tedbir olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim devşirme kulların köle statüsünden ayrı tutuldukları görülmektedir¹¹. Halil İnalcık bu durumun isbatına Osmanlı ordusunda yıllarca hizmet veren ve yaşadıklarını kaleme alan Konstantin Mihailovic'i örnek vermektedir. Mihailovic:

“Eğer onların (yabancı topraklardan köleler) sayıları yetmezse, O (Sultan), (geri kalanı) her bir köyün verebileceğinin en fazlasını saptamış olarak, topraklarında bulunan bütün köylerin erkek çocuğu olan Hristiyanlardan alır. Ve kendi topraklarından aldığı erkek çocuklara cilik (doğrusu ilik) denir. Onların her biri mülkünü öldükten sonra kime isterse bırakabilir. Ve düşmanların arasından aldıklarına pendik (doğrusu pençik) denir. Bu sonuncular öldükten sonra hiçbir şey

⁶ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.9.

⁷ Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, 3. Baskı, İstanbul 2004, s.15.

⁸ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C. 1, Ankara 1988, s.448.; Devşirmenin kökeni üzerine makale bkz. Vasilis Dimitriadis, “Devşirmenin Kökenleri Üzerine Düşünceler”, *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 49, Editör Elizabeth A. Zachariadou, Çevirenler Gül Çağalı Güven – İsmail Yergüz – Tülin Altınova, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 23-33.

⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu...*, s.13.; Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s.254.

¹⁰ Halil İnalcık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler II*, 3. Baskı, Ankara 2016, s.117.

¹¹ Göş. yer.

bırakamazlar; daha doğrusu artlarında bıraktıkları imparatora gider. Bir tek istisna vardır: Eğer birisi iyi davranışlar gösterir ve özgürlüğü hak ederse, malını mülkünü istediği kişiye bırakabilir.”¹²

Mihailovic, bir nevi bu kulların yasal haklarından bahsederken onların köle olmadığını söylemektedir. En sade biçimde devşirme; kölelerin veya Osmanlı ülkesi vatandaşı Hristiyan ailelerin sağlıklı, bedensel olarak orantılı, güçlü ve zeki erkek çocuklarının sekiz ila on sekiz yaş aralığında, belli zaman dilimlerinde bir yasa dâhilinde devlet eliyle seçilerek yine devlet hizmetinde istihdam edilmesi olarak açıklanabilir¹³. Osmanlı klasik döneminde Müslüman çocuklardan devşirme alınmadığını bunun tek istisnasının Bosnalı Müslüman çocukların olduğunu da eklemek gerekir¹⁴. II. Murad dönemi itibari ile Osmanlı vatandaşı gayri müslimlerin belirlenen şartlara uygun erkek çocuklarının devşirme usulü ile hizmet etmek üzere devlet görevine alındığı anlaşılmaktadır¹⁵. Bu yeni usul ile kanun dâhilinde Rumeli’deki Hristiyan tebaanın evlatları tedricen müslümanlaştırılacak ve bu suretle Osmanlı devleti ordusu kuvvetlenecekti¹⁶. Devşirme sistemi bir nevi Osmanlı askerlik yapısının üretken bir uygulamasıdır ve Selçuklulardaki gulam sisteminin gelişmiş halidir¹⁷. Osmanlı devleti idari yapısının temelini teşkil eden sistemde, kul terimi; gulam, gulman, cuvan, oğlan ve zaman zamanda çeleb olarak Osmanlılarca kullanılmıştır¹⁸.

II. Mehmed Döneminde devşirme usulü, kanunlar dâhilinde devam etmiştir¹⁹. XVI. yüzyılın sonuna kadar sistemin mükemmel işlediğini söylemek mümkündür²⁰.

¹² Halil İnalcık, *Köle Emegi...*, s.118.

¹³ Abdullah Demir, “Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, SD Yayınevi, C.1, Sayı 1,2017, s.19.

¹⁴ Aşkın Koyuncu, "Devşirme Tarihine Bir Derkenar: Bosna'nın İslamlaşması ve Osmanlı Terminolojisinde Potur ve Potur Oğulları Terimlerinin Anlamı," In *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir "Yalnız" İsim Bahaeddin Yediyıldız'a Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2015, s.213-259.

¹⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu...*, s.13.

¹⁶ Göş. yer.

¹⁷ Mustafa Gündüz, “Enderun Mektebi ve Osmanlı’da “Üstün Yeteneklilerin Eğitimi””, *Eğitime Bakış Eğitim öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı 37, Ankara 2016, s.12.

¹⁸ Halil İnalcık, *Kul Sistemi...*, s.145.

¹⁹ Mustafa Gündüz, a.g.m., s.13.

²⁰ Şahin Ceylanlı, “Osmanlı Ordusunun Bozuluşu ve Çöküşü”, *Sosyoloji Konferansları (Journal of Economy Culture and Society)*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1988, s.162.

Kul sisteminin, Osmanlılardan önce benzer şekilde İran, Memluk ve Selçuklularda uygulandığını da belirtmek gerekir. Fakat Osmanlılar sistemi, tebaasındaki Hristiyan çocukları almak suretiyle geliştirmiş, sadece asker üreten bir yapı olmaktan kurtarıp ayrıca bürokrasiye devlet adamı üreten bir şekle bürümüşlerdir²¹. Devşirme sistemi Osmanlı İmparatorluğu döneminde devletin idari, askeri kadrolarında ve padişahın özel hizmetinde kullanılacak insanların ana kaynağını oluşturmuş, Osmanlı tarihine damga vuracak önemli isimlerin çıkmasına vesile olmuştur²². Osmanlı tarihinde bunların en bilinenlerinin Veli Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Makbul İbrâhim Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Ferhad Paşa, Lala Mehmed Paşa, Kara Murad Paşa, Kemankeş Mustafa Paşa ve Köprülü ailesinin olduğunu söyleyebiliriz²³. Devlete uzun süre hizmet etmiş bu kulların çoğunun sarayda eğitim ve terbiye aldığı görülür. II. Murad dönemi itibari ile devşirilen çocuklardan yetenek ve kabiliyeti ile ön plana çıkanlar Enderun mektebinde tahsil görür, terbiye alır Türk ve Müslüman adetlerini öğrenirlerdi²⁴. Bu dönemde enderunda eğitim gören çocukların hepsinin Müslüman olmuş Hristiyan çocuklar yani devşirmeler olduğu bilinmektedir²⁵. Yönetmelik kapasiteye sahip bu devşirme çocukların Enderun mektebinde yetiştirilmeleri ile üst düzey bürokratik kadrolarda istihdam edilmesi, Osmanlıların sisteme en büyük katkısı olarak değerlendirilir²⁶. Genel kabule göre Fatih döneminde asıl teşkilat yapısına

²¹ Osman Bayraktar–Nihat Alayoğlu, “Günümüz Örgütleri İçin Yetenek Yönetimi Modeli Önerisi: Devşirme Sistemi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.51, Sayı 3, 2018, s.90.

²² Serdar Özdemir, *Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi*, 1. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2008, s.150-151.

²³ İlber Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s.31.

²⁴ Özgür Sadık Karataş, “Klasik Türk Müziği Eğitimi’nde Bir Saray Üniversitesi: Enderun Mektebi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2, 2014, s.871; Enderun mektebi II. Mehmed zamanında kurulmamasına rağmen asıl hüviyetine bu Sultan döneminde kavuşmuştur. Bu okul II. Mehmed döneminde devletin en emin ve en etkili araçlarından biri haline gelmiştir. Çocuklar düşünsel kapasitelerine göre ya Enderun mektebine yâda yeniçeri ocaklarına yönlendirilirdi. İmparatorluğu genişletmek ve merkezileştirmek isteyen, merkezi imparatorluğun kurucusu Sultan II. Mehmed bu okulu geliştirdi. Adalet makamları haricinde kamudaki en üst makamların hemen hepsi buradan mezun olan devşirme çocuklara verildi. Yeniçeriler hariç yetkilerle donatılmış Sadrazam dahi padişahın kölesi idi. II. Mehmed’in başkenti İstanbul’a taşınması ile Enderun mektebi çeşitli odalara bölünerek yeniden örgütlendi. Bu odalar; Kapıcılar ve Doğancılar, Küçük Oda Büyük Oda, Kiler Odası, Hazine Odası ve en son Has Oda. Her oda öğrencisinin giydiği elbisenin rengi ve numaraları farklı idi. Her iki yılda bir yapılan seçim ile Padişah’ın huzurunda yapılan törenle bir üst odaya geçilirdi. Odalarda üste çıkıldıkça Padişah’a daha çok yaklaşıldı. Bkz. Andre Clot, *Fatih Sultan Mehmed*, 2. Baskı, Çeviri Necla Işık, İstanbul 1994, s.167-170.

²⁵ Gös. yer.

²⁶ Osman Bayraktar – Nihat Alayoğlu, a.g.m. s.91.

kavuşan, devlete askeri ve mülki idareci yetiştiren Enderun Mektebi'nin²⁷ II. Murad dönemi ilk öğrencilerinden biri de tezimizin konusu olan Mahmud Paşa'dır.

II. Mehmed Dönemi'nde kul sistemi zirveye ulaşmıştır²⁸. Dönemin genel siyasetine baktığımız zaman Sultan'ın merkezi yönetimi güçlendirmek ve merkezden bağımsız bir derebeyi sınıfının ortaya çıkışını engellemek için bazı köklü tedbirler aldığını görürüz²⁹. II. Mehmed dönemine kadar Anadolu Selçuklularında olduğu gibi askeri makamlar kul kökenli kişilere verilmesine rağmen vezir-i azamlık ve maliye gibi en önemli idari kadroların ilmiye sınıfına mensup Müslüman Türklere verildiğini belirtmek gerekir³⁰. II. Mehmed bu geleneğin aksine İstanbul'un fethinden hemen sonra iktidarını sınırlandırdığını düşündüğü Türk kökenli Çandarlı Halil Paşa'yı ortadan kaldırmış ve saltanatı boyunca Karamani Mehmed Paşa hariç vezir-i azamlarını kul kökenlilerden seçmiştir³¹. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal kurumlarını geliştirerek, devlet yetkilerini tek elde toplayan II. Mehmed, büyük dedesi Yıldırım Bayezid'in deneyip başarısız olduğu merkeziyetçi imparatorluğu kesin olarak kurmuştur³². Kul kökenlilerden seçtiği vezir-i azamların yetkilerini genişleterek merkeziyetçi yapının güçlü bir temsilcisi haline getirmiştir³³. Bunu II. Mehmed'in büyük dedesi Yıldırım Bayezid ile aynı duruma düşmek istememesine karşı aldığı bir tedbir olarak değerlendirebiliriz³⁴. Bu kullar kuvvetli uc beğleri karşısında merkeziyetçi yapının kurulmasında en büyük etken olmuştur³⁵. Belkide durumu en güzel Kemal Paşazade'nin şu kaydı özetler niteliktedir: "...*gılmanın hepsi Padişah kapısında eşit olduklarından hiç biri diğerlerine üstün çıkmayı ve saltanat iddiasında bulunmayı aklından geçirmez.*"³⁶. Kendinden önceki Padişahlar gibi herhangi bir Türk

²⁷ Mehmet İpşirli, "Enderun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s.185.

²⁸ Halil İnalçık, *Kul Sistemi...*, s.147.; Abdulkadir Özcan, *Kul...*, s.349.

²⁹ Kâldy Nagy, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Merkezî Yönetimin Başlıca Sorunları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sayı 12, Ankara 1969, s.49. ; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s.39.

³⁰ Halil İnalçık, *Kul Sistemi...*, s.147.

³¹ Halil İnalçık, *II. Mehmed...*, s.405.

³² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, 54. Basım, İstanbul 2009, s.116.

³³ Halil İnalçık, *II. Mehmed...*, s.405.

³⁴ Abdullah Demir, a.g.m., s.20.

³⁵ Gös. yer.

³⁶ Halil İnalçık, *Kul Sistemi...*, s.148.

ailesinin kendi hanedanına alternatif olmasını istemeyen II. Mehmed, vezirlerini devşirme asıllı olanlardan seçmiş ve ayrıca Osmanlı Ordusunun ana unsuru olan merkeze bağlı yeniçeri sayısını artırmıştır³⁷. II. Mehmed'in tahta çıkışında isyan eden yeniçerileri şiddetle cezalandırdığı ve bunların yerine sarayda avcı bölüklerinde bulunan askerleri sekban adı altında yeniçeri birliklerine dâhil ettiği Halil İnalıcık tarafından ortaya konulmuştur³⁸. Sultanın, sadece merkezden emir alan ve sayıları gittikçe artan, gülbankında (hep bir ağızdan ettikleri duada) “*Kulluğumuz padişaha ayan...*”³⁹ diyen bu kuvvetli birlikler sayesinde bağımsız davranan uç beylerini sancak beyi haline getirdiği görülür⁴⁰. Sultan sadece şahsına itaat eden bu kulları yüksek mertebelere getirmekle onlara olan güvenini de göstermiştir. Örneğin 1456-1468 yılları arasında devletin güçlü ordusu Rumeli askerlerini, Beylerbeyliğini’de kendisine bağlamak suretiyle vezir-i azam Mahmud Paşa’ya teslim etmiştir⁴¹. Sonuç itibari ile alt başlıklarda detaylandırılacağı üzere Mahmud Paşa sistemin bir ürünü olarak Osmanlı devlet hizmetine alınmış, II. Mehmed Dönemi’nin en önemli siyasi karakteri olmasının yanı sıra, devşirme sisteminin en güzel, en belirgin örneklerinden biri haline gelmiştir.

³⁷ Abdullah Demir, a.g.m., s.21

³⁸ Halil İnalıcık, a.g.e., s.118

³⁹ Reşad Ekrem Koçu, a.g.e., s.8.

⁴⁰ Halil İnalıcık, a.g.e., s.118.

⁴¹ Abdulkadir Özcan, Kul..., s.349.

I.BÖLÜM

MAHMUD PAŞA KİMDİR?

1.1 Mahmud Paşa'nın Kökeni

Mahmud Paşa'nın kökeni hakkında elimizde varolan bilgilerin çoğu halen kesinlik kazanmamasına rağmen, Osmanlı kronikleri, Bizans kaynakları ve XVI. yüzyıl tezkirelerinde birbirini tutmayan fakat genel itibari ile benzer, zengin bir kaynağa sahibiz. Yapılan çalışmalar onun Sırp, Hırvat, Leh, Rum yâda Bulgar olabileceği yönündedir⁴².

Mahmud Paşa'nın Bizans asıllı müverrihler tarafından hazırlanan kaynaklarda Sırp veya Rum asıllı anıldığı göze çarpar⁴³. Eserinde sık sık rastlanan Türk rivayetleri ve Mora'da cereyan eden olayları çok iyi bilmesi ile Türk hâkimiyeti altında yaşadığı düşünülen 15. yüzyıl Bizans tarihçisi Chalkokondyles, Mahmud Paşa'nın babasının Mihail adında Rum, annesinin ise bir Sırp olduğunu ve Paşa'nın Krusevaç'da (Alacahisar) doğduğunu kaydeder⁴⁴.

Historia adını verdiği eseri ile 1451-1467 yılları arası II. Mehmed Dönemi'ni anlatan ve eseri Fatih Sultan Mehmed'e ithaf eden, yine önsözünü de Sultanın başarılarını anlatmak amacıyla kaleme alan 15. yüzyılın bir diğer Bizans asıllı tarihçisi Kritovulos⁴⁵ Mahmud Paşa'nın anne ve babadan Bizans'ın soylu bir ailesinden

⁴² Kritovululos, *İstanbul'un Fethi*, 3. Baskı, Çeviren Karolide Efendi, İstanbul 2011, s.115.; Aşık Çelebi, *Meşa'irü's - Şu ' Ara*, Hazırlayan Filiz Kılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018, s.458.; İbn-i Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter*, Hazırlayan Şerafettin Turan, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 113.(İbn-i Kemal'in eserini 16. Yüzyılın başlarında tamamladığı bilinmektedir.); Osmanzade Ahmed Taib, *Hadikatü'l Vüzera*, Atatürk Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ahmet Çoban, Erzurum 2005, s.14.; N. Ahmed Banoğlu, *Camilerimiz ve Banileri Mahmud Paşa –Hayatı ve Şehadeti-*, Gür Kitabevi, İstanbul 1970, s.7.; Erhan Afyoncu, *Truva'nın İntikamı*, 8. Baskı, İstanbul 2016, s.129.

⁴³ Şehabeddin Tekindağ, "Mahmud Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s. 376.

⁴⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.485.

⁴⁵ Semavi Eyice, "Kritovulos, Mikhael", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.109.

geldiğini, babası tarafından ceddinin Bizanslıların ünlü kahramanı Vhilanthropinos’a dayandığını söyler⁴⁶.

Türk tarihi üzerine araştırmalar yapan 20. yüzyılın önde gelen şarkiyatçılarından Franz Babinger da *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*⁴⁷ adlı eserinde Chalkokondyles ve Kritovulos’un görüşlerine benzer bir şekilde Mahmud Paşa’nın soyunu Sırp Despotluğunda Kantakuzenoslar dışında, en saygın aile olan Bizanslı Angeloslar’a dayandıran tarihçilerdendir⁴⁸. Yine 19. yüzyılda Osmanlı tarihi üzerine yazdığı eserleri ile bilinen Avusturyalı şarkiyatçı Joseph Freiherr von Hammer yaptığı araştırmalara dayanarak Mahmud Paşa’nın annesinin Sırp babasının Rum olduğunu belirtir⁴⁹. Osmanlılar üzerine araştırmalar yapan bir diğer Romanyalı tarihçi Nicolae Iorga’nın II. Mehmed dönemi hakkında yazdığı eseri *Büyük Türk Fatih Sultan Mehmed*’te Mahmud Paşa’nın babasının Rum ve adının Mihail olduğunu ayrıca annesinin Sırp asıllı olduğunu ve bu durumun dönemi yaşayan herkesçe bilindiğini söyler⁵⁰. Iorga, bu genel bilginin yanı sıra Paşa’nın çocukluğunun Sırbistan’da geçtiğini ve Mora Arhontu Manuel Bubali’nin eşinin Mahmud Paşa’nın sütannesi olduğuna dair ilginç bir detayı Chalkokondyles ve Sprantez’i kaynak göstererek paylaşır⁵¹.

19. yüzyılın bir diğer Alman Şarkiyatçısı Johann Wilhelm Zinkeisen’da⁵² Mahmud Paşa’nın anne tarafından Sırp, baba tarafından ise Rum olduğunu kabul etmektedir⁵³. Fransız şair ve yazar⁵⁴ Alhonse de Martine gibi yine 19. Yüzyıl batılı tarihçilerin yanı sıra Caroline Finkel gibi günümüz batılı tarihçilerinin eserlerinde

⁴⁶ Kritovulos, *a.g.e.*, s.115.

⁴⁷ Semavi Eyice, “Babinger, Franz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1991, s.390-392.

⁴⁸ Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, 7. Baskı, Oğlak Yayınları, İstanbul 2010, s.113.

⁴⁹ Josep Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3, Üçdal Neşriyat, 2003, s.17.

⁵⁰ Nicolae Iorga, *Büyük Türk Fatih Sultan Mehmed*, Tercüme Nilüfer Epçeli, 1. Baskı, İstanbul 2018, s.225.

⁵¹ Göş. yer.

⁵² Kemal Beydilli, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s.446-448.

⁵³ Johann W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-2*, Çeviri Nilüfer Epçeli, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s.80.

⁵⁴ Emel Kefeli, Alphonse de Martine, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.93.

Mahmud Paşa'yı Bizans-Sırp asıllı andıkları görülüyor⁵⁵. Anlaşıldığı üzere batılı araştırmacılar genel olarak Chalkokondyles ve Kritovulos'un izinden Mahmud Paşa'nın kökenini Sırp/Rum ekseninde açıklamaktadırlar. Osmanlı tarihi hakkında detaylı araştırmaları olan Türk tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın da Mahmud Paşa'nın baba tarafından Rum ana tarafından Sırp olduğu görüşünü yakın bulduğunu da söylemek gerekir⁵⁶.

Osmanlı tarih yazıcılığında biyografik eserlerin oldukça geç ortaya çıkması⁵⁷ Mahmud Paşa'nın milliyetinin aydınlatılmasını güçleştirmektedir. Örneğin 15. yüzyıl tarih yazıcılarından Âşık Paşazade, eseri *Tevarih-i Al-i Osman*'da padişahlara ayırdığı kısımdan sonra vezirlerin ad ve eserleri için de bir bölüm ayırmıştır⁵⁸. Fakat ne yazık ki Mahmud Paşa'nın da yer aldığı bahsi geçen kısımda bu üst düzey devlet adamlarının kökeni/soyu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yine de erken dönem Osmanlı kroniklerinde Paşa'nın milliyeti ile ilgili küçük ama önemli bilgi kırıntılarına rastlanılır⁵⁹. Devlet adamlarının soyları hakkında bilgi veren Osmanlı kronik yazarlarının genel itibari ile Mahmud Paşa'yı Sırp yâda Hırvat olarak tanımladıkları görülür. Örneğin eserini 16. yüzyılda II. Bayezid'in isteği üzerine kaleme alan İbn-i Kemal Sırbistan seferinden bahsederken detaylı bilgi vermeden, "...vilayet-i Laz kanındandı." diyerek Mahmud Paşa'nın Sırp asıllı olduğuna dikkat çeker⁶⁰.

16. yüzyılda bir dünya tarihi olarak kaleme aldığı eseri *Künhül Ahbar*'ı yazarken birçok farklı kaynaktan yararlandığını bildiğimiz Gelibolulu Mustafa Ali Efendi⁶¹ ise Mahmud Paşa'nın Hırvat asıllı olduğunu söyler⁶². Eserlerini 17. yüzyılda kaleme Osman-Zade Ahmed Ta'ib Efendi'de, Osmanlı İmparatorluğunun doksan üç

⁵⁵ Alphonse de Lamartine, *Türkiye Tarihi*, C.2, Hazırlayan M. R. Uzmen, İstanbul 1977, s.483.; Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923*, 1. Baskı, Çeviri Zülal Kılıç, İstanbul 2007, s.51.

⁵⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...* C.2, s.485.

⁵⁷ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, İstanbul 1999, s.93.

⁵⁸ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.287.

⁵⁹ Feridun M. Emecen, *a.g.m.* s.85.

⁶⁰ İbn- Kemal, *a.g.e.*, s.113.

⁶¹ Ömer Faruk Akün, "Ali Mustafa Efendi Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1989, s.416-420.

⁶² Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l Ahbar*, C.II, TTK, Ankara 2003, s.182.

vezir-i azamının hayatını incelediği biyografik eserinde, Gelibolulu Mustafa Ali Efendi ile aynı görüşü paylaşır, o da Mahmud Paşa'nın Hırvat asıllı olduğu kanısındadır⁶³.

16. yüzyıl tezkirecilerden Sehi Bey, Mahmud Paşa'nın *Abdullah oğludur* diyerek onun devşirme olduğuna dikkat çeker lakin milliyeti hususunda bilgi vermez⁶⁴. Âşık Çelebi⁶⁵ ve (Osmanlı şair ve devlet adamı Kınalı Zade Ali Efendi'nin oğlu) Kınalı Zade Hasan⁶⁶ Çelebi (Ö. 1604) gibi tezkireciler ise Mahmud Paşa'nın Alacahisar doğumlu olduğunu söyler⁶⁷. Bu iki tezkireci Mahmud Paşa'nın doğum yeri bilgisini vermelerine rağmen kökeni hakkında yorum yapmazlar. İslam Ansiklopedisi Mahmud Paşa maddesini kaleme alan Şehabettin Tekindağ tezkirecilerin Alacahisar doğumlu olduğunu söylemelerini şüpheli bulur⁶⁸.

19. Yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından Tayyazade Ata Bey *Osmanlı Saray Tarihi* isimli eserinde Mahmud Paşa'nın Hırvat asıllı olduğunu kaydedenlerdendir⁶⁹. Yine 19. Yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından Mehmed Süreyya'da biyografik eseri *Sicill-i Osmani*'de Mahmud Paşa'nın Alacahisarlı bir Hırvat olduğunu kaydeder⁷⁰.

Kaynaklarda Mahmud Paşa'nın annesine ve Mihail Angeloviç adıyla anılan bir kardeşine de rastlıyoruz⁷¹. Ayrıca araştırmacılar, Trabzon Rum İmparatoru David Komnen'in başmabeyincisi Yorgi Amiruçi'nin Mahmud Paşa'nın kuzeni olduğunu belirtirler⁷². Kardeş Mihail Angeloviç ise kaynaklarda, bölgede sözü geçen bir Sırp

⁶³ Ahmet Çoban, *Hadikatü'l Vüzera Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2005, s.14.

⁶⁴ Sehi Bey, *Heşt Bihişt*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s.27.

⁶⁵ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s.458.

⁶⁶ Kınalı Zade Hasan Çelebi, XVI. Yüzyıl tezkirecilerindendir. Bkz. Mustafa İsen, "Kınalızade Hasan Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s.417.

⁶⁷ Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu' Ara*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Hazırlayan Aysun Sungurhan – Eydurhan, Ankara 2009, s.43.

⁶⁸ Şehabettin Tekindağ, *a.g.m.*, s.378.

⁶⁹ Tayyar-Zade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun*, 1. Baskı, Hazırlayan Mehmet Arslan, İstanbul 2010, C. II, s.13.

⁷⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.3, İstanbul 1996, s.925.

⁷¹ Aşık Paşazade ve Neşri, Semendire'nin teslim edilmesinde Mahmud Paşa'nın kardeşinin rolüne vurgu yaparlar. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.231.; Neşri, *a.g.e.*, s.737.

⁷² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.178.; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.71.; Vladimir Mirmiroğlu, *Fatih Sultan Mehmed Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, Çituri Biraderler Yayınevi, İstanbul 1945, s.94.; Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.55.;

Boyarı olarak anılır⁷³. Mihail Angeloviç'in Sırp devleti içerisinde yükselip Sırp beyleri üzerinde etki sahibi bir karakter olduğu Mahmud Paşa'nın Sırbistan seferleri esnasında dikkat çeker. Halil İncılık, Mihail Angeloviç'in dönemin Sırp Naipliğinin üç üyesinden biri olduğunu belirtir⁷⁴.

Alt başlıklarda detaylandıracağımız üzere Paşa'nın Osmanlılar ile tanışmasındaki genel kabul, annesi ile bir seyahat esnasında Osmanlı akıncıları tarafından esir alınması yönündedir⁷⁵. Annesinin yukarıdaki kayıtları destekler nitelikte bir Ortodoks olduğu II. Mehmed tarafından ilerleyen dönemde kendisine verilecek olan bir fermanla anlaşılmaktadır. II. Mehmed tarafından hürmet gören anneye o dönem ünlü olan Prodomo Kilisesi'nin 1462 yılında armağan edildiğine ilişkin ferman bugün Fener Rum Patrikhanesi'nde muhafaza edilmektedir⁷⁶. Açık bir şekilde anlaşıyor ki Paşa'nın annesi dininden dönmemiş bir ortodoks Hristiyandır. Fermanın latin harflerine çevrilmiş metni:

“Nişani Humayun ve fermani nafizi meymun enfez-u-llahı taala ila yevmi yub'esun oldurki, Şimdiki halde ekmel-ul -ümera -ul -azam, alkalul -vüzera -ul -faham, nazuret -ul -dinan -ul -vezaret, aynı ayan-ul -emaret, mukarib -ul -huzur -ul -aliye, müşir -ul -devlet -ul -galibe, elmahsusu bi inayet -ul -melik el mabut, Mahmut Paşa dame rif'atuhunun validesi, mahrusei Konstantınıyede Prodomo Petra Manastırı dimekle meşhur olan Manastırı tevabii ve levahiki ile layık görüp mülkluğ verdim ki badelyevim tehti yedinde olup malikane mutasarrıf ola. Hiç aferide kainen men kane manı ve dad'ı olmaya ve müdahale kılmaya ve taaruz değurmeye, ve tepdil ve tağyir etmeye, beti mutalaa kılanlar mazmunun muhakkak bilüp alameti şerif üzere

⁷³Aşık Paşazade Sırp Voyvodasının, Semendire'yi teslim etmesi için Mihail Angeloviç'e yetki vermesinden bahseder. Kaynaklarda yer alan bu ve benzeri bilgiler kardeş Mihail'in bir Boyar/Bey olduğuna işaret etmektedir. İncılık'ta Babinger'in Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı adlı eserine yazdığı eleştirel makalesinde Mihail'in dönemin Sırp Naipliğinin üç üyesinden biri olduğunu söyler. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.231.; Neşri, *a.g.e.*, s.737.Franz Babinger, *a.g.e.*, s.443. (Kitaba ekli Halil İncılık eleştirisi)

⁷⁴Franz Babinger, *a.g.e.*, s.443. (Kitaba ekli Halil İncılık eleştirisi)

⁷⁵Josep Von Hammer, *a.g.e.*, s.17.; Franz Babinger, *a.g.e.*, s.113.; N. Ahmed Banoğlu, *a.g.e.*, s.55.

⁷⁶Vladimir Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.91.

itimad kılalar. tahriren fi evaili recep-ul –mucerep sennetun sebaa ve sittine ve semanemie (867/1462)⁷⁷ şeklindedir.

Sonuç olarak Bizans asıllı kronik yazarlarında ve onların izinden gittiği anlaşılan batılı araştırmacılar da Mahmud Paşa'nın baba tarafından Rum anne tarafından ise Sırp olduğu kanısı daha yüksektir. Osmanlı kaynaklarının genel görüşü ise Paşa'nın Alacahisar doğumlu bir Sırp veya Hırvat olduğu yönündedir diyebiliriz. Halil İnalcık bugün elde bulunan Mahmud Paşa menakıbname suretlerinden babasının Manastır papazı Pop Kasap olma ihtimalini zikreder⁷⁸. Paşa'nın kökeni kesinlik kazanmamasına rağmen annesinin Ortodoks olduğu ve kardeşinin Sırbistan'da hatırlı bir kişi olduğu bilinmektedir.

1.2 Osmanlı Kaynaklarında Mahmud Paşa'nın İmaju

Nizamü'l-Mülk meşhur eseri *Siyasetname*'de vezirlerin önemine “...*Padişahın ve memleketin şenlik yahut kargaşası onlara bağlıdır. Vezir iyi tabiatlı biriyse o memleket kalkınır, ordu ve reaya hoşnut ve huzurlu, padişah ise kaygulardan azade olur. Vezir şirret birisi ise memlekete telafi ve tedavisi imkânsız hasarlar verir ve bu sebeple padişahın gönlü daralır, zihni bulanır ve memlekette karışıklıklar zuhur eder.*”⁷⁹ sözleri ile dikkat çeker. Osmanlı kronik yazarlarının da referansı adeta Nizamü'l-Mülk'ün bu sözleridir. Dönemi yaşayan veya sonradan yazan birçok kronik yazarı Mahmud Paşa'nın iyi tabiatı, askeri dehası, bilime, sanata düşkünlüğü ve ileri görüşlü bir devlet adamı olmasından bahseder.

Tarih-i Ebü'l Feth adlı eserinde uzunca bir süre Mahmud Paşa'nın yanında bulunduğunu söyleyen Tursun Bey'in Paşa için söyledikleri ona olan yakınlığı nedeniyle çalışmamız açısından en kıymetli bilgileri içerir. Ayrıca Tursun Bey eserini

⁷⁷ Vladimir Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.93.

⁷⁸ Halil İnalcık- M. Oğuz, “Yeni Bulunmuş Bir Gazavat-ı Sultan Murad”, *AÜDTCF Dergisi*, C.VII, Sayı 1, Ankara 1949, s.494.

⁷⁹ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1941, s.29.

İdris-i Bitlisi⁸⁰, İbn-i Kemal⁸¹ gibi teşvik alarak yazmadığı gibi Sultana yâda yanında on iki yılını geçirdiği Mahmud Paşa'ya da ithaf etmemiştir⁸². Örneğin Enveri, Tursun Bey gibi Mahmud Paşa tarafından himaye edilmiş ayrıca *Düsturname-i Enveri*'yi ona ithaf etmiştir⁸³. Tursun Bey kayıtlarını Enveri'nin yazdıklarına göre önemli kılan Enveri'nin methiyelerinin sonunda Mahmud Paşa'dan maddi bir çıkar beklediğini açıkça söylemesidir. Enveri, Mahmud Paşa'yı "... O, önemli işlerde fikrine başvurulandır; firaset göklerinin güneşidir. Süleyman Peygamber ile veziri Asaf'ın, meşhur hükümdarlardan İskender ve Dara'nın sanki bütün özellikleri onda toplanmıştır... Mahmud Paşa, izzile Sıddık (Hz. Ebubekir), ilmile Haydar (Hz. Ali), adlile Faruk (Hz. Ömer) ve hilmile Hz. Osman'a benzerdi..."⁸⁴ sözleri ile tanımladıktan sonra "Herkesi iyiliği olan Mahmud Paşa'dan benim de bir isteğim var. Çok zahmetler ve güçlükler çektim. Bana bir çiftlik köy verirse çok sevinirim. Bu dileğimi geri çevirmeyeceğini umarım."⁸⁵ diyerek beklentisini dile getirir.

Mahmud Paşa ile birçok sefere katılan ve on iki yıl onun himayesinde olduğunu söyleyen Tursun Bey:

"Ve çün meşhurdur ki, bu münammık-ı sutür, merhum Paşa huzurunda, -ki Nizamü'l-mülk-i vezir-i Sultan Melik Şah-ı Selçuki bunca metanet-i re'y ü tedbir ile ve zeka vü kiyaset ile meşhurdur; bunun ahdine irse, nüvvab-ı kamyabının harita-keşliği şuğlinün müjdesine, aşık-var göğşe destar yirine baş değdüreydi, (Beyt) Ger olmasa kitab u rüsül farza oladı / Halkun nizam-ı haline ray-i rezini bes- Nesr - <<tabe serahü ve ce'ale'l-cennete mesvahü(Toprağı hoş olsun. Allah yerini cennet eylesin)>> , anun gibi azizün hizmet-i isti'dad-bahşı ile on iki yıl mikdarı müşerref oldum; ve atyeb-i

⁸⁰ İdris-i Bitlisi II. Bayezid'in emri ile yazmış olduğu eserini yine ona takdim etmiş ve 50.000 nakit akçe ile ödüllendirilmiştir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul 2000, s.485.

⁸¹ Sultan II. Bayezid'in İbn-i Kemal'e bir tarih eseri kaleme alması için 30.000 akçelik bir ihsanda bulunduğu bilinmektedir. Bkz. Şerafettin Turan, "Kemalpaşazade", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara 2002, s.239.

⁸² Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l Feth*, Hz. Mertol Tulum, 1. Baskı, İstanbul, 1977, s.XX.(Tursun Bey'in eserini 15. Yüzyılda kaleme aldığı bilinmektedir.)

⁸³ Abdülkadir Özcan, "Düsturname-i Enveri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1994, s.49.

⁸⁴ Enveri, *Düsturname-i Enveri* (19-22. Kitaplar), Hazırlayan Necdet Öztürk, 2. Baskı, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2012, s.LXVII.

⁸⁵ Enveri, *a.g.e.*, s.LXXI.

*ömrüm, anun semerat-ı terbiyeti ile ve mevayid-i fevayid-i sohbeti ile geçti. Ve halla elezz-i zindegani oldur ki, bir ehl-i fazl mahdumun hizmetinde nakd-i ömr sarf ola.”*⁸⁶ demektedir.

Tursun Bey, Mahmud Paşa'nın yumuşak huylu, hoşgörülü ve güçlü bir mizacının olmasının yanı sıra sohbetlerinden ve öğütlerinden de bahsetmiştir.

Osmanlı hanedanı hakkında ilk kez yazılan Farsça mensur bir eser olan ve hanedan hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan *Behcetü't-Tevarih*'in müverrihi Şükrullah eserini Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir⁸⁷. Eseri karşılığında Mahmud Paşa'dan 1000 akçe aldığı söylenmektedir⁸⁸. Şükrullah eserinin girişinde Mahmud Paşa'dan övgü ile bahseder⁸⁹. Şehzade Mustafa ile Bayezid'in sünnet düğününde Sultan Mehmed'in önünde oturan âlimler arasında İstanbul Kadısı Hızır Çelebi ile yer aldığı⁹⁰ bilinen Şükrullah'ın Padişaha bu kadar yakınlaşabilmesine rağmen eserini Mahmud Paşa'ya ithaf etmesi dikkate şayandır.

Aşık Paşazade tarihinde Mahmud Paşa açık bir şekilde övülmemesine rağmen eserin genel akışı içerisinde Mahmud Paşa'nın katıldığı seferlerde Paşa hakkında olumlu bir hava vardır. Müverrih eserinin sonlarında yer ayırdığı vezirlerin adları ve eserleri kısmında Mahmud Paşa'nın hayır faaliyetlerinden bahsederek “*Âsâr-ı Mahmûd Paşa: İstanbul'da bir 'imâret ve yanmda bir medrese ve Sofya'da bir cum'a mescidi yaptı. Ve cümle-i evkâfından Medîne-i Resûl'ün fakirlerine ve 'âlimlerine ve bevâblarma ve sirâclarma yılda bin filori ta'yîn itdi. Ve her yılda gönderürler, yitüştür. Ve hem Medîne-i Resûl'de Resûlullah rûhı-çün her gün bir hatm okunur.*” kaydına yer verir⁹¹.

⁸⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.24.

⁸⁷ Sara Nur Yıldız, “Şükrullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, s.257.

⁸⁸ Sara Nur Yıldız, *a.g.m.*, s.257.

⁸⁹ Şükrullah, *Behcetü't-Tevarih*, Nihal Atsız Neşri, Üç Osmanlı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2011, s.200-201.

⁹⁰ Sara Nur Yıldız, *a.g.m.*, s.257.

⁹¹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.562.

Mahmud Paşa'nın genel yapısına eserinde yer veren kronik yazarlarından biri de Kritovulos'dur. Eserinde Mahmud Paşa'dan:

“...Mahmud, baba ve annesi tarafından ceddi olan “Philaninos”, Yunanistan'ın emiri olup “Kayser”⁹² makamına yükselmişti. Mahmud Paşa dirayeti, şecaati ve diğer üstün yönleriyle karşıtlarından üstün, doğusal zekâsıyla bulup anladığı veya işitme ile bilgi edindiği şeyleri uygulama hususunda cidden mahir ve olağanüstü güzel bir kişidir. Hükümet idaresindeki yetkisini de yaptıklarıyla isbat etmiştir. Devlet hizmetine girdikten sonra, Padişah'a temiz kalple yaptığı hizmetler sayesinde devletin genel durumu iyileşti. Velhasıl Mahmud Paşa doğuştan üstünlüğü görülen hizmeti ile seçkin bir kişidir.” kaydı ile bahseder⁹³.

Mahmud Paşa'nın sohbetlerinden bir yeniçeri olarak Osmanlı ordusunda görev yapmış Konstantin Mihailoviç de bahseder. Konstantin Mihailoviç ister Müslüman ister gayrimüslim olsun edebiyat ve Osmanlı tarihçilerini himaye eden Mahmud Paşa'nın Osmanlı halkı tarafından ilgi ile karşılanan din tartışmalarını da çoğu zaman bizzat idare ettiğini nakleder⁹⁴.

Türk Edebiyatının önde gelen tezkirelerinden müverrih Sehi Bey tarafından kaleme alınmış *Heşt-Bihîşt*'de onun gibi bir vezirin Osmanlılara daha gelmediği belirtilir ve Türkçe, Farsça şiirler yazan, hünerli olduğu kadar hünerli olanları korumasıyla ün salmış, fikir anlayış ve ileri görüşlülük ile öne çıkmış güçlü bir karaktere sahip vezir olarak anılır⁹⁵. Yine tezkire yazarlarından Latifi, Mahmud Paşa gibi bir vezirin Osmanlılara çok nadir geldiğini, hatta onun gibi akıllı, zeki, feraset sahibi vezir gelmemiştir diyenleri abartılı bulmakla beraber haklı dahi olabileceklerini belirtir, sanata ve sanatçıya olan düşkünlüğünden bahseder⁹⁶. Aşık Çelebi tezkiresinde

⁹² Kayser, (geçmişte) Almanya'nın, Avusturya'nın veya Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı için kullandıkları unvan. Bkz. Oxford Learner's Dictionaries, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/kaiser 04.07.2021 tarihli erişim.

⁹³ Kritovulos, *a.g.e.*, s.115.

⁹⁴ Konstantin Mihailoviç, *Bir Yeniçerinin Hatıraları*, 1. Basım, Fransızcadan Çev. Nuri Fudayl Kıcıroğlu – Behiç Anıl Ekin, İstanbul 2013, s.15.

⁹⁵ Sehi Bey, *a.g.e.*, s.27.

⁹⁶ Latifi, *Tezkiretü's-Şu'ara ve Tabsıratü'n-Nuzama*, Rıdvan Canım (İnceleme Metin), AKM Başkanlığı, Ankara 2000, s.385.

Mahmud Paşa'nın hayır hasaned işlerine düşkün, ilim irfan sahibi, yüce gönüllü bir devlet adamı olduğunu naklederken, yaptırmış olduğu medresesinde Cuma günleri nohut büyüklüğünde altınları pilavın içerisine kattırarak nasibinde olanlara hediye ettiği gibi ilgi çekici bilgilere yer verir⁹⁷.

Eserini II. Bayezid'in isteği üzerine kaleme aldığını söyleyen 16. yüzyıl müverrihlerinden İdris-i Bitlisi⁹⁸ ise II. Mehmed tarafından idam ettirilen Mahmud Paşa'nın vasıflarını uzun uzadıya aktarır⁹⁹. İdris-i Bitlisi: “...aşağıdaki rütbe ve makamlardan kendisini yüksek rütbelere müstahak ve o rütbelerle kendini yüceltirdi...”¹⁰⁰ diyerek Mahmud Paşa'nın kariyer hedefi olan, “... Güçlü tabiatıyla

⁹⁷ Aşık Çelebi, a.g.e., s.458.; Enveri'de Mahmud Paşa'nın devlet ileri gelenlerini davet ederek Cuma günleri ziyafet verdiğini yazar. Bkz. Enveri, a.g.e., s.LXXI.;

⁹⁸ İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe*, TTK, 2. Baskı, Çeviri Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara 2019, s.LXVI.

⁹⁹ “... Bu kaidenin bir timsali Sultan Mehmed ve temiz fitratlı veziri Mahmud Paşa arasında mevcut idi. Sultan'ın devleti gençlik zamanında doğuşundan beri, has kulları arasında, hangi rütbe ve yaşta olursa olsun tamı tamına itaat etmesi lazım gelirdi. Mahmud Paşa, hizmetin her merhalesinde padişah nezdinde makbul olmak için, ihtimam-ı tam gösterir, aşağıdaki rütbe ve makamlardan kendisini yüksek rütbelere müstahak ve o rütbelerle kendini yüceltirdi. Kabiliyeti ile kısa sürede terfi ederek üst makamlara erişti. Kabiliyet-sever olan Sultan'ın kulluğuna devam etmenin yanı sıra, bir an olsun ilmi ve ameli faziletleri kesbetmekten geri kalmıyordu. Nefsani faziletleri tahsil ve tekmilde hüdevendigarına benzerdi. Neticede, güçlü tabiatıyla istikamet sahibi, akıl gücü ve selim yaradılışıyla hizmetin her sınıfında akranını geçip ıhlas ve vefa mücevherini Sultan'ın nazarında halisü'l-ayar eyledi. Bu tertiple makbullük ve mahremiyet ile işleri o noktaya vardı ki, bütün hüsrevane inayet ve hümayun iltifatları kesbetti. Sene sekizyüz... (Tashih- Tahkik- Çeviri yapan Muhammed İbrahim Yıldırım incelediği iki nüshada da (Nuruosmaniye Nr.3209 ve Esaf Efendi Nr.2197 vr. 363a.) tarihin sekizyüz yazan kısmından sonrasını boş olduğunu belirtiyor) aylarında vezaret mesnedi ve devlet erkânının en öndeki mansıbını müşarünileyhe vererek ehl-i küfr ve islam ahkâmının yetkisini ona havale etti. Onun parlak akıl ve zekâsını başına (388b) taç eyledi. Güzel bir tesadüftür ki, sultan ile veziri arasında zahiri ve batını benzerlik vardı. Tıpkı adlarının aynı yerden neşet ettiği gibi, düşündükleri ve ile yaptıkları da benzerlik arz ederdi. Memleket tedbirleri ile tanzim-i kavanin-i padişahide, cihani süsleyen reyleri hak ve dürüstlük ile olduğu gibi, yekdiğeriyle de mutabık olurdu. Bunların, dini takviye ve ayin-i şer'i güçlendirme yolundaki içtiadları daima ıhlasla olurdu. Kul-sever Sultan'ın terbiyesi gölgesinde mansıp ve mertebelerin en a'lasına yükseldi. Sultan'ın itimad ve güveninin tam olması ve vezirin de nihayetsiz ihtimam ve gayreti neticesinde Sultan, akıl, tedbir, rey ve şimşir işlerini topyekün cami olan vezir-i azamlık mesnedini ki, mülk ve mala tamamen hüküm icra etmek demektir; melikü'l-ümeralık ve berylerbeyliği mansıbı ki bunlar da ordu ve askerlerin işleriyle ilgilidir, birlikte bu emsalsiz vezire verdi. Kabiliyetli vezir, her biri dünyanın en liyakatli insanına dahi ağır bir yük olan bu iki mühim vazifeyi muntazam bir şekilde yürütüyordu. Hademe, kulları ve ordusunun cesareti o mertebeye ulaştı ki, eski kayserlerin birçok kalelerini kendi başına ele geçirdi. Altın kemerli gulamlarını küffar melikleri eyaletine kaymakamlığa tayin ediyordu. Fütuhât-ı sultani kısmında zikrolunacağı gibi, birçok kâfir ülkesinde İslam'ın fetih bayrağını dikmiştir. Cömertlik ve keremine gelince, zamanının âlim, fazıl ve şairlerine yaptığı ihsanlarıyla nam-ı Mahmudisini tarih kitaplarının baş sayfasına yazdırmıştır. İhsan ve keremine bir misal verilecek olursa, adına yazılmış olan her hangi bir kasideye veya ilmi teliflerden bir kitap veya risalede kendi faziletinden bahsedilir ise en az beş bin akçe caizesi olacağını kararlaştırmıştı. “ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.89-92.

¹⁰⁰ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.90.

istikamet sahibi...”¹⁰¹ sağlam karakterli bir kişi olduğunu söyler. İdris-i Bitlisi’ye göre Sultan ile Mahmud Paşa arasında zahiri ve batını benzerlik vardır. Müverrih bu durumu Sultan ve Mahmud Paşa’nın isimlerinin aynı kökten gelmesi ile ilişkilendirerek açıklar. Mahmud Paşa’nın, Sultan’ın koşulsuz güvenini kazandığını söyleyen İdris-i Bitlisi, Paşa’ya vezir-i azamlık, melikü’l-ümeralık ve beylerbeyliği görevlerinin verilmesini Paşa’nın gayreti ve başarısının yanı sıra bu güvene bağlar.¹⁰² Mahmud Paşa’nın beşeri ve dini ilimlerde belagat ve hitabette söz sahibi olduğunu aktaran İdris-i Bitlisi, Mahmud Paşa’nın sohbetlerine katılmış olmakla ün yapmış faziletli bir Rum olarak bahsettiği fakat ismini vermediği bir şahsın; Hz. Süleyman ve Hz. Davud kıssalarından bir parça olan ve şükür ile ilgili bir ayetin Sultan Mehmed’e istinaden tartışılmasında Mahmud Paşa’nın tartışmayı tüm tarafları ikna edecek şekilde nasıl sonlandırdığını bu faziletli Rum’un ağzından verir¹⁰³. İdris-i Bitlisi’nin sözüne güvenilir faziletli bir Rum dediği şahsın aktardığına göre (üst satırlarda

¹⁰¹ Göş. yer.

¹⁰² Göş. yer.

¹⁰³ ” Bu Asaf-ı saninin nefşani melekelerinin fazileti ve kemalatı, insani ilimlerin kendisinde toplanmış olduğunu; ruhani ilimlerde ve hususan belagat ve hitabette söz sahibi olduğuna bir misal olmak üzere zikre şayandır. Bu uğurlu vezirin sohbetlerine katılmış olmakla meşhur olan Rum faziletliyelerinden bir doğru sözlünün vezir hakkında naklettiklerini burada zikretmek yerinde olur: “Bu faziletliyle paşayı mağfur ve ülfet ehli arasında (Sebe’ suresi 13. Ayet; Onlar Süleyman’a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır!)’un umum hükmünde görüşmeler vuku’ bulup, Sultanın “şükrediciliği” üzerine herkes bir şeyler söylemeye başladı. Sözlerin uzamasına rağmen herhangi bir neticeye varılmadan niza’ ortaya çıktı. Bu sırada hikmetli vezir, uzayan bahsi inci gibi şu sözleriyle nihayete erdirip neticelendirdi: “İlahi ni’metlerin şükürü ve bunun kısımları gerçi hiç kimesneye, dilencilik mertebesinde padişahlık menziline kadar takdir edilmiş değildir. Ama eğer derlerse ki bu millet-i Muhammedi’nin Sultanı şükreden ibadın padişahıdır, yersiz olmaz. Zira Sultanın şükredışı ve ihlas, amel ve sena-i lisan gibi kısımlarıyla meşkurluğu ayandır. Şükür-i padişahanenin vecibelerinin edası, sair cihan sultanlarından daha ekmeldir. Evvela; mülkün genişliği ve malın çokluğu ile makam ve menzilin yüksekliği şükürü, beldelerdeki reaya ve acezelerin emlak ve mallarının üzerindeki tamahların hareketini tazyiki ile bütün halkın mallarını her türlü zulüm ve tecavüzden korumasıdır. **Saniyen;** hazineleri ver erzakın çokluğunun şükürü, umum müstehaklara sadakalar ve hayrat eserlerin tertibi ve faziletli vazifelerin hal edenlere ihsanıdır. **Salisen;** sıhhat-i mizac ve cismani kuvvetinin şükürü, mazlumlara ve tuğyanlarda alil ve güçsüz düşenlere adaletiyle şifa-bahş oluşu ve merhamet ve imdadıyla mazlumların hastalıklarını teşhis edişidir. **Rabi’an;** ordu ve asker ile maiyetinin çokluğu için şükür; memleket etrafının kötü niyetili düşmanların zararlarından himaye ve din sınırlarını, yolunu kaybetmiş dinsizlerin istila ve taarruzundan korumasıdır. (389b) **Hamisen;** cenneti andıran sarayları ve göklere yükselen kaleleri ile saraylarının şükürü, raiyet ve eli altındakileri her türlü zarardan korumak, köyler ile şehirlerin meskenlerini, ortaya çıkan zalimlerin muhalefetinden korumasıdır.” Akibeti mahmud vezir, âlimane ve mudakkikane olan bu birkaç nükteyi ve adilane ve muhakkikane olan kelimeleri hüsn-i tabirle takrir eyleyince fudela ve nedimlerin niza ve tartışmaları son buldu.” İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.92.

bahsettiğimiz üzere Konstantin Mihailoviç’de Paşa’nın bu özelliğine dikkat çekmişti) Mahmud Paşa dini sohbetlerde sözü geçen, bilgi sahibi bir insandır.

Eş-Şekā’iķu’n-nu ‘māniyye fi ‘ulemā’i ‘d-Devleti’l- ‘Osmāniyye isimli Osmanlılarda ulema biyografilerinin ilk derlemesi kabul edilen eserin sahibi Taşköprülüzade Ahmed Efendi’de eserinde sıklıkla Mahmud Paşa’dan bahseden müverrihlerdendir. Yazarın alimleri himaye etmesi ile ünlü Mahmud Paşa’dan çokça bahsetmesini eserin konusu ile açıklamak mümkündür.

Gelibolulu Mustafa Ali eserinde Mahmud Paşa’nın özelliklerini “*Ve bi’l-cümle şanadid-i ‘ulemadan ve ecavid-i fuzaladan kadr-şinas, mihr-tedbiri çarh-ı tasi’a mümass, arbab-ı te’life ragıp ve ashab’ı taşnifün ri’ayetlerine talib bir kerimü’l-hişal, mahmudü’l-fi’al vezir idi*” sözleri ile onun kıymet bilir, tedbir sahibi, üstün özellikleri olan bir kişi olduğunu kaydeder¹⁰⁴.

Osmanlı Kronik yazarlarından eserlerinde biyografik kısımlara yer verenlerin hemen hemen hepsi Mahmud Paşa’dan övgü ile söz ederler. Hoca Sadeddin Efendi’de bu müverrihlerden biridir. *Tacü’t Tevarih* adlı eserin sahibi olan Hoca Sadeddin Efendi, eserinde Mahmud Paşa isminin anıldığı çoğu yerde Paşa’nın yetenek, karakter, mizaç ve şahsi özelliklerine atıfta bulunur, methiyeler düzer. Eserinde Mahmud Paşa’nın, Sultan önünde dahi korkmadan görüşlerini dile getirebildiğini, doğru sözden vazgeçmediğini gösteren anlamlı bir hikâyeyi aktarır. Rivayete göre Kırımlı bir müderris olan Molla Ahmed ile Sultan arasında Kırım’da düzenin bozulmasına yönelik bir konuşma geçer. Âşık Çelebi tezkiresinde de geçen¹⁰⁵ hikâyeye göre Sultan, düzenin neden bozulduğunu sorar ve Molla Ahmed’den âlimlere düşman kötü kalpli iş bilmez bir vezir yüzünden Kırım’da düzenin bozulduğu cevabını alır. Molla Ahmed’in sözlerinden etkilenen Sultan, Mahmud Paşa’yı huzuruna çağırır ve bir vezirin bir ülkeyi nasıl perişan edebileceğini söyler. Mahmud Paşa ise asıl suçlunun ülkeyi yöneten padişah olduğunu işaret eden şu sözlerle karşılık verir:

¹⁰⁴ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.182.

¹⁰⁵ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s.458.

“...Mahmud Paşa buna karşı bir ülkenin yıkılayazmasında vezirlerin güçlerinin ne denli etkin olduğu bellidir. Gerçekte ülkenin çöküşü yaratılıştan acımasız padişahların davranışlarından gelen kıyıcılıktır. Suç önce padişahındır. Öyle aklı başında olmayanı kendine vezir edüp, seçenek dizginlerini onun yaramaz ellerine bırakıvermiş. Onun gibi çirkin yaradılışlı birini İslam topraklarına salmakla ülkesini baykuş yuvasına çevirmiş. Bakımlı ülkesini de bu kıyımla yıkıp yerle bir etmiş diye yanıtlamıştı...”¹⁰⁶.

Mahmud Paşa ile Sultan Mehmed’in ilime bakışını yansıtan ilginç bir rivayet te eserlerini 17. yüzyılda kaleme alan Bosdanzade Yahya Efendi’nin kayıtlarında karşımıza çıkar. Dönemin medrese öğrencileri ile ilgili kayıta ana mesaj Mahmud Paşa’nın iş bilen vezir olarak Sultan’ı doğru yönlendirmesi üzerine kuruludur:

"İstanbul'da müderrisler için derslane, misafirlere tabhane (yatma yeri) , imaret, suhtelere (medreselilere) yiyimevi, delilere hastane, okuyanlara yatı odaları yaptırtıp hepsini yerleştirmişti. Veziriazam Mahmud Paşa'yla bir gece gizlice buraları teftişe çıktılar. Maalesef, yatı odalarında kalan danışmendlerin (asistanlar) durumları hiç de iyi değildi. Oyuna eğlenceye dalmışlar, bilim akıllarından geçmiyor! Aralarında çirkin sayılacak şakalaşmalar, konuşmalar olmakta. Odalar gürültülü. Sultan Mehmed Han bundan çok üzülüp Mahmud Paşa'ya, 'Biz sevap kazanmak için bu odaları yaptırmıştık, meğer buralar etrak-i bi-idrakin yuvası olmuş . Şimdi ne yollu davranalım?' diye sorunca: 'Padişahım, gelenek odur ki, tatil geceleri, erdemi arttırmak ve gönülleri açmak için oyun, eğlence ve şakalaşmalarla vakit geçirilir. Öğrenim geceleri yine gelelim ve durumlarını görelim. Bundan sonra bir karara varmak doğru olacaktır, ' cevabını aldı. Nitekim, bir başka gece yine teftişe çıktılar. Odalardan tekinin kapısını vurular, içeriden mum ışıkları sızıyor, fakat tıs çıkmıyordu. Bir daha vurdular, yine karşılık alamadılar. Üçüncü kez kapıyı çalınca 'Kimdir?' diye soruldu. Yine çalıp 'Açınız: dediler. Bir süre sessizlik oldu. Sonra, 'Bre kimsiniz, kim değilsiniz. Sultan Mehmed Han bile olsanız kapı açılmaz; öğretim gecesini konuşulmaz ! ' sözlerini duydular. Bundan sonra birkaç defa daha kapıyı vurdularsa

¹⁰⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevarih V*, 3. Baskı, Yalınlaştıran İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, C.5, s.69 (Hoca Sadeddin'in eserini 16. Yüzyılda yazdığı bilinmektedir.).

*da artık hiç karşılık alamadılar. Sultan Mehmed Han aşırı sevindi, yüzü güldü. Olayın garip konuşmasından hoşlandığı gibi, söyleyenleri de sevindirdi.*¹⁰⁷

Osmanlı sadrazamları hakkında yazılan ilk biyografik eser olma özelliği taşıyan *Hadikatül Vüzerâ*'da¹⁰⁸ müverrih Osmanzade Ahmed Taib Efendi, Mahmud Paşa'yı âlim, akıllı ulemayı koruyan, adil bir zat olarak tanımlar¹⁰⁹.

Taşköprülüzade ve eserini hazırlarken Taşköprülüzade'den faydalandığını bildiğimiz Hoca Sadeddin Efendi, Mahmud Paşa'nın olumsuz yönünden bahseden müverrihlerdendir. Taşköprülüzade eserinde Mahmud Paşa'nın Hoca Hoca Muslihuddin Mustafa Efendiyi kışkırttığından bahseder¹¹⁰. Hoca Sadeddin Efendi'de de geçen rivayete göre Mahmud Paşa, Sultan'ın çok ilgi gösterdiği Molla'ya haset eder ve sırf onu Padişah katından uzaklaştırmak için ona kazaskerlik görevi verdirerek Edirne'ye gönderilmesine neden olur¹¹¹. Yine Padişaha yakınlaşan başka bir mollanın Molla Abdülkadir'in Mahmud Paşa'nın bir hilesi sonucu gözden düşürüldüğünü Hoca Sadeddin Efendi nakleder. Şöyle ki Molla'nın hasta olduğu bir sıra Padişah onu huzura çağırır ve Molla hastalığı nedeniyle affını ister. Mahmud Paşa ile anlaşmalı Molla'nın bazı arkadaşları onu bilinçli olarak dışarı çıkarırlar. Kumpasın asıl sahibi Mahmud Paşa durumu Padişaha sanki Molla kayтарыyormuş gibi iletir ve böylece Molla gözden düşer¹¹². Mahmud Paşa'nın içki içmesi ve bu illetin elinden Molla Abdülkerim sayesinde kurtulması da Taşköprülüzade ve Hoca Sadeddin kayıtlarında yer alan rivayetler arasındadır¹¹³.

Görüldüğü üzere Osmanlı kaynakları genel anlamda Mahmud Paşa'nın adil, akıllı, tedbirli, ön görüşlü, dindar, bilime önem veren, sanatı ve sanatçıyı koruyan,

¹⁰⁷ Bostanzade Yahya Efendi, *Tarih-i Saf, Tuhfetü'l-Ahbab*, Güncellenmiş Yeni Baskı, Nejdet Sakaoğlu, İstanbul 2016, s.57-58(Yahya Efendi'nin eserini 17. Yüzyılda kaleme aldığı bilinmektedir.).

¹⁰⁸ Abdülkadir Özcan, "Osmanzade Ahmed Taib", TDV İslam Ansiklopedisi, C.34, İstanbul 2007, s.4.

¹⁰⁹ Osmanzade Taib Efendi, *a.g.e.*, s.16.

¹¹⁰ Taşköprülüzade Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'ıku'n-Nu'Mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye / Osmanlı Âlimleri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Hazırlayan Muhammet Hekimoğlu, 1. Baskı, İstanbul 2019, s.220. (Taşköprülüzade'nin eserini 16. Yüzyılda yazdığı bilinmektedir.)

¹¹¹ Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, C.5, s.114.;

¹¹² Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.5, s.151-152.

¹¹³ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.5, s.133.

himaye eden bir devlet adamı olduğunda birleşir. Çağdaşı Sehi Bey'in onun gibi bir vezir daha dünyaya gelmedi demesi şahsına duyulan saygıya güzel bir örnektir. Zamanın başlıca edebi ve ilmi çalışmalarına imza atmış bu yazarlar alt başlıklarda görüleceği üzere Paşa'nın, katledilmesini büyük oranda düşmanlarının hilesine yormuşlardır. Paşa'ya duyulan bu sevgiyi biraz'da onun ilime, sanata verdiği destekte aramak gerektir. İdris-i Bitlisi'nin “... zamanının âlim, fazıl ve şairlerine yaptığı ihsanlarıyla nam-ı Mahmudisini tarih kitaplarının baş sayfasına yazdırmıştır. ... adına yazılmış olan her hangi bir kasideye veya ilmi teliflerden bir kitap veya risalede kendi faziletinden bahsedilir ise en az beş bin akçe caizesi olacağını...”¹¹⁴ kaydını hatırlarsak Mahmud Paşa, Osmanlı bilim ve sanat çevresine oldukça cömert ve himayeci davranmıştır. Onun feraseti ve bahsettiğimiz desteğinin bir sonucu olarak şahsına ithaf edilen eserler bugün Osmanlı tarihine ışık tutmaktadır.

¹¹⁴ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.89-92.

II. BÖLÜM

MAHMUD PAŞA’NIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE VEZİR-İ A’ZAMLİĞA GİDEN YOL

Yaşadığı döneme damga vuran, çağdaşı olan yazarlar tarafından övgüyle anılan Mahmud Paşa’nın tarih sahnesine çıkışı devşirildiği döneme ait yapılan yorumlarla başlatılmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti I. Murad döneminden itibaren artan savaş esirlerinden faydalanma yoluna gitmiş ve çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere bazı Hristiyan çocukları devşirme usulü ile devlet hizmetine almıştır¹¹⁵. Darü’l-harb olarak ilan edilen memleketlere yapılan akınlar esnasında elde edilen köleler de aynı muameleye tabidirler. Bugün elde olan veriler Mahmud Paşa’nın darü’l-harb bölgesine yapılan bir baskın esnasında alıkonulduğuna işaret etmektedir. Alt satırlarda detaylandıracağımız üzere genel kabul Mahmud Paşa’nın 1427 yılında annesi ile Novoberda’dan Semendire’ye yolculuk ederken Mehmed Ağa isimli ümeradan bir akıncı tarafından esir edildiği yönündedir¹¹⁶. II. Murad, Sırp Voyvodası Stefan’ın 1427 yılında varis bırakmadan ölmesi ile dedesi Yıldırım Bayezid’in Sırp Prensesi ile olan evliliğini dayanak göstererek 1428 yılında Alacahisar’ı almıştır¹¹⁷. Mahmud Paşa’nın ele geçme hikâyesi, tarihi akış içerisinde değerlendirildiğinde Stefan’ın ölümü ile bölgeye yapılan akınlar esnasında, bu akınlardan birinde ele geçme ihtimali akla gelmektedir.

Paşa’yı esir alan Mehmed (Muhammed) Ağa’dan Taşköprülüzade *Sultan Murad Han’ın emîrlerinden*, Hoca Sadeddin Efendi ise *Murad Han beylerinden* şeklinde bahseder¹¹⁸. Ayrıca Taşköprülü Zade ve yine Hoca Sadeddin, Mahmud

¹¹⁵ Abdülkadir Özcan, a.g.m. s.254-257.

¹¹⁶ Josep Von Hammer, a.g.e., C. 3, s.17.; Franz Babinger, a.g.e., s.113.; Nicolae Jorga, a.g.e., s.225.; N. Ahmed Banoğlu, a.g.e., s.55.; Caroline Finkel, a.g.e., s.53. Şehabeddin Tekindağ, a.g.m., s. 376.

¹¹⁷ Feridun Emecen, “Alacahisar”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.2, İstanbul 1989, s.314.

¹¹⁸ Taşköprülüzade, a.g.e., s.262.; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C. 5, s.132.

Paşa'nın eğitimi ile de Mehmed Ağa'nın ilgilendiği bilgisini verirler¹¹⁹. Taşköprülüzade de yer alan “*Mehmed Ağa onlara hoca tutup okuttu ve Mahmud Paşa'yı Sultan Murad Han'a gönderdi. Sultan da oğlu Sultan Mehmed'e hediye olarak onu verdi ve Mahmud Paşa, Sultan'ın yanında yetişti. Saltanat sırası Mehmed'e gelince de onu vezir yaptı*” kaydı Paşa ile Sultan'ın gençlik yıllarının birlikte geçtiğine işaret etmesi açısından önemlidir¹²⁰. Bahsi geçen Mehmed Ağa'nın II. Murad döneminde öne çıkan, 1428'de ikinci vezir ve 1430'da vezir-i azam olan Mehmed Ağa¹²¹ olma ihtimali göze çarpmaktadır. Ayrıca Osmanlı kaynaklarında baskın esnasında Mahmud Paşa, Molla Abdülkerim ve Molla Ayas'ın beraber alıkonulduklarına ilişkin bir rivayette bulunmaktadır¹²². Taşköprülü Zade'nin ilminden faydalandığını¹²³ bildiğimiz Âşık Çelebi (Ö. 1572) bu rivayeti şu kayıt ile verir:

“*Merhum Alacahisar'dan imiş, Monla Ayas ve Mevlana' Abdü'l-kerim ve Mahmud Paşa üçü seray-ı şahiye ma'an gelüp Monla Ayas büyük olmagla bir denkte yalnız bir mehafede oturur...*”¹²⁴. Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinde de benzer hikâyeye yer verilir: “*Mahmud Paşa ile Molla Ayas ile birlikte (Molla Abdülkerim) üçü Sultan Murad Han beylerinden Mehmed Ağa'nın kölesi idiler. Bunları yağmaladıkları sırada beygirin terkisinin bir yanına ikisini, yaşça ve yapıcı iri olduğundan Molla Ayas'ı da öteki yanına yüklemişlerdi.*”¹²⁵.

Bu kayıtlar Paşa'nın esir edilişindeki karanlık noktaları aydınlatmamasına rağmen, devşirilen çocukların taban yaşının ortalama 8 olduğu düşünüldüğünde Mahmud Paşa'nın alıkonulduğunda yaşının 7-8 olabileceğini akla gelir. Mahmud Paşa'nın esir edildiği dönemde net olan bir bilgi, bu tarihlerde dönemin padişahının

¹¹⁹Taşköprülüzade Ahmed Efendi, *a.g.e.*, s.262-264.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.5, s.132.; Mehmet İpşirli, “Molla Abdülkerim Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s.239.

¹²⁰ Taşköprülüzade Ahmed Efendi, *a.g.e.*, s.264.

¹²¹ Halil İnalcık, “II. Murad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul 2006, s. 164-172.

¹²² Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s.239.

¹²³ Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s.549.

¹²⁴ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's - Şu 'Ara*, Hazırlayan Filiz Kılıç, Ankara 2018, s.458.

¹²⁵ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.5, s.132.; Babinger'da II. Mehmed'e şehzadeliği döneminde öğretmenlik yapacak olan Molla İlyas (Ayas) Efendi ile Mahmud Paşa'nın birlikte savaş esiri olarak Anadolu'ya geldiğini nakleder. Bkz. Franz Babinger, *a.g.e.*, s.40.

Sultan II. Murad¹²⁶ ve vezir-i azamın ise Çandarlı İbrahim Paşa¹²⁷ olmasıdır. Ölümünden sonra ortaya çıkacak olan Mahmud Paşa menakıpnamesinde II. Murad'ın, Mahmud Paşa'yı çok takdir ederek Vezir-i Azam İbrahim Paşa'dan ikinci vezirliğe geçerek yerini genç Mahmud'a bırakmasını istemesinden bahsedilir¹²⁸.

Mahmud Paşa'nın güçlü karakterinin oluşmasında almış olduğu eğitimin rolü büyük olsa gerektir. Paşa'nın eğitim hayatı alt satırlarda görüleceği üzere devşirme sisteminin eğitim kesitine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Araştırmacılar 15. yüzyıl ortalarından sonra esir ve devşirmelerin devlette herhangi bir görev almadan "Türk'e Verme" usulü ile Türk çiftçi ailelerinin yanında İslam dinini ve Türkçeyi öğrendiklerini belirtirler¹²⁹. Bu usul ile II. Mehmed döneminde devşirmeler artık acemi ocağına kayıt olmadan Türkçe öğrenmeye gönderilmeye başlandılar¹³⁰. Tarihi akış ve usulün ortaya çıktığı zaman dikkate alındığında Mahmud Paşa'nın bu şekilde eğitim alması pek mümkün değildir. Kronikler ve başlıca kaynaklarda yer alan bilgiler onun sarayda, Enderun mektebinde eğitim aldığına işaret etmektedir.

Enderun teşkilatı 15. yüzyıl ortalarından itibaren II. Mehmed döneminde olgunluğa erişmiş Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu idi¹³¹. Mahmud Paşa gibi Hristiyan ailelerden alınan çocuklar Türk'e verme sonrasında veya seçkinler Edirne sarayında (sonraki dönemlerde Galatasaray, İbrahim Paşa, İskender Çelebi saraylarında) bedeni ve ruhi kabiliyetlerini geliştirecek dersler alır ve acemi oğlanları denilen bu devşirmeler çıkma adıyla askeri birliklere gönderilirdi¹³². Bunların arasındaki üstün yetenekliler ise daha yüksek eğitim almak amacıyla Enderun'a verilirdi¹³³. Mahmud Paşa'nın Enderun mektebinde eğitim alan ilk sadrazam olduğunu

¹²⁶ Halil İnalcık, "II. Murad"..., s. 164-172.

¹²⁷ İbrahim Paşa'nın Sultan II. Murad'ın Bayezid Paşa'dan sonra vezir-i azamlık makamına geçen sadrazam olduğu ve ölene kadar (832/1429) bu görevde kaldığı bilinmektedir. Bkz. M. Münir Aktepe, "Çandarlı İbrahim Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993, s.213-214.

¹²⁸ N. Ahmed Banoğlu, *a.g.e.*, s.16.

¹²⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu...*, s.12.; Serdar Özdemir, *a.g.e.*, s.125.

¹³⁰ Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.164.

¹³¹ Mehmet İpşirli, "Enderun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s.185.; Serdar Özdemir, *a.g.e.*, s.150-151.

¹³² Gös. yer.

¹³³ Gös. yer.

Tayyar-Zade Ata *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun* adlı eserinde kaydeder¹³⁴. Ata “...ve Enderun-ı hümayundan tefeyyüz idenlerin birincisi Mahmud Paşa-yı ‘Adni’dir...” kaydını düşer¹³⁵. Bu eğitimin ne kadar süre ile devam ettiği hakkında detaylı bir bilgi mevcut değildir. Osmanlı kroniklerinde yer alan kayıtlar ile Ata’nın kaydı örtüşür niteliktedir. Gelibolulu Mustafa Ali *Kitabü’t-Tarih-i Kühü’l Ahbar*’da Mahmud Paşa’nın ilim tahsili görüp Sultan II. Murad Han haremine dâhil edildiğini/saraya alındığını, sonrasında Mahmud Paşa’da görülen kabiliyet neticesinde II. Mehmed’e bağışlandığını ve Mahmud Paşa’nın ağalıklardan biri ile taşraya çıktığını kaydeder¹³⁶. Kuvvetle muhtemel Mahmud Paşa alıkonulduktan sonra soylu bir aileden gelmesi ve/veya üstün yeteneklerinin anlaşılması ile Edirne Sarayında eğitim almış yetenek/becerileri ile ön plana çıkarak ona Enderun yolu açılmış, bir ocak ağalığı ile taşraya çıkıp rüşdünü ispat etmiş olmalıdır. Hammer Mahmud Paşa’nın saray hademesi sınıfına kabul edilip hazine dairesinde istihdam edildiği ve zekâsı ile II. Mehmed’in dikkatini çekip Mahrem-i Hass derecesi ile Rumeli valiliğine atandığını belirtir¹³⁷. Kroniklerde yer alan bir hikâyede anılarından bahseden Mahmud Paşa, kendisinden “*Kapucubaşı iken...*” diyerek bu görevde bulunduğunu ima eder¹³⁸. Mehmed Süreyya’da biyografik eseri *Sicill-i Osmani*’de Mahmud Paşa’nın Sarayda gördüğü eğitim sonrası kapıcıbaşı olduğu bilgisini nakletmektedir¹³⁹. Kaynakların hemfikir olduğu konu kendisinin devşirme kökenli olduğu ve II. Mehmed’in cülusu ile ağalık rütbesine eriştiği¹⁴⁰ ardından da bu rütbe ile taşraya çıktığı hakkındadır¹⁴¹.

¹³⁴ Tayyar-Zade Ata, *a.g.e.*, s.13.; Tayyar-Zade Ata’nın eseri, yazıldığı zamana kadar kullanılmamış kaynaklardan faydalanması ve kaynaklarını belirtmesi açısından önemlidir. Bkz. Mehmet İpşirli, “Ata Bey, Tayyazade”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1991, s.35.

¹³⁵ Tayyar-Zade Ata, *a.g.e.*, s.13.

¹³⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.182.; Mustafa Nuri Paşa *Netayic’ül – Vukuat* isimli eserinde savaşlarda alınan esir çocukların seçkinlerinin Edirne ve diğer saraylarda eğitim alıp Müslüman edilip Padişah sarayına verildiğini ve burada hizmette bulunduktan sonra yetenek ve becerilerine göre ocak ağalıklarından biri ile çırak olup kendini ispat ettikten sonra mir-i livalık veya beylerbeylik ile taşraya gönderildiğini yazar. Bkz. Serdar Özdemir, *a.g.e.*, s.153.

¹³⁷ Josep Von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.17.

¹³⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C. 5, s.133.

¹³⁹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s.925.; 19. YY Türk aydınlarından Namık Kemal ise Mahmud Paşa’nın ilim alanında fazla bilgili olmadığından ancak mükemmel bir kavrayış ve becerisinden bahseder. Bkz. Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s.233.

¹⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.182.; N. Ahmed Banoğlu, *a.g.e.*, s.55.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı İstanbul Fethi esnasında Mahmud Paşa’nın Anadolu Beğlerbeği olduğunu belirtir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, TTK Basımevi, 1988, s. 485.

¹⁴¹ Osmanzade Ahmed Taib, *a.g.e.*, s.14.

Fakat bahsedilen cülus II. Mehmed'in birinci mi yoksa ikinci cülusu mu, bu konuda Osmanlı kroniklerinde veya incelediğimiz diğer kaynaklarda açık bir bilgiye rastlamayadık.

Taşköprülüzade ve Hoca Sadeddin Efendi'de yer alan bir kayda göre II. Mehmed döneminde yaşanan ve kanla bastırılan Hurufilik sorununun çözülmesinde Mahmud Paşa önemli bir rol oynamış görünmektedir. Bilindiği üzere 15. yüzyılda İran'da sıkı bir takibata uğrayan Hurufiler, Anadolu'ya akın etmişlerdir¹⁴². Hurufiliğin Fatih Dönemi'nde saraya nüfus etmeye başladığı ve bu nüfusun Mahmud Paşa tarafından kırıldığı *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'Mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*'de kayıtlıdır¹⁴³. Bu dönemde Sultan ilme düşkünlüğü nedeniyle hurufilere kulak asmaya başlamış ve Mahmud Paşa durumdan epey rahatsız olmuştur. Kısacası Hurufi tehlikesi Osmanlı ülkesinde saraya sıçramıştır. Mahmud Paşa ulemayı uyarmış ve Molla Fahreddin (Fahreddin-i Acemi) ile Hurufilere bir tuzak kurmuşlardır¹⁴⁴. Mahmud Paşa hurufileri huzurunda dinlemiş ve sapkın görüşlerini söylemelerine müsaade etmiştir. Bu sırada perde arkasında saklı olan Molla Fahreddin onları saraya kadar koalamış ve duyduğu sapkın düşünceleri Mahmud Paşa ile beraber Sultan'a aktararak ceza verilmesini sağlamıştır. Hurufiler Mahmud Paşa ve Molla Fahreddin'in çalışması ile yakılarak öldürülmüşlerdir. Hatta Molla Fahreddin'in cezalandırma sırasında sakalı tutuşmuş yüzünün bir kısmı yanmıştır. Hoca Sadeddin Efendi ceza verme yeri olarak *Edirne Yeni Cami* demektedir¹⁴⁵. Olayın İstanbul'un fethinden önce gerçekleştiği açıktır. Nitekim Halil İncalcık İslam Ansiklopedisi II. Mehmed maddesinde vaka tarihi olarak 22 Eylül 1444 demektedir¹⁴⁶. İslam Ansiklopedisi Mahmud Paşa maddesi yazarı Şehabeddin Tekindağ da onun Hurufilere karşı aldığı önlemlerle Sultan'ın Hurufilere ilgi duymasını önlediğinden bahseder¹⁴⁷. II. Mehmed'in ilk saltanatında

¹⁴² Ahmet Yaşar Ocak, "Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı", *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.481.

¹⁴³ Taşköprülüzade, *a.g.e.*, s.114-116.; Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı Topraklarında Hurufiler", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt 2, İstanbul 1998, s.140.

¹⁴⁴ Taşköprülüzade, *a.g.e.*, s.114.; Hasan Hüseyin Ballı, *Fazlullah-ı Hurufi ve Hurufilik*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora), İzmir 2010, s.171.

¹⁴⁵ Olayın detaylı anlatısı için bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.5, s.54-55.; A. Adnan Adıvar, *a.g.e.*, s.40.

¹⁴⁶ Halil İncalcık, II. Mehmed Maddesi..., s.396.

¹⁴⁷ Şehabeddin Tekindağ, Mahmud Paşa Maddesi..., s.377.

gerçekleştiği anlaşılan bu olayda Mahmud Paşa'nın aldığı önemli rol onun Sultan'ın ilk saltanatında gözde devlet adamlarından olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Paşa'nın II. Mehmed'in ilk cülusu itibari ile ahalik rütbesine eriştiği düşüncesini güçlendirir.

Elimizde bulunan tarihi kayıt ve görüşleri değerlendirdiğimizde kaynaklarda geçen Mahmud Paşa'nın alıkonulma hadisesinde karanlık birçok nokta bulunmaktadır. Ve yine kaynaklarda geçen Molla Ayas ve Molla Abdülkerim ile 1427'de bir akın/baskında annesiyle esir edilmişler ise ana oğulun kalabalık bir kabile ile yolculuk yaptığı aklı gelir. Paşa'nın daha sonraları da annesi ile ilişkisinin kopmadığını biliyoruz¹⁴⁸. Kaç yaşında esir edildiği net olmamasına rağmen çocuk yaşta olduğu anlaşılmaktadır. Alt satırlarda görüleceği üzere dönemin Sırbistan'ında yüksek bir mevkide görülen kardeşi ve Trabzon İmparatoru'luğunda yine yüksek bir görevde bulunan teyzesinin çocuğu ile de ilişkilerini koparmamıştır. Kardeşi ve akrabasının gayet yüksek mevkilerde yer alması Kritovulos'un, Paşa'nın anne ve babadan yana soylu bir aileden geldiğini söylemesini hatırlatır¹⁴⁹. Kısacası Mahmud Paşa'nın hikâyesi, tarihi kaynaklarda, ilk kez bir baskın neticesinde Osmanlıların eline geçmesi ile başlar. Hurufilik isyanının bastırılmasındaki önemli rolü ile onun devlet kademesinde hatırı sayılır bir görev almasını 1444'e kadar götürebilmekteyiz. Fakat belirtmek gerekir ki II. Mehmed'in tahttan inip Manisa'ya gittiğinde yanında yer alan devlet adamları arasında kaynaklarda Mahmud Paşa ismi yer almaz. Kaynaklarda açık olan onun II. Mehmed'in cülusu ile kapucu başı olması ve alt satırlarda görüleceği üzere aldığı görevleri üstün bir başarı ile ifa etmesi ona vezir-i azamlık yolunu açmıştır. İdris-i Bitlisi'nin Paşa hakkındaki “*Kabiliyeti ile kısa sürede terfi ederek üst makamlara erişti*” tespiti Paşa'nın kariyerinin özeti niteliğindedir.

¹⁴⁸ Vladimir Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.93.

¹⁴⁹ Kritovulos, *a.g.e.*, s.115.

2.1 Konstantinopolis'in Fethi Sürecinde Mahmud Paşa'nın Rolü

Bir devşirme olan Mahmud Paşa'nın gerçek adını, doğum tarihini veya çocukluk yıllarındaki eğitim süreci hakkında detaylara ulaşamamak ta Osmanlı kaynaklarının verdiği askeri başarıları hakkında bugün net bilgilere sahibiz. Askeri anlamda kaynaklarda ilk defa Konstantinopolis fethi sürecinde Mahmud Paşa'nın adının geçtiğini tespit edebiliyoruz. Osmanlı kaynakları ve diğer kaynaklardan elde ettiğimiz önemli bilgilerden fetih sürecinde Mahmud Paşa adının üst kademedeki yer aldığı anlaşıyor. Konstantinopolis'in fethinde Osmanlı kaynaklarında Anadolu Beylerbeyi olarak geçen İshak Paşa ile Mahmud Paşa'yı Anadolu ordularının sevkîyatında beraber görmekteyiz. Cephedeki bu beraberlikten bahseden Kritovulos, İshak ve Mahmud Paşa için “*Bu iki bahadır, gözünü budaktan esirgemez kişi, Padişah'ın pek makbul adamlarıydı*¹⁵⁰” demekle Mahmud Paşa'nın fetih öncesinde II. Mehmed nezdinde itibar sahibi olduğuna işaret eder.

Anadolu ordusu savaş alanına İshak Paşa ve Mahmud Paşa idaresinde Keşan-Malkara-Tekirdağ hattından Gelibolu üzerinden boğazı geçerek sevk edilmiştir¹⁵¹. Şehrin kuşatılmasından sonra İslam hukuku gereğince¹⁵² şehrin teslimi için II. Mehmed'in imparatora gönderdiği elçilerden biri de Mahmud Paşa'dır¹⁵³. Mahmud Paşa asıl muhasara başlamadan önce elçi olarak gönderilmiş ve red cevabı alınmış, bunun üzerine bazı araştırmacılara göre 6 Nisan bazılarına göre ise 12 Nisan 1453

¹⁵⁰Kritovulos, *a.g.e.*, s.68.

¹⁵¹Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, Zaman Kitabevi, İstanbul 1949, s.133.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı'da Topkapı'dan Yedikule'ye kadar olan kısmın İshak Paşa ve Mahmud Paşa komutası altında olduğunu belirtir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. 1, s. 413.

¹⁵²Osmanlı Devleti'nin uyguladığı fetih yöntemleri hakkında bkz. Halil İnalcık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Cogito: Osmanlı Özel Sayısı*, Y.K.Y., İstanbul 1999, s. 115-135.

¹⁵³İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s.239.; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi I. Cilt*, 1. Baskı, TTK, Ankara 2010, s.421.; Mahmud Paşa, Bizans İmparatoruna Sultan adına gidip şehrin teslimini istemiş fakat İmparator şehri teslim etmeyeceğine dair yemin ettiğini, kabul olunması durumunda vergi verebileceğini beyan etmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C.1...*, s.415.; İstanbul'un fethine dair gönderilen mektuplar için bkz. Ahmed Ateş, “İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *Tarih Dergisi*, Yayıncı İstanbul Üniversitesi, Cilt 4, Sayı 7, İstanbul 1953, s.11-50.

itibari ile asıl muhasaraya başlanılmıştır¹⁵⁴. Genel kabul bu elçiliğin 5 veya 6 Nisan 1453 tarihinde yapıldığı yönündedir¹⁵⁵. Elçilik vazifesinin verilmesi, Mahmud Paşa'nın, II. Mehmed tarafından devleti temsil edebilecek kabiliyette biri olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. Tabi burada Mahmud Paşa'nın milliyeti de akla gelmektedir. Mahmud Paşa dönemin Rumca konuşma diline hâkimde olabilir. Yâda özellikle Kritovoulos'un kaydında görüldüğü gibi Paşa'nın ataları Bizans'ın soylu bir ailesi olabilir ki bu doğru ise Sultan'ın bu ailevi bağdan faydalanmak isteyeceği muhtemeldir¹⁵⁶.

Osmanlı ordusunun muhasara tertibatına göre İshak ve Mahmud Paşa'nın görevli olduğu sağ kanat; Yıldızlı kapıdan Topkapı'ya kadar olan bölgeyi kapsamaktadır¹⁵⁷. Bizans tarafında Yıldızlı kapıyı savunanlar Venedikli Kataren Kontarini, Cenevizli Manuel ve Bizanslı Andronik Kantakuzen'dir¹⁵⁸. Mahmud Paşa'nın asıl sorumluluk alanı ise Mevlevihane Kapısı'dır¹⁵⁹. Konstantinopolis'in fethi esnasında surlarda bir takım önemli kapılar bulunmaktaydı. Bunların en önemlileri Türkçe isimleri ile Yıldızlı Kapı (Yedikule Kapısı), Silivri Kapı, Mevlivehane Kapısı, Topkapı ve Edirne Kapı olmak üzere beş taneydi¹⁶⁰. Asıl hücumun gerçekleştiği gediklerden biri olan Mevlevihane kapısının Mahmud Paşa'ya bırakılması onun İstanbul'un fethi esnasında askeri kabiliyetine güvenilen bir kumandan olduğuna işaret eder. II. Mehmed 29 Mayıs genel hücumu için topladığı devlet adamları ile yaptığı istişare meclisinde Mahmud Paşa ve İshak Paşa'dan kendi alayları ile sur etrafındaki hendeği aşarak üçüncü tali kapı (Sigma) yanındaki surlara çıkmaya çalışmalarını istemiştir. Kritovulos Sultan'ın topladığı mecliste kumandalarına seslenişini eserinde kaydeder. Bu kayda göre Sultan, İshak ve Mahmud Paşalara şöyle seslenmiştir: “Ey...

¹⁵⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C.1...*, s.415.; Feridun Emecen, “İstanbul'un Fethi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, Ankara 2002, s.312-321.

¹⁵⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C.1...*, s.415.; Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi..., s.312-321.; Önder Bayır, “Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, Ankara 2002, s.322-337.

¹⁵⁶ Kritovulos Mahmud Paşa'nın babası tarafından ceddinin Bizanslıların ünlü kahramanı Vhilanthropinos'a dayandığını söyler. Bkz. Kritovulos, *a.g.e.*, s.115.

¹⁵⁷ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s.135.

¹⁵⁸ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.417.; Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi..., s.312-321.

¹⁵⁹ Gös. yer.

¹⁶⁰ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.415.

İshak ve Mahmud! Her biriniz dahi kendi alayını emrine alarak selametle hendeği geçmeye ve merdivenlerle surların üzerine çıkmaya gayret ediniz. Kemankeşler, topçular ve tüfenkçiler ise surlara, yöneldiğiniz zaman korunaklarda bulunan düşmanı sindirmek için şiddetle ateş ve tazyik etsin”¹⁶¹. 23 Mayıs İsfendiyaroğlu İsmail Bey’in elçiliğinde şehrin teslim edilmesine verilen red cevabı ile son saldırı için hazırlıkların yapıldığını araştırmacılar belirtir. Bu hücum için Zağanos Paşa Haliç surlarına, İshak ve Mahmud Paşalar merkezden Marmara sahillerine uzanan kısma merkez kuvvetleri ise Bayrampaşa deresi üzerindeki surlara saldıracaktır¹⁶². Feridun Dirimtekin, Mahmud Paşa ve İshak Paşa’nın canla başla Sultan’ın emrini yerine getirmek için çabaladıysa da başarı elde edemediklerini belirtir¹⁶³.

Mahmud Paşa’nın fetih sürecinde devletin üst kademesinde yer aldığı açıktır. Kuşatma esnasında askeri yeteneğini göstermiş olmalı ki alt satırlarda göreceğimiz üzere kendisi İstanbul’un fethinden sonra hemen her fütühatta bulunmuş kısa sürede vezirlik, vezir-i azamlık gibi en üst kadrolara yükselebilmiştir. Paşanın vefatından sonra halk üzerinde bıraktığı etki ile yazılan *Mahmud Paşa Menakıbı*’nda fetih süreciyle ilgili en önemli hususların halk tarafından ona atfedilmesi ilgi çekici olduğu kadar şahsına duyulan sevgi ve saygının en büyük örneğini teşkil eder. Örneğin karşı yakada bir hisarın (Boğazkesen Hisarının) yapılması ve gemilerin karadan yürütülmesi Mahmud Paşa’ya maledilir: “*Mahmud Paşa bir gece Sultan Mehmed Han’a: Padişahım bunda nice otururuz? Padişah: Lala lala nice olmak gerekir deyu sual buyururlar. Mahmud Paşa: Ruhbanların bahsi bunun üzerinedir ki, Müslüman karadan gemi yürütmeyince İstanbul alınmaz der. İmdi biz dahi padişahın uluvvü himmetiyle şuru (başlayalım) der.*”¹⁶⁴. Menakıbdaki geçen bu bilgileri destekleyen tarihi bir kayıt şimdilik yoktur. Anlaşılan o ki Mahmud Paşa fetih sürecinde devlete büyük hizmetlerde bulunan önemli bir şahsiyettir.

¹⁶¹ Kritovulos, a.g.e., s.91.

¹⁶² Feridun Emecen, *İstanbul’un Fethi...*, s.312-321.

¹⁶³ Feridun Dirimtekin, a.g.e., s.213.

¹⁶⁴ N. Ahmed Banoğlu, a.g.e., s. 26.

2.2 Mahmud Paşa'nın İlk Sadareti

Kaynaklarda Mahmud Paşa'nın birinci sadaretinin başlangıç tarihi hakkında aynı eksende fakat farklı kayıtlar bulunmaktadır. Konstantinopolis'in fethiyle aynı yıl içerisinde gerçekleştiğini bildiğimiz Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın azlolunması meselesi, Mahmud Paşa'nın sadaretinin başlangıcı için bir referans teşkil etmektedir¹⁶⁵.

Dönemin şahit ve yazıcılarından Enveri, H. 859 (1454-1455) Sırbistan seferinde Paşa'ya vezirlik H. 860 (1455-1456) Belgrad seferinden döndükten sonra ise Rumeli Beylerbeyliği görevinin verildiğini kaydeder¹⁶⁶. Mahmud Paşa'nın vezirlik makamına getirilmesi Neşri ve İbn-i Kemal'de Sivricehisar'ın fethinden sonra (1454) gösterilmektedir¹⁶⁷. Münceccimbaşı ise Omol ve Sivricehisar fetihlerinden sonra Sultanın Edirne'ye avdeti ile Mahmut Paşaya Vezir-i Azamlık verildiğini açıkça yazar¹⁶⁸.

Sarayla içli dışlı olduğunu bildiğimiz Bizans asıllı tarihçi Kritovulos, II. Mehmed'e sunduğu eserinde açık olarak Halil Paşa yerine İshak Paşa'nın sadrazam

¹⁶⁵ Hoca Sadeddin Efendi *Tacü't Tevarih*'de Mahmud Paşa'ya Birinci Sırbistan seferinden sonra Vezirlik verildiğini yazar. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevarih III*, 3. Baskı, Yalınlaştıran İsmet Parmaksızoglu, Ankara 1992, s.5.; Osman-Zade Ahmed Taib Hadikatül-Vüzera'da Hicri 857'de azlolunan Halil Paşa'nın idamından yaklaşık bir yıl içerisinde İstanbul'un fethiyle aynı yılda Mahmud Paşa'nın Vezir-i Azam olduğunu kaydeder. Bkz. Osmanzade Ahmed Taib, *a.g.e.*, s.14.

¹⁶⁶ Enveri, *a.g.e.*, s.LXVII-LXVIII.

¹⁶⁷ Neşri, *Kitab-ı Cihan Nüma*, TTK Basımevi, C.2, Ankara 1957, s.717. (Neşri'nin eserini 15. Yüzyılda kaleme aldığı düşünülmektedir.); İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s. 113-121.

¹⁶⁸ Münceccimbaşı Ahmed Dede, *Münceccimbaşı Tarihi*, C. 2, Çeviren İsmail Erünsal, s.315.; Solakzade ise "Halil Paşa Yedikullede habs olunub kırkinci günü katline fermân-ı pâdişâhî sâdr oldı ve Mahmud Paşa sadâret-i 'uzmâ mansıbı ile ser efrâz kılınub umûr-i cumhur kef-i kifâyetine tefvîz buyuruldu" demekte ve II. Mehmed'in Sivricehisar fethi sonrası dönüşü "Sivrice Hisâr bir müddet mahsûr olduktan sonra feth olunub Vîlkoglunun ebe'an ceddı iddihâz itdüği mâl-i firâvânı kabza-ı tasarruf-i sultânî olıcak bu mertebe ahz-ı intikâm ile tesellilerin bulub sa'âdet ile Edirneye geldiler. Ol kış Edirne kışlayub bir rivâyetde Mahmud Paşa ol esnâda vezir olmuşdur derler..." diyerek vezirliğin bu dönem gelme ihtimalini anar. Bkz. Süleyman Lokmacı, "Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili Ve Metin Tenkidi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Erzurum 2015, s.299.;

olduğunu ve bir süre sonra Zağanos¹⁶⁹ Paşa'nın gözden düşerek tüm yetkilerinin Mahmud Paşa'ya devredildiğini:

“Halil Paşa'nın yerine vezir olarak cesur ve tecrübeli İshak Paşa tayin oldu... Bir müddet sonra Zağanos Paşa'da gözden düşerek memuriyetinden azledildi... Onun rütbesini ve devlet idaresindeki yerini Zağanos'un diğer kızıyla evli bulunan, damadı Mahmud'a verdi... Bundan sonra Padişah hazretleri sonbahar esnasında Edirne'den İstanbul'a dönmüştür ki, bu yıl cüluslarının üçüncü yılına rastlar.” kaydı ile aktarır¹⁷⁰.

II. Mehmed'in 1451 cülusunu dikkate alırsak Kritovulos'a göre 1454 yılında Mahmud Paşa vezir olmalıdır. Oruç Bey tarihinde Belgrad kuşatmasını (H. 860/ M. 1456) aktarırken: “Sultan Mehmed, şehit düşen Karaca Bey yerine Mahmud Paşa'yı Rumeli Beğlerbeğisi yaptı¹⁷¹. Mahmud Paşa hem vezir hem beğlerbeği oldu. Diğer vezirler Zağanos Paşa ile merhum Velliyyüddinoğlu Ahmed Paşa'ydı. Anadolu Beğlerbeğisi İshak Paşa'ydı.” bilgisi kayıtlıdır¹⁷².

Diğer kaynaklarda geçmemesine rağmen İbn-i Kemal halef-selef bilgisi vermeksizin *Tevarih-i Al-i Osman*'da 860/1456 Belgrad kuşatması sırasında Mahmud Paşa'nın vezir, İshak Paşa'nın Anadolu Beylerbeyi ve Zağanos Paşa'nın da Vezir-i azam olduğu bilgisini kaydetmiştir¹⁷³. İbn-i Kemal'in verdiği bilgiyi, araştırmacılar tarafından incelenen Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye bölümü 525 numaralı kayıtlı

¹⁶⁹ Zağanos Paşa hakkında detaylı bilgi. Bkz. Younghee Lee, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Dönemi'nde Vezir-i Azamlar ve Zağanos Paşa)*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Doktora Tezi), Ankara 2020.

¹⁷⁰ Kritovulos, *a.g.e.*, s.115.

¹⁷¹ 19. YY. Türk aydınlarından Namık Kemal ise Osmanlı Tarihi isimli ansiklopedik eserinde Dayı Karacabey'in şehadetinden sonra Rumeli Beylerbeyi makamının uzunca bir süre boş bırakıldığını sonrasında Mahmud Paşa'nın 1458 Sırbistan seferi için görevlendirildiği zaman Vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya ek olarak bu görevin verildiğini kaydeder. Bkz. *Namık Kemal, a.g.e.*, s.229.

¹⁷² Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi*, Sadeleştiren Necdet Öztürk, 2. Baskı, İstanbul 2009, s.95.

¹⁷³ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s. 113-121.; Şehabettin Tekindağ'da Mahmud Paşa'dan önce Zağanos Paşa'nın sadrazam olduğu tezini yakın bulan günümüz tarihçilerindendir. Bkz. Şehabeddin Tekindağ, *a.g.m.*; s. 376.; Batılı araştırmacıların ortaya koyduğu eserlerde zaman zaman Mahmud Paşa'dan önce Zağanos Paşa'nın sadrazamlık yaptığı bilgisini görüyoruz. Örneğin Cambridge Üniversitesi çatısı altında hazırlanan *Türkiye Tarihi 1453-1603 Bir Dünya Gücü Olarak Osmanlı İmparatorluğu* isimli eserde Mahmud Paşa'nın 1457 yılında azl edilen Zağanos Paşa yerine sadrazam olarak atandığı geçiyor. Bkz. *The Cambridge History Of Turkey –Volume 2, The Ottoman Empire As A World Power, 1453-1603*, 1. Basım, Editörler: Suraiya N. Faroqhi - Kate Fleet, Çeviri: Bülent Üçpınar, 2013 Cambridge University Press, İstanbul 2016, s.53.; Lord Kinross, *The Ottoman Centuries*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2012, s.226.;

tahrir defterinde geçen: “Melikü’l-Vüzera Zaganos Paşa” ifadesi destekler niteliktedir¹⁷⁴.

Hoca Sadeddin Efendi ise *Tacü’t-Tevarih*’te “*Karaca Paşa’ya gelince bu uğraş arasında yediği bir gülle sonunda ‘Şehadet şerbetini içiverdi/Cihan kavgasını unutuverdi’ Karacapaşa’nın beylerbeyliği bu olay üzerine Mahmud Paşa’ya verildi. Paşa bu suretle hem vezir-i azamlığı, hem de Rumeli beylerbeyliğini özünde toplamış oldu*¹⁷⁵” diyerek Rumeli Beylerbeyliği öncesi Mahmud Paşa’nın vezir-i azam olduğunu söyler. Mahmud Paşa’nın vezir olarak göreve gelmesini II. Mehmed’in ilk Sırp seferi dönüşünde olduğu bilgisini verir. Öyleyse Hoca Sadeddin’e göre Mahmud Paşa’nın ilk vezareti, birinci Sırbistan seferi ile başarısız geçen Belgrad kuşatması arasında yani 1454 ile 1456 yılları arasına tesadüf etmektedir.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi *Kitabü’t Tarih-i Künhü’l Ahbar* isimli eserinde İstanbul’un fethinden sonra (1454) Mahmud Paşa’ya sadaret verildiğini Belgrad kuşatması şehidi Dayı Karacabey’in yerine atanması ile vezir-i azamlık ve Rumeli Beylerbeyliği makamlarının üzerinde birleştiğini söyler¹⁷⁶. Solakzade de eserinde Dayı Karacabey şehadeti ile Mahmud Paşa’nın vezaret ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerini aynı anda yürüttüğünü kaydeder¹⁷⁷.

Bizanslı tarihçi Dukas ise 1455 yılında elçi olarak hediye sunmak üzere huzuruna çıktığı vezirleri Mahmud Paşa ve Seyidi Ahmed Paşa olarak sayar¹⁷⁸ vezir-i azamlık’dan bahsetmez. Franz Babinger de 1454 yazında Mahmud Paşa’nın sadrazamlık makamına geldiğini kesin bir dil ile söyler¹⁷⁹.

II. Mehmed gerçek bir imparatorluk düzeyine çıkardığı ülkesinde merkeziyetçi bir yapıyı esas almış, üst düzey devlet adamlarını genel olarak devşirme kullardan

¹⁷⁴ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 468.

¹⁷⁵ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.20.

¹⁷⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.182.

¹⁷⁷ Solakzade, *a.g.e.*, s.305.

¹⁷⁸ Dukas, *Bizans Tarihi*, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956, s. 204.

¹⁷⁹ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.113.; Halil İnalçık Babinger’in ünlü eseri “Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı” adlı eser için kaleme almış olduğu eleştirel makalesinde müellifin verdiği bu bilgiyi reddeder “...Mahmud Paşa’nın atanışından evvel sadrazam Zağanos Paşa’ydı. Mahmud sadrazamlığa ancak 1456 yılında terfi ettirildi.”. Bkz. Franz Babinger, *a.g.e.*, s.438. (Kitaba ekli Halil İnalçık eleştirisi)

seçmiştir¹⁸⁰. Sultan çok güçlü bir sadrazam olduğunu bildiğimiz Halil Paşa'yı ortadan kaldırdıktan sonra bir devşirmenin padişah'tan sonra devletin en üst makamına gelmesine karşı oluşabilecek tepkileri hesaplayarak hemen yeni bir sadrazam atamak istememiş olabilir¹⁸¹. Ayrıca durumun devşirme veya Türk asıllı sadrazamlıktan ziyade Çandarlı Halil'in devlet ve asker içerisindeki tehlikeli nüfuz boyutu vardır. Nitekim II. Mehmed bu nüfuzlu devlet adamının hal olunmasından hemen sonra devrik sadrazamın muhaliflerini ya azl etmiş yâda sürgüne yollamıştır¹⁸². Sonraki süreçte Fatih güçlü akıncı ailelerinin direnişini kırmak ve merkeziyetçi yönetim biçimini uygulamak amacıyla eğitimli kullarından faydalanarak bir devşirmeyi sadrazamlık makamına getirmiştir. Fakat bu noktada kesin tarih vermek halen mümkün görünmüyor. İncelediğimiz kaynak ve eserlere göre Mahmud Paşa'nın 1455 yılından önce Sadrazam olması düşük bir ihtimal olmasına rağmen birinci Sırbistan Seferi (1454) sonrasında vezir olarak anıldığı kesindir¹⁸³. Bizce Osmanlı kaynaklarında geçen Dayı Karacabey şehadeti ile Rumeli Beylerbeyliği ve vezir-i azamlığın birlikte yürütüldüğüne dair kayıtların söylediği 1456 tarihi (başarısız Belgrad kuşatması dönüşü¹⁸⁴) Paşa'nın ilk vezaret tarihi için en isabetli tarih olarak görünmektedir¹⁸⁵. Rumeli Beylerbeyliği'nin önemi nedeniyle en güvenilir devlet adamlarına verildiğini ve Fatih döneminde çoğu kez bu görevin vezir-i azam ile aynı kişide toplandığını biliyoruz¹⁸⁶. Nitekim Halil İnalçık Mahmud Paşa'nın 1456 yılında sadrazam olduğunu, öncesinde Çandarlı'nın katli ile birinci vezirliğe yükselmiş olan Zağanos Paşa'nın

¹⁸⁰ Abdulla Demir, a.g.m., s.20.; Abdüllatif Armağan, "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, Ankara 2011, s.153.

¹⁸¹ Mustafa Cezar, a.g.e., s.468.; 19. Yüzyıl Türk aydınlarından Namık Kemal'de II. Mehmed'in Halil Paşa'dan hemen sonra sadrazam atamadığı bir süre hükümet işlerini kendi yürüttüğünü söyler. Bkz. Namık Kemal, a.g.e., s. 211.; Yine 19. Yüzyıl Türk aydınlarından Ahmet Rasim'de Sultan'ın bir süre (bir yıl) yeni sadrazam atamadığını Çandarlı'dan sonra ilk sadrazamın Mahmud Paşa olduğunu yazar. Bkz. Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, s.79.

¹⁸² Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, 1. Baskı, TTK, Ankara 1954, s.134-135.

¹⁸³ Mustafa Cezar, a.g.e., s. 468, Josep Von Hammer'de Çandarlı Halil Paşa'dan sonra sadrazamlık makamının 1 yıl kadar boş kaldığını savunmaktadır. Bkz. Josep Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3, s. 17.; Batılı tarihçi Franz Babinger dönemi anlatan ünlü eserinde Mahmud Paşa'nın herhalükarda 1454 yazında sadrazamlık makamına geldiğini yazar. Bkz. Babinger, a.g.e., s.113

¹⁸⁴ Halil İnalçık, Franz Babinger, a.g.e., s.438 (Halil İnalçık eleştirisi)

¹⁸⁵ Caroline Finkel, a.g.e., s.70.

¹⁸⁶ Halil İnalçık, "Rumeli", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul 1979, s.771.; Orhan Kılıç, "Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancakların 18. Yüzyıldaki İdari Statüleri", *Balkan Tarihi*, Cilt 1, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, Burdur 2016, s.113.

sadaretinden bahseder¹⁸⁷. Burada önemli bir husus da tarihimizde genel kabul gören ilk devşirme sadrazamın Mahmud Paşa olması meselesidir. Muhtemel görünen Zağanos Paşa sadareti Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devşirme sadrazamının Zağanos Paşa olduğunu gösteriyor¹⁸⁸. Zağanos Paşa hakkında yapılan son çalışmalarda bunu teyit etmektedir¹⁸⁹.

2.3 Sırbistan Seferleri

İstanbul'un fethinde önemli görevlerde bulunan, Enez'i¹⁹⁰ teslim alması için görevlendirilen¹⁹¹ Mahmud Paşa'nın askeri başarıları, tarihi kayıtlardaki yerini Sırbistan'a yapılan bir dizi sefer ile almaya başlar. II. Mehmed zamanında Sırbistan'a yapılan dört ayrı sefer bulunmaktadır¹⁹². Mahmud Paşa bu seferlerde önemli görevler üstlenmiş ve Sırp Despotu George Brankoviç¹⁹³in ölmesi ile yapılan son seferde Sultan II. Mehmed tarafından bizzat görevlendirilmiştir.

1454 ve 1455 yıllarında gerçekleşen ilk iki sefer¹⁹⁴ ve sonrasındaki Belgrad kuşatmasında Osmanlı kaynaklarında Mahmud Paşa ismine pek rastlanmasa da,

¹⁸⁷ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler...*, s.135.

¹⁸⁸ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.468.

¹⁸⁹ Younghee Lee, *a.g.e.*, s.190.

¹⁹⁰ Enveri eserinde Mahmud Paşa'nın asker ve devlet adamlığı yönlerini vurgularken Enez örneğini verir “...Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık duyanların yüreklerine korku saldı; öyle ki savaşa kimse cesaret edemez hale geldi Padişah, birçok yeri onun isabetli görüşleri sayesinde fethetti. Bunlardan biri de Enez'in alınmasıdır”. Bkz. Enveri, *a.g.e.*, s. LXVIII.

¹⁹¹ Enez'in teslim alınmasında Mahmud Paşa'nın görevlendirilmesi Kritovulosta “(Enez'de yaşayan ünlü kişilerden kurulan heyetin isteklerini kastederek) İsteklerinden bir kısmı kabul olunarak Padişah, şehri teslim almak için Mahmud Paşa'yı bu heyetle beraber gönderdi.” Bkz. Kritovulos, *a.g.e.*, s.133.; Babinger, *a.g.e.*, s.130.; Nicola Jorga 24 Ocak 1455 tarihinde Osmanlılar'dan şehre ilk Mahmud Paşa'nın girdiğini yazar. Bkz. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 1. Baskı, Yeditepe, İstanbul 2005, C. II, s.969.

¹⁹² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 16. Baskı, İstanbul 2003, s.32.; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, İstanbul 1994, s.271.

¹⁹³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.2, s.39

¹⁹⁴ II. Mehmed'in İstanbul fethi üzerine Vilkoğlu George Brankoviç Edirne'ye bir heyet gönderdi. Fethi tebrik amacıyla gelen heyet, bölgedeki (önceden Osmanlılara ait olan) bazı kalelerin anahtarlarını teslim ettiler. Sırbistan Despotu George Brankoviç Osmanlılar ile iyi geçinme siyaseti uygular görünüyor Macarlar ile iş birliği yapıyordu. Bu durum Osmanlı devlet adamlarınca öğrenilmişti. Gelen elçileri sıcak karşılamayan sultan yine Osmanlılara ait olan diğer kalelerin teslimini de istedi ve ret cevabı alındı. Bunun üzerine 1454 baharında ilk Sırbistan seferi gerçekleştirildi. Sivricehisar'ın

Paşa'nın aldığı rütbelerde kronoloji belirtmek için bu savaşların adı geçer. Mahmud Paşa, bu seferler neticesinde Vezirlik ve Rumeli Beylerbeyliği makamlarına yükselecektir. Fatih döneminde yapılan dördüncü Sırbistan seferi ise Mahmud Paşa'nın askeri hayatının adeta dönüm noktasıdır. Bu seferlerden bahsetmeden önce dönem hakkında kısa bir bilgi vermek Mahmud Paşa'nın rolünü anlamlandırabilmek için önemlidir.

Uzun süre Osmanlı toprağı olarak kalmış Sırbistan bugün Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Kosova, Karadağ, Bosna – Hersek ve Hırvatistan ile komşu ve başkenti Belgrad olan ülkedir¹⁹⁵. Osmanlı kroniklerinde Sırp Despotu Lazar nedeniyle Las diyarı olarak anılan bölgenin bazı noktaları II. Murad tarafından fethedilmişti. II. Mehmed ise İstanbul'un fethinden sonra bölgeye olan akınları hızlandırdı¹⁹⁶. Şöyle ki; II. Mehmed'e İstanbul'un fethini tebrik amacı ile gelen Sırp heyetten Osmanlılar, vaktiyle kendilerine ait olan atadan kalma mülkü olarak gördükleri bazı kalelerin teslimini isterler fakat reddedilirler¹⁹⁷. Bunun üzerine bizzat Sultan'ın katıldığı bir Sırbistan seferi düzenlenmiştir. Fakat bu birinci sefer sonunda Osmanlı Sultanını tatmin eden bir başarı sağlanamadı¹⁹⁸. 1454 yılında gerçekleşen bu ilk Sırbistan seferinde Sivricehisar (Ostrovia) fethedilmiş, Semendire ise fethedilemeden Edirne'ye dönmüştür¹⁹⁹. Osmanlı kaynaklarının hemfikir olduğu üzere Mahmud Paşa, bu dönüş sonrasında vezirlik makamına getirilmiştir²⁰⁰. Kaynaklarda birinci Sırbistan seferinde Mahmud Paşa'nın vezirlik makamına gelmesine vesile olan açık bir başarı olayından söz edilmez. Mahmud Paşa'nın bu yükselişini belkide 1454 ve 1455 seferleri ile 1456 Belgrad kuşatması aralığını, savaş psikolojisi ve stratejik anlamda bir bütün halinde düşünerek anlamlandırmak gerekir.

fethedildiği bu sefer II. Mehmed'i tatmin etmese dahi eldeki kazançlarla yetinilmiştir. Bkz. İlhan Türkmen, "Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri", *Asia Minor Studies Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, C. 3, Sayı 5, Kilis 2015, s.117-121.

¹⁹⁵ Halil Kurt, "Sırbistan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul 2009, s.120.

¹⁹⁶ Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul 2009, s.121-126.

¹⁹⁷ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 1. Baskı, TTK, Ankara 1953, s.114.

¹⁹⁸ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı İmparatorluğu...*, C.2, s.35.

¹⁹⁹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.114-115.

²⁰⁰ Enveri, *a.g.e.*, s.LXVII-LXVIII.; Oruç Bey, *a.g.e.*, s.95.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s. 113-121.; Neşri, *a.g.e.*, s.717.

Çünkü özellikle Osmanlı kroniklerine göre Paşa 1454 ilk Sırbistan seferi ile 1456 üçüncü Sırbistan seferlerinde belirgin bir yükseliş göstermiştir.

Birinci Sırbistan seferinden yaklaşık iki yıl sonra vuku bulacak Belgrad kuşatması esnasında kaynaklarda adını göremediğimiz bir vezirin hünkâr tarafından azarladığına dair ilginç bir kayıt bulunmaktadır. Mahmud Paşa ile beraber bir çok sefere katılan Tursun Bey bu olayı *Tarih-i Ebu'l-Feth*'de: "*Kafir ile ehl-i islam, elleşi döğüşü padişah-ı islam turduğı yire karib gelicek <<Kafiri dahı çekelüm, kal'aya canlu kurtarmayalum, padişah birkaç kadem girüye yörisün>> didiler. Bu sözi diyen vezirün sehafet-i reyine ve za'f-ı kiyasetine haml idüp, gazaba geldi. <<Düşmenden yüz döndürmek sungun nişanıdur; benüm hod el-hamdü li'llah, el-Hakku ya'lü hükmince ikbalüm alidür, idbar nasib-i düşmendür>> didi.*" diyerek olayı anlatır²⁰¹. Bu olay Sultan'ın etrafındaki devlet adamlarının yetersizliği olarak düşünülebilir. Yine ayrıca Aşıkpaşazade, Belgrad kuşatması esnasında Rumeli beylerinden iyi bahsetmemekte hatta Dayı Karaca Bey'in şahadetinden bir nevi onları mesul tutmaktadır²⁰². Fetret dönemi öncesinde Yıldırım Bayezid'in vasal beyliklerden kurulu devletini merkeziyetçi bir imparatorluğa yükseltmek istemesi uc geleneğini korumak isteyen beylerin tepkisini çekmiş bu yerel aristokrat aileler Bayezid'e cephe alarak merkeziyetçi imparatorluk ideali ve Sultan'ın düşmesinin başlıca sebebi olmuşlardı. Görülen o ki bu durum II. Mehmed döneminde halen hafızalardan silinmemiştir ve beylere duyulan güvensizlik bir yandan devam etmektedir. Ayrıca İstanbul'un fethi sonrası II. Mehmed'in etrafındaki devlet adamları ile olan ilişkisinde Mahmud Paşa'nın ilk Sırbistan seferinde vezirliğe yükselmesi ile ilintili olabilir. Nitekim Nicolae Jorga *Büyük Türk* isimli eserinde İstanbul'un fethinin sonuçlarını değerlendirirken Sultan ile üst düzey devlet adamlarının ilişkilerine şu sözlerle dikkat çekmiştir "*Yanında artık Halil Paşa yoktu; Arnavut kökenli Zağanos Paşa da gözünden düşmüştü; ikisine de Anadolu' da toprak verilmişti. Padişah, Zağanos'un kızı olan eşini bile göndermişti. Sultan Mehmed üzerinde tesiri olan tek kişi artık Zağanos*

²⁰¹ Tursun Bey, a.g.e., s.82.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, c.2, s.38.

²⁰² Aşık Paşazade eserinde Rumeli Beylerini isteksiz davranmakla, hile yapmak ile suçlar "... Rumeli'nin beyleri razı olmadılar. "Eğer Belgrad fetholursa bize tarla sürmek düşer. Zira başka yerde düşmanımız kalmaz. Bu hisarı da alıp bir avuç kalan kâfiri de dağıtacak olursak halimiz sonra ne olur?" dediler ve hile düşündüler." Bkz. Aşık Paşazade, a.g.e., S.224.

Paşa'nın diğer kızı ile evli olan Rum kökenli Mahmud idi."²⁰³. Kısacası padişahın gözdesi olan Mahmud Paşa'nın yükselişini değerlendirirken, Paşa'nın kaynaklara yansımayan bir başarısının olma ihtimalinin yanı sıra, Sultan'ın diğer devlet adamlarına bakışı, seferlerin tam olarak amacına ulaşamaması gibi psikolojik etkenler de dikkate alınmalıdır. Örneğin Kritovulos "*...Bir müddet sonra Zağanos Paşa da gözden düşerek memuriyetinden azledildi ve rütbesi alındı... ...Onun rütbesini ve devlet idaresindeki yerini Zağanos'un diğer kızıyla evli bulunan, damadı Mahmud'a verdi...*"²⁰⁴ diyerek bu bilgiyi desteklemektedir.

İkinci sefer hazırlıkları 1455 yılında İshakzade İsa Bey'in koşulların elverişli olduğuna dair verdiği arıza ile başlamıştır²⁰⁵. Bu seferde gümüş madenleri ile ünlü Novoberda ve Trebiçe kalesi ile çevredeki bazı kaleler fethedilmiştir²⁰⁶. Sırbistan'a yapılan ilk sefere göre daha parlak geçen 1455 ikinci Sırbistan seferinde Osmanlı kroniklerinde Mahmud Paşa ile ilgili önemli bir kayda rastlanmıyor.

Sırbistan'a yapılan üçüncü sefer, Mahmud Paşa için ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bu sefer sonunda Paşa Rumeli Beylerbeyliği vazifesini de üstüne alacaktır. Sefer, stratejik konumu itibari ile mühim bir yer olan Belgrad'ı²⁰⁷ alma amacı taşır. Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada yer alan Belgrad jeopolitik konumu itibariyle hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa için stratejik öneme haizdi²⁰⁸. Şehir 1441 yılında II. Murad tarafından kuşatılmış fakat alınamamıştı. İkinci kez II. Mehmed tarafından kuşatılan şehrin alınması için bizzat Sultan yoğun bir çaba göstermiş, Mahmud Paşa da aktif görev almıştır²⁰⁹. Sultan Morava nehri üzerinde yer alan Alacahisar²¹⁰'da kuşatma esnasında kullanılmak üzere toplar döktürüp Tuna kanalıyla

²⁰³ Nicolae Jorga, Büyük Türk..., s.66.

²⁰⁴ Kritovululos, a.g.e., s. 115.

²⁰⁵ Neşri, a.g.e., C.2, s.719.

²⁰⁶ İlhan Türkmen, a.g.m., s.119.

²⁰⁷ Lütfü Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Birinci Baskı, Hazırlayan Kayhan Atik, Ankara 2001, s.105.; Belgrat'a ikinci kuşatma II. Mehmed tarafından yapıldı. Sultanın yaralandığı bu kuşatmadan da bir sonuç alınamadı. Bkz. Dıvna Djuric-Zamolo,"Belgrad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s.408.

²⁰⁸ Gös. yer.

²⁰⁹ İbn-i Kemal, a.g.e., s.120.

²¹⁰ İbn-i Kemal ve Tursun Bey'de top döktürme işinin Üsküp'te yapıldığı geçiyor. Bkz. İbn-i Kemal, a.g.e., s.120, Tursun Bey, a.g.e., s.79.

dökülen bu topları Hırsova'ya, Dayı Karacabey'e göndermiştir²¹¹. İbn-i Kemal bu top nakil işine Mahmud Paşa'nın memur edildiğini "*Fahrü'l-vüzerayı'l-kiram Mahmud Paşa'ya emr oldı top çekirmek maslahatına mübaşeret etdi...*"²¹² şeklinde kaydeder. Bu topların çok büyük çapta oldukları belirtilmektedir²¹³. Zinkeisen bu organizasyon için "*Aralarında mesela uzunlukları 27 ayak büyüklüğünde 22 devasa top ve daha önce hiç görülmeyen büyüklükte taşlar fırlatan yedi devasa havan topu vardı. Daha küçük kuşatma toplarının farklı çaplarda 300'ün üzerinde ateş topu olduğu söyleniyordu ve hayret verici miktarda her türlü hücum araçlarını, cephaneyi ve erzakı getiren develerle yük hayvanlarından oluşan kervan muazzamdı.*" der²¹⁴. Hazırlıkların bu denli geniş çaplı olmasının Sultan'ın Belgrad'ın fethine verdiği önemi yansıttığının yanı sıra Mahmud Paşa'nın aldığı önemli görevde ayrıca dikkat çekmektedir. 1456 yılında başarısızlıkla sonuçlanacak olan kuşatma esnasında Dayı Karacabey'in şehit düşmesi, devletin en üst görevlerinden biri sayılan Rumeli Beylerbeyi makamına Mahmud Paşa'nın getirilmesine vesile olmuştur²¹⁵. Başlangıçta Türklere verilen bu makam Fatih'in idarede yaptığı köklü değişiklikler sonrası genelde devşirmelere verilmiştir²¹⁶. Birkaç istisna hariç vezir-i azamların genelde beylerbeyliği görevinden Vezir-i Azamlığa yükseldiği görülür²¹⁷.

Osmanlı kroniklerinde yer almamasına rağmen, Zinkeisen II. Mehmed'in Belgrad dönüşünde Sofya'da bazı kapıkullarını ve komutanlarını idam ettirdiğini söyler²¹⁸. Genel olarak bu üç sefere bakıldığında başarısızlıkla sonuçlandığı görülür. Osmanlıların kuzeyi, özellikle Ulah ve Macar tehlikesine karşı güven altına almak ve buralara yapılacak seferler için bir üste yani Sırbistan'a ihtiyaçları vardır²¹⁹. Fakat tüm çabalara rağmen Novoberda gibi ticari öneme haiz birkaç yer hariç bölgenin kilit iki şehri Semendire ve Belgrad alınamamıştır. Bu durumun II. Mehmed'i merkezinde

²¹¹ İlhan Türkmen, a.g.m., s.123.

²¹² İbn-i Kemal, a.g.e., s.121.

²¹³ Johann W. Zinkeisen, a.g.e., s.57.

²¹⁴ Gös. yer.

²¹⁵ Enveri, a.g.e., s.LXVII-LXVIII.; Oruç Bey, a.g.e., s.95.; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s.20.; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, a.g.e., s.182.

²¹⁶ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul 1992, s.70.

²¹⁷ Gös. yer.

²¹⁸ Johann W. Zinkeisen, a.g.e., s.57.

²¹⁹ Selahattin Tansel, a.g.e., s.114.

Mahmud Paşa olan yeni bir strateji geliştirmeye ittiğine dair elde veri olmamasına rağmen Paşa'nın başında bulunduğunu gördüğümüz seferde, Sırbistan'da kalan kardeşinden ziyadesiyle faydalandığı görülür. Sivricehisar'ın fethedildiği sefer sonrası vezir unvanını alan Mahmud Paşa artık Osmanlı Devleti'nin Rumeli Beylerbeyi'dir²²⁰. Bundan sonra Osmanlıların en büyük eyalet sipahi ordusu Mahmud Paşa'nın kontrolü altındadır²²¹.

2.3.1 Vezir-i A'zam Mahmud Paşanın Sırbistan Seferi

II. Mehmed kendi Mora seferinde iken Sırbistan'ın ilhakı ile görevlendirdiği son sefer için Osmanlı kaynaklarında²²² Mahmud Paşa ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Sırp Despotu George Brankoviç'in²²³ ölümüyle bölgede siyasi bir bunalım yaşanmış, durumla yakından ilgilenen II. Mehmed, devrin veraset anlayışına göre Türk hukukunu koruması için Mahmud Paşa'yı 1458²²⁴ yılında Sırbistan'a görevlendirmiştir. Araştırmalar Mahmud Paşa'nın bölgede, saygın biri olan kardeşi üzerinden nüfus sahibi olduğunu göstermektedir²²⁵. Bu sefer II. Mehmed zamanında Sırbistan'a yapılan dördüncü seferdir. Mahmud Paşa kısa sürede Tuna boylarına dayanmış ve Semendire etrafındaki birçok kaleyi fethedip Macaristan içlerine güçlü akınlar düzenlemiştir²²⁶.

Seferi detaylandırmadan önce kısaca bölgeyi değerlendirmek faydalı olacaktır; Brankoviç'den sonra tahta geçen Lazar'ın da kısa sürede vefatı ile Sırp başkenti Semendire, Macar ve Osmanlı yanlıları olarak ikiye bölünmüş durumdadır²²⁷. Sırp

²²⁰ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.95.

²²¹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Araştırmalar I...*, s.118.

²²² İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.143.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.142.

²²³ Sırp Despotu George Brankoviç 1457 yılında öldüğünde ardında Greguvar, Etyen, Lazar ve kızı Mara'yı bırakmıştı . II.Mehmed'in "*Hristiyan soylu kadınlarının önde gelenlerinden anam Despina Hatun*" dediği Mara, II.Murad'ın nikahlı eşi idi . Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.39.

²²⁴ Haldun Eroğlu, "Osmanlı-Sırp İlişkileri (1347-1521)", *OTAM*, Sayı 41, 2017, s. 99.

²²⁵ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.145.; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.2, s.40.; F. M. Emecen, *a.g.e.*, s.521-522.

²²⁶ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s.236.

²²⁷ Aleksandar Fotic-Machiel Kiel, "Semendire", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.467-470.

asıllı yeniçeri Konstantin Mihailoviç bu durumu hatıratında “...*Sırlar Semendire’de Türkleri görmeyi Macarlara tercih ediyordu.*”²²⁸ kaydı ile dile getirir. Osmanlılar gibi Macarlar da despotluk üzerinde hak iddia ediyorlardı. Sırbistan politikasının amili Vezir-i Azam Mahmud Paşa Osmanlılara hizmet eden Hristiyan kardeşi Mihail Angeloviç ile Macar aleyhtarı duygulardan faydalanarak bölgedeki Sırp soyluları etkilemiştir²²⁹. Ayrıca Osmanlıların istimalet politikası da bunda etkilidir. Gayrimüslimler zımmi statüsü altında, din ve dil serbestisi haklar bakımından devlet koruması altına girmişlerdir. Bazı Sırp soyluları Mahmud Paşanın kardeşi Mihail Angeloviç’e Semendire kalesinin efendisi olmayı teklif etmişler ve Mihail’in etrafında toplanmışlardır²³⁰. Fakat Sırbistan’da iktidarı elinde bulunduran Elen²³¹ Mahmud Paşa’nın Osmanlı hizmetinde olduğunu bildiğimiz kardeşi Mihail Angeloviç’i kandırarak kale içerisine çekmiş ve tutuklatmıştır²³². Caroline Finkel, Mahmud Paşa’nın kardeşi Mihail Angeloviç’in Sırbistan’da aynı Elen gibi bir iktidar naibi olduğunu ve Sırp Despotluğu’nun ikincil bir kolundan gelen bu asil adamın memleketi Macaristan’a karşı korumak amacıyla Osmanlılar’ı davet ettiğini belirtmektedir²³³.

Seferin kumandasını Mahmud Paşa’ya bırakan II. Mehmed ise bu sırada Mora seferindedir. İdris-i Bitlisi II. Mehmed’in sefere bizzat katılmamasını Mora Seferinin Sultan olmadan yapılamayacağı ve Sırbistan seferine nazaran Mora’nın öncelikli görülmesine bağlar²³⁴. Mahmud Paşa’nın görevlendirildiği bölgeden hisarların Sultana teslim edileceğine dair önceden haberler geldiği kayıtlarda mevcuttur. İbn-i Kemal direkt bölge halkının Osmanlı Sultanı’ndan himaye talep ettiğini söyler²³⁵. Tursun Bey

²²⁸ Konstantin Mihailoviç, *a.g.e.*, s.114.

²²⁹ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 2. Baskı, İstanbul 2016, s.147.; Kenan İnan, “Fatih Sultan Mehmed – İstanbul’un Fethi ve Etkileri”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C.9, Ankara 2002, s.521-522.; 19. Yüzyıl aydınlarından Ahmet Rasim bu dönemde Mihail Angeloviç’in Sırların geçici lideri olduğundan bahseder. Bkz. Ahmet Rasim, *a.g.e.*, s.80

²³⁰ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.145.

²³¹ Türklerle iyi geçinme siyaseti uygulayan Lazar’ın ölümü ile Sırp Despotluğu eşi Elen ve kızına kalmış ve yine bu dönemde II. Mehmed’in analığı Mara Hatun Osmanlılara iltica etmişti. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. 1, s.39.

²³² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.145.; Zinkeisen’da Sırp Boyarlarının Mahmud Paşa’nın kardeşi etrafında toplanıp Semendire yönetimini ona bıraktıklarını fakat Elen’in tuzağına düşen Mihail’in tutsak edilerek Macaristan’a gönderildiğini kaydeder. Bkz. Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.83.

²³³ Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.53.

²³⁴ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.142.

²³⁵ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.143.

bölgeden gelen haberleri “... *Atebe-i ulyaya, müte’akıben âdemleri ve mektubları geldi ki, <<memleket padişahundur, gelsün zabt itsün.>> Çün anların (78a) bu kadar iz’anları ve ita’atleri görüldi, padişah bi-nefsihi varmak lazım görülmeli.*”²³⁶ kaydı ile açıklar ve görüldüğü üzere o da Sultan’ın bu nedenle sefere bizzat katılmadığını söyler.

Hammer ise Osmanlı kaynaklarının aksine Mahmud Paşa’nın Sırp diyarı için görevlendirilmesini Paşa’nın milliyeti ile ilgili bir güvensizliğe dayandırır. Hammer Paşa’nın Rum asıllı olduğunu ve bu nedenle Rum memleketlerine değil Sırbistan’a görevlendirildiğini belirtir²³⁷. Ancak unutmamak gerekir ki hakkında yapılan çalışmalar annesinin Sırp kökenli olduğu yönündedir. Ayrıca kardeşi de bölgede güçlü biridir. Kısacası Sultanın böyle bir güvensizlik üzerine görev seçimi yapacak olsa Mahmud Paşa’yı Sırbistan seferi dâhil birçok görevden mahrum bırakması gerekirdi.

Sultan, Sırbistan’a yapılacak dördüncü sefer için Mahmud Paşa’ya 1.000 kişilik bir yeniçeri birliği ile Anadolu sancaklarına ait kuvvetleri vermiş,²³⁸ “*Yanko-oğlu kim ki, senin karşına çıka. Ben senin zaferle döneceğine inanıyorum*”²³⁹ diyerek Paşa’ya olan inancını dile getirmiştir. Mahmud Paşa İstanbul yakınlarında görkemli bir geçit töreni yaptıktan sonra hızla Tuna’ya doğru yola çıkmıştır²⁴⁰.

2.3.2 Resava, Omol Fetihleri 1458

H.862 (1458 M.) tarihinde²⁴¹ Mahmud Paşa, kumandasındaki Osmanlı ordusu ile beraber Edirne’den Sofya’ya bir ay içerisinde varabilmişti²⁴². Harekât başlamadan önce bölgeden hisarların savaşılmadan verileceğine dair haberlerin alındığı

²³⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.91.

²³⁷ Josep von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.33.

²³⁸ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.145. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.30.

²³⁹ Enveri, *a.g.e.*, s.LXVIII.

²⁴⁰ Josep von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.33.

²⁴¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.40;

²⁴² İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.145.

kaynaklarda geçer²⁴³. Tursun Bey, Mahmud Paşa'nın bölgeye geçişini *Tarih-i Ebu'l Feth*'de "...Mahmud Paşa'ya memleket-i hutdan menzil-i hamele göç buyurdu ve asker-i mansurdan bin yeniçeri ve Rum-ili çerisin ve ba'zı akıncısın ana nam-zed itti. Çün Mahmud Paşa Filipe'ye vardı, Padişah-ı İslam dahı kapu halkı ile ve ba'zı akıncı ile Mora gazasına müteveccih oldu. Ve kıssa böyledür ki, Laz-ili kafirlerinün istizharı çün Üngürüs kıralı Yanko mel'ün idi ve zikr olunduğı gibi padişahun hışmı helak idüp anı aradan götüirdi, kâfir çeşm pür-ab olup zebün düştü..."²⁴⁴ şeklinde kaydeder.

Fakat beklenildiğı gibi Sırp soylular sözlerinde durmamışlar ve hisarlar Mahmud Paşa'ya kolaylıkla teslim edilmemiştir. Osmanlı kroniklerinde ordunun Sofya ovasında iken Sırbistan'dan elçi geldiğı ve bu elçinin getirdiğı habere göre Sırpların hisarları vermekten vazgeçtiğı anlaşılmaktadır²⁴⁵. Sırp soyluların Padişahın gelmemesini gerekçe göstererek kararlarından vazgeçtikleri, kaleleri ve memleketi Macarlara teslim edecekleri, bunun karşılığında ise Macarlardan altın alacakları ve Tuna üzerinde kendilerine kaleler bağışlanacağı gibi bir takım vaatlerin verildiğı yine kroniklerde yer alan bilgiler arasındadır²⁴⁶. Sırp Beyler'inin sözünde durmaması beklenmedik bir şekilde Mahmud Paşa ile maiyeti arasında bir anlaşmazsılığa neden olur²⁴⁷. Osmanlı ordusundaki beyler Mahmud Paşa'ya, içinde bulundukları durumu kendilerince şu şekilde izah ederler: "*Çün padişahumuz uzak sefere müteveccih oldu ve Laz kal'aları bize asanlığ ile virilmeli olmadı ve esbab-ı kal'a-küsavi müheyya değül, vech budur ki Sofya'dan anaru göçmeyevüz. Ve memleket-i mahsureyi dahı saklamak ulu hizmettür ki, düşmen -ki münazi'-i memlekettür, kavi düşmendür-önümüzdedür; şayed mümana'a için üzerümüze egle, mukavemetinden aciz olavuz. Padişahun öte muradatına dahı bu emr mani' ola*"²⁴⁸. Anadolu beyleri olduklarını seferin hazırlık sürecinden bildiğimiz beyler, başarısızlık sonucunda arkalarında bıraktıkları toprakların tehlikeye gireceğı ve Padişahın şanına leke sürüleceğı

²⁴³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.91.

²⁴⁴ Tursun Bey, *a.g.e.*,s.91.; 15. Yüzyılın ana kroniklerinden Tursun Bey'in "*Tarih-i Ebul Feth*"i müellifin Mahmud Paşa'nın kâtibi olması ve olayların birçoğunu bizzat yaşaması nedeniyle II. Mehmed dönemini anlatan en önemli kaynaklardandır. Bkz. Colin Imber, *a.g.m.* s.44.

²⁴⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.94, İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s. 144.

²⁴⁶ Gös. yer.

²⁴⁷ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.129

²⁴⁸ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.94

konusunda Mahmud Paşa'yı ikaz etmişlerdir. Görüldüğü üzere beyler düşmanın kendilerinden güçlü olduğunu söyleyerek ordunun kurulu olduğu Sofya ovasında beklemek niyetindedirler. Burada bahsi geçen güçlü düşman Sırplar değil, Sırpların, adıyla, Osmanlılara gözdağı vermek istedikleri Macarlardır. Hâlbuki İtalyan şairlerin Haç'ın gelecekteki intikamcısı olarak gördükleri²⁴⁹ güçlü Macar komutanı Hünyadi Yanoş 1456 Belgrad kuşatması esnasında aldığı bir yara nedeniyle birkaç ay yaşayıp sonra vefat etmiştir²⁵⁰. Batılı araştırmacılar dönem için Hünyadi Yanoş sonrası Macaristan'da onun mirasını devralabilecek düzeyde bir komutan veya kralın olmadığını belirtirler²⁵¹. Kısacası artık Osmanlı ordusunu sarsacak büyük bir komutan yoktur. Fakat beyler yine de *kavi* bir düşmandan bahsetmektedirler.

İdris-i Bitlisi, duyduklarına karşı Mahmud Paşa'nın hayretler içerisinde kaldığını ve bir süre düşündüğünü söyler²⁵². Hatta beylerin ekserisi savaşmak yerine mevcut durumu koruyarak Sultan'ın Mora seferi dönüşünü beklemek istemektedirler. İdris-i Bitlisi beylerin *“Uygun olan Sultan'ın yokluğunda bu hududun muhafazasıyla meşgul olup düşman memalikine girmeyelim. Memleketi eşrarin şerrinden korumakta Sultan'a yapılan iyi hizmetlerden olacaktır.”* şeklinde görüşlerini bildirdiklerini

²⁴⁹ Nicolae Jorga, *Büyük Türk...*, s.76.

²⁵⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.39.

²⁵¹ Nicolae Jorga, *Büyük Türk...*, s.99.

²⁵² İdris-i Bitlisi durumu betimleyerek anlatır: *“Mahmud Paşa duyduğu bu dehşet verici haberler ve kelimelerin karşısında hayretler içerisinde kalan başını, tefekkürün dizlerinin arasına aldı. Yol arkadaşları olan ümera ve kumandanlarla müşavere etti. Ekseri kumandanların görüşü, böyle bir durumda düşmana doğru daha fazla ilerlemenin münasip olmayacağı, gayet müstahkem olan kalelerle savaşa kalkışmanın hiçbir ilerleme sağlamayacağı; çünkü kaleyi teslimde inat edip direnecekleri, mal ve mülk tamahı ile Ungurus padişahının yardımlarına gelebileceği, Sultan Mora gazasıyla meşgul olduğundan, o taraftan yardım istemenin doğru olmayacağı ve bu haberin ulaşmasıyla Sultan'ın naibleri arasında tefrikaya sebep olabileceğinden, bu hadise her iki ordu askerleri üzerinde menfi tesir oluşturabilir doğrultusunda oldu. Ümeranın görüşü şu şekilde devam etti <<Uygun olan Sultan'ın yokluğunda bu hududun muhafazasıyla meşgul olup düşman memalikine girmeyelim. Memleketi eşrarin şerrinden korumakta Sultan'a yapılan iyi hizmetlerden olacaktır.>> Tartışma ve müşaverenin sonunda Mahmud Paşa: <<Durmak ve geri çekilmek hezimettir. Kemiyet ve keyfiyet bakımından düşmana mukavemet edemeyecek kadar değiliz. Ordunun moralinin yüksek olduğu şu zamanlarda mertliği sunmadaki duraksamanın sebebi nedir? Mücahitler sultanı şu sıralarda gazayla meşgul ve dini takviye için gece-gündüz dinlenmeksizin cihada devam etmektedir. Kılıcının parlaklığıyla güneş gibi olup, düşmanlarının çokluğunun verdiği karanlıktan gönlüne bir şüphe getirmemektedir. Böyle bir padişahın emrine, ki hükmünün tali'idir ve kabulü lazım olan fermanı ki (Nur Suresi 54. Ayet) emrinin sanisidir, uyup hiçbir surette doğru yol olan cihaddan yüz çevirmeyip o doğrultuda ilerleyip ilahi yardıma güveneceğiz>> Ali-cah olan vezir, bütün ümera ve ordunun arasında bu şekilde karar aldı.”* Bkz. İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.142-143.

kaydeder²⁵³. Beylerin bu tutumu Aşıkpaşazade'nin Belgrad kuşatmasının başarısızlığı ile ilgili olarak beyleri suçlamasını akla getirir²⁵⁴. Ancak Mahmud Paşa'nın cesurca savaşmak istediği anlaşılmaktadır. Bu durumda Mahmud Paşa'nın beyleri ikna etmesi gerekmektedir. Bunun üzerine yine Tursun Bey'in ifadesiyle: "*aklı başında zeki ve yiğit bir kumandan olan Mahmud Paşa, onların bu fikirlerini yersiz ve zayıf buldu*"²⁵⁵. Mahmud Paşa "*Kâfir kal'ayı tav'an virmedi ise, bi avni'llah, kerhen feth olunmak recası vasıktur*"²⁵⁶ diyerek kalelerin güzellikle verilmemesi durumunda fetih ile alınması için elde vesika olduğunu söyler ve savaş kararı verir²⁵⁷. Buradan anlaşılıyor ki Sırpların sözlerinde durmama olasılığı sefer öncesinde düzenlenen savaş meclisinde değerlendirilmiş ve böyle bir durumla karşılaşılması halinde yapılması gereken savaş meclisinde karara bağlanmıştır.

İdris-i Bitlisi Mahmud Paşa'nın askerlerine ihsanda bulunarak onların gönlünü kazandığından bahseder²⁵⁸. Mahmud Paşa savaş kararı alınması ile kalelerin fethi için gerekli malzemenin hazırlanması emrini verir²⁵⁹. Resava ve Omol kalelerinin alınışında askeri dehası ile ön plana çıkan Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın, hile ile düşmana Sultanı beklediğini bildirerek gaflette olduğu intibası yarattığını görüyoruz²⁶⁰. Paşa'nın askeri oyununa inanan kale sakinleri güçlü kale duvarlarına güvenip gaflete düşerler, oysa Mahmud Paşa harekât planı içerisinde²⁶¹. İdris-i Bitlisi Paşa'nın karargâhı ile kale arasının 10 merhale olduğunu kaydeder²⁶². Bir gece baskın verilip önce Resava ve sonra Omol gibi iki müstahkem kale ele geçirilmiştir²⁶³. İbn-i Kemal "*Rasa ve Omol nam iki gayet muhkem kal'ayı ki sühuletle alınmaları*

²⁵³ Gös yer.

²⁵⁴ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, S.224.

²⁵⁵ Tursun Bey, Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebul Feth), 1. Baskı, İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2014, s.64. ; İbn-i Kemal, Mahmud Paşa'nın tutumunu şu kayıt ile belirtir: "*Paşay-ı Ruşen-rey sözlerini eslemedi, kiral-ı bedfi'alün ikbali ihtimalinden gam yemedi. Rey-i sayib ve 'azm-i sayible leşker-i rezmarayı yasayıb vardı, kişver-i Laz'a girdi cidd-i sa'id hemrah ve cedd-i müsa'id tali'a-i sipah olub damen-i mülk-i düşmene eli irdi.*" Bkz. İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.146.

²⁵⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.94.

²⁵⁷ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.142-143.

²⁵⁸ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.143.

²⁵⁹ Gös. yer.

²⁶⁰ Gös. yer.

²⁶¹ Gös. yer.

²⁶² Gös. yer.

²⁶³ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.143; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.130.

Omolmazdı” der²⁶⁴. Bu iki muhkem kalenin alınışı Mahmud Paşa’ya diğer kalelerin kolaylıkla alınabileceğini düşündürmüştü²⁶⁵ olacak ki Mahmud Paşa Semendire etrafındaki Resava ve Omol kalelerinden başka Sava, Görünce, Brança hisarlarını da almıştır²⁶⁶. Esasında bu kalelerin alınmasıyla Semendire bir nevi kuşatma altına alınıyordu.

Tursun Bey, yapılan muhasaralar ve Mahmud Paşa’nın aldığı önemli riskler neticesinde onun azmine, cesaretine ve devlet adamlığına dair kıymetli ipuçları veren sözlerini kaydeder: “*’et-tavakkufu inde’l-azimet hezimetün’ Emarat-ı za’f-ı kuvvet göstermezem. İy beğlerüm! Benüm düşmen mukavemetinden aczüm yok. Gelürse dahi bi-inayeti’llah cevap virürin. Padişahum, -Var Sofya’da tur, memleketüm zabt eyle-diüyü buyurmadı.. Kafir kal’ayı tav’an virmedi ise, bi avni’llah, kerhen feth olunmak recası vasıktur. Vech budur ki memleket-i Laz’un üzerine azimet idem; ve me’n-nasru illa min indi’llah*”²⁶⁷. Konuşma metninden anlaşıldığı üzere Mahmud Paşa, düşmana mukavemetten acz göstermekten kaçınmış, bölgeye neden geldiğinin bilincinde devlet adamlığı vakarına yakışır bir şekilde risk almıştır. Paşa aksi bir davranış sergileyip bekleme kararı almış olsaydı düşman vakit kazanacak, belki II. Mehmed, Mora dönüşü geldiği bölgede fethedilmiş kaleler yerine güç kazanmış bir düşman ile karşılaşacak, uzun yıllar Osmanlılar için balkanlarda bir üs vazifesi görmüş Semendire’nin fethi dahi gecikecekti.

2.3.3 Semendire Kuşatması 1458

Mahmud Paşa fethettiği çevre hisarlardan bazılarını Osmanlı fetih geleneğine uygun olarak yıktırarak²⁶⁸ bazılarını da asker koyduktan sonra Semendire’ye doğru yola çıkmıştır²⁶⁹. Teslim alındığı 1459’dan itibaren önemli bir Osmanlı sancağı olan

²⁶⁴ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.146.

²⁶⁵ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.143.

²⁶⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.31.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.130.; İlhan Türkmen, *a.g.m.* s.131.

²⁶⁷ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.94.

²⁶⁸ Halil İnalıcık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Doğu Batı Makaleler II*, 3. Baskı, Ankara 2016, s.61

²⁶⁹ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.146.

Semendire, Belgrad'ın 45 km. doğusunda Tuna nehri ile küçük bir nehir olan Jezava'nın bulunduğu stratejik bir noktadır²⁷⁰. Mahmud Paşa, Semendire Kale'sine vardıktan sonra İshak Bey ile Ahmed Beyoğlu Ali Beyi İslam hukuku gereğince kalenin teslim edilmesi teklifini iletmek üzere göndermiştir²⁷¹. Semendire kalesi fethi, Osmanlı fetih yöntemlerinin kaynaklardan takip edilebildiği aman dileme sürecinin kaydedildiği bir fetihtir. Fakat kale âmân ile teslim edilmez. Tursun Bey kaleyi bizzat Paşa ve bazı ümerasının istediğini ve karşılığında *“işte Üngürüs geliyorur, üç günden halünüz ne olur, göresiz, andan sizün ile söyleşevüz”*²⁷² cevabının bizzat Mahmud Paşa tarafından alınması ile İshak ve Ali Bey²⁷³lerin ikinci bir teslim teklifi için kaleye gönderildiklerini yazar. Tursun Bey kalenin yardıma gelen *martolos*'lar tarafından savunulduğunu söylerken İbn-i Kemal bizzat kale halkı tarafından savunulduğunu kaydetmiştir²⁷⁴.

Teslim olmayan kale kuşatılmış vaziyette iken umera Mahmud Paşa'ya beklemek yerine ani bir baskın ile saldırıya geçme fikrini sunar ve Paşa tarafından kabul edilip uygulanan bu riskli karar neticesinde de herhangi bir sonuç alınamaz²⁷⁵. İdris-i Bitlisi ise bu kararı bizzat Mahmud Paşa'nın ümeraya danışarak aldığını onun ağzından şu kayıt ile *“Savaşın bu şekilde uzaması, gazilerin düşmanla savaşta ölmeleri ve yaralanmaları, bunların isyanlarına sebep olacaktır. Günleri savaşla geçirmek bu hisara zafer bulmamıza engel olacaktır. Maslahat odur ki, bir gün büyük gayretle kaleye savaş açalım. Görünürdeki sebeplere yapışalım, ilahi imdat da gelir elbette. Bu şekilde feth-i mübin bayrağını kulelere dikelim. Bu doğrultuda mücahidleri çeşitli ihsanlarla taltif edelim.”* aktarır²⁷⁶. Netice itibari ile Semendire'nin iç kalesi hariç tüm yer zapt olunmasına rağmen iç kale bir türlü alınamamıştır²⁷⁷. Zinkeisen kalenin düşmemesini Mahmud Paşa'nın kumanda ettiği Osmanlı ordusunda ağır topların

²⁷⁰ Aleksandar Fotic-Machiel Kiel, a.g.m., s.467.

²⁷¹ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s.31.

²⁷² Tursun Bey, a.g.e., s. 96-97.; Josep von Hammer teslim teklifi için gidenleri İshak Bey ile Karaman Paşa olarak vermektedir.

²⁷³ İbn-i Kemal bu kişileri *“...İshak Beğ oğlu 'İsabeğ'le 'Ali beğ-oğlu Ahmed Beğ...”* olarak vermektedir. Bkz. İbn-i Kemal, a.g.e., s.148.

²⁷⁴ Tursun Bey, a.g.e., s.96.; İbn-i Kemal, a.g.e., s.147.

²⁷⁵ Tursun Bey, a.g.e., s.97.

²⁷⁶ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.144.

²⁷⁷ Gelibolulu Mustafa Efendi, a.g.e., s.114.

bulunmaması ile açıklar²⁷⁸. Kayıtlar iç kalenin düşmemesi üzerine burada üç veya beş gün daha beklenildiğini söyler²⁷⁹. Ancak netice itibari ile Semendire Hisarını düşüremeyeceğini gören Mahmud Paşa beklemek yerine burasını terk edip gaza faaliyetine çevre hisarlardan, Tuna'nın aşağısına doğru devam etmiştir²⁸⁰.

Semendire'den hareket eden Mahmud Paşa, II. Mehmet tarafından yaptırılan Belgrad yakınlarındaki Havale kalesine gitmiş ve kaleyi muhkem hale getirmiştir²⁸¹. Ve yine II. Mehmed'in ilk Sırbistan seferi sırasında fetholunup tekrar düşman eline geçmiş olan Sivricehisar kalesi Mahmud Paşa tarafından geri alınmıştır²⁸². Buradan hareket edilerek madenleri ile ünlü Rudnik Kalesi²⁸³ ve önceden Osmanlılar tarafından feth edilip sonra tekrar elden çıkan Şabaç (Böğürdelen) kalesi de Mahmud Paşa tarafından ele geçirilen yerler arasındadır²⁸⁴. Hoca Sadeddin Efendi, madenleri ile ünlü bu bölgede yeni ocaklar açıldığını söyler²⁸⁵. Mahmud Paşa civar bölgeyi Osmanlı hâkimiyetine soksa dahi Semendire Kalesi alınamamıştır.

2.3.4 Güvercinlik Kalesi'nin Mahmud Paşa'ya Teslim Edilmesi 1458

Osmanlı kaynakları Paşa bölgedeyken Ramazan ayının geldiğini ve Mahmud Paşa'nın bu ayı Niş şehrinde geçirdiğini kaydederekler²⁸⁶. Halil İnalçık, incelediği kaynaklar üzerine Mahmud Paşa'nın bizzat Macar Kralı Matthias Corvin

²⁷⁸ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.80.

²⁷⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.148.; Hoca Sadeddin, *a.g.e.*, C.3, s. 31.; Solakzade, *a.g.e.*, s.307.

²⁸⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...* C.2, s.41.

²⁸¹ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, c.3, s.32.; Solakzade, *a.g.e.*, s.307.

²⁸² Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.150.; Solakzade, *a.g.e.*, s.307.

²⁸³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.150.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.32.; Rudnik'in için Hoca Sadeddin Efendi “*çevredeki en değerli ve zengin alan*” diye bahseder ve buranın alınması ile devletin gelir kaynaklarında bir artış olduğunu söyler. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, c.3, s.32.

²⁸⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.2, s.41.

²⁸⁵ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, c.3, s.32.

²⁸⁶ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.146.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.32.; Tursun Bey ve İbn-i Kemal Paşa'nın ramazan ayını Niş'e bağlı *Yellü-yurd*'da geçirdiğini söyler. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.150.;

kumandasında bir ordunun tehdidi üzerine Niş'e çekildiğini belirtir²⁸⁷. Mahmud Paşa Semendire'den Tuna'nın aşağısına doğru inerek üst başlıkta açıklamaya çalıştığımız üzere bir dizi kale fethi ile Niş'e kadar ulaşmıştır. Mahmud Paşa'nın bölgede olduğu 1458-1459 yıllarında bölgedeki irili ufaklı bazı önemli kalelerin Sırbistan'ın elinde bulunduğu görülür. Bölgedeki stratejik kalelerden biride Semendire yakınlarındaki Güvercinlik (Golubac) Kalesi'dir. Ve Mahmud Paşa, Niş'de biraz konakladıktan sonra önemli bir kale olan Güvercinlik Kalesine doğru yol almıştır²⁸⁸. Paşa'nın gelmesi ile kalenin bulunduğu bölge aman ile teslim alınmış fakat hisar teslim olmamıştır. Bunun üzerine Mahmud Paşa Osmanlı kroniklerinden öğrendiğimize göre kalenin su yollarını kestirmiştir²⁸⁹. Bugün hala ayakta duran kale Tuna nehri kıyısında, stratejik bir noktadır. İbn-i Kemal, Mahmud Paşa'nın su yollarını kesmek için Vidin tarafından gemiler getirttiğini kaydeder²⁹⁰. Hoca Sadeddin Efendi, Mahmud Paşa'nın askeri kabiliyetine dikkat çekerek *“aydın görüşlü Paşa cenk meydanından bazı yiğitleri, onların Tuna'dan su çekmek için sarkıttıkları zincirleri kesmekle görevlendirdi”*²⁹¹ der. Bir süre sonra iç kalede açlık ve susuzluk baş gösterince kale içerisindekiler teslim olmak zorunda kalmışlardı. Osmanlı kaynakları, Paşa'nın bu ayda kendini ibadete verdiğini fakat aynı zamanda başarılı bir komutan olarak el altından düşmanla savaşmayı ihmal etmediğini yazarlar²⁹². Esasında burada yine Mahmud Paşa'nın askeri ve siyasi kabiliyetinin kaynaklarda övüldüğüne tanıklık ediyoruz. Tursun Bey, Paşa'nın ramazan ayında dahi çalışmasını *“... Bu ayda eğerçi Hazret-i Paşa sureta mücahede-i nefse mübaşir idi, amma zımnen mücahede-i küffar ile çalışmakta idi; ya'ni tedbir bahadurlığı ile, Güğercinlik kal'asının dizdarından gayrı keferesine timarlar adamağ ile ve el altından kaftanlar göndermek ile ve enva'-ı istimalet ve dil-*

²⁸⁷ Halil İnalçık, II. Mehmed..., s.398. Niş ovası; antik dönemden beri Balkanlar boyunca uzanan güneydoğudan Sofya, Filipe ve İstanbul'a güneyden ise Üsküp, Selanik, Yunanistan'a giden yolların ikiye ayrıldığı kavşaktır. Niş'in 1386'dan 1878'e kadar zaman zaman elden çıktığı görülsede 1456'da kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bkz. Machiel Kiel, “Niş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul 2007, s.147.

²⁸⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.33.

²⁸⁹ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.151.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.33.; Solakzade, *a.g.e.*, s.307.

²⁹⁰ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.151.

²⁹¹ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.33.

²⁹² Tursun Bey, *a.g.e.*, s.98.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.150.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.146.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.32.

hoşı sözler ile kalblerini celb itti. Kulleden gayrı üç kat kal'ayı virecek oldılar..."²⁹³ şeklinde kaydetmiştir. Resava ve Omol fetihlerinde Mahmud Paşa'nın düşmana, sultanı beklediği ve herhangi bir askeri faaliyette bulunmadığı intibasını yaratarak ani bir baskın verdiğini biliyoruz²⁹⁴. Mahmud Paşa burada da benzer bir yöntemi uygulamış görünüyor. Tursun Bey'in kaydından anlaşıldığı üzere, Paşa kendini ibadete vermiş, hatta kaynaklara yansıyan kayda değer askeri bir harekâta bulunmamış fakat alttan alta istimalet politikasını uygulayarak kaledekileri teslim olmaya razı etmiştir. Osmanlıların özellikle Balkan coğrafyasının fethinde uyguladıkları bu politika; dini serbestiliğin tanınması, hakların korunması hatta iade edilmesi, vergi muafiyeti ve askeri sınıf için Osmanlı ordusunda yer alma gibi karşı tarafın maddi ve manevi olarak ruhuna hitap ederek meylettirme, özendirme, gönül kazanma olarak açıklanmaktadır²⁹⁵. Mahmud Paşa da kendini ibadete vererek savaşla ilişkisini kesmiş gösterirken Güvercinlik kalesinin Dizdarı hariç diğerlerine kaftanlar, çeşitli hediyeler verip, tımarlar vadederek meyletmeleri için çaba gösteriyordu. Nitekim kalenin adamları önceden elde edildikleri için Ramazan Bayramı günlerine tesadüf eden ana harekâta Mahmud Paşa'ya civardaki üç kalenin anahtarını teslim etmişlerdir²⁹⁶. İbn-i Kemal harekâtın Ramazan Bayramından sonra olduğunu kaydeder²⁹⁷.

Mahmud Paşa teslim alınan Güvercinlik²⁹⁸ kalesini muhkem hale getirmiş ve ileride Osmanlıların Semendire Sancak Beyi olacak Minnet Beyoğlu Mehmet Beyi Macaristan içlerine akın yapmak için görevlendirmiştir²⁹⁹. Paşa'nın kaleyi yıktırmak yerine güçlendirmesini, kalenin stratejik önemi ve hala teslim olmamış Semendire'nin Osmanlılarca çevrelenmesi ile açıklanmaktadır. Güvercinlik kalesi ile Semendire

²⁹³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.98.

²⁹⁴ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.143.

²⁹⁵ Mücteba İlgürel, "İstimalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul 2001, s.362.

²⁹⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.98.

²⁹⁷ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.150.; Hicri 862 yılında yapıldığını bildiğimiz seferin Ramazan ayı Temmuz/Ağustos ayı 1458'ine denk gerçekleşmiştir. Bkz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.141.; Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.320.

²⁹⁸ Kalenin fetih tarihini Tevki'i Mehmed Paşa H.862 olarak vermektedir. Bkz. Zafer Karakuş, *Tevki'i Mehmed Paşa'ya Göre Osmanlı Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992, s.59.

²⁹⁹ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.96. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, c.3, s.33.; Müneccim Başı, *a.g.e.*, s.320.

kalesi arasında ortalama 80 km bir uzaklık bulunmaktadır. Mahmud Paşa tarafından görevlendirilen Mehmet Bey, Trava üzerine gidip burasını yağmalar, Tuna ve Sava arasındaki Resava'ya saldırıp çok fazla esir ve ganimet ele geçirmiştir³⁰⁰. Ele geçirilen esirleri Mehmed Bey, Mahmud Paşaya göndermiştir³⁰¹. Tursun Bey “... kal'a tamam zabt olunduktan sonra, Tuna'dan geçüp, Güğercinlik karşısında Tırnav nam Üngürus kal'asına yöriyiş idüp çok kafirin kırdılar, ve cevanibin urdılar, yıktılar.”³⁰² demektedir. Yine bu sırada akıncıların bölgede yer alan Dimitrofça kalesine geldiklerini, içlerinden bazı acemilerin kaleye saldırı fikrini ortaya attıklarını fakat deneyimli akıncıların bu fikre karşı çıkıp Mahmud Paşayı beklediklerini Tursun Bey yazar³⁰³. Mahmud Paşa bahsi geçen kaleyi kendi teslim almıştır³⁰⁴. Dipnotta tamamını verdiğimiz Tursun Bey'in kayıtlarına göre Mahmud Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Güvercinlik Kalesi'nin zaptından sonra bölgede bulunan düşman saflarına sıklıkla akınlar düzenlemiş bir nevi Semendire'nin fethinin tüm şartlarını olgunlaştırmıştır. Bu sırada Sultan II. Mehmed ise Mora seferini tamamlayarak Üsküp'e gelmiş, Mahmud Paşa'nın seferi mükemmel yönettiğini görüp Semendire'ye

³⁰⁰ İbn-i Kemal, a.g.e., s.152.; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.33.; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.34.

³⁰¹ Güvercinlik Kalesi'nin teslim alınmasından sonraki süreci Tursun Bey Tarih-i Ebül-Feth'de şu şekilde kaydeder “... kal'a tamam zabt olunduktan sonra, Tuna'dan geçüp, Güğercinlik karşısında Tırnav nam Üngürus kal'asına yöriyiş idüp çok kafirin kırdılar, ve cevanibin urdılar, yıktılar. Girü göçüp orduya geldi. Çün baht u nusrat müsa' ade gösterdi yine Duna'ya aştı; memleket içine girüp Maçva vilayetine değin yöridi ve Üngurus iline geçmeğe kasd itti. Bu kasd üzere gemiler yondurdu. Yaş ağaçtan olduğu için iş virmedi. Ahır; eski kurnaz martalos kafirler buldurdu. Timarlar adadı ki adaya geçe idi; imkanı olduğu yire kılavuzluk ideler. Bir yere çektiler ki Sava suyu iki bölük olmuştur. Andan gah yüzdürmek ile, gah sektürmek ile, kendü nefsi ile bile geçüp tayife-i akıncıyı yidi muhkem (85a) alay eyledi, ve Minnet-oğlu Mehmed Beğ'i baş idüp ve kendü tarafından bu kemîn bendesin emin gönderdi. Ve pençikçiler ve armağancılar koşup, Tuna ile Sava aralığında adaya –ki vasi', ma'mür memlekettür- akın eştiirdi. Kendü yine orduya geçüp oturdu. Akıncı çün alaylar bağlayup yöridi, evvel Sava kenarında bir kal'aya yitişti. Yöriyiş idüp tarfetü'l-ayn içinde feth ittiler. İki yüz müsellah, atları ve kendüleri puald geyimli kafirlerin Paşa'ya gönderdiler; kendüler Dimitrofça nam kal'a üzerine varup kondılar. Haber geldi ki, on alay hazır müctemi' düşmen vardur, diyü. Müşavere olundu; ba'zı tavıçalar: <<Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum>> didiler. Ba'zılar: <<Biz akına geldük, düşmen aramak hacet değüldür; uğurumuz görelüm, düşmen gelürse Türk kazancı üzerinde, avı üzerinde ceng ider gibi çalışavuz, haklaşavuz>>, didiler. Bu re'y muhtar oldu, Dimitrofça kal'ası kafirden dilenildi. (85b) Paşa öte yakaya gelüp karşısına konmağa ta'lik ittiler. Paşa'ya bu haber gönderildi; ve yorttılar, akın saldılar. Hoş toymuluklar oldu. Yine dönüp Dimitrofça'ya geldiler. Paşa dahı öte yakasına gelüp, kafir kal'ayı teslim itmiş. Bundan gemilere girüp Laz iline geçtiler. Andan sonra düşmen dahı gelüp karşuda ordu bağladı. Şöyle oldu ki, üç gün tavakkuf olunup, kafir karşısında mahhub ve mahbubeleri bu u kinara çekerler idi, kafir it gibi ulur idi.”Bkz. Tursun Bey, a.g.e., s.98-99.

³⁰² Tursun Bey, a.g.e., s.98

³⁰³ Tursun Bey, a.g.e., s.99.

³⁰⁴ Gös. yer.

gelme ihtiyacı hissetmemiştir³⁰⁵. Mahmud Paşa ümera ile beraber Üsküp'te Sultanın huzuruna çıkar. Sultana olan biteni anlatır, II. Mehmed'den ikram ve ihsan görür³⁰⁶. Sultan buradan askeri terhis edip kışı geçirmek üzere Edirne'ye dönme kararı alır³⁰⁷. Aşık Paşazade ve Neşri, Mahmud Paşa'nın bu Sırbistan seferini detaylı bir şekilde aktarmamışlar alınan hisarların adlarını vermekle yetinmişlerdir³⁰⁸.

“Çü Üsküp’de buluşdu şaha düstur

Diledi leşgere şeh vire destur

Didi Paşa şehe devletlü hünkâr

İşitdüm kafirün cem’iyyeti var

Görelüm Üngüsüs’un cünbüşini

Göresiz sonra desturun işini”³⁰⁹

Kayıtlardan gaflette olmadığı anlaşılan Mahmud Paşa kalabalık bir düşman ordusunun yaklaşmakta olduğuna ilişkin haberi Sultana verir³¹⁰. Seferin detaylarını vermeyen Aşık Paşazade, Mahmud Paşa ile Hünkar'ın buluşmasını ve bahsi geçen haberi: “...orada hünkârla buluştu. Orada orduya izin vermek, terhis etmek istediler. Mahmud Paşa "Devletli sultanım! Macar kâfirinin yığınağı var. Bu tarafa gelmektedir." dedi. Bu sırada Belgrad'dan Macarların büyük bir orduyla ilerlemekte olduğu bildirildi. Bu haber gelince Anadolu askerine sancak sancak harçlıklar verildi. İslam ordusunun Polava'ya gitmesi ve bir miktar askerin de kâfirlerin hangi tarafa

³⁰⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.41.; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, C.1, s.276.

³⁰⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s. 34-35.

³⁰⁷ Müneccim Başı, *a.g.e.*, s. 321.

³⁰⁸ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.228.; Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.731.

³⁰⁹ Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Hazırlayan Nejdettin Öztürk, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s.247.

³¹⁰ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, C. 2, s.321.

*doğru hareket ettiğini öğrenmesi emrolundu.”³¹¹ şeklinde kaydeder. Durumdan anlaşıldığı üzere vezir-i azam Mahmud Paşa rehavete kapılmamış, dört koldan çevreyi gözetim altında tutmuştur. Bu noktada Mahmud Paşa’nın istihbarata verdiği öneme ilişkin Hezarfen Hüseyin Efendi’nin yazdıkları kıymetlidir:” *Mahmud Paşa’nın casusları kişveri gezib kûşe-i inzivada muhtefî olan erbab-ı haşmeti tettebbü’e dikkat ederlerdi. Mahmud Paşa casuslarından gayri pâdişâhın müstakil ve mahfî casusları olup şöyle ki casus-ı sultan bir ma’rifet ehli bulub vezir anı bilmiş olmayıb iptida pâdişâh lisanından işitse bu te’hir kendiye cürüm-i kebir olurdu.”³¹².**

Osmanlı kronikleri Mahmud Paşa’nın uyarısı üzerine II. Mehmed’in askeri terhis etmekten vazgeçtiğini yazar³¹³. Kroniklere göre Polva taraflarına casusluk yapmak üzere asker çıkarılır³¹⁴. Fakat geldiği haber alınan Macar birliğinin Tahtalı’da gaziler tarafından gafil avlanıp dağıtıldığı anlaşıncı Sultan ve Mahmud Paşa devlet erkânı ile beraber Edirne’ye dönerler³¹⁵. Mahmud Paşa tamamen kendi kumandasındaki ilk seferinde askeri başarısı, sürati ve becerisi ile Sultan’a ve makamına layık bir devlet adamı olduğunu ispat etmiş ve II. Mehmed tarafından büyük bir itibar görmüştür³¹⁶.

2.3.5 Semendire Kalesinin Teslim Alınması 1459

Semendire’nin Mahmud Paşa mı yoksa bizzat Sultan tarafından mı fethedildiği bir tartışma konusudur. Osmanlı kronik yazarları kalenin II. Mehmed tarafından alınması ile fethin gerçekleştiğini nakleder. Örneğin Tursun Bey “*Sabika Mahmud Paşa’yı göndermekle memleket-i Laz hod zabt olunmuş idi; amma kal’a-i Semendire (90 a) henüz temerrüd ü inad da sabit turmuş idi. Padişah Ebü’l-feth kal’a-i Semendire*

³¹¹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.228-229.

³¹² Robert Anhegger, “Hezarfen Hüseyin Efendi’nin Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Mülâhazaları”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Sayı 10, s.379.

³¹³ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.228-229.; Neşri, *a.g.e.*, s.731.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.157-158.

³¹⁴ Gös. yerler.

³¹⁵ Neşri, *a.g.e.*, s.731.

³¹⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.35.; Namık Kemal, *a.g.e.*, s.233.

fethine kasd idüp, sene erba'in ve sittine ve semani mi'e (H.864 = M.1459) tarihinde – ki san'at-i fasl-ı rebi' vasıtası ile cihan şekl-i bedi' göstermiş idi.” kaydı ile esasında genel olarak Sırp diyarının Mahmud Paşa tarafından zapt edilmesine rağmen Semendire kalesinin alınamadığını, II. Mehmed'in kaleyi fethettiğini kaydeder³¹⁷. Yazarı netlik kazanmamış bir Bizans kroniğinde ise Semendire'nin Mahmud Paşa tarafından 1458 yılında alındığı geçmektedir³¹⁸.

Uzun yıllar Osmanlılar için askeri bir üs görevi yapacak Semendire, esasında Mahmud Paşa tarafından çepeçevre kuşatılıyor yavaş yavaş fethediliyordu. O tarihlerde Macar koruması altında olan Belgrad ve Semendire haricinde hemen tüm Sırbistan Osmanlı toprağı durumundaydı. Bu dönemde Semendire kalesinin Bosna Kralı tarafından satın alındığı kaynaklarda geçer³¹⁹. Âşık Paşazade ve Neşri tarihleri aşağı yukarı benzer cümlelerle Semendire'nin teslim edilmesini anlatmaktadırlar. Semendire'nin alınmasını Âşık Paşazade:

“Padişah bütün heybetiyle İzvornik'a (Swornik) yöneldiğinde Bosna kralı, Semendire'ye hâkim olmuş idi. Bosna kralı padişah kendi üzerine ansızın gelir düşüncesiyle ve kendisinden de çok çekindiğinden ona bir adam gönderdi ve Semendire'yi vermeyi teklif etti. O sırada Mahmud Paşa'nın kardeşi Semendire'de idi. Semendire'yi bütünüyle ona emanet etmişlerdi, kral içinde bulunmuyordu. Kral, Mahmud Paşa'nın kardeşine de Semendire'yi Türk padişahına verdim, diyerek haber gönderdi. Mahmud Paşa kardeşiyle haberleşiyordu. Semendire'yi vermesine razı olmuştu. Bosna kralına o kadar söz söylemişlerdi ki sonunda kral da razı olmuştu. Sözüün kısısı Semendire'yi vermeye razı oldular. Mahmud Paşa'nın kardeşi krala Semendire'yi Türk'e verdim, demişsin. Veririm ama bütün içindekilerle veriyorum, tamam mı?" diye haber gönderdi. Kral da, "Ver!"; dedi. Bu tarafta Mahmud Paşa'nın

³¹⁷ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.104.

³¹⁸ Şahin Kılıç, *Bizans Kısa Kronikleri Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları* (Kronik 54), 1. Baskı, İstanbul 2013, s.163.

³¹⁹ Solakzade eserinde “*Ol eyyâmda Semendire Hisârı bir tarikle Bosna kırâlının tasarrufuna girmiş idi.*” yazar. Bkz. Solakzade, *a.g.e.*, s.308.; Necdet Öztürk'ün hazırladığı Anonim Osmanlı kroniğinde “*Bosna kırâlı Semendire'yi kendü ihtiyariyle verdi, hicretün sene-i 863 yılında.*” kaydını görmekteyiz. Bkz. Hz. Necdet Öztürk, *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, TDAV, İstanbul 2000, s.125

*kardeşi, Mahmud Paşa'ya "Adamınızı gönderin, Semendire'yi teslim alsın, hisarına adam koyun, tahkim edin." dedi... ” şeklinde anlatır*³²⁰.

Aşık Paşazade ve Neşri o dönem Mahmud Paşa'nın kardeşinin Semendire'nin sorumlusu olduğunu ve başka çaresi kalmayan Bosna Kralı'nın Paşa'nın kardeşine kaleyi teslim etmesini söylediğini ve bu suretle Semendire Kalesi'nin Mahmud Paşa'nın gönderdiği kişiye teslim edildiğini kaydetmişlerdir³²¹.

Mahmud Paşa tarafından çepeçevre sarılmış bölgenin son ama en önemli noktası olan Semendire – Elen'in hazineleri ile birlikte ayrılma şartının Sultan tarafından kabul edilmesiyle- Sultan II. Mehmed'in emri veya iştiraki ile Mahmud Paşa'ya teslim edilmiş olabilir. Semendire'nin fetih tarihi bugün araştırmacılar tarafından 20 Haziran 1459 olarak kabul edilir³²². Semendire'nin düşmesi Hristiyan dünyasını yasa boğmuş, Türklere Macaristan yolu açılmıştır³²³.

³²⁰ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.231-232.

³²¹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.231-232.; Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.737.; Temel olarak Semendire fethinin Mahmud Paşa'mı yoksa Sultan tarafından mı gerçekleştiği konusunda kaynaklar ve araştırmacılar fikir birliği içerisinde değildir. Oruç Bey tarihinde Semendire'nin aman ile Sultana teslim edildiğini yazmaktadır. Hoca Sadeddin açık olarak Paşanın Semendire kalesini alamadığını bu nedenle bu işin Sultana kaldığını bildirir. İdris-i Bitlisi ve Hoca Sadeddin, Sultanın ve diğer devlet erkânının bu aralıkta Edirne'ye döndüklerini ve sonra Sultanın büyük bir ordu ile Sofya ovasına dernek kurduğu zaman Bosna kralından Semendire'yi Srebrenika kalesi karşılığında teslim isteği ile alındığını yazmaktadırlar. Mahmud Paşa'nın Semendire etrafındaki kaleleri ele geçirmesiyle şehrin yalnız kaldığını biliyoruz. İbn-i Kemal bu durumu “İl'de boy'da, şehirde köyde kimse kalmadı ki 'ıkd-ı 'akd-ı zimmeti boynına almadı, mezkur diyar-ı ma'murede Semendire kal'asundan gayri feth olunmaduk hisar kalmadı” kaydı ile açıklar. Paşa'nın fütuhatından sonra Sırpların elinde Tuna'nın güneyinde gayet dar bir yer ve Semendire kalıyordu. Tursun Bey kalenin, Sultan tarafından “sene erba'in ve sittine ve semani mi'e” (H.864) tarihinde teslim alındığını yazar. İdris-i Bitlisi'de herhangi bir askeri harekât yapılmadan kalenin Sultan'a teslim edildiğini kaydeder. Hoca Sadeddin Efendi'de İdris-i Bitlisi'yi kaynak göstererek Semendire'nin sultan tarafından alındığını söyler. Fakat Hammer “Mahmūd bu sırada Prizrin'i itaat altına alıyordu; hiç beklenilmediği bir zamanda Semendire önünde görünerek -Elen, hazineleriyle beraber serbestçe çıkabilmek şartıyla- mevkii ilk teklifte teslim aldı. ” demektedir. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.104.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.152.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, 149.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.36-38.; Hammer, *a.g.e.*, c.3, s.35.

³²² Aleksandar Fotić – Machiel Kiel, “Semendire”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.468.

³²³ Andre Clot, *a.g.e.*, s.121.

2.4 Mora Seferleri

2.4.1 1460 Mora Seferi

Mora yüzölçümü 21.480 km olan bir yarımadadır³²⁴. Yarımada 1460 Mora seferi ile tamamen Osmanlı idaresi altına girmiştir. Osmanlılar 1458 ve 1460 tarihlerinde iki sefer ile Mora'yı ilhak ettiler³²⁵. II. Mehmed'in 1458 Mora seferi³²⁶ sırasında Mahmud Paşa Hünkâr tarafından Sırbistan'ın ilhakı ile görevlendirilmiştir³²⁷. Sultan'ın bizzat çıktığı 1458 Mora seferi sonunda Patras³²⁸, Korent³²⁹, Kalavrita³³⁰ ve kuzey Mora Osmanlı egemenliği altına girmiş ve bölgede hüküm süren iki Despot Demetrios ve Thomas'ın yıllık belli bir vergi vermek şartıyla geri kalan toprakları ellerinde bırakılmıştır³³¹. İbn-i Kemal Sultan'ın Semendire fethini erteleyerek "... 'inan-ı cihan-sitanı Mora diyarına dönderdi; bir mikdar leşker-i kişver-küşayle Mahmud Paşa'yı ilerü gönderdi...'”³³² demektedir. İbn-i Kemal'e göre Mahmud Paşa bir ara 1458 seferine katılmıştır. Bu dönemde Osmanlılar Mora'da üstünlüklerini tam olarak kabul ettirmişler Mora vassal konumuna düşmüştür³³³. Fakat Despotların zamanla hem halkın fakirliği hem de Papanın bir süre sonra Türk baskısından

³²⁴ Mora 1893 yılında Corinth Kanalı'nın tamamlanmasıyla bir ada haline gelmiştir. Machiel Kiel-John Alexander, "Mora", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul 2005, s.280.

³²⁵ Halil İncalcık, *Klasik Çağ...*, s.32.

³²⁶ 1458 yılında Mora'da memleket karışmış idareyi elinde bulunduran iki Despot Demetrios ve Thomas arasında çatışma yaşanıyordu. II. Mehmed bu tarihte Mahmud Paşa'yı Las diyarına göndermiş kendisi ordu ile beraber Mora'nın fethi için yola koyulmuştu. Mahmud Paşa görevini başarı ile yerine getirirken II. Mehmed geçmişte Despot Konstantin'e ait yerleri fethederek buradan Üsküp'e Mahmud Paşa'nın yanına hareket etmişti. Halil İncalcık, "II.Mehmed" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s.398.; İ. H. Danişmend, *a.g.e.*, s.282.

³²⁷ Hadidi, *a.g.e.*, s.248.

³²⁸ Patras = Balyabadra Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No 26, Ankara 2017, s.608.

³²⁹ Korent = Gördüs Bkz. Tahir Sezen, *a.g.e.*, s.304.

³³⁰ Kalavrita = Vostince Bkz. Tahir Sezen, *a.g.e.*, s.403.

³³¹ Andre Clot, *a.g.e.*, S.112.; Aşık Paşazade ve Neşri, Sultan'ın bizzat çıktığı seferde tüm Mora'yı fethettiğini nakleder. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.228.; Neşri, *a.g.e.*, s.729.

³³² İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.162.

³³³ Halil İncalcık araştırmalarına dayanarak Osmanlıların, fetihlerinde sistemli olarak iki safha uyguladıklarını, ilk safhada komşu devletler üzerinde bir nevi üst hükümdarlık kurulmaya çalışıldığını ifade eder. Bkz. Halil İncalcık, *Osmanlı Fetih Yöntemleri...*, s.58.

kurtulacaklarına dair söylemlerine inanarak, Osmanlılara haraç vermeyi kesmişlerdir. Bu ve benzeri isyan hareketleri sonucu Mora üzerine sefer düzenlenmiştir.

Tursun Bey, 1460 seferinin başlangıcında Mahmud Paşa'nın bölgeye iştirak ettiğini nakleder³³⁴. Aşağıda da görüleceği üzere yarımada'yı neredeyse tamamen itaat altına alan seferin başlangıcında Mahmud Paşa, Sultan'ın ana ordusuna öncülük eden birliğin başında yer almıştır³³⁵. Paşa önden giderek Arnavut çetelerinin de eklendiği zorlu coğrafyada ana orduya yol açma görevini üstlenip görevini başarı ile yerine getirir³³⁶. Mahmud Paşa'nın önemli bir rol üstlendiği 1460 Mora seferinde Thomas'a göre Osmanlılara daha yakın olan Demetrios kendini affettirmek için eniştesi Matheos Asanes'i Sultan'ın geldiği Gördüs'e ricacı olarak gönderir. Fakat Sultan bu adamı zincire vurdurur ve bunun üzerine Demetrios Mezistre dağ kalesine kaçar³³⁷. Kritovulos Asanes'in Padişah ve Mahmud Paşa ile görüşüp müzakere ettiğini kaydeder³³⁸. Mahmud Paşa Sultan'ın emri ile kaçan Despot'un üzerine yürümüştür³³⁹. Osmanlı kaynaklarında Mahmud Paşa'nın Rumeli ordusu başında olduğu halde hızla yol alıp iki günlük yolu bir gecede katettiği ve Mezistre kalesini kuşattığı yer alır³⁴⁰.

Kısa sürede Mezistre önlerine gelen Mahmud Paşa, Despot Demetrios'a teslim olması için Sultan'ın kâtibi Thomas Kitavulinos'u gönderir³⁴¹. Mahmud Paşa elçi aracılığı ile “...teslim olmasının kendisi ve yanındakiler için hayırlı olacağını ve bu konudaki Padişah emirlerine tereddüt göstermemesini...”³⁴² iletmiştir. Rumeli ordusu

³³⁴ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.103;

³³⁵ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, c.1, s.276-277.; Stravdides, *a.g.e.*, s.129.

³³⁶ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s.111.

³³⁷ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.145.

³³⁸ Kritovulos, yukarıda sayılan kalelerden Korent'in kale yapısındaki coğrafi zorluklar nedeniyle savaşarak alınamadığını bu nedenle Sultan'ın emri ile Mahmud Paşa tarafından dört ay muhasara altına alındıktan sonra Sultan'ın Mora'nın içlerine devam ettiğini, dönüşünde ise Mahmud Paşa ve diğer devlet büyükleri ile müzakere ederek uzayan muhasaranın kaldırıldığını kaydeder. Yine Kritovulos kaledekilerin teslim olmayı kabul etmemesiyle, iki kardeş despottan biri olan Demetrios'un Korentlilere aracı olarak Matheos Asanes'i göndermesi ve bu adamın onları razı etmesiyle antlaşma sağlandığını ve Korent'in Sultan'a tabi olduğunu belirtir. Kritovulos seferi Semendire'nin fethinden sonra Sultan'ın tahta çıkışının sekizinci yılına tarihlendirir. Kritovulos, *a.g.e.*, s.146-168.

³³⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, S.103.; Stravdides, *a.g.e.*, s. 130.

³⁴⁰ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.103.; Enveri, *a.g.e.*, s. LXVIII.; İbn Kemal, *a.g.e.*, s.164. İbn-i Kemal, Mahmud Paşa'nın Kaleyi seher vakti muhasara altına aldığı detayını vermiştir. Bkz. İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.164.

³⁴¹ Kritovulos, *a.g.e.*, s.169.; Stravdides, *a.g.e.*, s.130.

³⁴² Kritovulos, *a.g.e.*, s.169.

ile Mahmud Paşa'yı karşısında gören Despot savaşımaya cesaret edemez³⁴³. İbn-i Kemal'in kayıtlarında Demetrios'un kaleyi aman ile teslim ettiği ve Mahmud Paşa'nın sayesinde Sultan'dan himaye aldığı yer alır³⁴⁴. Mahmud Paşa'nın isteğini kabul eden Despot, aynı zamanda eniştesi de olan tutuklu Asanes'in serbest bırakılmasını istemiş, Mahmud Paşa bu dileği yerine getirerek Asanes'i serbest bırakmıştır³⁴⁵. Tursun Bey Mahmud Paşa'nın Despota iyi davrandığını "*Tekür bildi ki mahall-i halas değül, tahlis-ı baş u can için kar'-ı bab-ı istiman idüp kal'adan (89a) çıktı, Mahmud Paşa'dan hıl'at ve at iledüp, bindürüp getürdiler; kal'a kaydın görüp, tekürı dergâh-ı mu'al-laya getürdi...*" kaydı ile nakleder³⁴⁶. Mahmud Paşa'nın bölgede bir süre kalıp asayiş sağladığını İbn-i Kemal "*Mezkur Takvur'ı paşay-ı kamkar, şehir-i yar-ı düşmen – şikara gönderdi. Kendü ol yerde oturub ili vilayeti sebil-i ita'ata dönderdi.*"³⁴⁷ şeklinde aktarır.

Sultan'ın Mahmud Paşa ile beraber yürüttüğü bu seferde Selmenik, Holumic, Gardik, Yılduz-hisar, Mıhlu, Livandar, Toprak-hisar, Helidon, kaleleri fethedilmiştir³⁴⁸. Bu kaleler içerisinde Salmenik oldukça dirençli çıkmış içerisindeki az sayıda asker şehri kahramanca savunmuşlardı. Bu kalenin Paleolog Komutanı için Mahmud Paşa Mora Yarımadası'nda gördüğü köleler arasında tek adam olduğunu söylemiştir³⁴⁹.

³⁴³ Enveri, a.g.e., s.LXVIII.

³⁴⁴ İbn-i Kemal, a.g.e., s.164.

³⁴⁵ Kritovulos, a.g.e., s.169.; Stravdides, a.g.e., s. 130.

³⁴⁶ Tursun Bey, a.g.e., s.103.; Kritovulos hıl'at ve at mevzusunu daha farklı anlatır "*Mahmud Paşa Asanes'i hapistan çıkartarak Dimitrios'un sevdiklerinden, güven duyduğu Hamza Paşa ile ona gönderdi. Bu iki kişi şehre girerek Dimitrios ile konuştuğundan sonra, kendisini şehir dışında bulunan Mahmud Paşa'nın ordugâhına getirdiler. Mahmud Paşa Dimitrios'u layık, olduğu ihtiram ile kabul edip kale ve şehri teslim aldı. Ertesi gün dahi Padişah hazretleri gelip Dimitrios'u huzurana kabul etti.. Dimitrios, Otağ-ı Humayu'na girdiği zaman Padişah, ayağa kalkıp elini vererek onu yanına oturtmuş, telaş ve korkusunu geçirmek için kendisine pek ziyade iltifat ederek hakkında iyi muamele bulunulacağını ve geleceğinden ümitli olmasını söyleyip ona hil'at, elbise, at, akçe, vesair birçok eşya hediye eylemişti.*" Bkz. Kritovulos, a.g.e., s.169.

³⁴⁷ İbn-i Kemal, a.g.e., s.164.

³⁴⁸ Tursun Bey, a.g.e., s.103.; İbn-i Kemal'de, Tursun Bey'de olduğu gibi Salmenik, Hulmec, Gardek, Heliron ve Lundar, Toprak - Hisarı ve Yıldız - Hisarı olarak altı kale adı vermektedir. Bkz. İbn-i Kemal, a.g.e., s.165.; Âşık Paşazade ve Neşri bu kalelerden üçünün adını verir; Mesevri, Londura ve Yılduz. Bkz. Âşık Paşazade, a.g.e., s.230-231.; Neşri, a.g.e., s.735.

³⁴⁹ Johann W. Zinkeisen, a.g.e., s.150.

Sprantez’de yukarıda ki kalelerden Gardek’in alınışında muhafızların katledildiği, kale komutanı Manuel Bochalıs’in ailesinin katledilmediği çünkü Manuel Bochalıs’in eşinin Mahmud Paşa’nın kuzeni olduğuna dair bilgi kayıtlıdır³⁵⁰.

Aşık Paşazade sefer tarihini H.864 yılı sonu (1459-1460) olarak kaydeder; Neşri ise Mora seferini neredeyse aynı kelimeler ile anlatır fakat sefer tarihini H.863 (1458-1459) olarak verir³⁵¹. Mora sancak beyini Kritovulos bu dönemde Turahanoğlu Ömer Bey olarak verir³⁵². Aşık Paşazade ve Neşri ise Mora Sancak Beyinin Elvanoğlu Sinan Bey olduğunu kaydederler³⁵³. Görüldüğü üzere erken dönem kronik yazarlarının Mora seferleri üzerine verdiği tarihler çelişkilidir. Şerafettin Turan; Aşık Paşazade’nin bu seferi, II. Mora seferi ile karıştırdığını ifade eder³⁵⁴.

2.4.2 1463 Mora Seferi

Detaylarını üst başlıkta gördüğümüz üzere Mora’nın iki despotundan Demetrios Osmanlı Sultanı’ndan himaye görerek Enez’e yerleştirilmiş ve kendisine yıllık altmış bin akçe gelir bağışlanmış³⁵⁵. Diğer despot Thomas ise Roma’ya kaçmış ve Bizans İmparatorluğu tacını Fransa Kralı VIII. Şarl’a satmıştır³⁵⁶. 1460 yılı Mora seferindeki kayıplar Avrupa’da üzüntü ve endişeye neden olmuştur. İdris-i Bitlisi, 1463’e kadar Bosna ve Mora’da Osmanlıların kazandıkları yerlerin Hristiyan camiasında neden olduğu büyük üzüntünün onları kara ve denizden harekete geçmek suretiyle birleştirdiğini söyler³⁵⁷. Hoca Sadeddin Efendi’de 1463 yılında Bosna’nın ilhak edilip Kralı’nın idam edilmesinin Frenkler arasında bir intikam yeminine neden olduğunu yazar³⁵⁸. Bu dönemde Venedikliler de yaklaşan Türk tehlikesinin

³⁵⁰ George Sphrantzes, *The Fall Of The Byzantine Empire 1401-1477*, Translated by Marios Philippides, Amherst 1980, s.81.

³⁵¹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.231.; Neşri, *a.g.e.*, s.735. Neşri’nin eserini vücuda getirirken Aşıkpaşazade’den faydalandığı bilinmektedir.

³⁵² Kritovulos, *a.g.e.*, s.173.

³⁵³ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.230.; Neşri, *a.g.e.*, s.735.

³⁵⁴ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.246

³⁵⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.46.

³⁵⁶ Gös. yer.

³⁵⁷ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.174

³⁵⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.81

farkındadırlar ve ona göre tedbir almaktadırlar³⁵⁹. Buna bağlı olarak Avrupa’da 1463 yılında Papa II. Pius’un organizesi ile vücuda gelen haçlı ruhuna Venedikliler destek vereceklerini bildirdiler³⁶⁰. Venedikliler ya Osmanlılarla savaşacak yâda Yunanistan ve Balkanlardaki tüm mevzilerinden geri çekileceklerdi³⁶¹. Bu nedenle Venedikliler; Fransa, Burgonya, Milano, Papalık, Macaristan ve Uzun Hasan ile Karamanoğulları dâhil tüm Osmanlı düşmanları ile görüşmektedirler³⁶². Amaçları iki cephe açarak Osmanlıları sıkıştırmaktır. Osmanlılar tarafında ise 1462 yılında Mora Sancak Beyi Turahanoğlu Ömer Bey’in, Venediklilere ait İnebahtı (Lepanto) kalesine saldırıp, Modon civarına sipahiler yerleştirdiği görülür³⁶³. Turahanoğlu Ömer Bey’in bu saldırısı savaşın fiilen ilk adımı olarak nitelendirilebilir. Osmanlılar aleyhlerinde yapılan ittifakın farkında olmalarına rağmen savaşın nerde ve ne zaman çıkacağından habersizdirler³⁶⁴. Ve nihayetinde Venedikliler 1463 yılı Ağustos ayında Mora’da Osmanlılara karşı taarruza geçerler³⁶⁵. Saldırının Osmanlılar tarafından haber alınmasını Hammer, Halkondil’i kaynak göstererek Mora Sancak Beyinin bir Arnavud ile Mahmud Paşa’ya muhasara altında olduklarını haber etmesi şeklinde verir³⁶⁶. Hammer, Paşanın durumu Sultan’a bildirdiğini ve Sultan’dan gelen emir üzerine Bosna’nın fethinde kullanılan ordunun büyük bir kısmı ile Mora Yarımadasına hareket ettiğinden bahseder³⁶⁷.

Osmanlı kronikleri bu seferde; Sultan II. Murad tarafından yıktırılan Germe Hisarının düşman askerleri tarafından tekrar yapılmasıyla Müslümanların hisarların içinde kaldığını ve durumun Sultan’a bildirilmesi ile Mahmud Paşa’nın Germe üzerine Rumeli ordusu ile acil gönderildiğini naklederler³⁶⁸. Germe Hisarı’nın hızla tekrar

³⁵⁹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.195.

³⁶⁰ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s.145.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.196.

³⁶¹ Gös. yer.

³⁶² Gös. yer.

³⁶³ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s.143.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ömer Beyin bu saldırısının Venedikliler ile Osmanlıların arasını açtığını söyler. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.46.

³⁶⁴ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.197.

³⁶⁵ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s.149.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, C.2, s.46.; 1463 yılında gerçekleşen saldırının tarihini İdris-i Bitlisi ve Hoca Sadeddin Efendi H.869 (M.1465) olarak verir. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.174; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.83.

³⁶⁶ Joseph V. Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.79.

³⁶⁷ Gös. yer.

³⁶⁸ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.230. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.130-131.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.244.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, S.82.; Fakat Lütü Paşa önce Sultan’ın sefere çıktığını “...*kafir Sultan*

yapılması Venediklilerin savaş stratejisinin ilk adımıdır. Buna göre; Venedikliler tarafından Germe Hisarı hızla yapılmasıyla Osmanlıların Mora yarımadasına girişi engellenecekti³⁶⁹.

Tursun Bey Mora'ya yapılan saldırı için Mahmud Paşa'nın Bosna ve Arnavud beyleri ile ilgili tedbirleri aldıktan sonra Mahmud Paşa'nın Rumeli askeri ile görevlendirildiğini ve Sultan'ın onu takip ettiğini "... Mahmud Paşa'yı Rum-ili askeri ile ... Mora tarafına düşman kam'ına saldı. Ve gayet-i ihtimamdan ve hamiyet-i gayretten Sultan Ebü'l Feth dahi kapu halkı ile ve yeniçeri ile ardlarınca müte'akıb oldu, telatum-ı mevc-i hayil gibi menzil be menzil yörیدی. " kaydı ile nakleder³⁷⁰. Tursun Bey, Mahmud Paşa'nın Mora'ya saldırı haberini Bosna civarında iken aldığını işaret eder. İbn-i Kemal "Sipah-ı kişver-penahla Mahmud Paşa'yı ol hizmete ta'yin ve ol maslahata tevcih idüp ümeray-ı rezmaraya ve leşker-i zafer-esere ol diyara sefer varıdığını tenbih idüp i'lam kıldı"³⁷¹ kaydı ile Mahmud Paşa'nın sefer için görevlendirildiğini nakleder ve "Çün Sultan-ı ferman-reva Mahmud Paşa'ya Mora diyarına gitmek, ol vilayeti himayet etmek buyurdu, emr-i ali-şan-ı kadr'unvan ü kaza-nişana imtisal idüp fi'l-hal sefer esbabın izhar etdi, göç yarağın gördi, Rum-ili çerisiyle ve on onbeş bin akıncıyla yola girüb yel gibi ta'cille yürüdi... Padişah-ı cihan-penah Mahmud Paşa'yı gönderdikden sonra ardınca kendü dahi tali'-i mes'udla 'azm etdi, dergah-ı asuman-iştibahında her gah hazırolan sipah-ı Sitare-şümarla mah gibi menzil-be-menzil getdi."³⁷² diyerek Sultan'ın daha sonra Mahmud Paşa'yı takip ettiğini belirtir. Hammer, hareket eden Osmanlı kuvvetlerinin 80.000 civarında olduğundan bahseder³⁷³.

İdris-i Bitlisi Bosna ile Mora arasındaki mesafeyi yirmi gün İstanbul ile Mora arasının bir aylık mesafe olarak verir³⁷⁴. Buna göre Venediklilere destek veren Arnavut

Mehmed geldügin işidicek karar idemeyüb kaçdı. Kafir kaçıcak Sultan Mehmed girü döndi. Veziri Mahmud Paşa'yı göndürüb ol vilayetleri feth itdi." kaydedir. Bkz. Lütfü Paşa, a.g.e., s.186.

³⁶⁹ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.174.

³⁷⁰ Tursun Bey, a.g.e., s.130-131.

³⁷¹ İbn-i Kemal, a.g.e., s.244.

³⁷² İbn-i Kemal, a.g.e., s.245-246.

³⁷³ Joseph V. Hammer, a.g.e., C.3, s.79.

³⁷⁴ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.174.

ve Bosnalıların bölgeye ulaşması daha kolay idi. Korinth (Gördüs) geçidinin kapatılıp Osmanlı Devleti'nin Mora ile bağlantısının kesilmesi ihtimaline karşılık hemen hareket eden Mahmud Paşa yetişememiş olmalı ki düşmanın Germe Hisarını tamir ettikleri ve Mora'ya giriş yolunun kapandığı bilgisi Osmanlı Kroniklerinde yer alır³⁷⁵. Germe Hisarını tamir eden düşman hızla Mora'nın anahtarı sayılan Korinth'e hareket etmiştir³⁷⁶. Korinth kalesinin, Osmanlı Kaynaklarında Mora Sancak Beyi olarak verilen Elvanoğlu Sinan Bey tarafından savunulduğu bilinmektedir³⁷⁷. Sinan Bey düşmanın çokluğundan olsa gerek bir ölüm kalım mücadelesi ile gece baskını yapmaya karar verir³⁷⁸. Kaynaklar Mora Seferi konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinde Mahmud Paşa'nın geldiği sanılıp yaşanan kargaşa ile düşmanın dağılmasından söz edilirken diğer anlatıda Mahmud Paşa'nın gelmesiyle düşman kuvvetleri hezimete uğramıştır³⁷⁹. Her iki anlatıya göre de kaledekilerin içeriden verdikleri gece baskını başarıya ulaşmıştır. Mahmud Paşa'nın dışarıdan yaptığı harekât ile Venediklileri bozguna uğrattığı anlaşılmaktadır. Venediklilerin birçoğu boğularak can vermiştir³⁸⁰. Mahmud Paşa kaçan Venediklileri dahi bırakmamış, hemen seçkin bir yeniçeri birliğini peşleri sıra takip ettirmiştir³⁸¹. Venediklilerin bölgeyi terk ettiği gün Mahmud Paşa yapılan hisarı II. Murad'tan sonra tekrar yıktırması, kaybedilen her biri noktayı geri almıştır³⁸². Ayrıca Venediklilere ait Argos şehri de ele geçirilmiş³⁸³ Venedikli ve Giritli esirler Mahmud Paşa tarafından Sultan'a

³⁷⁵İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.174.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.83.; Yaşar Yücel – Ali Sevim, *a.g.e.*, s.35.

³⁷⁶ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.174.

³⁷⁷ İ. H. Uzunçarşılı, Kritovulos'dan naklen bu dönemde Mora sancak beyini Turahanoğlu Ömer Bey olarak verir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.II. s.46.; Fakat Aşık Paşazade, Tursun Bey, İbn-i Kemal ve Hoca Sadeddin Efendi Mora Sancak Beyini Elvanoğlu Sinan Bey olarak kaydeder. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.231.; Tursun Bey, *a.g.e.*, Hazırlayan Mertol Tulum, s.131.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.246.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.83.; Hammer ise sancak beyinin Evrenosoğlu İsa Bey gösterir. Bkz. Joseph V. Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.79.

³⁷⁸ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.131.

³⁷⁹ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.176.

³⁸⁰ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.230-231.; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.46.

³⁸¹ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.218.

³⁸² Gös. yer.

³⁸³ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C 2. s.46.

gönderilmiştir³⁸⁴. Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın Mora'da kazandığı kesin zafer yarımada da tekrar Osmanlı hâkimiyetini kurmuştur³⁸⁵.

2.5 Anadolu Seferleri

2.5.1 Amasra Seferi 1461

Amasra'nın fethi genel olarak Osmanlı kaynaklarında H.864-865 (M.1460-1461) geçmekte olup batılı kaynaklarda H.865=M.1461 olarak kabul edilir³⁸⁶. Bu dönemde Osmanlılar Anadolu'nun büyük bir kısmını hâkimiyetleri altına almalarına rağmen Karadeniz'deki birçok noktaya sahip değillerdir³⁸⁷. Amasra Seferini, Osmanlı'nın Balkanları güven altına alarak yüzünü Karadeniz'e çevirmesinin ilk durağı olarak nitelendirebiliriz. Sırbistan ve Mora'nın ilhakı ile devletin kuzey ve güney sınırlarının temizlendiği bu dönemde Karadeniz fütuhatına başlanılabildi. Osmanlıların Fatih dönemi, Karadeniz siyaseti bölgeyi güney sahillere başlanarak tüm Karadeniz'i Osmanlı kara sınırı ile birleştirmek olarak özetlenebilir³⁸⁸. Böylece Doğu Anadolu'dan gelecek tehlikelere karşı denizi kapatacak olan Osmanlılar başta Akkoyunlular olmak üzere bu ülkelerin denizle bağlantılarını kesip onları karaya mahkûm edecekti³⁸⁹. Osmanlı kroniklerinin bir kısmı bu seferde Sultan'ın karadan, Mahmud Paşa'nın ise denizden bölgeyi kuşattığını naklederler³⁹⁰. Tursun Bey, İdris-i

³⁸⁴ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.218.

³⁸⁵ Feridun Emecen, *a.g.e.*, s.149.; Oruç Bey, 867 (1462/63) yılında Mahmud Paşa'nın Sultan tarafından görevlendirilip Paşa'nın Mora'da bir nice kaleyi fethedip geldiğini kaydeder. Bkz. Oruç Bey, *a.g.e.*, s.98.

³⁸⁶ Aşık Paşazade H.864-865, Neşri H.864, İbn-i Kemal H.864 yıllarını verir. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.234.; Neşri, *a.g.e.*, s.741.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.179.; İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s.291.

³⁸⁷ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.249.

³⁸⁸ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s.279.

³⁸⁹ Göş. yer.

³⁹⁰ Aşık Paşazade, Neşri ve İbn-i Kemal'de Sultan'ın karadan Paşa'nın ise denizden kuşatmaya katıldığı kayıtlıdır. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.233.; Neşri, *a.g.e.*, s.739.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.178.; Konu hakkındaki tetkik eserlerde de bu bilgiye rastlıyoruz. Bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, *Fatih Fütuhâtı I Bizans ve Karadeniz*, 1. Baskı, İstanbul 1953, s.250.; Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.54.

Bitlisi ve Hoca Sadeddin Efendi ise sefer hakkında bilgi verdikleri sayfalarda Mahmud Paşadan veya donanmadan bahsetmemektedirler³⁹¹.

Ticari ve siyasi olarak dönemin önemli bir şehri olan Amasra Cenevizlilere bağlıydı³⁹². Osmanlı kronikleri Karadeniz fütuhatının başlangıcı Amasra seferinin sebebini korsan saldırıları ve kâfirlerin zulmü ile açıklar³⁹³. Hoca Sadeddin İstanbul'un burnunun dibinde yer alan bu bölgeyi bir tuzak yeri olarak adlandırır³⁹⁴. Genel olarak bakıldığında Cenevizlilerin entrika ve tecavüzlerinden bıkılmıştı³⁹⁵. Osmanlı kroniklerinde gördüğümüz kayıtlar³⁹⁶ sefer için Mahmud Paşa'nın görevlendirildiği bilgisini vermesi kadar Paşa ile Hünkâr arasındaki bağı yansıtmaya açısından da önemlidir. Örneğin Neşri'den alıntıladığımız seferin nedenini anlatan kayıt Mahmud Paşa'nın Sultan'a verdiği mülahaza Paşa ile Sultan'ın devlet yönetiminde geldiği yeri resmetmesi açısından dikkate değerdir:

“Amasri kâfirleri gâh gâh deniz yüzüne çıkıp, haramilik ederlerdi. Sorucak, “gayri vilâyetin gemileridir. Bizim değildir, derlerdi. Bunların ahvallerine Sultan Mehmed vâkıf olup eyitti: “Mahmud Lâlâ, ol kale nice kaledir kim, atam ve dedelerim³⁹⁷ almadı, hususâ- kim, şunun gibi fesatlan dahi ola,,. Mahmud paşa eyitti' “Şayet Hak Te'alânın takdirinde, Sultanım elinde alınmak mukadder ola,, dedi. “Zira El-Umûr merhunetün bi-evkatihâl dır. Saatine küyer ola,, dedi. Andan Hünkâr eyitti: “Mahmud, anın tedarikini görelim,, dedi. Hemen Mahmud paşa dahi gemiler donatıp, ve yarar yoldaşlar cem' edip, gemilere koyup Amasra'ya gönderdi.³⁹⁸”.

³⁹¹ 12 yıl Mahmud Paşa'nın yanında bulunduğunu söyleyen Tursun Bey, Amasra fethini eserinde Semendire'nin teslim edilmesi için ayırdığı kısmın altına kısaca yazmış sefer hakkında detaylı bilgiler vermemiştir. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.104-105.; İdris-i Bitlisi'de sefer hakkında kısaca bahsetmektedir. Bkz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.150.

³⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.2, s.64.

³⁹³ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.233; Tursun Bey, *a.g.e.*, s.105.; Neşri, *a.g.e.*, s.739.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.176.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, 150.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.39-40.

³⁹⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.39-40.

³⁹⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, *a.g.e.*, s.243.

³⁹⁶ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.233.; Neşri, *a.g.e.*, s.739.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.39-40.

³⁹⁷ İdris-i Bitlisi Amasra'nın II. Mehmed öncesi alınmamasını “Sultan'ın ataları, o memleketin hakir ve fakir olması, yollarının aşılması çok zor olması sebebiyle yıllık haraç almakla yetinmişlerdir” kaydı ile açıklar. Bkz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, 150.

³⁹⁸ Neşri, *a.g.e.*, s.739.

Konuşmadan anlaşılan; II. Mehmed'in sorduğu sual, ferasetli Vezir-i Azam tarafından zekice cevaplanmış burasının alınma vaktinin geldiği Sultan'a ima edilmiştir³⁹⁹. Enveri de Amasra'nın Mahmud Paşa'nın tavsiyesi üzerine alındığını yazar⁴⁰⁰. Fakat Osmanlı kroniklerinin tersine İsmail Hami Danişmend; yapacağı seferleri gizli tutması ile ünlü II. Mehmed'in donanmanın hazırlanma emrini verdiğini lakin donanmanın hangi yöne gideceğini Mahmud Paşa'ya gemiye bindikten sonra açılmak şartıyla kâğıt içerisinde bildirdiğini söyler⁴⁰¹. Fakat II. Mehmed'in, zorlu bir coğrafyada ve genel olarak üç noktaya yapılacak böyle önemli bir seferin detaylarını baş veziri ile görüşmeden, mütalaa etmeden yapması bizce olası görünmüyor.

Amasra Seferi diğer seferlerden farklı olarak alt satırlarda görüleceği üzere bir taş ile üç kuş vurmak istenilen bir seferler dizisinin ilk durağıdır⁴⁰². 1461 yılı başında⁴⁰³ 150 parçalık donanma Mahmud Paşa komutasında Karadeniz'e açılmıştır. Katip Çelebi donanmadaki kadirga sayısını 100 olarak verir⁴⁰⁴. Bazı araştırmacılar Amasra'nın Sinop ve Trabzon'dan iki yıl evvel 1459'da fethedildiğini belirtirler⁴⁰⁵. Sultan'ın bu sefere hiç katılmamış olabileceğini düşünen tarihçilerde mevcuttur⁴⁰⁶.

Mahmud Paşa ve Sultan II. Mehmed'in karadan ve denizden kuşattıkları şehrin mukavemet göstermesi zaten mümkün değildi⁴⁰⁷. Amasra Beyi yapılan ilk teslim çağrısına olumlu cevap vermiş, şehir savaşılmadan teslim alınarak Bolu sancağına bağlanmıştır⁴⁰⁸. Kentin alınmasının ardından halkın bir kısmı İstanbul'a gönderilmiştir⁴⁰⁹. Neşri; Iflagan'dan (Eflani) halkın sürülüp Amasra'ya getirildiğinden

³⁹⁹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.249.

⁴⁰⁰ Enveri, *a.g.e.*, S.LXIX.

⁴⁰¹ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s.290.

⁴⁰² İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.64.; İ. H. Danişmend, *a.g.e.*, s.290.; İdris Bostan, "Beylik'ten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.276.

⁴⁰³ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s.279.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı fetih tarihini 1460 olarak verir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.65.

⁴⁰⁴ Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar*, Tercüman 1000 Temel Eser, İstanbul 1980, s.20.;

⁴⁰⁵ II. Mehmed dönemi Karadeniz fütuhâtı üzerine araştırmaları olan modern tarihçi İsmail Hikmet Ertaylan, T. Lavallee'yi kaynak göstererek Amasra fethini 1459 verir. Bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, *a.g.e.*, s.250.

⁴⁰⁶ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.168.

⁴⁰⁷ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.242.

⁴⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.65.

⁴⁰⁹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *a.g.e.*, s. 323.

ve buradaki büyük kilisenin camiye çevrildiğinden bahseder⁴¹⁰. Aman ile teslim alınmış şehirden halkın bir kısmının göç ettirilmesini Hammer, İstanbul'un imarı ve hassa hademesi mesleğine insan kaynağı olarak açıklar⁴¹¹.

2.5.2 Sinop Seferi 1461

Sinop fetih tarihi genel olarak Osmanlı kaynaklarında H.865 (1461) olarak yer alır⁴¹². Sinop, Anadolu'nun kuzeyinde, tarih boyunca doğu yönünde gelişim göstermiş limanları fırtınalara açık bir kale-şehirdir⁴¹³. Kritovulos II. Mehmed'in Karadeniz'in önemli bir noktası ve Anadolu'nun en kuzeyi olan bu bölgeyi ve Trabzon'u karadan ve denizden kuşatmak için II. Mehmed'in güçlü bir ordu hazırladığını yazar⁴¹⁴. Sinop gücü yönünden Amasra'dan farklı idi. İsfendiyaroğlu İsmail Bey sıranın kendinde olduğunu bilerek kalesine çekilmiştir⁴¹⁵. II. Mehmed Amasra ile Sinop arasındaki güç farkını göz önünde bulundurmuş ve bu nedenle biraz daha hazırlık yapmak için Sinop'a hemen saldırmak yerine Bursa'ya dönmüş olmalıdır⁴¹⁶. Gelibolu'daki Osmanlı donanması 1461'den itibaren güçlendirilip onarılmıştır⁴¹⁷. Bu hazırlıklar sadece Sinop için değil Kritovulos'un belirttiği gibi Sinop ve Trabzon için olmalıdır⁴¹⁸. Dukas sefer hazırlığı yapılırken çevredeki irili ufaklı devletlerin, seferin kendilerine yapılma ihtimaline karşın tedirgin olduklarını belirtir⁴¹⁹. Ayrıca II. Mehmed'e hocası tarafından seferin nereye yapılacağının sorulduğunu ve karşılığında Sultan'ın tarihe

⁴¹⁰ Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.741.

⁴¹¹ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s.53.

⁴¹² Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.512.; Neşri, *a.g.e.*, s.747.; Tevki'i Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s.60.

⁴¹³ Mehmet Öz, "Sinop", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul 2009, s.252.

⁴¹⁴ Kritovulos; *a.g.e.*, s.177.

⁴¹⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, Hazırlayan Mertol Tulum, s.106.; İsfendiyar Beyliği Hükümdarı İsmail Bey zaten Osmanlı Ordusu Amasra seferine çıktığında seferin kendisine olduğunu sanarak Kastamonu'dan kaçarak Sinop'a çekilmişti. Tarihi kayıtlardan anlaşılan onun kendini savunacak güce sahip olduğu yönündedir. Müstahkem Sinop Kalesi'nde 400 topu ve 12.000 askeri vardı. Ayrıca İsmail Beyin donanmasının hatırı sayılır bir kuvveti olduğunu hatta o dönem için Osmanlıların elinde olmayan büyüklükte kadirgalarının olduğunu biliyoruz. Bkz. Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 508.

⁴¹⁶ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.508.

⁴¹⁷ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.176.

⁴¹⁸ Kritovulos; *a.g.e.*, s.177.

⁴¹⁹ Dukas, *a.g.e.*, s.303.

geçen “*Ey nafile kişi! Bil ki sakalımdan bir kıl benim sırrımı öğrenecek olsa onu koparıp ateşe atardım.*”⁴²⁰ sözlerini söylediğini aktarır. Fakat Osmanlı kronikleri Sultan’ın yapılacak seferi Mahmud Paşa ile mütala ettiğini kaydederler. Aşık Paşazade Sinop’un muhasarası için II. Mehmed ile Mahmud Paşa arasında geçen bir konuşma metni verir:

*”Uzun Hasan'dan ol işitdiğün hadesleri pâdişâh-ı Rûm ki Sultân Muhammed'dür, onların defîne meşgûl oldu. Bu niyyet için bir gün Mahmûd'a eydür: "Bu benüm hâtırumda birkaç niyyetlerüm vardır. Anı umaram kim Hak te'âlâ bu ben za'îfe anı dahi nasîb ide." didi. "Biri bu kim şol İsfendiyâr vilâyetini kim Kastamonu [204b] ve Sinab'dur ve biri dahi Koylı Hisâr'dur ve biri dahi Tarabuzon; bunlar benüm be-gâyet huzûrum giderür ve dâyimâ bunların hayâli gözümde ve gönümde müntekîş olup turur." didi. Mahmûd Paşa eydür: "Devletlü sultânım! Allah'un 'inâyetinde ve Resûl'ün mu'cizâtında ve evliyânun himmetinde hemîn sultânım ol tarafa teveccüh itsün. Bunların cemî'isi hâsıl olur."didi. [136] Hünkâr eydür: "Mahmûd! Demidür, göreyüm kim ne'ylersin bu bâbda."”*⁴²¹

Benzer bir konuşma Neşri’de yer almaktadır⁴²². Metne göre II. Mehmed Kuzey Anadolu’nun fetih çizgisini Mahmud Paşa ile mütalaa etmiş vaktin geldiğine beraber karar vermiş görünüyorlar. Metinden açıkça Sultan’ın Sinop, Trabzon’u alarak doğudaki Uzun Hasan tehlikesini artık sona erdirmeye istekinde olduğu anlaşılmaktadır. Seferin nereye yapılacağını II. Mehmed sadece Mahmud Paşa ile paylaşmıştır⁴²³.

Amasra fethi sonrası Mahmud Paşa İstanbul’a dönerek hazırlıklarla meşgul olmaya başlamıştır⁴²⁴. Ayrıca Aşık Paşazade, Neşri ve İbn-i Kemal gibi erken dönem kronik yazarları Mahmud Paşa’nın Rumeli askerlerini toplamak için Edirne’ye gittiğini sonrasında Gelibolu’dan geçerek Bursa’ya vardığını kaydeder⁴²⁵. Bu kayıtlara göre Paşa önce İstanbul’a, ardından askerleri toplamak için Edirne’ye ve topladığı

⁴²⁰ Gös. yer.

⁴²¹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.504

⁴²² Neşri, *a.g.e.*, s.743

⁴²³ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.508.

⁴²⁴ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.505.; Neşri *a.g.e.*, s.741.; Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.508.

⁴²⁵ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.505.; Neşri *a.g.e.*, s.741.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.181-186.;

askerler ile Gelibolu üzerinden Bursa'ya geçmiştir. Mahmud Paşa daha İstanbul'da iken Sinop'a 100 pare gemi ve İsmail Bey'e yazılan bir mektup göndermiştir. Mektupta gemilerin Trabzon'a doğru yola çıktığı ve Padişah adına bu gemilerin maslahatlarının görülmesi bildirilmektedir⁴²⁶. Franz Babinger, Sinop'un donanması ve insan gücüne dikkat çekerek, “isteseler uzun süre direnebilirlerdi.”⁴²⁷ demektedir. Mahmud Paşa tarafından İsmail Bey'e gönderilen mektubu Âşık Paşazade eserinde kaydeder:

*“Tarabuzon'a gemiler gönderürüz. Kerem lutf idesiz anı, pâdişâh hâtırı-çün ve dostluk ve mahabbet izhâr itmek için anların maslahatlarını göriviresiz. Ve hem kapudana hare akçasın virüp tururuz. Eger kifâyet itmeyicek olursa, kerem lutf idesiz, pâdişâh Bakır Küresi'nden ta'yîn ohnan akçaya andan harç ne-y-ise idesiz. Ve dahi 'azablar edebsüzlük idecek olursa anların hakkından gelesiz kim kalanı anı görüp edebsüzlik itmeyeler. Her ne vech-ile olursa siyâset idesiz. Benüm hâtırum sizlere hoşdur.”*⁴²⁸.

Mektup seferin Sinop üzerine yapılmadığı izlenimini vermektedir. Muhtemelen mektup İsmail Bey'in seferin kendi üzerine yapılacağından şüphelenmemesi için yazılmıştı. Mektubu alan İsmail Bey, seferin Trabzon üzerine yapılacağına inanmıştır⁴²⁹. Donanmayı boğazdan Karadeniz'e çıkartan Mahmud Paşa kara ordusu ile beraber hareket etmiştir. Donanma Kaptan Paşa Kasım Bey ve ikinci komutan tecrübeli denizci Yakup Bey komutasındadır⁴³⁰.

Rumeli askerlerini toparlayan Mahmud Paşa'nın Gelibolu üzerinden Bursa'ya çıkarak burada Sultan ile buluştuğu anlaşılmaktadır⁴³¹. Ordunun toplanması ile ordu Bursa'dan doğu yönünde Ankara'ya doğru ilerlemeye başlamıştır⁴³². Sultan İsmail Bey'e bir haber göndererek oğlunu Ankara'ya göndermesini iletir ve oğul Hasan Bey

⁴²⁶ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.505.; Neşri *a.g.e.*, s.741.

⁴²⁷ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.176.

⁴²⁸ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.505.

⁴²⁹ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.509.

⁴³⁰ Nicola Jorga, *a.g.e.*, C.II s.1018.

⁴³¹ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.505.; Neşri, *a.g.e.*, s.743.

⁴³² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.176.

ile Sinop'un Filipe karşılığında teslimini ister⁴³³. Sonra Sinop'a doğru yol alınır⁴³⁴. Kritovulos Sultan'ın Sinop önlerine geldiğinde Osmanlı donanmasının limanda olduğunu kaydeder⁴³⁵. Dukas donanmanın Sinop yakınlarına demirlemesi ile Sultan'ın yola çıktığını nakleder⁴³⁶.

Sultan'ın teslim talebi hemen karşılık bulmamış olmalı ki Mahmud Paşa İsmail Bey'e direnmesinin boşuna olduğunu bildirir⁴³⁷. Muhasara esnasında -Mahmud Paşa tarafından himaye edildiğini bildiğimiz⁴³⁸- İsmail Bey'in taht kavgalı kardeşi Kızıl Ahmed Bey de II. Mehmed'in isteği üzerine hazır bulundu⁴³⁹. Müneccimbaşı eserinde Kızıl Ahmed Bey'in Mahmud Paşa ile özel bir dostluk kurduğunu ve bu dostluğu kullanarak Mahmud Paşa'yı İsmail Bey'e karşı kışkırttığını Paşa'nın da Sultan'ı kışkırtıp Sinop seferini düzenlettirdiğini söyler⁴⁴⁰. Âşık Paşazade ve Neşri'de Mahmud Paşa'nın Kızıl Ahmed'i kolladığına örnek teşkil edecek kayıtlar⁴⁴¹ mevcuttur fakat II. Mehmed'in Karadeniz politikası ve Mahmud Paşa'nın başarılı devlet adamlığı gözönüne alındığında Müneccimbaşı'nın Sinop Seferi görüşü uzak bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

Sinop'da muhasaraya başlayan Mahmud Paşa'nın⁴⁴² himayesinde onunla birlikte seferlere katılan ve kâtipliğini de yapan Tursun Bey bu seferde bizzat

⁴³³ Göş. yer.

⁴³⁴ Göş. yer.

⁴³⁵ Kritovulos, *a.g.e.*, s.181.

⁴³⁶ Dukas, *a.g.e.*, s.304.

⁴³⁷ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.506.; Neşri, *a.g.e.*, s.745.

⁴³⁸ Kızıl Ahmed Bey Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın desteği ile İsmail Beyin yerine Hükümdar olmuştur. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1937, s.26.

⁴³⁹ İsfendiyar Beyi İsmail Bey taht kavgası nedeniyle kardeşi Kızıl Ahmet Bey ile arası açtı. Kızıl Ahmet Candaroğulları'na (veya İsfendiyaroğulları'na) hükümdar olmak için Osmanlılara sığınmış fakat bu isteği kabul görmemişti. Ahmed Bey Mahmud Paşa tarafından himaye edildi. II. Mehmed bu esnada Bursa'dan Ankara'ya hareket etti ve Kızıl Ahmet'i Kastamonu Beyi tayin edip Mahmud Paşa ile beraber gönderdi. Kızıl Ahmed Mahmud Paşa ile Kastamonu'ya gelince kendisi halk tarafından İsfendiyar Beyi olarak kabul edildi. Ardından II. Mehmed'de Kastamonu'ya geldi. Mahmud Paşa'yı önden Sinop'a gönderdi. Bu sıra İsmail Bey içeri çekilmiş olacağını bekliyordu. Mahmud Paşa İsmail Bey'e bir mektup gönderdi. Seferde Divan Katibi olan Dursun Bey mektubu kendinin kaleme aldığını kaydeder. Dursun Bey seferin tarihi için H 865 tarihini verir (1461). Dukas'da aynı tarihi verir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.II, s.66.

⁴⁴⁰ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C.II S.323; Müneccim Başı'nın görüşünü destekler nitelikte bir makale için Bkz. Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri, Türkler Ansiklopedisi*, C.6, s.703-756.;

⁴⁴¹ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.506.; Neşri, *a.g.e.*, s.745.

⁴⁴² Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.243.

bulunmuştur. Denizden ve karadan muhasaraya alınan şehrin teslimi için Mahmud Paşa Tursun Bey'e bir mektup kaleme almasını emreder. Tursun Bey dipnotta tamamını verdiğimiz mektubu bizzat kendisinin kaleme aldığını belirtmektedir⁴⁴³. Bu mektuba Âşık Paşazade ve Neşri'nin eserlerinde rastlamıyoruz. Âşık Paşazade ve Neşri mektup yerine Mahmud Paşa ile İsmail Bey'in konuşmalarından bahseder. İsmail Bey'in razı olmasını şöyle nakleder:

*"Mahmûd Paşa bindi, hisâr dibine yakın vardı. İsmâ'îl Beg'i kığırttı, baru üzerine geldi. Mahmûd Paşa aşagadan eydür İsmâ'îl Beg'e: "Hey begüm! Niçün kaçarsm kim bu vilâyetün halkı cemî'i işitdiler kim gelen Kızıl Ahmed'dür, bu vilâyet anı beglediler ve her sipâhî kim geldi girü milkinde ve tîmârında mukarrer oldu. İmdi sen bu bir hisâr-ıla ne kadar turasın kim pâdişâh-ıla münâza'a [207b] idesin." dir. "Ve bu şehrin limonmı dahi elünden aldılar." İsmâ'îl Beg dahi Mahmûd Paşa'ya eydür: "Ben pâdişâhdan korkarın kim beni ve benüm oglancuklarımı helâk ide, dirin."didi. Mahmûd Paşa eydür: "Hâşâ kim pâdişâhumuzun bunun gibi fikri ola." didi. "*⁴⁴⁴.

Sinop'un Denizden ve karadan muhasara altında kalması neticesinde İsmail Bey'in metinden de anlaşıldığı gibi teslimden başka çaresi kalmamıştır. Fakat II. Mehmed'in kendisini cezalandıracağından korkmaktadır. Diğer kronik yazarlarından

⁴⁴³“(92b) Erşedeke'llahü'l – hayra fi'd-dareyn bi-hurmeti seyyidi'l kevneyn ve imami's-sekaleyn. Ba'de du'a'in müstecabin li-salahi'l beyn ve sena'in müsteclibin li-huzuri'l-canibeyn, zamir-i münire –ki rumuz-ı kaza vü kaderden habirdür- mahfi değüldür ki , bu muhibbünüzün cenab-ı şerüfünüze nisbet-i mahabbeti ve ülfeti bunu muktazi değüldür ki bu suret ile mülahakat melhuz ya maznun ola idi; amma hadis-i kudsi ki buyurulmuş : <<ene melikü'l – mülük ve kulübü'l – müluk bi-yedeyy ükallibüha keyfe eşa>> -vefkınca bu emr bir nadiredür, vakı' oldu. **Beyt** Ez zamane ne mikünem gile'i / Ta be-danisteme ki mecburest. Pes, <<el-islamü nasiha>> kazıyesince, kadim dostlığumuzun semere vü neticesi bizden size nasihattür. <<Fe-inne'z-zikra tenfa'u'l-müminin>> hod mahsusunuzdur. Bahr-ü berden sizi asker-i zafer-rehber muhitdür. Ferce-i halas mutasavver değüldür. Vech budur ki, ırzunuz ve ehl ü iyalünüz ırzını saklayasız. (93a) Ve ehali-i memleket –ki hakikatte iyalu'llahtur- henüz leked-kub-ı huyül-ı hayl-i seyl-kirdar olmadın hallerine terahhum idesiz. İzzet ü ihtiramunuz ile çıkasız, kal'ayı ve ili teslim idesiz. Mukabilinde, avatıf-ı padişahiden memleketünüz bedeli memleket ta'yin olunup, saye-i devlette asude-i hoş-hal olasız. Ve illa, **Beyt** Bin kuh olursa döymeye bir top darbına / Ol kal'a katlana mı bu asker hücumına. Bu asker-i cerrara kal'a mani' olmaz <<ne'üzü bi'llahi mi min su'i'l hal>> **Beyt** Hel li'l-hara'iri savnüin iza vesalet / Eydi'r-ra'a'i ile'l-halhali ve'l-hadem. Bu nushı eda'i hakk-ı meveddetten add idesiz, <<belliğ ma aleyke fe-in lem yakbelü fe-ma aleyk>> kelim-i hikem-amiz-i hükemadandır. Lutf idesiz, << Kable en yenkeşife'l-gıta ve yahille aleyküm minne'l-hata>>, cevab-ı savab buyurasız, ve's-selam>> Bkz. Tursun Bey, a.g.e., s.107-108.

⁴⁴⁴ Âşık Paşazade, a.g.e., s.506.

fazla olarak Hoca Sadeddin Efendi Mahmud Paşa'nın, İsmail Bey'i ikna ederek, onun Sultan nezdinde bağışlanacağı garantisi verdiğini nakleder⁴⁴⁵. Enveri Mahmud Paşa'nın Sinop fethinde önemli bir rol oynadığına değinir⁴⁴⁶. Hammer eserinde İsmail Bey'in kaleden çıkıp Mahmud Paşa'nın eline sarılıp öpmek istediğinden Mahmud Paşa'nın ise “*Büyük kardeşim*” diyerek engel olduğundan bahseder⁴⁴⁷. Aşık Paşazade ve Neşri el öpme işinin II. Mehmed'e yönelik bir hareket olduğunu ve Sultan'ın “*Hey İsmail Bey sen benim ulu kardeşimsin. Reva mıdır ki, elim öpesin*” dediğini kaydetmiştir.⁴⁴⁸

Sinop fethinin ardından İsmail Bey'e Bursa vilayetindeki Yenişehir, İnégöl ve Yarhisar Sancakları verilmiştir⁴⁴⁹.

2.5.3 Mahmud Paşa'ya Suikast Girişimi

1461 yılı içerisinde çıkılan Anadolu seferinin bir aşamasında Mahmud Paşa'ya başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Suikast girişiminin kim tarafından neden yapıldığı tam olarak belli değildir. Olayın detaylarına Kritovulos, Konstantin Mihailoviç ve Ruhi gibi sayılı birkaç kaynakta rastlamaktayız. Bunların verdiği bilgiler benzer olmasına rağmen temelde bazı farklılıklar göstermektedir. Fakat bahsi geçen kaynaklar 1461 yılı içerisinde yapılan bu seferler silsilesinde Vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya bir suikast girişiminde bulunulduğu üzerinde birleşir⁴⁵⁰. Suikast girişiminin Sinop'un fethinden sonra mı yoksa önce mi olduğu hakkında kaynaklar farklılık gösterir.

Kritovulos olayın Osmanlı ordusunun Uzun Hasan'ın başkentine yöneldiği zorlu bir coğrafyadan geçtiği sırada meydana geldiğini ve sonrasında suikastçinin

⁴⁴⁵ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3 s.45.

⁴⁴⁶ Enveri, *a.g.e.*, s.LXIX.

⁴⁴⁷ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, C.3 s.54.

⁴⁴⁸ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.507; Neşri, *a.g.e.*, s.747.

⁴⁴⁹ The Cambridge History Of Turkey –Volume 2, s.115.

⁴⁵⁰ Ruhi, *a.g.e.*, s.455.; Kritovulos, *a.g.e.*, s.186.; Konstantin Mihailoviç, *a.g.e.*, s.128-129.;

Osmanlı askerleri tarafından öldürüldüğünü yazar⁴⁵¹. Kritovulos suikastçinin sorgusuz sualsiz askerler tarafından parçalanarak öldürülmesini askerlerin Mahmud Paşa'ya olan sevgilerine bağlar⁴⁵². Sefer sırasında orduda bir yeniçeri olan Konstantin Mihailoviç hatıratında “*Bursa’dan ayrıldıktan sonra Petricalone denilen bir çayırılıkta*”⁴⁵³ olayın meydana geldiğini naklediyor. Konstantin’in anlatısına göre Mahmud Paşa'yı öldürmek isteyen kişi Uzun Hasan'ın Tatar bir casusudur ve Mahmud Paşa'nın hizmetine girmiştir. Buna göre Paşa'nın gece yarısı çadırından çıkıp gezinti yaptığı bir sıra oku ve yayı ile pusuda olan Tatar suikastçi Mahmud Paşa'yı kaşlarının ortasından vurmuştur. Olaydan bir gün sonra gelen Sultan, o kadar üzülp kederlenmiştir ki Mahmud Paşa'nın hizmetkârları tarafından yakalanan suikastçiyi huzuruna getirtip kendi elleri ile gözlerine yanan balmumu damlatarak kör edip, cellada belinden omzuna kadar derisini yüzmesi için emretmiştir⁴⁵⁴. Olay sonrası Mahmud Paşa'nın iyileşmesi ile Uzun Hasan üstüne yürüdüklerini söyleyen Mihailoviç'e göre bu girişim Sinop fethi sonrası gerçekleşmiştir. Müverrih Ruhi ise olayın Bursa'dan çıkıldıktan sonra “*Bitinos*” alanında cereyan ettiğini kaydeder⁴⁵⁵. Ruhi Mahmud Paşa'nın bu girişimden sağ kurtulmasına rağmen alnından aldığı yara neticesinde üç gün yolculuğa devam edemediğini ve bu üç gün süresince Sultan'ın onu beklediğini yazar⁴⁵⁶. Muhtemelen ordunun bu durumda daha fazla beklemesinin tehlikeli olacağını düşünen Sultan, Mahmud Paşa'yı tahtirevanla taşıyarak yola devam kararı almıştır⁴⁵⁷. Durum ordu içerisinde büyük bir üzüntüye neden olur. Mahmud Paşa hakkında bir doktora tezi hazırlayan Theoharis Stavrides araştırmalarında suikast girişimi sonrasında yakalanan suikastçinin öldürülerek kanının Osmanlı askerleri tarafından tadıldığını yazar⁴⁵⁸.

⁴⁵¹ Kritovulos, *a.g.e.*, s.186.; Şehabettin Tekindağ olayın Bursa'da yaşanıp sonrasında Sinop üzerine gidildiğini söylüyor. Bkz. Şehabettin Tekindağ, *a.g.e.*, s.376.; Osmanlı Tarihi üzerine araştırmalar yapan Nicolae Jorga suikastçinin yabancı değil Türk olduğunu iddia eder. Bkz. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu...* C.2,s.1021.

⁴⁵² Kritovulos, *a.g.e.*, s.186.

⁴⁵³ Kritovulos, *a.g.e.*, s.186.; Konstantin Mihailoviç, *a.g.e.*, s.128.

⁴⁵⁴ Konstantin Mihailoviç, *a.g.e.*, s.128-129.

⁴⁵⁵ Ruhi, Ruhi Tarihi, TTK Belgeler, Halil Erdoğan Cengiz – Yaşar Yücel, Ankara 1992, s.455.

⁴⁵⁶ Şehabeddin Tekindağ, *a.g.e.*, s.376.

⁴⁵⁷ Ruhi Mahmud Paşa'nın iyileşmesi ile tahtirevanla Ankara'ya gittiğini ve ardından Sinop seferine katıldığından bahseder. Bkz. Ruhi, *a.g.e.*, s.455.; Şehabeddin Tekindağ, *a.g.e.*, s.376.

⁴⁵⁸ Stavrides, *a.g.e.*, s.135.

Mihailoviç ile Kritovulos'un suikastının sonu hakkında ters düştüğü anlaşıyor. Mihailoviç eserini 1463 yılında Macarlara esir düşüp iki yıl sonra özgürlüğünü kazandıktan sonra kaleme almıştır⁴⁵⁹. Ayrıca eserin orijinal Sırpça versiyonunun bulunmaması sadece Leh ve Çek dillerinde yazılmış nüshalarının olması da özellikle Sultan'ı bir vahşi olarak gösteren kısımların doğruluğuna şüphe düşürmektedir.

Saldırının Sultan'a değil de Mahmud Paşa'ya yapılması üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Alt satırlarda göreceğimiz üzere Uzun Hasan tarafından gelen barış heyetinin Mahmud Paşa'ya ilettiği mesajda “*Düzene girmez dünya işleri bir türlü / Bu işte eğer senin parmağın olmazsa*”⁴⁶⁰ yazmaktadır. İki durumu değerlendirdiğimizde Uzun Hasan, Mahmud Paşa'nın gücüne inanmış onun ortadan kalkmasıyla Osmanlı Ordusunda yönetsel bir zafiyet oluşacağını düşünmüş olabilir. Paşa'ya yapılan suikast girişimi onun devlet içerisindeki önemine de bir örnek teşkil eder diye düşünüyoruz.

Suikast girişimi II. Mehmed'i üzdüğü gibi kendi güvenlik tedbirlerini artırmasına da yol açmıştır. Mahmud Paşa'nın tedavisinin II. Mehmed'in kendi doktoru Yakup Efendi tarafından yapıldığı yine Kritovulos'un verdiği bilgiler arasındadır⁴⁶¹. Franz Babinger doktorun adını Maestro Gaetali Iacopo olarak verir⁴⁶². Mahmud Paşa'nın nefes aldığını öğrendiğinde onu tedavi eden doktora hediyeler vermesi bu dönemde Sultan'ın Mahmud Paşa'ya verdiği büyük değer ile açıklanabilir⁴⁶³.

⁴⁵⁹ Konstantin Mihailoviç'in eserini Türkçeye hazırlayan kitap evinin yazdığı önsözde eserin yazım dönemi ve dilleri hakkında ayrıntılı bilgi ve metin içerisinde bahsettiğimiz eleştiri mevcuttur. Bkz. Konstantin Mihailoviç, *a.g.e.*, Önsöz.

⁴⁶⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.51.

⁴⁶¹ Kritovulos, *a.g.e.*, s.186.; Kritovulos, II. Mehmed'in Paşa'nın sağlığı hakkında Doktor Yakup Efendi'den bilgi alıp, duyduğu güzel haberler neticesinde Yakup Efendi'ye hediyeler verdiğinden bahseder.

⁴⁶² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.178.

⁴⁶³ Stavrides, *a.g.e.*, s.136.

2.5.4 Trabzon'un Fethi 1461

Mahmud Paşa'nın önemli bir rol üstlendiği seferlerden biri de Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine yapılan seferdir. İstanbul'un fethinden sonra yıllık 2000 duka haraç veren 1204 Latin istilasından sonra başındaki aileye istinaden İmparatorluk olarak adlandırılan Trabzon Rum İmparatorluğu, bu dönem Osmanlıların haraçgüzarı konumundadır⁴⁶⁴. Bununla birlikte Trabzon İmparatorunun kızını Uzun Hasan'a eş vermek sureti ile Akkoyunlular ile kuvvetli bir ittifak içine girdiği anlaşılmıştır⁴⁶⁵. Hatta Uzun Hasan kayın pederinden haraç alınmaması ve Timur zamanından kalma bir haraç borcu olarak Osmanlıların eğer, seccade, sarık gibi eşyadan mütevellit 60 yıllık borçlarını şahsına göndermelerini ister⁴⁶⁶. Bu isteğe sinirlenen Sultan'ın karşı tarafa korku verme amacıyla gelen elçilere “*Yakında bizzat gelip vergi işini yoluna koyacağım*”⁴⁶⁷ şeklinde imalı bir cevap vermiştir. Âşık Paşazade ve Neşri fetih tarihini H.865 (M.1461) verir⁴⁶⁸.

Amasra ile başlayan Karadeniz seferlerinin asıl hedefi Trabzondur⁴⁶⁹. Trabzon Rum İmparatorluğu ile Akkoyunluların Osmanlılara karşı ittifakı bölgeye yapılacak

⁴⁶⁴ Feridun Emecen, “Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya”, *Osmanlı Araştırmaları XXXIII*, İstanbul 2009, s.71.; İstanbul'un fethinden sonra 1454 baharında tebrik için gelen elçiler arasında bulunan Trabzon Rum İmparatorluğu elçisi 2.000 duka altın olan vergilerini takdim etti. Bkz. Yaşar Yücel – Ali Sevim, *a.g.e.*, s.26-48.; Trabzon, Karadeniz'in önemli bir liman şehri olmakla Değirmendere vadisinin Karadeniz'in batısına ulaştığı Boztepe eteklerine kurulmuştur. İstanbul'un fethinden sonra yıllık 2000 duka haraç veren 1204 Latin istilasından sonra başındaki aileye istinaden İmparatorluk olarak adlandırılan Trabzon Rum İmparatorluğu, bu dönem Osmanlıların haraçgüzarı konumundadır. Kritovulos eserinde bu dönem Trabzon İmparatorluğu'nun Osmanlı haraçgüzarı olduğunu açıkça yazar. Bkz. Kritovulos, *a.g.e.*, s.179.; Heat W. Lowry-Feridun Emecen, “Trabzon”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul 2012, s.296.; Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.236.; The Cambridge History Of Turkey –Volume 2, s.116.

⁴⁶⁵ Feridun Emecen, *a.g.e.*, s.160.; Uzun Hasan'ın bu devlet ile ittifak etmesinde şüphesiz menfaatleri vardı. Yaşar Yücel, “Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesi Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri”, *Belleten*, C: XLIX, Sayı:194, 1985 Ankara, s.293.

⁴⁶⁶ Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, 1. Baskı, TTK, Ankara 1992, s.33.

⁴⁶⁷ Walther Hinz, *a.g.e.*, s.33.

⁴⁶⁸ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.512.; Neşri, *a.g.e.*, s.755.; Oruç Bey, *a.g.e.*, s.96.; Bizans Kroniklerinde de 1461 yılını görmekteyiz. Bkz. Şahin Kılıç, *a.g.e.*, s.124, 164, 169, 171, 181, 185, 196, 226, 229, 235, 238, 249, 252, 254; Lütfü Paşa eserinde Trabzon'un fetih yılını 1460 olarak kaydeder. Bkz. Lütfü Paşa, *a.g.e.*, S.186

⁴⁶⁹ Heat W. Lowry-Feridun Emecen, *a.g.m.*, s.297.; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, C.1, s.281.; Bizans topraklarında hak iddia etmeye başlayan II. Mehmed'in, Amasra'nın fethi ile başlayan Karadeniz fetih politikasına ilişkin fetihlerinin en önemli noktası Trabzon İmparatorluğu olsa gerektir.

seferi hızlandırmış olmalıdır⁴⁷⁰. Bu nedenle savaş bir nevi küçük Trabzon İmparatorluğu üzerinden Fatih ile Uzun Hasan'ın ilk gerçekçi karşılaşması olacaktır.

Mahmud Paşa'nın öncü kuvvetlerin başında yer aldığı seferde Osmanlı ordusu Uzun Hasan kuvvetlerinin pusu kurma riskine karşılık değişik bir güzergâh takip etmiştir⁴⁷¹. Çünkü Osmanlı ordusunun doğuya doğru hareket halinde olduğunu gören Uzun Hasan, geçiş yollarına gözcüler koymuştur⁴⁷². Karadeniz seferlerinin başlangıcında, Sultan'ın Mahmud Paşa'ya hitaben fethetmeyi arzuladığını söylediği *Koylu Hisâr* kaleside bu sefer sırasında alınmıştır⁴⁷³. Kritovulos Mahmud Paşa'nın Mardin'e giden yolda öncü olarak gittiğini önemli geçit ve tepeleri zapt ettiğini kaydeder⁴⁷⁴. Mahmud Paşa'nın zorlu coğrafyada ağaçları keserek askerin yürütmesine elverişli bir yol meydana getirdiğini yine Kritovulos yazar⁴⁷⁵. Önceden Osmanlılar tarafından alınmak istenilip alınamayan⁴⁷⁶ Koyulhisar'ın fethedilmesi ve Gedik Ahmed Paşa'nın Hurşid Beyi bozguna uğratması ile iyice telaşlanan Uzun Hasan seferin kendi üzerine olduğuna kani olunca hemen barış için annesi Sara Hatun'u, Çemişgezek hâkimi Şeyh Kürd Hasan'ı ve bazı saygın beyleri elçi olarak Osmanlı karargâhına gönderir⁴⁷⁷. Heyet Mahmud Paşa ile görüşür.

⁴⁷⁰ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.175.

⁴⁷¹ Osmanlı kaynakları II. Mehmed'in Sinop'tan sonra Erzincan taraflarına doğru ilerlediğini yazarlar. İdris-i Bitlisi ise Koyulhisar taraflarında Uzun Hasan askerlerinin Gedik Ahmed Paşa kumandasındaki Osmanlı birliğine taarruz etmeleri sonucu Sultan'ın gazaplanarak yönünü Akkoyunlular üzerine çevirdiğini nakleder. Franz Babinger, Sultan'ın sahilden Trabzon'a doğru değil de Amasya, Sivas üzerinden Erzurum'a doğru yol alarak Uzun Hasan'ın üzerine yürüdüğü izlenimini bilerek yarattığını belirtir. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.510.; Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.751.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.193.; Müverrih Ruhi yürüyüşün Trabzon'a doğru yapıldığını söyler. Bkz. Ruhi, *a.g.e.*, s.455-456.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.41.

⁴⁷² İsmail Hikmet Ertaylan, *a.g.e.*, s.41.

⁴⁷³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.108.; Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.509.; Neşri, *a.g.e.*, s.751.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.191-192. Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Ankara 1964, s.67-81.; Kenan İnan, *a.g.m.*, s.528.; Akkoyunlulara bağlı Koyulhisar kalesi kısa bir sürede ele geçirilmiştir. Kale Osmanlı Ordusunun öncü kuvvetlerinin başında bulunan Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed Paşa tarafından üç günlük bir kuşatma sonucunda Uzun Hasan'ın adamı Yar Ali Beyden teslim alınmış ve Gedik Ahmed Paşa, Uzun Hasan'ın amcası Hurşid Beyi bozguna uğratmıştır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.65.; Halil İnalcık, II. Mehmed..., s.400.; Yaşar Yücel – Ali Sevim, *a.g.e.*, s.49.

⁴⁷⁴ Kritovulos, *a.g.e.*, s.185.; Enver Konukçu, *Otlukbeli Meydan Savaşı*, Erzincan Valiliği Köylere Hizmet Götürme Yayınları, Ankara 1998, s.26.

⁴⁷⁵ Gös. yer.

⁴⁷⁶ The Cambridge History Of Turkey –Volume 2, s.115.

⁴⁷⁷ Aşık Paşazade *a.g.e.*, s.510.; Neşri, *a.g.e.*, s.751. ; Tursun Bey, *a.g.e.*, s.109.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.193.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.155.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C3, s.51.; Yaşar Yücel, "Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı Trabzon Akkoyunlu İlişkileri", *Belleten*, Cilt XLIX, Sayı 194,

Barış için gelen heyet Uzun Hasan'ın annesi dâhil Mahmud Paşa'dan arabuluculuk yapmasını isterler. Tursun Bey arabuluculuk için gece vakti gelen heyetin halini anlatmak için “... *bir niçe mu'temedleri ile gice içinde merhum Mahmud Paşa'ya buluşup, istişfa idüp, eline ayağına düştüler*” kaydını düşer⁴⁷⁸. İdris-i Bitlisi de gelen heyetin Mahmud Paşa'ya ulaştığını Paşanın da Sara Hatun'un yaşına hürmeten Sultan ile görüşüp onu yatıştırdığını söyler⁴⁷⁹. Hoca Sadeddin Efendi yukarıda bahsi geçtiği üzere Mahmud Paşa'ya arabuluculuk yapması için yazılan ayrıca bir mektuptan bahseder. Mektupta “*Düzene girmez dünya işleri bir türlü / Bu işte eğer senin parmağın olmazsa*” diyerek Mahmud Paşa'dan gücünü kullanarak arabuluculuk yapması istenir⁴⁸⁰. Gelibolulu Mustafa Ali'nin “*Vakta ki mu'asker-i hümayuna vasıl oldılar, Vezir-i A'zam Mahmud Paşa şefa'atiyle harem-i muhterem-i Padşahiye yol buldular*” kaydı ile de Mahmud Paşa'nın aracılık yaptığı anlaşılıyor⁴⁸¹.

Aracılık için Sara Hatun'un Mahmud Paşa'yı seçmesi Paşa'nın dönem itibarı ile gücünün eriştiği noktayı ve Sultan üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Sultan Mahmud Paşa sayesinde yatışmış ve bu sayede barış yapılmıştır⁴⁸². Zinkeisen; II.Mehmed'in barışı kabul etmesini Osmanlı ordusunun Akkoyunlu diyarının içlerine girecek hazırlıkta olmadığına bağlasa da Osmanlılar batının kışkırtmasına açık bu küçük Rum İmparatorluğunu da tamamen hâkimiyetleri altına alıp ileride Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirme gayesindeydiler⁴⁸³.

Uzun Hasan ile yapılan barış sonrası Osmanlı Ordusu asıl hedefi olan Trabzon Rum İmparatorluğu'na yönelmek için rotasını kuzeye çevirmiştir⁴⁸⁴. Yine tahmin edilen güzergâhlar tercih edilmemiştir. II. Mehmed ve Mahmud Paşa ayrı yollardan gitmiştir⁴⁸⁵. Trabzon'a batıdan ulaşmak isteyen Mahmud Paşa'nın yolu Sultan'a göre

Ankara, Ağustos 1985, s.287-311. Feridun Emecen, Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya..., s.73.; Enver Konukçu, *a.g.e.*, s.30.

⁴⁷⁸ Tursun Bey, *a.g.e.*, Mertol Tulum, s.109.

⁴⁷⁹ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.155.

⁴⁸⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.51.

⁴⁸¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.119.

⁴⁸² İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.155.

⁴⁸³ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.243.; İsmail Hikmet Ertaylan, *a.g.e.*, s.41.

⁴⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.70. Feridun Emecen, Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya..., s.71.

⁴⁸⁵ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.196.

daha zorludur⁴⁸⁶. Tursun Bey ve İbn-i Kemal, Mahmud Paşa'nın Trabzon'a Rumeli askeri ile beraber Bayburt yolu üzerinden gittiğini kaydederler⁴⁸⁷. Yürüyüşün şahidi Tursun Bey bu zorlu yolculukta Mahmud Paşa'nın beraberindeki orduda kazmacı ve baltacıların yol açtığı ilerlediklerinden bahseder⁴⁸⁸. Hammer Mahmud Paşa'nın donanma ile denizden Trabzon'a saldırdığını söyler fakat başta Tursun Bey olmak üzere Osmanlı kaynakları Mahmud Paşa'nın karadan yürüdüğü konusunda hemfikirlerdir⁴⁸⁹.

Trabzon karadan ve denizden kuşatılmıştır. Kuşatma süresi bazı kaynaklarda dört, bazı kaynaklarda altı hafta olarak yer alır⁴⁹⁰. Şehir donanma ateşine dirensede kara ordusunun gelmesi ile ümitleri kalmamıştır. Donanmanın otuz iki gün boyunca şehiri ağır top atışına tutmuş fakat güçlü surlar karşısında başarılı olunamamıştır. Buna rağmen Mahmud Paşa'nın kara ordusuyla görünmesi şehir halkının umutlarının tükenmesine yol açmıştır⁴⁹¹. Kritovulos Mahmud Paşa'nın Sultan'dan bir gün önce şehre vardığını kaydeder⁴⁹². On sekiz günlük zorlu bir yürüyüşün ardından⁴⁹³ şehrin önüne karargâh⁴⁹⁴ kuran Mahmud Paşa Mora fethinde elçi olarak gönderilen Thomas Kitavulinos'u (Yunus Bey'i) teslim için gönderir⁴⁹⁵. Kritovulos İslam Hukuku gereği yapılan teslim çağrısını eserinde kaydeder “... *Zira hükümdarın ailesiyle birlikte huzur ve istirahatleri temin edilecek, kendilerine arazi vesaire ihsan edilecektir. Ahali ise itaatleri halinde, kadın ve çocuklarıyla beraber her türlü tehlikeden uzak kalacaklar, mallarına sahip olacaklar ve eskiden olduğu gibi hayatlarını devam ettireceklerdir.*”⁴⁹⁶. Kritovulos'un kaydında yer alan aman çağrısı Mahmud Paşa'nın elçi aracılığı ile ilettiği sözleridir. Tursun Bey, Âşık Paşazade, Neşri, İbn-i Kemal,

⁴⁸⁶ Kenan İnan, a.g.m., s.529.

⁴⁸⁷ Tursun Bey, a.g.e., s.109.; İbn-i Kemal, a.g.e., s.196.

⁴⁸⁸ Tursun Bey, a.g.e., s.109.

⁴⁸⁹ Tursun Bey, a.g.e., s.109.; İbn-i Kemal, a.g.e., s.196.; İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.155. Josep Von Hammer, a.g.e., C.3, s.59.

⁴⁹⁰ Heath W. Lowry - Feridun Emecen, a.g.m., s.297.

⁴⁹¹ Johann W. Zinkeisen, a.g.e., s.244.; Mustafa Cezar, a.g.e., C.1, s.514.

⁴⁹² Gös. yer.

⁴⁹³ Lord Kinross, a.g.e., s.250.

⁴⁹⁴ Amasra, Sinop ve Trabzon'un aslında tek bir sefer sayılacağını söyleyen tarihçi Yılmaz Öztuna bu seferde de Mahmud Paşa'nın denizden şehri kuşattığını II.Mehmed'in karadan yol aldığını söyler. Bkz. Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.281.

⁴⁹⁵ Kritovulos. a.g.e., s.188.

⁴⁹⁶ Gös. yer.

İdris-i Bitlisi gibi Osmanlı kronik yazarları Trabzon İmparatoru'nun kara ve denizden kuşatılması ile korkarak aman çağrısına karşılık verdiğini söylerler⁴⁹⁷.

Mahmud Paşa sadece bu aman ile beklememiş, şehrin hemen teslimini sağlamak için askeri faaliyetlerin yanı sıra soy gücünü kullanarak diplomatik faaliyetlere girişmiştir⁴⁹⁸. Sırbistan'ın fethi ile Trabzon'un fethinde işleyen diplomasiyi göz önüne aldığımızda II. Mehmed'in Mahmud Paşa diplomasisinden oldukça faydalandığı görülür. Sırbistan fethinde Paşa'nın kardeşinin Osmanlılar lehine rol aldığı gibi Trabzon Rum İmparatoru David Komnen'in başmabeyincisi Yorgi Amiruçi'de Mahmud Paşa'nın teyzesinin oğlu olmasıyla Osmanlılara hizmet etmiştir⁴⁹⁹. Vladimir Mirmiroğlu Türk Yunan siyasi tarihinde (Türkoğreçia) “*Mahmud Paşa ana cihetinden Bizansın büyük ailelerinden Yağarının Sırbistanda bulunan torunu idi. Kezalik Trabzon Rum İmparatoru Davit Komninos'un sarayı erkânından (Protovestiaros) Yorgi Amiruçi dahi Yağarının kezalik diğer kızı tarafından torunu idi...*” kaydının bulunduğunu belirtir⁵⁰⁰. Kritovulos kiliselerin ittihamı aleyhine önemli bir kitap yazan Yorgi Amiruçi'nin meziyetlerinden uzun uzadıya bahseder⁵⁰¹. İmparator David Komnen Paşa'nın yakın akrabası Yorgi Amiruçi aracılığı ile Mahmud Paşa'yla görüşmeye başlar⁵⁰². David Komnen bu görüşmelerde kızının Padişah ile evlenmesi ve kendisine de Trabzon varidatı kadar yer verilmesini Mahmud Paşa'ya bildirir fakat Sultan II. Mehmed bu istekleri kabul etmez⁵⁰³.

1461 yılında karadan ve denizden çevrilen Trabzon şehri; Mahmud Paşa'nın teyzesinin oğlu Yorgi Amiruçi⁵⁰⁴ ile görüşmesi ve zaten zaferden umudu olmayan İmparator David Komnen'in bu zat tarafından sulha razı edilmesi ile hükümdar ve

⁴⁹⁷ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.110.; Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.511.; Neşri, *a.g.e.*, s.753.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.197.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.155-156.

⁴⁹⁸ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.180.; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.71.; Vladimir Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.94.; Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.55.

⁴⁹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.71.; Vladimir Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.94.; Carolina Finkel istekleri kabul görmeyen İmparatorun, Paşanın akrabası Yorgi Amiruçi'nin etkisi ile teslimiyete razı olduğunu belirtir. Bkz. Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.55.

⁵⁰⁰ Vladimir Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.94.

⁵⁰¹ Kritovulos, *a.g.e.*, s.190.

⁵⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.71.

⁵⁰³ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.515.

⁵⁰⁴ Trabzon fethini değerlendiren bazı kimseler İmparatorun çaba göstermeden teslim olmasını Mahmud Paşa'nın kuzeni olan bu adama bağlarlar. Bkz. Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.55.

şehir halkı teslim olduklarını bildirdiler⁵⁰⁵. Babinger şehrin kara ordusu tarafından savaşılmadan teslim edilmesinde, İmparatorun korkaklığı kadar kuzen Georgios Amirutzes'in (Yorgi Amiruçi'nin) onun sözüyle “*ihanetinin*” büyük payı olduğunu söyler⁵⁰⁶. Trabzon'un kolaylıkla fethedilmesinde en büyük rolü Mahmud Paşa'nın oynadığını düşünen Babinger'e göre İmparatorluğun hatırlı, önde gelen kimselerinden biri olan Georgios Amirutzes nüfusu sayesinde savunma güçlerini zayıflatmış ve halkı korkuya salmıştı⁵⁰⁷. Elbette İmparator'un bu kararı almasında Uzun Hasan'dan destek görmeden şehrin kara ve denizden kuşatılmış olması da etkindir. Bu teslimiyet İmparator David'den, Doğu Roma'nın son İmparatoru Konstantin'in gösterdiği kahramanlığı bekleyen Bizanslı kronik yazarlarının bazılarında hayal kırıklığı yaratmış olmalı ki “...*Trabzonlu korkaklar hemen ona itaat ettiler.*”⁵⁰⁸ şeklinde eserlerine kayıt düşmüşlerdir. Trabzon'un fethedilmesi ile II.Mehmed yöre halkından epey sayıda Rum genci yeniçeri ocağına ve saray hizmetine almıştır⁵⁰⁹. Kalenin yeniçeriler, şehrin ise azaplar tarafından işgal edildiğini söyleyen Babinger, Sultan tarafından yeniçeriler arasına katılan Trabzonlu erkeklerin sayısını sekiz yüz olarak verir⁵¹⁰.

Trabzon Mahmud Paşa tarafından teslim alınmıştır⁵¹¹. İmparator hazinesi ve ailesi ile beraber çıkarak II. Mehmed'in önünde saygı ve itaatini göstermiştir⁵¹². Arazi tımar olarak taksim edildikten sonra II. Mehmed İstanbul'a dönmeye karar verir, Trabzon idaresi Gelibolu Valisi Kazım Bey'e bırakılmış ve buraya asker, mühimmat bırakılıp yola çıkılmıştır. Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi yolda Mahmud Paşa

⁵⁰⁵ Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.95.

⁵⁰⁶ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.180.

⁵⁰⁷ Göş. yer.

⁵⁰⁸ Şahin Kılıç, *a.g.e.*, s.281.

⁵⁰⁹ Serdar Özdemir, *a.g.e.*, s.89.

⁵¹⁰ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.179.

⁵¹¹ Kritovulos, *a.g.e.*, s.189.; Heath W.Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461–1583*, 3.Basım, İstanbul 2005, s.14.

⁵¹² Dukas, *a.g.e.*, s.304.; Franz Babinger, *a.g.e.*, s.179.; Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması..*, s.8.

tarafından himaye edilen, Uzun Hasan'ın yanına kaçacak olan Kızıl Ahmed Bey'e Mora Yarımadası sancakbeyliği verildiğini söyler⁵¹³.

Osmanlı fetih yöntemleri gereğince İmparator David Komnen ailesi ve hazinesi ile beraber önce İstanbul'a sonra Edirne'ye gönderilir ve kendisine (Makedonya içerisindeki) Serez taraflarında 300.000 akçelik has verilir⁵¹⁴. Bir süre sonra tahtını kaybetmiş İmparatorun, yeğeni Uzun Hasan'ın eşiyle mektuplaştığı, maiyetinde bulunan Protovestiyar Georgios tarafından Vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya iletilir⁵¹⁵. Bu istihbarati bilginin David ve ailesinin hazin sonunu hazırladığı anlaşıyor⁵¹⁶. Oruç Bey muhtemelen bu mektuplaşmadan habersiz, Sultan'ın padişahlar âdeti gereği imparatoru öldürttüğünü söyler⁵¹⁷.

2.6 Devam Eden Balkan Seferleri

2.6.1 Kazıklı Voyvoda Üzerine Sefer 1462

Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın katıldığı seferlerden biri de Kazıklı Voyvoda olarak ün salmış III. Vlad Tepeş üzerine yapılan seferdir⁵¹⁸. Seferi detaylandırmadan önce konu hakkında ön bilgi vermek faydalı olacaktır. II. Mehmed Trabzon seferine çıktığında III. Vlad, Macarlar ile işbirliği yaparak Tuna üzerindeki Osmanlı kalelerine

⁵¹³ Münecimbaşı Ahmed Efendi, *a.g.e.* C.2, S.326; Kızıl Ahmed Bey Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın yardımcıları ile ağabeysinin yerine hükümdarlığı ele geçirmesine rağmen aynı yıl Kastamonu, Sinop ve Candarbeyliği'ne ait şehirlerin Osmanlı Devleti'ne ilhakı ile Mora'ya Sancakbeyi olarak tayin edilmiş fakat buraya hiç gitmeden Uzun Hasan'a sığınmıştır. II. Bayezid devrinde tekrar Osmanlı ülkesine gelen Kızıl Ahmed Bey'in çocukları devlete hizmete devam etmişlerdir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.26.

⁵¹⁴F. GIESE Neşri, *Anonim Tevârih-i Al-i Osman*, İstanbul 1992, s.115.; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.71.

⁵¹⁵ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.245.

⁵¹⁶ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.245.; The Cambridge History Of Turkey –Volume 2, s.116.

⁵¹⁷ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.96.

⁵¹⁸ III. Vlad için Tepeş (Kazıklı) unvanına ilk olarak 1550 tarihli bir belgede rastlanılmaktadır. Vlad 45 yıllık ömründe Osmanlılarla iyi veya kötü daima ilişki içinde bulunmuştur. Onun Osmanlı kaynaklarındaki tasviri saygın bir kişiden bir caniye kadar zaman içerisinde değişmiştir. Bkz. Mustafa Gencer, "Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeş) Tasvirleri", *Balkan Tarihi Cilt 2*, Burdur 2016 , s.44.; Tursun Bey, *a.g.e.*, s.110.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.87.; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, C.1, s.285.

saldırmıştır⁵¹⁹. Durum karşısında öfkelenen Sultan'ın, III. Vlad'ı sağ olarak İstanbul'a getirmek için bir plan yapıp, Hamza Bey ile Kâtip Has Yunus Bey'i Eflak'a gönderdiğini Osmanlı kaynakları kaydederler⁵²⁰. Fakat Voyvoda her iki elçiye de öldürerek karşılık vermiştir⁵²¹.

Eflak ülkesinden gelen haberler üzerine Osmanlı Sultan'ı öfkelenmiş ve 1462 yılı ilkbaharında bir sefer düzenlemiştir⁵²². Âşık Paşazade ve Gelibolulu Ali Efendi sefer tarihi H.865 (M.1460/61) verirken İbn-i Kemal H.866 (M.1462) vermektedir⁵²³. Seferde Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın yanı sıra İshak Paşa ve Evrenosoğlu Ahmed Bey gibi komutanlar da hazır bulunmuştur⁵²⁴. Bölgeden gelen haberler Sultanı oldukça öfkelenmiştir. Hammer Halkondil'i kaynak göstererek bölgeden gelen kötü haberlerin II. Mehmed'i sinirlendirdiğini ve Vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya, öfke ile vurduğu gibi ilginç bir bilgi paylaşır⁵²⁵. Bu iki yazarın geçmişte hükümdarı kötülemek için yazılan dedikodu niteliğindeki yazışmaları dahi araştırmaya değer görmeksizin eserlerine almaları bu olayın da gerçekliğine gölge düşürmektedir⁵²⁶. Zinkeisen olayın haberi getiren Tatar ulağın başına geldiğini söyler⁵²⁷.

Seferin başlamasıyla Mahmud Paşa komutasındaki öncü birliklerin Niğbolu önlerine geldiği bilgisi kaynak ve tetkik eserlerde yer alır⁵²⁸. İdris-i Bitlisi Mahmud Paşa'nın "*her zaman olduğu gibi*" öncü birliğin komutasında en önde ilerlediğini

⁵¹⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.111.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.203.; Feridun Emecen, *a.g.e.*, s.148.

⁵²⁰ Âşık Paşazade Sultan'ın III. Vlad'a güvenerek bölgeye elçi gönderdiğini yazar. Bkz. Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 512.; Münecimbaşı Ahmed Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.326.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.88.

⁵²¹ Bu iki devlet adamının öldürölme şeklini acımasızca bulan Dukas, işlerin bu noktaya gelmesini ise Sultan II. Mehmed'in Kazıklı Voyvoda tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmayan isteklerine bağlar. Dukas Sultan II. Mehmed'in bağlılığın bildirilmesine yönelik isteğini "*secde etmek konusuna gelince, bu da olmayacak işlerin en olmazı idi.*" diyerek Kazıklı Voyvoda'nın haklılığını ima eder. Bkz. Dukas, *a.g.e.*, s.305-306.

⁵²² Tursun Bey, *a.g.e.*, s.112.; Münecimbaşı Ahmed Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.326.;

⁵²³ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.514.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.204.

⁵²⁴ Mustafa Gencer, *a.g.m.*, s.47.

⁵²⁵ Josep Von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.63.

⁵²⁶ Semavi Eyice, "Babinger Franz Alman Tarih ve Şarkiyatçı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1991, s.391.

⁵²⁷ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.121.

⁵²⁸ Tursun Bey "...a'zamül vüzera Mahmud Paşa kulavuzlar ihzar ittürüp menzil emrinde tafahhus u istiksa ile ta'yin-i menzil ittüğünden sonra, visak-ı devlet-ittifak önince kulavuzlar ve koşan asker buyurdu." kaydı ile Mahmud Paşa'nın bölgeyi tanıyan kılavuzlar eşliğinde önden gittiğini söyler. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.113.; Nicola Jorga, *a.g.e.*, C.2, s.1044.;

naklede, Gelibolulu Mustafa Ali ise bu durumu “...*Vezir Mahmud Paşa ki ‘adet-i ma’hüde üzre tali’a-i zafer-rehber olup önce giderdi*”⁵²⁹ şeklinde kaydeder. Ordunun asker sayısı tartışmalıdır. Donanmanın da görev aldığı seferde asker sayısını Dukas 150.000 olarak verirken Halkondil (biraz abartarak) 250.000 asker olduğunu kaydeder⁵³⁰. Halkondil 250.000 rakamını desteklemek için, Tunalı gemi sahiplerinin Mahmud Paşa komutasındaki bu orduyu taşıma ayrıcalığına sahip olmak için 300.000 altın ödemelerine rağmen yine de karlı çıktıklarını söyler⁵³¹. Ordu mevcudunu Tursun Bey takriben 30 tümen, İbn-i Kemal 15 tümen, İdris-i Bitlisi ise iki yüz bin asker, olarak nakleder⁵³². Mahmud Paşa’nın 200.000 kişilik büyük bir kuvvet ile Tuna boylarını geçtiğini yazan Hammer III. Vlad’ın 10.000 kişilik bir kuvveti olduğunu, Vlad’ın kıyafet değiştirip Osmanlı askeri içerisinde keşif yaptığı bilgisini paylaşır⁵³³. Seferde Osmanlı donanması da görev almıştır. Donanmanın 25 kadirga ve 150 tekne olarak düşünüldüğü seferde Babinger, Sultan’ın 26 Nisan 1462’de bu teknelerden biri ile İstanbul’dan ayrıldığını belirtir⁵³⁴. Kaynaklar ve araştırmacılar ordunun genel olarak kayda değer bir karşı koyma ile karşılaşmadığını belirtirler⁵³⁵. Hatta Âşık Paşazade bölge halkının itaat ettiğini fakat ormana saklanan III. Vlad’ın yerinin bulunamadığını söyler⁵³⁶. Nicolae Jorga, Haziran ayı içerisinde bataklık ve ormanlarla kaplı sahaya ilk önce 120 top ile Mahmud Paşa’nın geldiğinden bahseder⁵³⁷.

III. Vlad zaman zaman Osmanlı Ordusuna baskın verdiyse de muvaffak olamamıştır⁵³⁸. Hatta bu baskınlardan birinde düşman Sultan’ın çadırını bulamayarak İshak ve Mahmud Paşaların çadırına saldırdırmışlardır⁵³⁹. Tursun Bey bu baskınların ilkinde kapı halkının ve Anadolu askerlerinin yerlerinden kıpırdamadıklarını

⁵²⁹ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, S.159.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.63.; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.121.

⁵³⁰ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.121.

⁵³¹ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.187.

⁵³² Tursun Bey, *a.g.e.*, s.113.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.207.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.158.

⁵³³ Josep Von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.63.

⁵³⁴ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.187.

⁵³⁵ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.513.; Franz Babinger, *a.g.e.*, s.188.; Nicola Jorga, *Büyük Türk...* s.135.; Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.121.

⁵³⁶ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.513.

⁵³⁷ Nicola Jorga, *Büyük Türk...* s.134.

⁵³⁸ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.113.; Mustafa Gencer, *a.g.m.*, s.47.

⁵³⁹ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.124.; Franz Babinger, *a.g.e.*, s.188.

soğukkanlı davrandıklarını ve Sultan'ın Mahmud Paşa'ya düşmana karşılık verilmesini emrettiğini kaydeder⁵⁴⁰. Yine Tursun Bey, Mahmud Paşa'nın mükemmel alaylar ve saflar düzenlediğini sağ tarafa, Turahan Beyoğlu Ömer Bey, Ali Beyoğlu Ahmed Bey, Mihailoğlu Ali Bey ve Malkoçoğlu Bali Bey ile daha nice beylerin olduğunu ve sol tarafta ise Arnavud ili beyi Nasuh Bey ve Yanya Beyi Develüoğlu Umur Bey ve Mihailoğlu İskender Bey'i yerleştirerek düşmanın üzerine hücum edildiğini yazar⁵⁴¹. Baskının İbn-i Kemal anlatımında sağ tarafta Ali Beyoğlu Ahmed Bey yerine Evrenosoğlu Ahmed Bey vardır⁵⁴². Baskın sonrası düşmanın onda dokuzu imha edilmiştir⁵⁴³. Âşık Paşazade daha farklı bir bilgi sunarak ordunun baskın yemediğini bilahare düşmanı içine çekmek için görmezden geldiğini nakleder⁵⁴⁴. İdris-i Bitlisi ve Hoca Sadeddin; Mahmud Paşa'nın öncülüğünde su arandığı sıra (ki müverrihler altı fersah uzunlukta su aransa da bir damla su bulunamadı bilgisini veriyorlar) Vlad kuvvetleri tarafından asıl ordu görülmeksizin saldırdıklarını ve asıl ordunun çıkması ile kaçmaya fırsat bulamadan büyük bir yenilgiye uğradıklarını aktarırlar⁵⁴⁵.

Osmanlı kaynaklarında ordunun otuz gün Eflak içerisinde harekâta bulunup konakladığı bir sırada Vlad'ın bir baskın daha yaptığı kayıtlıdır⁵⁴⁶. Tursun Bey bu baskında galip gelen Osmanlı ordusunun düşmanı takip edip üç bin yedi yüz esir aldığını kaydederken İbn-i Kemal esir sayısını iki bin yedi yüz olarak verir⁵⁴⁷. Gece diğer bir taktikle yapıldığı anlaşılan bu baskın için Cizyedar-zade Ahmed iki casusun Osmanlılara haber verdiğini yazarken İdris-i Bitlisi “*güneşin son ışıkları, gece baskın olacağını gazilerin kulağına ilham tarikiyle fısıldadı.*” diyerek casuslara işaret eder⁵⁴⁸.

⁵⁴⁰ Tursun Bey, *a.g.e.*, Hazırlayan Mertol Tulum, s.114.

⁵⁴¹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.114.; Baskının İbn-i Kemal kayıtları için bkz. İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.209-2010

⁵⁴² İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.210.

⁵⁴³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.115.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.212.

⁵⁴⁴ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.243-244.;Eflak seferinin Neşri’de ki anlatımı için bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.755-757.

⁵⁴⁵ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.159-160.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.63-64.

⁵⁴⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, Mertol Tulum, s.115-117.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.159.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.63.

⁵⁴⁷ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.115-117.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.213.;

⁵⁴⁸ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.161.; Oruç Bey baskının bir Ramazan gecesinde olduğunu söylüyor. Bkz. Oruç Bey, *a.g.e.*, s.97; Dukas ve Halkondil Osmanlı Ordusunun yenilip kaçtığı yazar fakat bunu destekler bir kaynak yoktur. Dukas olayın sabaha karşı gerçekleştiğini, Türklerin olayın şaşkınlığı ve havanın aydınlanmaması nedeniyle birbirini kestiği ve sabah kalkan II. Mehmed’in yenilmiş bir ordu ile uyanıp

Üst satırlarda bahsettiğimiz bir gece Mahmud Paşa'nın çadırına düşmanın saldırması da bu baskın esnasında gerçekleşmiş olabilir.

Sefer sırasında Hammer, Halkondil'i kaynak göstererek ilginç bir olay paylaşır. Esir düşüp Mahmud Paşa'nın çadırına götürülen bir Eflak esirin, Paşa'nın ilk sorularına cevap verip Vlad'ın nereye gittiği nerede saklandığı gibi sorulara cevap vermediğini söyler. Sorgunun sonunda Mahmud Paşa'nın bu esir için idam emri verdiğini ve hayretini saklayamayarak *“Eğer bu adam bir ordunun başında bulunsaydı, mutlaka bir büyük şân kazanırdı.”* dediğini yazar⁵⁴⁹.

Sonuç olarak askeri taciz ve baskın sonrası takipler neticesinde yapılan karşılaşmalarda Osmanlı Ordusu III. Vlad'ın ordusuna büyük zarar verse de III. Vlad yakalanamamıştır⁵⁵⁰. II. Mehmed Eflak Voyvodalığına Evrenos-oğlu Ali Bey muhafazasında Vlad'ın kardeşi Güzel lakablı Radul'u getirdikten sonra iki yüz bine yakın at ve yük hayvanı ile geri dönüştür⁵⁵¹. III. Vlad ise önce Moldovya'ya sonra da Macaristan'a sığınır ama Osmanlılarla yeni bir anlaşmazlığı göze alamayan Macarlar onu hapsedmiştir⁵⁵². Zinkeisen III. Vlad'ın Macarlar tarafından hapse atılmasını onun af dilemek için Sultana ve arabuluculuk yapması için Vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya yazdığı mektupların yakalanarak Macar Kralı Matyas'ın durumdan haberdar olmasına bağlar⁵⁵³. Dönem kaynakları ve tetkik eserler birkaç yıl sonrada III.Vlad'ın öldürüldüğünü gösteriyor⁵⁵⁴.

Edirne'ye geri döndüğünü kaydeder. Hammer ise sabaha kadar çatışmanın devam ettiğini sabah III. Vlad'ın ric'at ettiğini düşmanı takip eden Osmanlıların 1000 kadar esir ile geri döndüğünü belirtir. Eserini Dukas ile aynı ruh halinde yazdığı anlaşılan ve Eflak seferine katıldığını bildiren Konstantin Mihailovic de Türk ordusunun baskınlar esnasında kayıp vermesine rağmen III. Vlad'ın kaçarak Macarlara sığındığını yazar Dukas ve Halkondil'in söylediği yenilgiden bahsetmez. Konstantin'in, Osmanlı ordusunun yenilmediğini bilakis III. Vlad'ın kaçtığını söylemesi Dukas ve Halkondil'in yazdıklarına karşın dikkate değerdir. Bkz. Dukas, *a.g.e.*; s.306.; Konstantin Mihailovic, *a.g.e.*, *Josep Von Hammer, a.g.e., C.3, s.64.*; Zinkeisen'de 1000 esir sayısını vermektedir. Bkz. Johann W. Zinkeisen, *a.g.e., s.124. s.133.*; Franz Babinger, *a.g.e., s.189.*

⁵⁴⁹ Josep Von Hammer, *a.g.e., C.3, s.64.*

⁵⁵⁰ Aşık Paşazade III. Vlad'ın kardeşinin Fatih tarafından voyvodalığa getirilip geri Edirne'ye döndüğünü yazar. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e., s.514.*

⁵⁵¹ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e., C.II, s.90.*

⁵⁵² Selahattin Tansel, *a.g.e., s.94.*

⁵⁵³ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e., s.126.*

⁵⁵⁴ Tursun Bey, *a.g.e., s.118.*; İdris-i Bitlisi, *a.g.e., s.162.*; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e., s.123.*; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e. C.II, s.90.*

2.6.2 Midilli Seferi 1462

Eflak seferi ile aynı yıl⁵⁵⁵ yapılan Midilli seferinde Mahmud Paşa donanmanın başında yer almış Sultan ise karadan ilerlemiştir⁵⁵⁶. Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda Anadolu sahillerine yakın bir mevkide yer alan Midilli'nin fethi Anadolu ve Rumeli sahillerinin muhafazası için önem arz etmekteydi⁵⁵⁷. Tursun Bey Sultan'ın karadan gittiğini “*Ol sultan-ı berr ü bahr tonanmayı denizden gönderüp, kendü sa’adet ile (105b) Anatoli kurusından taraf-ı Ayazmend’e – ki sümm-i semend-i şaha niyaz-mend olmuş idi- hıyam-ı saltanat kurdurdu.*” kaydı ile nakleder⁵⁵⁸. Mahmud Paşa komutasındaki donanmanın birçok top, havanlar ve iki bin taş gülle yüklenmiş olduğu halde altmış kadirge ve yedi gemiden oluştuğu genel kabul görür⁵⁵⁹. Kritovulos Mahmud Paşa'nın Gelibolu'dan donanma ile Midilli'ye geçişini üç gün olarak kaydeder⁵⁶⁰.

Donanma ile adaya gelen Mahmud Paşa büyük topları kurup, kaleyi dövmeye başlamıştır⁵⁶¹. Dukas kuşatmayı naklederken Midilli Beyi Niccolo Gattilusio'n da çok sayıda silah hazırlayıp hendekler kazdığını anlatır⁵⁶². Sultan adaya geçip Niccolo Gattilusio'dan teslim olmasını istemiştir⁵⁶³. Dukas red cevabı alan Sultan'ın karşı kıyıya geçip Mahmud Paşa'ya kuşatma emri verdiğini kaydeder⁵⁶⁴. Anlaşılan II. Mehmed adanın düşürülmesini Mahmud Paşa'nın tecrübesine bırakmıştır⁵⁶⁵.

⁵⁵⁵ F. GIESE, *a.g.e.*, s.115.

⁵⁵⁶ Neşri, *a.g.e.*, s.759.; Oruç Bey, *a.g.e.*, s.98.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, 219-220.; Dukas, *a.g.e.*, s.370.; Kritovulos, *a.g.e.*, s.194.

⁵⁵⁷ Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.99.; Midilli Beyi Niccolo Gattilusio'nun, Aragon korsanları ile faaliyette bulunması, ada üzerine bir sefer düzenlenmesine neden teşkil etmiştir. Bkz. Yasemin Demircan, “Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti”, *Türkler, Cilt 9*, Ankara 2002, s.367.; Machiel Kiel, “Midilli Maddesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s.11.;

⁵⁵⁸ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.119.

⁵⁵⁹ Mirmiroğlu, *a.g.e.*, s.99-100.; Dukas donanma kuvvetlerini “*60 tane iki dizi kürekli ve üç dizi kürekli gemiyle 9 kalyondan oluşan bir donanma*” olarak verir. Bkz. Dukas, *a.g.e.*, s.307.; Kritovulos donanma kuvvetlerini 200 parça olarak kabaca verir. Bkz. Kritovulos, *a.g.e.*, s.196.

⁵⁶⁰ Kritovulos, *a.g.e.*, s.196.

⁵⁶¹ Dukas, *a.g.e.*, s.307.; Kritovulos, *a.g.e.*, s.196.; Münecimbaşı Ahmed Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.329.

⁵⁶² Dukas, *a.g.e.*, s.307.

⁵⁶³ Stavrides, *a.g.e.*, s.144.

⁵⁶⁴ Dukas, *a.g.e.*, s.307.

⁵⁶⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, *a.g.e.*, s.124.

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere şehir top ateşine tutulmadan evvel İslam hukukuna göre teslim çağrısı yapılmıştır⁵⁶⁶. Bu çağrıya red cevabı verildiğini Mahmud Paşa'nın şehri ateş altına almasından anlıyoruz. Kritovulos top atışından mütevellit kale surunun yıkıldığını fakat savunmacıların uzun direklerle yıkılan yerleri tamir ettiğini nakleder⁵⁶⁷. Kale halkı kuşatmaya 27 gün dayanabilmiştir⁵⁶⁸.

Tekfurun teslim için Mahmud Paşa ile görüştüğü Osmanlı kaynaklarında yer almaktadır⁵⁶⁹. Tekfur Mahmud Paşa'ya, padişahın affından başka bir muradı olmadığını bildirmiş, Paşa'da bunun üzerine Sultan ile görüşmüştür⁵⁷⁰. Neşri, Sultan'ın Tekfura iyi davrandığını, Mahmud Paşa'nın çadırı yanına onun için bir çadır kurdurttuğunu yazar⁵⁷¹. Fakat aynı yıl içerisinde Niccolo Gattilusio idam edilmiştir⁵⁷². H. 866 (1462)⁵⁷³ yılında Sultan'ın karadan Mahmud Paşa'nın denizden hareket etmesi ile Midilli adasında Osmanlı hâkimiyeti kuruluşur⁵⁷⁴.

Sultan'ın şehrin teslim alınmasından sonra halkın tahrir defterine kaydı için Mahmud Paşa'ya verdiği emri Osmanlı kaynakları nakleder⁵⁷⁵. Aşık Paşazade'de yer alan kayıt:

“Pâdişâh Mahmûd Paşa'ya eydür: "Var, bu hisârün mâlını zabt it ve halkını defter eyle. Sipâhîsini ve şehirlîsini ve köylüsini ve her kişinün nakdini ve gayrı cins kim [219a] kumaşı vardır, anları dahi zabt it." Mahmûd Paşa çadırına geldi, yazıcılar göndürdi. Pâdişâhun emrini yirine getürdi; geldi, pâdişâha 'arz itdi. Pâdişâh dahi

⁵⁶⁶ Kritovulos, *a.g.e.*, s.196.; Dukas, *a.g.e.*, s.307.

⁵⁶⁷ Kritovulos, *a.g.e.*, s.196.

⁵⁶⁸ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*171; Josep Von Hammer, *a.g.e.* C.3, S.64

⁵⁶⁹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.514.

⁵⁷⁰ Aşık Paşazade'de yer alan konuşma metni: "Hisârün tekûri taşra çıkdı. Pâdişâhun veziri Mahmûd Paşa'ya vardı. Tekûr eyitdi: "İşde bir başumı alup devletlü hanun ayağı toprağına [218b] geldüm. Ve bâkî mâlüm oğlum ve kızum ve 'avratum cemî'isi her ne kim vardır, bu hisârda kodum kim pâdişâhun murâmdan gayrı murâdum kalmadı." didi. Mahmûd Paşa dahi bu gelen tekûrün sözünü gelüp hünkâra 'arz itdi. Pâdişâh eyitdi: "Var ol tekûri bana getür." didi. Mahmûd tekûri hâzır itdi. Tekûr geldi, pâdişâhun tahtımın kademinde baş kodı. Pâdişâh dahi bu tekûre hil'at buyurdi, geydürdiler. Mahmûd Paşa'nun çadırı katında bir çadır kurdurdi. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.515.

⁵⁷¹ Neşri, *a.g.e.*, s.759.

⁵⁷² Feridun Emecen, *a.g.e.*, s.148.

⁵⁷³ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.98.

⁵⁷⁴ Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.11.

⁵⁷⁵ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.515.; Neşri, *a.g.e.*, s.759-761.

kendüye lâyük ne-y-ise mâldan ve esirden ve gayrı nesnelerden kabûl idüip aldı. Bâkisin dahi gâzilere, 'ülemâya ve fukarâya 'atâlar itdi. Ve bu şehriün sipâhîlerini tagıtdı, şehir halkımın çıkarmalusın çıkardı. İ'timâd itdüklerini girü yirlü yirinde kodi. Ve kâdı nasb itdi. Şehriün hâli kalan evlerini ihtiyâr-ıla gelen Müsülmânlara milk virdi. Ve nice keliseleri mescid itdi. Ve bir kulma sancağı begligini virdi. Girü şehri ma'mûr itdi vilâyetile. [219b]"şeklindedir.

Metinden anlaşıldığı üzere Midilli adasının artık Osmanlı toprağı sayılması ile Sultan, Patrimonyal⁵⁷⁶ devlet yapısına göre artık sahibi olduğu tüm tebanın ve tebaaya ait unsurların deftere kaydedilmesini baş vezirinden istemiştir. Burada tahrir defterinin oluşumuna iyi bir örnek görüyoruz. Osmanlılar bir bölgenin fethinden sonra halk dâhil birçok unsuru devletin sosyal, demografik ve ekonomisine ilişkin bilgilerin tutulduğu tahrir defterleri ile kayıt altına almışlardır⁵⁷⁷. Osmanlı kaynakları fethin H.866'da (M.1462) gerçekleştiğini yazarlar⁵⁷⁸.

2.6.3 Bosna Seferi 1463

1463 tarihli Bosna seferi Mahmud Paşa'nın başarılı askeri seferlerinden bir diğeridir. Osmanlı devleti fetih yöntemleri gereği vassal konumda olan Bosna Krallığı, Semendire'nin fethinde Kralın, Sırbistan topraklarında hak iddia etmesi nedeniyle tamamen ilhak edilmeye karar verilmiştir⁵⁷⁹. Ayrıca Osmanlı Ordusu, Eflak topraklarında iken Bosna Kralı isyana benzer hareketler göstermiş, vergisini ödemediği gibi vergi memurlarını hapse attırıp sonra geri serbest bırakmıştır⁵⁸⁰. Neşri

⁵⁷⁶ Patrimonyal devlet yapısında ülke ve reaya sultanın atadan kalma mülkü gibi algılanır. Bu nedenle beylik adları kurularının adları ile aynıdır. Bkz. Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye C.II..., s.10.

⁵⁷⁷ Halil İnalcık, Fetih Yöntemleri..., s.61-64.; Galip Çağ, "16.YY Ortalarında Makedonya Topraklarının Durumu (1542 Tarihli İcmal Tahrir Kaydına Göre)", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 20, 2011, S.1-2.

⁵⁷⁸ Aşık Paşazade, a.g.e., s.516., İbn-i Kemal, a.g.e., s.223.

⁵⁷⁹ Tursun Bey, a.g.e., s.122.; İbn-i Kemal, a.g.e., s.224. Bosna Sancağı'nın kuruluşu ve idari dağılımı detaylı bilgi için Bkz. Hatice Oruç, "15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara 2005, s.249-271.

⁵⁸⁰ Neşri, a.g.e., s.761.; Hadidi, a.g.e., s.267.; Ruhi, eserinde Bosna Kralı'nın Osmanlı Akıncı birliklerine karşı taarruz etmesinin Sultan'a bildirildiğinden bahseder. Bkz. Ruhi, a.g.e., s.457.; Kenan İnan, a.g.m., s.533.

Bosna Kralı'nın vergi vermemesi, Türk akıncılarına saldırması gibi nedenler üzerine Sultan kumandasındaki ordunun Üsküp'ten Viliçtirin'e geçtiğini kaydeder⁵⁸¹.

Osmanlı ordusunda Sırp asıllı bir yeniçeri olarak görev yapan Konstantin Mihailovic'in hatıratında, Mahmud Paşa ile alakalı ilginç bir detay bulunmaktadır. Konstantin Mihailovic, Osmanlı ordusundaki son seferi olan Bosna Seferi öncesinde hazine dairesinde Mahmud Paşa ile İshak Paşa'nın konuşmalarını gizlice dinlediğini söyler. Mihailovic'in yazdıklarına göre Bosna Kralı'nın gönderdiği ve amaçları on beş yıllık bir barış antlaşması olan elçilere nasıl cevap verilmesi konusunda Mahmud Paşa, İshak Paşa'ya danışır. İshak Paşa ise barış yapma sözü verip üstlerine yürüyelim der. Sonra planlarını Padişaha arz etmek üzere ikisi birlikte hazine dairesinden çıkarlar. Konuşmaya şahit olduğunu söyleyen Konstantin Mihailovic, durumu dindaşlarına gizlice açıklar ve kandırıldıkları konusunda onları uyarır. Mihailovic'in anlatısına göre dindaşları ona inanmaz ve sonucuna tüm Bosna katlanır⁵⁸². Kaynaklarla örtüşmeyen bu hikâyenin neden Mihailovic tarafından kaydedildiğini bilemiyoruz. Ancak sadece tahmin edebiliyoruz. Konstantin'in, anlattığı bu hikâye Osmanlılardan kaçtıktan sonra birlikte yaşamaya başladığı, aynı inancı paylaştığı insanlar tarafından suçlanmama kaygısı ile yazılmış olabilir.

Bosna Kralı Stefan Tomaseviç'in Yayçe Kalesi üzerinden savunma yapacağı haberi alınır⁵⁸³. Sultan Vilçtirin'de iken Mihailoğlu Ali Bey'den gelen ulak Kral'ın Ağaç Hisarı'nı yaktığı bildirir⁵⁸⁴. II. Mehmed'in gelen haber üzerine Yayçe Kalesi'ni kuşatması için Mahmud Paşa'ya görev verdiğini Osmanlı kroniklerinden anlıyoruz⁵⁸⁵. Âşık Paşazade Sultan'ın, Mahmud Paşa'ya "*Tiz yöri, kiralun üzerine var. Ol hisârı*

⁵⁸¹ Bosna fethinin nedenlerinden bir diğeri de bölgenin yer aldığı stratejik konumdur. Macar tehlikesini bertaraf etmenin en güvenilir yolu Tuna-Sava nehir hattının Osmanlı kontrolünde olmasından geçiyordu. Ayrıca Venedik ile yapılacak herhangi savaş için Bosna büyük bir öneme haizdi. Bu sebeplerle çok sayıda kale ile Yayçe'nin fethedileceği H.867 (1463) tarihli Bosna seferi düzenlenmiştir. İdris-i Bitlisi, Rumeli ve Anadolu askerlerinden müteşekkil Osmanlı ordusunun, yolun uzak olması ve coğrafyanın zorluğu nedeniyle iki ayda Bosna'ya varabildiğini yazar. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.248.; Neşri, *a.g.e.*, s.761-763.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.166.; Caroline Finkel, *a.g.e.*, s.53.; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Yayın No:7, Ankara 1992, s.7.; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, 1. Baskı, İstanbul 2015, s.90.

⁵⁸² Konstantin Mihailovic, *a.g.e.*, s.137.

⁵⁸³ Yaşar Yücel – Ali Sevim, *a.g.e.*, s.63.

⁵⁸⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.71.

⁵⁸⁵ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.516.; Neşri, *a.g.e.*, s.763.

ortaya al." dediğini kaydeder⁵⁸⁶. Mahmud Paşa kale üzerine yol almış, kaleyi kuşatmış fakat bir süre sonra kralın kaçtığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Paşa vakit kaybetmeden Sokol Kalesi'ne hareket etmiştir⁵⁸⁷. Aldığı haberler üzerine öfkelenen II. Mehmed'in Mahmud Paşa'yı Kralı takibe gönderdiği ve Paşa'nın yolu üzerinde bulunan Neşri'nin Boboca, Hoca Sadeddin'in Lofça adı ile verdiği Bobovac kalesini üç günlük kuşatmanın ardından teslim aldığı görülüyor⁵⁸⁸.

Sokol üzerine yürüyen Mahmud Paşa, Kral'ın buradan da kaçarak geçilmesi zor dar yollardan Kluç (Kljuc) Kalesine kaçtığını öğrenmiştir⁵⁸⁹. II. Mehmed Yayçe'yi kuşatırken Mahmud Paşa'da Kluç'u kuşatmıştır⁵⁹⁰. Bu noktada yine Sırbistan seferinde olduğu gibi Mahmud Paşa ile ümera arasında fikir ayrılığı olduğu anlaşıyor⁵⁹¹. Ümera Kralın dar geçitlerde bir baskın hazırlığında olma ihtimalinin yüksek olduğu görüşünü savunurken Mahmud Paşa geçitten geçip Kral'ı teslimiyete zorlama isteğindedir⁵⁹². Karşı tarafın psikolojik durumunu tahlil edip, planını ona göre kuran Mahmud Paşa öncü olarak gönderdiği Turahanoğlu Ömer Bey'in yakaladığı esirlerden aldığı bilgiler neticesinde⁵⁹³ Kral'ın gaflette olduğuna kanaat getirir ve harekâta devam eder⁵⁹⁴. Yine Turahanoğlu Ömer Bey'in önden gidip kaleye geçmek için köprüsü önceden düşman tarafından kaldırılmış güçlü bir ırmak ile karşılaştığı

⁵⁸⁶ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.516.

⁵⁸⁷ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.168.; Hoca Sadeddin Yayça kalesine Sultan'ın bizzat gittiğini Kral'ın buradan Sokol Kalesine kaçtığı anlaşılmış Mahmud Paşa'nın Sokol üzerine vardığını kaydeder. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.71.

⁵⁸⁸ Neşri, *a.g.e.*, s.763.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.71.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.171.; Ayşe Seyhan, "Osmanlı Kroniklerinin Işığında Bosna'nın Fethi", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C.4, Sayı 7, Temmuz 2018, s.152-160.

⁵⁸⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.126.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.171.;

⁵⁹⁰ Yaşar Yücel – Ali Sevim, *a.g.e.*, s.63.

⁵⁹¹ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.71

⁵⁹² Gös. yer.

⁵⁹³ Hoca Sadeddin Kral'ın askerlerinin tutsak edilmesini Mahmud Paşa'nın yola koyulduktan sonra fakat dar geçitlere girilmeden önce aldığını kaydeder. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.* C.3, S.71-72; Tursun Bey'de yola çıkıldığını Turahanoğlu Ömer Bey'den gelen haber ile dar geçitlere girildiğini söyler. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.126.

⁵⁹⁴ İdris-i Bitlisi ümeranın görüşünü beğenmeyen Mahmud Paşa'nın "Bu gaza seferiyle Sultan'ın maksadı lanetli krala zafer bulmaktır. Sadece tayin edilmiş bir kale ve memleketi teshir etmek muradı değildir. Tuzaktan kaçan bir av misali olan kral şu sıralar tereddütte, korkusundan muzdarip ve yorgun olmalıdır. Eminim bu memleketin halkı mücahidlerin korkusundan kendi mal, can ve ehl ü 'iyalinin derdindedirler. Hiç kimse bu dar geçidi bekleme ve koruma fikrinde olmaz ve alem-i gaybtan fetih ve zafer elverecektir. Tevkif-i Subhani ve devlet-i kahire-i Sultaninin bereketinden azmimizin sonu zaferle noktalanacaktır." şeklinde kaydeder. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.168.; Mahmud Paşa'nın ümeraya hitaben yaptığı konuşma metninin Tursun Bey kaydı için bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.126.

Osmanlı Kaynaklarında geçer⁵⁹⁵. Turahanoğlu Ömer Bey üstün Bosna kuvvetleri karşısında burada zor bir duruma düşmüştür. Tursun Bey Kaleye saklanmış olan Kral'ın karşıya yüzerek geçen Turahanoğlu Ömer Bey ve birliğini küçük bir akıncı grubu sanarak imha etmek istediğini fakat Turahanoğlu Ömer Bey'in Mahmud Paşa gelmeden Kral'ın askerlerini bertaraf ettiğini, Mahmud Paşa'nın gelince hemen kaleyi kuşattığını yazar⁵⁹⁶.

Lojistik desteği kesilen uzun süre su ve yiyecek stoğu bulunmayan Yayçe teslim olurken Bosna Kralı Stefan Tomaseviç de Mahmud Paşa'nın verdiği güvence neticesinde, ona inanıp teslim olmuştur (1463) ⁵⁹⁷. Mahmud Paşa'nın verdiği ve sonradan II. Mehmed'in hoşuna gitmeyecek güvenceyi Âşık Paşazade uzun uzun kaydetmiştir. Âşık Paşazade kroniğine göre olaylar Yayçe Kalesinde geçmiş görünüyor. Mahmud Paşa ile Kral arasında ulaklarla yapılan teslim söyleşisini detaylı bir şekilde veren Âşık Paşazade'de Kralın teslimi:

"Bosna kiralı kaçdı. Bir sarı hisârı var-ıdı, ana girdi. Pâdişâh dahi vardı; Yayıca [Yayca] dirlerdi bir hisâr varıdı, anun üzerine düşdi, hisâr itdi, oturdı. Kırılun habarm bildi kim hisâra [221 a] girmişdür, Mahmûd Paşa'ya buyurdi kim: "Tiz yörü, kırılun üzerine var. Ol hisârı ortaya al." Mahmûd Paşa dahi vardı, kırılun bulundığı hisârın üzerine düşdi. Kirala habar göndürdi: "Bize bir adam göndür. Senün-ile sözüüm var." didi. Ve bu kiral dahi bir adam göndürdi. Gelüp Mahmûd Paşa'ya eyitdi: "Ne buyurursız?" Mahmûd Paşa bu kırıaldan gelen kâfire eyitdi: "Sen kırılun yanında ne işde olursın?" didi. Bu kâfir eydür: "Ben anun atasından kalmış nökeriyin." dir ve "Evinde mahremiyin." dir. Mahmûd Paşa eydür: "İmdi sen bu kırılun mahremisin, senün ana sanun hayr olsa gerekdür." didi. Bu kâfire Mahmûd Paşa eydür: "Hiç bildünüz mi kim bu gelen [221 b] pâdişâh kimdür?" Bu kâfir eydür: " Bu gelen Türk beglerindendür." dir. Paşa eydür: "Hey onat anlamadun. Bu gelen pâdişâh İstanbul'ı ve Tarabuzon'ı ve Midilli'yi ve Lâz'ı ve Mora'yı ve bunca pâdişâhların vilâyetlerini alup kendü kullarına viren pâdişâhdur." didi. "İmdi,

⁵⁹⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.127.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.71.

⁵⁹⁶ Tursun Bey, *a.g.e.*, Hz. Mertol Tulum, s.127.

⁵⁹⁷ Yaşar Yücel – Ali Sevim, *a.g.e.*, s.63.; Murat Akgündüz, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna Hersek", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XVIII, İzmir 2003, s.112.

'aklunuz başunuza divşürün. Siz benüm nasîhatüm kabûl idün kim dünyâda râhat olasız." didi. Bu kâfir eydür: "Ya sen ne dirsın kim ben dahi anı ideyüm." didi. [145] Mahmûd Paşa eydür: "Ben bum dirin kim kıral gelsün, pâdişâhun elin öpsün ve harâca mutî' olsun/'didi. "Ve hisârlarun ba'zısmı pâdişâha virsün. Pâdişâh dahi ol hisârlara kendü kulların kosun, kendü devlet- ilen varsun vilâyetine [222a] gitsün. Eger benüm nasîhatüm kabûl iderse hem kendü ve hem vilâyet hakkında gayet eyüdü. İllâ âhir olıcak iş malûmdur kim n'olsa gerek." El-hâsıl-ı kelâm bu kâfiri Mahmûd Paşa inandurdu. Kâfir geldi, kirala paşanun sözlerini nakl itdi ve Mahmûd Paşa'nun 'ahd ü peymân itdüğün 'arz eyledi. Kıral dahi bu sözleri işidicek kabûl itdi. Kıral höd evvelden pâdişâhun evsâfın sorup bilürdi. Kıral höd hisârda kafasa girmiş kuzguna dönmiş-idi. El-hâsıl-ı kelâm bu kıral Mahmûd Paşa'nun 'ahd ü peymânma inandılar. Kıral [kâfirler] dahi râzı oldılar. Hisâr kâfirlerde bile kıral hisârdan çıkdı. Gelüp Mahmûd Paşa-y-üa buluşdı. Mahmûd Paşa dahi bu kiralı [222b] ziyâde ifrât-ıla teselli itdi. ⁵⁹⁸ şeklinde anlatılır.

Âşık Paşazade kroniği'nin sözlü tarihe⁵⁹⁹ örnek teşkil edebilecek bir pasajı olan bu söyleşide Sultan'ın yüceliğini kavrayamayan ve Kral'ın mahreminde bulunan aracı kişiye Mahmud Paşa, Sultan'ın kim olduğunu anlatmak sureti ile teslim olmalarını sağlamıştır.

Burada erken dönem Osmanlı Kroniklerini nasıl okumalıyız sorusu akla geliyor? Esasında, genel olarak popüler epik türüne, menkıbe edebiyatına, sözlü geleneğe ait olan, güvenilir kronoloji konusunda eksikleri bulunan Osmanlı tarih yazıcılığının ilk örneklerini teşkil eden bu eserlerde⁶⁰⁰ sıkça rastladığımız hikâyeci anlatıya bu pasajda bir örnek görüyoruz. Fakat yine de bu pasaj Kral'ın nasıl teslim olduğu ve onunla irtibata geçenin Mahmud Paşa olduğunu aktarması nedeniyle konumuz açısından gayet önemlidir. Tursun Bey ve İdris-i Bitlisi Kral ile birlikte

⁵⁹⁸ Aşık Paşazade, a.g.e., s.168.

⁵⁹⁹ Sözlü tarih, "belli bir döneme ait kişisel tanıklık ve/veya yaşantıların belleğin derinliklerinden çıkarılıp değerlendirilmesi yoluyla toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunan bir araştırma yöntemi" Bkz. Meral Salman Yıkılmış, "Sözlü Tarihin Radikal Potansiyeli", ViraVerita E-Dergi, Sayı 3, 2016, s. 28-40(ISSN: 2149-3081)

⁶⁰⁰ Colin Imber, a.g.m, s.40.

kardeşinin de teslim olduğunu yazar⁶⁰¹. Böylece Mahmud Paşa marifetiyle 1463'te Bosna'da Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur⁶⁰².

2.6.4 Mahmud Paşa İle Sultan Arasında İlk Fikir Ayrılığı

1463 yılı Bosna seferine kadar Sultan ile Mahmud Paşa'nın ilişkileri hep olumlu seyretmesine rağmen bu tarihte Bosna Kralı'nın Paşa tarafından can güvenliği verilerek teslim alınması ile Sultan ve Paşa arasında ilk fikir ayrılığının oluştuğu kaynaklara yansımıştır. Mahmud Paşa'nın kralı öldürmeyip teslim alması, Osmanlı Kroniklerinde Sultan II. Mehmed ile Mahmud Paşa'nın anlaşılamadığı ilk olay olarak karşımıza çıkar⁶⁰³. Âşık Paşazade "*Padişah'ın Mahmud Paşa'ya ilk kırgınlığı bu oldu*⁶⁰⁴" dediği olayda Sultan'ın "*Mahmud! Bu vilayet madem bu kadar kolaylıkla alınır imiş, o zaman niçin akıncıları bu vilayete akına gönderdin.*⁶⁰⁵" dediğini kaydeder. Neşri Mahmud Paşa'nın Kral'ı teslim alıp Padişahın huzuruna çıkardığını lakin II. Mehmed'in bundan hoşnut olmayıp "*Şimdi 'ahd edip bu kafiri yine bunda koyup gidecek, fesad yine bakidir*" dediğini söyler⁶⁰⁶. Zorla ele geçirilen düşmanın öldürülmeden teslim alınması II. Mehmed'in hoşuna gitmemiş, Mahmud Paşa, Sultan'dan övgü bekler iken sert bir azar işitmiştir⁶⁰⁷.

Konstantin Mihailoviç'in eserinde Mahmud Paşa'nın Bosna Kral'ını Venedik sabunundan yapılmış bir kitaba elini koyarak kandırmak suretiyle teslim aldığını

⁶⁰¹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.128.; İdris-i Bitlisi *a.g.e.*, s.170.

⁶⁰² İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.95.; Mark Pinson, *The Muslims Of Bosnia-Herzegovina*, Harvard Middle Eeastern Monographs, XXVIII, 1994, s.23.

⁶⁰³ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.247.; Neşri "Ve derler ki, Padişahın Mahmud Paşa'ya evvel-i melâmeti ve gazabı hep bu sebepten oldu." Kaydını düşer. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.765.; Johann Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s.113.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.173-174.; Şehabettin Tekindağ, Mahmud Paşa..., s.376.

⁶⁰⁴ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.247.

⁶⁰⁵ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.247.

⁶⁰⁶ Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.765.

⁶⁰⁷ Hoca Sadeddin, Sultan'ın Paşa'ya "“...andından dönen düşmanı zorla ele geçirmişken yararsız sözlerine aldanarak onun ölüm ipini çekmemek ülkesini elinden çekip almamak akıl sahiplerinin yapacakları yada düşünecekleri bir iş midir?...” şeklinde azarladığını kaydeder. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.73-74.

yazar⁶⁰⁸. Fakat Kral'ın durumu ve sonrasında gelişen olayları bir bütün halinde incelediğimizde Konstantin'in bu hikâyesi de gayet şüpheli görünüyor.

Mahmud Paşa'nın Kral'ı (söz vererek) öldürmek yerine teslim alması yeni bir sorunu doğurmuştur. Neşri'nin yukarıda verdiğimiz kaydıdan anlaşılan II. Mehmed, Kral'ın yaşadığı sürece Bosna'da yeniden fesadın türeyeceği ve Osmanlı hâkimiyetinin zarar göreceği yönünde derin endişelere sahiptir. Ayrıca Sultan, Kral'ın zamanında Sırbistan üzerinde hak iddia etmesi, Ağaç Hisarı'nı yakması ve Osmanlı düşmanı Macaristan, Venedik gibi devletlerle münasebete girmesi nedeniyle kin beslemektedir⁶⁰⁹. Bosna'da Osmanlı hâkimiyetini tamamen tesis edilmesini isteyen Sultan'ın din adamlarından fetva istediği görülür. Aşık Paşazade fetva olayını eserinde nakleder: “*Padişah durumu âlimlere arz etti; bunların kanları ve malları helal midir değil midir? O seferde Mevlânâ Şeyh Bestami adında aziz ve âlim bir kişi de bulunuyordu. "Ben sultan Bayezid-i Bestami neslindenim." diyen o kişiye Musannifek denirdi. O "Bunun gibi kâfirleri öldürmek gazadır." diye fetva verdi.*”⁶¹⁰. İstenilen fetva verilen sözden dönmek içindir ve Tuhfe-i Maḥmûdiyye isimli eserini yazıp Mahmud Paşa'ya ithaf etmiş olan Ali Bistami⁶¹¹ bu fetvayı verip Kral'ın cellatlığını da elleri ile yapmıştır⁶¹². Ruhi, Kral'ın idamı ile ilgili olarak “*...Mevlana 'Ala'eddin musannifün fetvası mücebince Bosna kralın kendü eliyle helak itdi.*” kaydını düşer⁶¹³.

Esasında Mahmud Paşa'nın Kralı öldürmeksizin yeminli bir belge vererek teslim alması, birçok iyi tahkim edilmiş yeri ve muazzam hazinelerin Osmanlıların eline geçmesini savaşmaksızın sağlıyordu. Fakat Bosna'da mutlak bir hâkimiyet arzu eden II. Mehmed ileride başkaldırıya sebep olabilecek bu hükümdarın yaşamasını hoş karşılamadı. Zınkeisen yenik Kral'ın Mahmud Paşa'nın yanında olduğu halde ayakları

⁶⁰⁸ Konstantin Mihailoviç, *a.g.e.*, s.138.

⁶⁰⁹ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.498.

⁶¹⁰ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.248.

⁶¹¹ Ali Bistami, Bursa Sultani Medresesi'nde hocalık yaparken Mahmud Paşa tarafından İstanbul'a götürülmüş ve sonradan Sultan'ın takdirini kazanmıştır. Bkz. M. Kamil Yaşaroğlu, Musannifek Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul 2006, s.239. ; Ali Bistami hakkında bilgi için bkz. Sinan Taşdelen, Musannifek Alaaddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi, Selçuk Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2007.

⁶¹² İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.96.

⁶¹³ Ruhi, *a.g.e.*, s.458.

zincirli bir şekilde II. Mehmed'in huzuruna çıkarıldığını, sonunu bilen Kral'ın Mahmud Paşa ile imzalanan yeminli antlaşmayı göstermesine rağmen II. Mehmed'in bu antlaşmayı dikkate almaksızın fetva ile idam emrini verdiğini söyler⁶¹⁴.

2.6.5 Hersek'in Alınışı

Bosna'nın hâkimiyet altına alınmasının ardından Sultan II. Mehmed, Hersek'in zaptı için Mahmud Paşa'yı görevlendirmiştir. Mahmud Paşa Hersek'e hareket ederek bölgedeki birçok kalenin fethini gerçekleştirmiştir⁶¹⁵. Solakzade *"Pâdişâh Hazretleri Mahmud Paşayı birâz asker ile Hersek Vilâyetini teshîre me'mûr idüb kendüleri devlet ve iclâlle İstanbul'a irtihâl iylediler. Paşa-i memâlik güşâ dahi Hersek diyârında olan mu'teber kal'aları teshîre getürüb ganâim-i bî hisâb ile hazâne-i amîre-i sultânîyi pür iyledi."* Kaydı ile Sultan'ın İstanbul'a döndüğünü Mahmud Paşa'nın ise kalelerin ele geçirilmesinin yanı sıra büyük hazineler elde ettiğini nakleder⁶¹⁶.

Müverrih İbn-i Kemal ve Neşri Mahmud Paşa'nın Hersek'i hüküm altına aldığından bahsetmezler⁶¹⁷. Neşri, II. Mehmed'in bir adam gönderdiğini Hersek Beyini çağırdığını fakat beyin itaat etmemesi ile Sultan'ın, Hersek üzerine yürüdüğünü kaydetmekle yetinmiştir⁶¹⁸.

Hersek Beyinin, Osmanlı tarihinde Hersek-zade Ahmed Paşa olarak nam salacak küçük oğlunu rehin vererek⁶¹⁹ topraklarının bir kısmını kurtarmayı başardığını ve 1470'de sancak olan Hersek'in diğer bir kısım topraklarının hüküm altına alınmasının ise 1483 yılına kaldığını görüyoruz⁶²⁰. Bosna ve Hersek'ten farklı olarak

⁶¹⁴ Gös. yer.

⁶¹⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.128.; İdirs-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.170.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.75.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.175.

⁶¹⁶ Solakzade, *a.g.e.*, s.316.

⁶¹⁷ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.234.

⁶¹⁸ Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.767.

⁶¹⁹ Solakzade, *a.g.e.*, s.316.

⁶²⁰ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.175.

Bosna yakınlarında bulunan Kovaç ve Pavli'nin (beylerinin Bosna Kralı ile aynı gün idam edilmesi ile) Osmanlı yönetimine bağlandığı Osmanlı Kronik yazarları tarafından nakledilir⁶²¹.

2.6.6 II. Bosna Seferi 1464

1464 tarihli Bosna seferinde Mahmud Paşa İzvornik'in Macarların eline geçmemesi için görevlendirilmiştir. Şöyle ki; Bosna Kralının idam edilmesi sonrası II. Mehmed'in Macar hududunda önemli bir yer olan İzvornik kalesine Mihailoğlu İskender Bey'i bırakıp 1463 Eylülünde İstanbul'a döndüğü bilinmektedir⁶²². Fakat bundan sonra Macar Kralı Matyas Bosna'ya girerek üç aylık bir kuşatmanın ardından Yayçe kalesini teslim almıştır. Hristiyan âleminde bu gelişmeler Macaristan himayesinde Bosna Krallığı'nın kuruluşu olarak nitelenmiştir. Yayçe Hisarının Macarlar tarafından saldırıya uğrayıp bizzat Macar Kralı Matyas tarafından alınması Sultan II. Mehmed'in tekrar bölgeye sefere çıkmasına neden olmuştur⁶²³. Önemli bir nokta olan Yayçe, bizzat Sultan'ın başında yer aldığı ordu tarafından şiddetli top ateşine tutulmasına rağmen düşürülememiştir⁶²⁴. Bunun üzerine Sultan, Mahmud Paşa'yı yine Macarlar tarafından kuşatılmış olan İzvornik kalesine göndermiştir.

⁶²¹ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.235.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.75.; Solakzade, *a.g.e.*, s.316.; Anonim Osmanlı Kroniği F. Giese neşrinde Pavli'nin alındığından bahsedilmiyor alınan yerler Kovac ve Hersek olarak geçiyor. Bkz. F. Giese Neşri, *a.g.e.*, s.115.; Hammer ise Kovac ve Pavli Prenslерinin yanı sıra Konstantin diye üçüncü bir prensten bahseder. Bkz. Josep V. Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.73.

⁶²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.96.; 1463 yılında yapılan Bosna'nın fethi başta Macarlar olmak üzere Hristiyan dünyasında büyük bir endişeyle karşılanmıştır. En büyük tehdit Macaristan'a karşıdır ve Macar Kralı Matyas, 1463'de kavgalı olduğu Kayser Frederik ile bir antlaşma imzalayıp vasallarını toplamıştır. 1463 Eylül sonu ordusunun başında olduğu halde Bosna'ya giren Matyas hızlı bir şekilde Yayça'ya geçmiş üç aylık kuşatmanın ardından 16 Aralıkta kaleyi teslim almıştır. Bkz. Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.114.;

⁶²³ Hoca Sadeddin Efendi 1465 yılında gerçekleştiğini söylediği sefere Sultan'ın bizzat çıkmasının “*Yayça hisarını yere batasica düşmanın elinden almak padişahlığın gayret göstereceği bir iş olduğundan*” demekle seferin zorluğuna dikkat çeker. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.87.; Bu dönemde Venediklilerinde Mora'ya saldırdığı bilinmektedir. Hatta Matyas'ın Bosna'ya girip, Yayçe ve Srebrenitka gibi bazı önemli kaleleri alıp İzvornik'i kuşatması Venediklilerin Mora'ya saldırması ile yakından alakalıdır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.96.; Franz Babinger Matyas'ın 1464 Eylül'ünde Bosna'ya girdiğini ve Srebrenitka'yı aldığını yazar. Yine Babinger İzvornik kalesindeki Türklerin azimli bir direniş sergilediğini söyler. Bkz. Franz Babinger, *a.g.e.*, s.208.

⁶²⁴ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.180.

Amaç kale düşmeden Mahmud Paşa'nın yetişip kalenin düşman eline geçişinin engellenmesidir. Osmanlı kronik yazarları Sultan'ın Mahmud Paşa'yı İzvornik üzerine gönderdiğinde hemfikirdirler⁶²⁵. Ruhi, Mahmud Paşa'ya Rumeli ve Anadolu askerlerinin verildiğini yazar⁶²⁶.

İzvornik üzerine Rumeli askeri ile yola çıkan Mahmud Paşa kaleye üç günlük yol kala dar bir geçide ulaşmış ve beylerle meşverette bulunup baskın yeme riski nedeniyle orduyu buradan sokmamıştır⁶²⁷. Hoca Sadeddin Sultan'ın bizzat İzvornik önlerine geldiğini, bu dar geçitleri görüp Mahmud Paşa'yı İzvornik için görevlendirerek kendisinin Sofya'ya çekildiğini kaydeder⁶²⁸. Coğrafya'nın ve hava şartlarının bozukluğu nedeniyle geçitten geçilememesi kuşatma altında olan İzvornik Kalesi'ne ordunun varış süresini uzatmıştır. Mahmud Paşa kumandasındaki ordunun İzvornik'e yetişememesi ve kalenin düşman eline geçme ihtimali anlaşılmaktadır⁶²⁹. Mahmud Paşa'nın; güçlü bir direniş göstermelerine rağmen dirayetlerinin sonuna geldiği anlaşılan kale savunucularına, bölgeyi bilen biri ile haber ilettiği Osmanlı Kroniklerinde yazar⁶³⁰. Macarlar, İzvornik Kalesini iki ay kuşatmışlar fakat herhangi bir ilerleme kaydedememişlerdir⁶³¹.

Neşri eserinde Mahmud Paşa'nın savunmaya devam etmeleri, biraz daha dayanmaları için kaleye gönderdiği adamı ve olayların gelişimini detaylı bir şekilde anlatır:

⁶²⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.136. ; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s. 138.;Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*s.88.; Lütfü Paşa, *a.g.e.*, s.187.;F. Giese, *a.g.e.*, s. 115.

⁶²⁶ Ruhi, *a.g.e.*, s.459.

⁶²⁷ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.136.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.257-258.; Hoca Sadeddin bahsi geçen Beylerin adlarını Umur Bey, İshak Bey oğlu İsa Bey, Mihaş oğlu Ali Bey olarak verir. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.88.

⁶²⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.88.

⁶²⁹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.181.

⁶³⁰ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.137.; Neşri, *a.g.e.*, s.771.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.258.; Hoca Sadeddin Efendi kaledekilerin kuşatmanın başından beri güçlü bir direniş verdiklerini, düşman tarafından gerçekleştirilen yıkımın kale muhafızları tarafından hemen yapıldığını fakat düşmanın sayısal üstünlüğü nedeniyle artık kaledekilerin iyiden iyiye zayıfladığını yazar. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.88. Tursun Bey ve İbn-i Kemal haberin bir martolos tarafından götürüldüğünü söyler. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.137.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.258.

⁶³¹ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, s.117.

“Mahmud Paşa kaleye yakın gelicek bir adam gönderdi. Gece ile kale önüne gelip, çağırıp ‘Kale kimindir?’ , dedi. Kaleden bir avâz geldi-kim ‘Kale Hünkârındır,,. Ol-kîşi eyitti: ‘Tahammül edin. Bir kaç- günden sonra Rumeli ve Anadolu askeriyle Mahmud Paşa erişip ve akabinde ılgar ile Hünkâr dahi geliyürür,, dedi. Kale halkı bu haberi işidicek, beşaret tabii çalınıp, toplar atıldı. Kâfir bu haziyyeden haberdar olup, kirala ilâm ettiler. Kıral dahi havf edip ve askerine Karavul kodu. Bir iki günden sonra Ali Bey akıncılarla kâfir leşkerine göründü. Kıral Mahmud Paşa’yı sanıp, sınıp cemi' esbabını ve tecemmu- latını dökü-ben kaçtı. Ali Bey gelip ve kale halkı çıkıp kâfirlerin esbabını yağma kıldılar. Az zamanda Mahmud Paşa dahi yetiştı. Kâfirin ardına düşüp, üzerine basıp, bı-kıyas esir aldılar. El-hâsıl atlarını ve donlarını ve esbaplarını yağma edip, yine dönüp, Hünkâra kavuştu. 868 senesinde vaki' oldu.”⁶³².

Kayıttan anlaşıldığı üzere Macarlar kaleye giden ulağın getirdiği mesajdan haberleri olmuştur. Franz Babinger bu durumu kuşatma esnasında Mahmud Paşa 40.000 asker ile geliyor şeklinde haber geldi diye kaydeder⁶³³. Zinkeisen, Kral Matyas'ın 10.000 kişilik bir kuvvet ile İzvornik'i kuşattığını söyler⁶³⁴. Bu bilgi doğru ise Macar askerlerinin kendilerinden dört kat büyük bir ordunun yaklaştığını haber almaları ordu içerisinde büyük bir korkuya neden olmuştur⁶³⁵. Nitekim haberi duyan Macarlar toparlanıp kaçmaya başlamışlardır⁶³⁶. Mahmud Paşa'dan önce bölgeye akın yapan Mihal oğlu Ali Bey'dir⁶³⁷. Kral Matyas, Ali Bey'in akıncı birliğini Mahmud Paşa sanarak kaçırmıştır⁶³⁸. Öyle ki kaçan Macar ordusu birçok askeri teçhizatı kale önünde bırakmıştır⁶³⁹.

Sonuç olarak Sultan'ın bizzat katılmış olduğu II. Bosna seferinde Yayçe kalesi alınamasa da İzvornik Mahmud Paşa'nın yetişmesi ile düşman eline verilmemiştir.

⁶³² Neşri, *a.g.e.*, s.771. Olayın Tursun Bey anlatısı için bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.136-137.

⁶³³ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.208.

⁶³⁴ Johann W. Zinkeisen, *a.g.e.*, S.117.

⁶³⁵ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.182.

⁶³⁶ Ruhi, *a.g.e.*, s.459.

⁶³⁷ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.182.

⁶³⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.88.

⁶³⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.138.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.183.

Dehşete kapılarak Sava nehrini geçmeye çalışan Macar askerlerinin birçoğunun öldürölüp bir çoğununda esir alındığı Osmanlı Kroniklerinde yazılıdır⁶⁴⁰. Oruç Bey sefer tarihini H.869 (M.1464-1465) Neşri sefer tarihini H.868 (M.1463-1464) olarak verir.

2.6.7 Arnavutluk Seferleri

II. Mehmed döneminde 1453'den İskender Bey'in ölümüne kadar Osmanlı-Arnavutluk mücadelesinin karşılıklı zafer ve yenilgilerle devam ettiği araştırmacıların ortaya koyduğu eserlerde yer alır⁶⁴¹. Bu büyüklü/küçüklü seferlerin çoğunda Mahmud Paşa ismini görmüyoruz. Bunun ana nedeni Arnavutluk üzerine yapılan askeri

⁶⁴⁰ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.139.; Neşri, *a.g.e.*, s.771.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.260.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.90.

⁶⁴¹ Osmanlı tarihinde II. Murad dönemi itibarı ile başlayan Arnavutluk-Osmanlı mücadelesini doğuran ana sebep, bugün dahi Türklere karşı verdiği mücadele ile anılan, dönemin Hristiyan âleminin prestiji yüksek kumandanı İskender Bey'dir. II. Mehmed döneminde de devam eden Arnavutluk-Osmanlı mücadelesi II. Murad dönemi başlayan mücadelenin devamı niteliğindedir. II. Mehmed İstanbul kuşatmasında dahi Arnavutları baskı altında tutmaya çalışmıştır. Bu nedenle Sultan 1453 Nisanında İbrahim Bey kumandasında bir kuvveti İskender Bey üzerine gönderir fakat başarılı olunamaz. İskender Bey'in II. Mehmed dönemindeki ilk ciddi hareket 1455 yılında Osmanlılara ait Berat'ı kuşatmasıdır. Osmanlılar bu saldırıyı Evrenos Oğlu İsa Bey komutasındaki bir süvari birliği ile Arnavut ve Napoli kuvvetlerine ağır zaiyat vererek püskürttüler. Bu başarı üzerine birçok Arnavut Beyi Osmanlılara itaatlerini bildirir. Bu beyler arasında İskender Bey'in yeğeni Hamza Bey de vardır. İskender Bey'in Berat'ta aldığı yenilgi üzerine Napoli Kralı Alfons yeni kuvvetler ile ona destek gönderir. Papa'nın da yardım çalışması içerisinde olduğunu öğrenen II. Mehmed, Kuzey'de ki Macar Tehlikesi ile beraber beliren Arnavutluk'taki bu haçlı canlanmasına karşı hareket olarak İsa Bey'e akın yapmasını emretti. Hamza Bey de İsa Bey'in yanında bulunuyordu. 7 Eylül 1457'de Albulena civarında gerçekleşen çarpışmada İskender Bey Osmanlı kuvvetlerine üstünlük sağladı. Bunun üzerine Papalık İskender Bey'e "*Mukaddes makamın umumi Kumandanı*" unvanını verdi. İskender Bey'in bu başarısı bir süre için Osmanlıların saldırılarına ara vermelerine neden olmasına rağmen İskender Bey 1461'de Türklere anlaşma yoluna gitti. Anlaşma gereğince İskender Bey her yıl Osmanlı Sarayına belirli miktarda devşirme oğlanı gönderecek ve Sultan'ın seferlerine katılacaktı. Fakat İskender Bey 1462 yılında antlaşmayı bozar ve Türk-Arnavut mücadelesi yeniden başlar. Sinan Bey ve Hüseyin Beyler komutasındaki iki akıncı kuvveti ve Yusuf Bey idaresindeki 18.000 kişilik kuvvet İskender Bey'e saldırır fakat başarılı olamazlar. II. Mehmed'in barış istemesi üzerine 27 Nisan 1463 tarihinde barış yapılır. Fakat 1463 yılında yapılan Bosna seferi Venediklileri endişelendirmiş ve II. Mehmed ile sulh olan İskender Bey'i bu devlet Macar-Venedik ittifakına katmak ister. 1464 Nisanında Osmanlılara tecavüze başlayan İskender Bey'in üzerine II. Mehmed, Balaban Paşa'yı göndermiş, Paşa yer yer Arnavutları mağlup etmesine rağmen 1465 yılındaki taarruzunda İskender Bey'e yenilmişti. Bkz. Mustafa Cezar, *a.g.e.*, C.1, s.484-486.

harekâtların çoğunda Mahmud Paşa'nın devletin öncelik verdiği başka noktalarda seferde olmasıdır⁶⁴².

Sultan'ın bizzat katıldığı 1467 yılı ilkbaharında düzenlenen Arnavutluk seferinde Mahmud Paşa da hazır bulunmuştur.⁶⁴³ Bu seferde Mahmud Paşa, Sultan tarafından İşkodra'ya güçlü akınlar yapmak üzere görevlendirilir ve Paşa akın yaptığı yerlerde müthiş bir tahribat yapar⁶⁴⁴. Mahmud Paşa'nın bir hayli esir ile geldiği ve Arnavutlara kızgın olan Sultan'ın yaklaşık 10.000 Arnavut esirin öldürülme emrini verdiği söylenir⁶⁴⁵. Bu sefer sonunda İskender Bey'in halen yaşamasına rağmen artık Arnavutluk'ta Osmanlılara başkaldıracak bir kuvvet kalmamıştır⁶⁴⁶. Kritovulos II. Mehmed'in Mahmud Paşa'ya ordunun gayet önemli bir kısmınının kumandasını verdiğini ve Paşa'nın sarp coğrafyada hızla hareket ederek Arnavutları cezalandırdığını kaydeder⁶⁴⁷.

⁶⁴² 1453 seferinde İbrahim Bey kumandasındaki bir ordunun İskender Bey üzerine gönderildiği fakat başarısız olduğu; İskender Bey'in Türklere ait Berat ilini kuşatması üzerine Evrenos Oğlu İsa Bey'in 1455'de bölgeye gönderildiği ve İskender Bey'e ağır zaiyat verdiği; 1457 yılında ise İskender Bey'in Albulena'da Osmanlı kuvvetlerine karşı başarı sağladığı; 1462 yılında iki taraf arasında bir anlaşma yapıp anlaşmanın İskender Bey tarafından bozulması ile Sinan, Hüseyin ve Yusuf Beylerin kumandasındaki birliklerin İskender Bey tarafından bozguna uğratıldığı ve tekrar bir antlaşma yapıldığı; 1463'de yapılan yeni antlaşmanın da bozulması ile 1464 yılında Balaban Paşa'nın bölgeye gönderildiğini ve başarısız olduğunu görüyoruz. Tarihlerle bakıldığında, bu seferlerde Mahmud Paşa'nın olmamasının doğal olduğu anlaşılıyor. 1453 yılında Paşa'nın İstanbul kuşatmasında görev aldığı, 1455 – 1457 yılları sırasında II. Mehmed'in Sırbistan Politikasının baş amili olan Mahmud Paşa'nın (üst kısımlarda belirtildiği üzere) Sırbistan'ın ilhakı ile ilgilendiğini biliyoruz. Bkz. Bilgehan Pamuk, "Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ankara 2002, s.196; Mustafa Cezar, *a.g.e.*, C.1, s.484-486.

⁶⁴³ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.489.

⁶⁴⁴ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.489.

⁶⁴⁵ Gös. yer.

⁶⁴⁶ Gös. yer.

⁶⁴⁷ Kritovulos, *a.g.e.*, s.225-226.

2.7 Mahmud Paşa'nın Son Dönemleri ve Vezaretten Azli

2.7.1 Karaman Seferi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, (kendilerini Selçukluların mutlak varisi sayan) Karamanoğulları Beyliği doğuda ve batıda Osmanlıların düşmanları ile ittifaktan çekinmemiş bunun neticesinde Osmanlılar ile aralarında her daim bir mücadele söz konusu olmuştur⁶⁴⁸. Bu mücadelenin son bulacağı seferde ve sonrasında Mahmud Paşa'nın kariyerinde vezaretten azledilmeye kadar varan bir dizi gelişmeler ortaya çıkacaktır.

Genel olarak bakıldığında Osmanlılar ve Karaman Beyliği arasında her daim var olan güvensizlik ve düşmanlık görülür⁶⁴⁹. Osmanlılar Orta Anadolu'nun, geleneksel düşmanları Karamanoğulları elinde olmasının ne kadar tehlikeli olduğunu defalarca deneyimlemişlerdi⁶⁵⁰. Ayrıca bu geleneksel düşmanın varislerinden bir kısmı anadan Osmanlı kanı taşıyordu. Lakin Karaman Beyi İbrahim Bey yaşarken annesi bir cariyeye olan İshak Bey adlı oğlundan yana taraf tutmuştur. Neşri, İbrahim Bey'in II. Mehmed'in halası olan eşinden çocuklarına işaret ederek "*İshak Bey'den gayrisinde "Osmanlılık alacası vardır" diye sevmeydi*" kaydına yer verir⁶⁵¹. Fakat işler Karaman Beyinin arzu ettiği şekilde gitmemiş İbrahim Bey'in ölümü ile beylik, İshak ve II. Mehmed'in halasının oğlu olan Pir Ahmed Beyler arasında bölünmüştür⁶⁵². Bundan sonra ise aralarında mücadeleye giren kardeşlerden İshak Bey'in doğudaki Uzun Hasan'a, Pir Ahmed Bey'in ise Osmanlılar himayesine sığındığı görülür⁶⁵³. Kardeşler arası mücadele bölgenin geleceğinde söz sahibi olmak isteyen Osmanlılar,

⁶⁴⁸ En son II. Murad döneminde yapılan seferlerle Karamanoğulları kabuklarına çekilmelerine rağmen genç Sultan II. Mehmed'in tahta çıkışı ile eski emelleri tekrar canlanmıştır. Bkz. Zerrin Günel Öden, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, C.6, Bölüm 36, Ankara 2002, s.770.

⁶⁴⁹ Karaman Beyliği'nin düşmanca tutumu karşısında II. Mehmed'in İstanbul kuşatması öncesi bizzat Karaman Beyliği üzerine sefere çıktığını, Karaman Beyi İbrahim Bey'in anlaşma yoluna gitmek istemesi ile iki taraf arasında bugün Konya sınırları içerisinde yer alan Ilgın'ın sınır kabul edildiği bilinmektedir

⁶⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, *Osmanlı'nın Düzeni Türkler Tarihi 6. Kitap*, 1.Basım, İstanbul 2013, s.121.

⁶⁵¹ Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.773.

⁶⁵² Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, s.458.

⁶⁵³ Gös. yer.

Akkoyunlular ve Dulkadiroğluları için de oldukça önemlidir⁶⁵⁴. Solakzade, Uzun Hasan Beyin İshak Bey'e (bir zamanlar Mahmud Paşa ile yakınlaşan fakat sonrasında Osmanlılardan kaçıp Uzun Hasan'a sığınan) İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed ile bir kuvvet vererek yardımcı olduğunu yazar⁶⁵⁵. Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Sinop'a yapılan seferi Kızıl Ahmed ile Mahmud Paşa'nın yakınlığına yordugundan bahsetmiştik. Bu himaye edilen kişinin Uzun Hasan safında tekrar sahneye çıkması da muhtemelen azledilme sürecinde Mahmud Paşa'nın düşmanları tarafından aleyhine kullanılmış olmalıdır.

Kardeşler arası mücadeleden II. Mehmed'in desteklediği Pir Ahmed'in İshak Bey'e karşı zafer kazandığı ve İshak Bey'in Karaman Beyliğini terkettiği Osmanlı Kroniklerinde yer alır⁶⁵⁶. Yine Mahmud Paşa'nın himayesinde olgunluk, yetkinlik kazanan geleceğin vezir-i azamı Karamani Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlılara sığınan Pir Ahmed'in, kardeşi İshak Bey'e karşı zafer kazanıp Karaman Beyliğine sahip olmasını II. Mehmed'in sayesinde olduğunu kaydeder⁶⁵⁷. Fakat Solakzade'nin söylemi ile *hıyânet meslegine sâlik*⁶⁵⁸ Pir Ahmed, Osmanlı nüfuzuna karşı Akkoyunlulara meyleder ve II. Mehmed'in Memlûklere karşı yapacağı sefer çağrısına açıkça karşı koyar⁶⁵⁹. Bunun üzerine bizzat Sultan'ın katıldığı 1466 yılı seferinde Pir Ahmed Larende'ye saklanır⁶⁶⁰. Batıda daha önemli işleri olan Sultan seferin bundan sonrasını Mahmud Paşa'ya havale ederek dönmüş Mahmud Paşa ise kararlılıkla dağ geçitlerinde Karamanlı kuvvetlerini yakalamış ve imha etmiştir ancak Pir Ahmed'i ele geçirememiştir⁶⁶¹.

⁶⁵⁴ Feridun Emecen, *a.g.e.*, s.157.

⁶⁵⁵ Solakzade, *a.g.e.*, s.318.

⁶⁵⁶ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.520.; Neşri, *a.g.e.*, s.775.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.240-241.

⁶⁵⁷ Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, Nihal Atsız Neşri, Türkiye Yayınları, İstanbul 1949, s.342.; Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1949, s.320.

⁶⁵⁸ Solakzade, *a.g.e.*, s.321.

⁶⁵⁹ Zerrin Günel Öden, *a.g.m.*, s.770.

⁶⁶⁰ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.306.; Nicolae Jorga seferin yılını 1465 olarak verir. Bkz. Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s.185.

⁶⁶¹ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.714.

Mahmud Paşa, Pir Ahmed'i teslim alamasa da onu bu son sığınağı olan Larende'den kaçırtmıştır⁶⁶². Bu konuda Hoca Sadeddin, Mahmud Paşa İle Pir Ahmed arasında müthiş bir savaşın meydana geldiğini fakat hezimete uğrayan Pir Ahmed'in kaçmayı başarı sayarak kaçtığını nakleder⁶⁶³. Pir Ahmed'in kaçışını bazı kronik yazarları Mahmud Paşa'nın geç davranmasına bağlar. Hatta Neşri, Mahmud Paşa'nın ilk vezaretinden azledilmesine sebep olarak Pir Ahmed'in kaçışını gösterir⁶⁶⁴. Mahmud Paşa'nın elinden kaçan Pir Ahmed, Memlûklere sığınır ve Konya merkezli Karaman Beyliği Osmanlılar tarafından tamamen kontrol altına alınır, Şehzade Mustafa bölgenin başına atanır⁶⁶⁵.

2.7.2 Vezaretten İlk Azil

II. Mehmed'in inşaa ettiği merkezi imparatorluğun yeni başkentini dünyanın en büyük başkentleri arasına sokacak somut adımlar attığını, fethedilen yerlerden İstanbul'a yeni aileler getirttiğini ve bunların bir kısmında zanaat sahibi, tüccar, zengin kimseler arasından olmasının istendiğini biliyoruz⁶⁶⁶. Bölgenin kontrolüyle bahsi geçen politikaya uygun olarak II. Mehmed'in Mahmud Paşa'ya bölgeden İstanbul'a aile getirmesini emrettiği Osmanlı Kroniklerinde yer alır⁶⁶⁷. Münecimbaşı Ahmed Dede bu durumu "*Sultan Mehmed Han Mahmud Paşa'ya Konya ve Larende ahalisinden usta ve sanatkarları İstanbul'a nakl ve iskan etmesini emir buyurdular.*" şeklinde kaydeder⁶⁶⁸. Bu emir üzerine harekete geçen Paşa, aşağıda detaylı inceleyeceğimiz üzere Rum Mehmed Paşa⁶⁶⁹'nın, rüşvet alıyor ithamı ile karşı karşıya

⁶⁶² Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.95.; Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s.185.

⁶⁶³ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.95.

⁶⁶⁴ Neşri, Pir Ahmed'in kaçmasını Mahmud Paşa'nın geç davranmasına bağlar. Ayrıca Neşri Mahmud Paşa'nın azledilmesine sebep olarak geç davranıp Pir Ahmed'i yakalayamamasını gösterir. Hoca Sadeddin Efendi'de Neşri'dekine benzer bir kayıt görüyoruz "(Pir Ahmed Bey'i kasederek) *Derlerki bu zor durumdan Mahmud Paşa'nın gevşek tutumu ile kurtulmuştur.*" Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.783.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.95.

⁶⁶⁵ Feridun M. Emecen, *a.g.e.*, s.158.

⁶⁶⁶ Halil İncik, *Klasik Çağ...* s.147.

⁶⁶⁷ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.523.; Neşri, *a.g.e.*, s.783.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.276.

⁶⁶⁸ Münecimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.337.

⁶⁶⁹ Hedda Reindl-Kiel, "Rum Mehmed Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, İstanbul 2008, s.226-227.

kalır. Aşık Paşazade, Rum Mehmed Paşa'nın Sultan'a Mahmud Paşa'yı şikayet ettiğini “*Rûm vezîr pâdişâha eydür: "Hey devletlû sultânüm! Mahmûd sürdügi evleri teftiş idüp gördüm, ekseri fakîrlerdür ve hem az sürdi."* didi. “*Ve ganîlerin sürmedi."* didi. Pâdişâh eydür “*Rûm Muhammedi! Var imdi sen dahi göreyüm, ne kadar evler yazasın."* didi.⁶⁷⁰ kaydı ile nakleder. Pir Ahmed'in yakalanamaması hadisesinden kısa bir süre sonra Sultan'a, Rum Mehmed Paşa tarafından verilen malumatın zamanlaması kuşkusuz manidardır. Pir Ahmed'in kaçışının üzerine eklenen bu itham, Paşa'nın çadırının başına geçirilmek suretiyle azledilmesine neden olmuştur. Neşri çadırın, Paşa içerisinde iken yıkılmasını şu kayıt ile verir: “*Andan Hünkâr Karaman'ı Sultan Mustafa'ya verip, seferden, Karahisar'a gelicek buyurdu, Mahmud Paşanın çadırını ve otağını başına yıkıp, 'azl edip, cebehanesini kendi davarına yükletip, Padişah cebehanesine kattılar.*⁶⁷¹”. Alt satırlarda göreceğimiz üzere bir kısım müverrihler, azl edilme sebebini Rum Mehmed Paşa'nın garazına bağlarken, diğer bir kısım ise Mahmud Paşa'nın Pir Ahmed'in sözüne güvenip Sultan'ı yanlış yönlendirmesine onu yakalayamamasına bağlar.

Mahmud Paşa'nın azledilmesi hakkında Tursun Bey, Neşri, Âşık Paşazade, İbn-i Kemal ve İdris⁶⁷² gibi Osmanlı kronik yazarlarının eserlerinde detaylı bilgilerin yer aldığı görülür. Tursun Bey II. Mehmed'in Karaman seferinin nedenini Sultan'ın daha öncesinde Pir Ahmed ile yapmış olduğu antlaşma gereğince yapacağı sefere asker isteyip Pir Ahmed'in buna olumlu cevap vermemesine bağlar⁶⁷³. Tursun Bey'e göre Mahmud Paşa'nın azledilmesinin sebebi de Sultan'ın “*Pir Ahmed ahde vefa idüp gele mi?*” sorusuna “*Elbette gelür*” demesidir⁶⁷⁴. Kısacası Tursun Bey ana gerekçe olarak Sultan'ın, Mahmud Paşa'nın Pir Ahmed'in zaman kazanmasına neden olduğuna inandığı için onu azlettiğini düşünür, çadır olayına girmeksizin Sultan'ın “*Azl ittüm, kapuma gelmesün*” şeklinde kara haber gönderdiğini söyler⁶⁷⁵. Rum Mehmed Paşa'ya kinini eserinde açıkça dile getiren Âşık Paşazade, “*...Rum vezir İstanbul'un intikamını*

⁶⁷⁰ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.523.; Neşri anlatısı için bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.783.

⁶⁷¹ Neşri, *a.g.e.*, s.785.; Aşık Paşazade anlatısı için bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.524.

⁶⁷² Tursun Bey, *a.g.e.*, s.146 ; Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.524.; Neşri, *a.g.e.*, s.785.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.189.

⁶⁷³ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.145.

⁶⁷⁴ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.146.

⁶⁷⁵ Gös. yer.

almak arzusuyla yanıyordu, Müslümanlara eziyet etmek hevesindeydi. Bu kez fırsat bulmuştu... Bu vezir Rum Mehmed'in ilk şeytanlığı, Mahmud Paşa gibi tedbir ehli bir veziri padişah kapısından uzaklaştırdı..."⁶⁷⁶ kaydı ile Rum Mehmed Paşa'nın iftira attığını ve bu iftiranın tedbirli vezir-i azamın uzaklaştırılmasına neden olduğunu söyler.

İdris-i Bitlisi Pir Ahmed'in uğursuzluğu nedeniyle devlet erkânı arasında fitne çıktığı, Sultan'ın kafasının karıştığına işaretle, azil kararı aldığını söyler⁶⁷⁷. Salih vezir diye nitelendirdiği Mahmud Paşa'nın çadırının başına geçirilmesinden⁶⁷⁸ o da Tursun Bey gibi bahsetmez. Yine İdris-i Bitlisi'ye göre de olayın Mahmud Paşa'nın, Pir Ahmed'e kefil olmak gibi bir yönü de vardır ki bu kefarete Pir Ahmed'in sözlerini yerine getirmemesi ile Mahmud Paşa'nın aleyhine sonlanmış, Mahmud Paşa'nın gözden düşmesine neden olmuştur.

Mahmud Paşa'nın azledilmesi hakkında tafsilatlı bilgi veren İbn-i Kemal, Paşa'nın bir süre Pir Ahmed'i takip ettiğini sonrasında Turgut-ili'ne (Turgudlu Türkmen Aşireti) gidip burasını itaat altına alması emredildiği için bu görevi yerine getirdiğini anlatır⁶⁷⁹. Hoca Sadeddin de Paşa'nın Turgud-ili'ne ceza vermek için gönderildiğini fakat Turgudoğullarının Bulgar dağı denilen yere kaçtığını, Paşa'nın bu tarafa geldiğini yakalabildiklerini Padişaha getirdiğini, kaçanların ise Memlûklere sığındıklarını söyler⁶⁸⁰. Bölgenin kontrol altına alınması ile Sultan Mehmed'in, Mahmud Paşa'ya "*ol maslahatun üzerinde tura, mezkûr şehrlerin her birinden*

⁶⁷⁶ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.253.

⁶⁷⁷ İdris-i Bitlisi olayı Rum Mehmed Paşa'ya değinmeden aktarır: "Pir Ahmed Bey'in bütün vaadlerini yerine getirmeyişi ve anlaşmalarını bozması ile ortaya çıkan fesadın tozu Sultan'ın hatırını tamamıyla bulamıştı. Pir Ahmed'in şomluğundan dolayı Devlet-i Sultani'nin devlet erkânı arasında büyük fitneler ortaya çıktı. Bunlardan biri Mahmud Paşa'nın başına gelmiştir; Pir Ahmed'in muhalefeti zamanında Mahmud Paşa bazen Sultan'ın mizacını ıslaha çalışıyor, Pir Ahmed'in vaadlerine inanarak, tevbe ederek özür dilemek üzere Sultan'ın nezdine geleceğine Sultan'ın inandırmaya çaba sarf ediyordu. Lakin Pir Ahmed zaman öldürme siyaseti ile salih veziri Sultan'ın nezdinde mahcup etti. Sultan ise, Al-i Karaman'ın eskiden beri uygulayageldikleri nifak şivesinden dolayı intikam almak istiyordu. Bütün vaatlerin yerine getirilmemiş olmasından dolayı Mahmud Paşa'yı, Karaman seferi dönüşünde umum vezaretten külliyen azletti. Bu hadise sene 873/1468-69'da zuhur ve sudur bulmuştur.". Bkz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.189.

⁶⁷⁸ Andre Clot, *a.g.e.*, s.187.

⁶⁷⁹ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.276.; Hadidi, *a.g.e.*, s.276.

⁶⁸⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.95.; Hadidi, *a.g.e.*, s.276.

İstanbul'a bir nice yüz ev süre.” emrini verdiğini yine İbn-i Kemal aktarır⁶⁸¹. Âşık Paşazade’de gördüğümüz Rum Mehmed Paşa’nın, Mahmud Paşa’nın rüşvet aldığı iddiasına bir cevap niteliğinde olsa gerek İbn-i Kemal ise “*Ol dahi naçar, ferman-ı ‘ali-şana imtisal idüp “El-me’muru ma’zurun” didi, terk-i diyarla mecbur olanlara, “İhtiyar benüm elimde değil, ma’zurum” didi*”⁶⁸². Kayıttan anlaşıldığına göre yer değiştirmek zorunda kalan insanların gayet doğal olarak bu durumdan hoşnut olmamaları nedeniyle, Paşa onlara yumuşak kalpli bir şekilde yapacağı birşeyin olmadığını söyleyip görevine devam etmiştir. Hoca Sadeddin Efendi ise “*Paşa’ya Konya ve Larende’de bulunan zanaatkar ve ustaların göçürülmeleri yararlı olanların İstanbul’a sürülmesi ferman buyruldu. Paşa da bu güzel buyruğa uyarak sözü edilen iki beldenin işe yararlarını seçip hepsinin gönlünü alarak yurtlarından çıkardı.*” kaydı ile Mahmud Paşa’nın bilahare ahali içerisinde işe yararları seçtiğini vurgulamaktadır⁶⁸³.

Ortaya çıkan bu durumun Rum Mehmed Paşa tarafından nasıl kötüye kullanılıp Sultan’a sunulduğunu yine İbn-i Kemal aktarır:

*“Rum Mehmed Paşa’nun Mahmud Paşa’ya ki ser-amed-i akran ve mahsud-ı suduru erkândı, hadden ziyade buğzı ve hasedi vardı, hazret-i <292> hüdevendigarun her halde ana kemal-ı i’timadın görüb, hüsn-i i’tikadın izale, muradıydı, ol maksuda vesile arardı; mezkûr hizmet esnasında fırsat eline girüb nifak eyledi, “Sürülecek ağniyaydı, anları kodu, fukarayı sürdi” dedi.*⁶⁸⁴ *Ol bed-girdarun bazar-ı nifakı revaç buldı; zikr olan maslahata mübaşeret kendüye buyruldu, vardı, Larende’ye bir iş etdi ki üzerine düşmen-i bed-kiş dahi gelse öyle etmezdi; ol diyar ehlinün kar u bar-ı kararın şöyle tağıtdı ki Tatar ilgari da öyle tağıtmazdı ”*

İbn-i Kemal’de yer alan kayda göre Paşa ahaliyi hep fukaradan seçip yukarıda bahsettiğimiz yer değiştirilecek kimselerin zanaat ehli ve biraz da hali vakti yerinde olan kimselerden seçilmesi politikasını çiğnediğine dair iftira ile suçlanmıştı.

⁶⁸¹ İbn-i Kemal, a.g.e., s.276.

⁶⁸² İbn-i Kemal, a.g.e., s.276.

⁶⁸³ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.96.

⁶⁸⁴ İbn-i Kemal, a.g.e., s.276.

Müneccimbaşı Ahmed Dede de İbn-i Kemal ile aynı düşünceleri kaleme almış görünüyor. Müneccimbaşı Mahmud Paşa'nın ahalinin nakledilmesi görevini aldıktan sonra gelişen olayları:

“... İstanbul'a nakl ve iskân etmesini emir buyurdular. Bu meselede Mahmud Paşa ile Rum Mehmed Paşa arasında ihtilaf ve münazaa meydana geldi. Mehmed Paşa, Sultan'ın Paşa'ya karşı olan itimadının sarsıldığını hissetmişti. Onu Sultan'ın gözünden daha da düşürmek için fırsat kolluyordu. Paşa'nın aleyhine birçok sözler söyleyip, iftiralarda bulundu. Mesela: Mahmud Paşa'nın zenginlerden rüşvet alıp onları yerlerinde bıraktığını, İstanbul'a bir alay miskin ve fukarayı nakledip bunlara zulm ve eziyet ettiğini söyledi. Sultan Rum Mehmed Paşa'nın bu sözlerine inandı. İki vezirin arasındaki ihtilafı dikkate almadı.”⁶⁸⁵ şeklinde detaylandırarak anlatır.

Esasında Osmanlı kroniklerinde yer alan birçok kayıta, Rum Mehmed Paşa ile Mahmud Paşa arasında vuku bulan sürtüşme ayyuka çıkmış görünüyor⁶⁸⁶. Ve yine Osmanlı kaynakları Rum Mehmed Paşa'nın, Mahmud Paşa'yı kıskandığı ve ona iftira attığında hemfikirdirler.

Kroniklerdeki bilgileri değerlendiren Şehabettin Tekindağ, Pir Ahmed'in yakalanamamasının zaten Sultan'ı kızdırdığını, bu durumun Rum Mehmed Paşa tarafından kullanıldığını ve son olarak ahalinin taşınmasındaki iddianın Sultan'ın sabrını taşırdığını söyler⁶⁸⁷. Pir Ahmed'in yakalanamamasında Müneccimbaşı Ahmed Dede Mahmud Paşa'nın düşmanlarının “*Eğer Mahmud Paşa murad etseydi Pir Ahmed'i tutardı. Lakin tutmak istemedi*” şeklinde propaganda yaptıklarını kaydeder⁶⁸⁸. Türkiye'de uzun yıllar araştırmalar yapmış modern tarihçi Andre Clot ise farklı bir bakış açısı ile vezir-i azam ile II. Mehmed'in Suriye ve Mısır fetihlerini tasarlaması

⁶⁸⁵ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, C.2, s.337.

⁶⁸⁶ Yahya Başkan, “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus”, *Tarih Dergisi*, Sayı 55 (2012/1), İstanbul 2013, s.112.

⁶⁸⁷ Şehabettin Tekindağ, *a.g.m.*, s.376-377.

⁶⁸⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, C.2, s.336.

üzerinde anlaşılmadıkları, Mahmud Paşa'nın bu fetihlere karşı çıkmış olabileceğini ve bundan dolayı da Sultan'ı kızdırmış olabileceğini söyler⁶⁸⁹.

Rum Mehmed Paşa'nın iddiası veya iftirası ile yarım kalan ahalinin bir kısmının İstanbul'a taşınma görevi Sultan tarafından Rum Mehmed Paşa'ya verilmiştir⁶⁹⁰. Rum Mehmed Paşa ise yöre halkına zulmeder ve pek çok insanı öldürür, bölgedeki birçok cami, medrese, türbe vs. soyar kendine verilen görevin tersini yapar ve halkı devlete karşı kin ve nefret ile doldurur⁶⁹¹. II. Mehmed tarafından katledilen Paşa'nın idamında bu hassas görevdeki tutumu Sultan tarafından göz önünde bulundurulmuş olmalı. Aşık Paşazade, Rum Mehmed'in katli için nefretle "...onu daha sonra Padişah it gibi boğdurdu..."⁶⁹² demektedir.

İbn- Kemal'de Mahmud Paşa'nın devlet içerisinde tekrar görev almasıyla başına gelen işi soruşturduğuna yönelik ilginç bir kayıt görüyoruz. Kayda göre Sultan, Mahmud Paşa'ya bir özür, öğüt kabilinden konuşur. Buna göre:

"Rıvat-ı sıkatdan menkuldür ki, çün Mahmud Paşa merdud olduktan sonra tekrar gelüb makbul-ı hazret oldu; Eğriboz seferinde sa'y-i mebrurı meşkur olub hizmetle gene hudavendigâr yanında takarrub buldı, esnay-ı musahebetde bir gün ziyade rağbet ü i'tibar görüb kendü hususunda sabıka olan gazabun sebebin teftiş etdi. Şehriyar-ı Ruşen-fıkr, "Zıkr-i vahşet mucib-i vahşetdür, ol babdan feth-i kelim etmiyelüm" dedi; gördi ki ibram u ilhah ider eyitdi: "Ol kaziye-i mukziyeyi icab eden esbab-ı na merziye gerçi çok, amma cümlesinden birisi-ki cevab virmeğe kabil değil, 'özü itmeğe mecal yok, bu ki: Ol sağdırcun olan bed-nijad-ı fasid-nihada zahir oldun, bunca müddet memleketümi yıkdı kara-yer etdi, taht-ı eyaletinde olan vilayetlerde ra'yyetün 'avretin, oğlanın, kızın gelinin komadı esir etdi. Burada senün halin iki mahzür-ı mehzurun birinden hali değil. Ya ol <296> müfsidün mefasidin bilmiyesin, memleket ahvalinden gaflet ve ferağat lazım gelür.. Yahud, bilesin amma muhaba idüb tedarik kılmyasın; ol şena'ate mübaşeret iden hayinle habaset-i cinayet-i hıyanetde

⁶⁸⁹ Andre Clot, *a.g.e.*, s.187.

⁶⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.102.

⁶⁹¹ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.526-527; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.102.

⁶⁹² Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.220.

*şirket lazım gelir.. Ahval-i memleketden gafletle vezaret başarılmaz; vezaret mu'aveneti olmayıcak kemaliyle emaret olmaz; vezir-i Ruşen-zamir, tedbir-i dilpezirle padişah-ı saltanat-penaha zahir olmayınca ra'yyet refahiyet bulub vilayet 'imaret olmaz*⁶⁹³ ” .

Kayda göre Mahmud Paşa sonradan Sultan'a suçunu sorabilecek kadar yakındır ve suçsuzluğuna inanmaktadır. Sultan ise ona Pir Ahmed'in kötülüklerinden bahsedip, bu kötülükleri bilmiyorsan sen memleket işlerinden gaflete düşmüşsün yok biliyor isen tedbir alman gerekirdi, bunları yapmamışsan onunla ortak duruma düşersin der ve ekler memleket işlerinden gaflete düşmek ile vezir-i azamlık yapılmaz. Kayda göre Sultan, Mahmud Paşa'yı Pir Ahmed'in kaçması ile veya rüşved iddiası ile suçlamaz.

Sonuç olarak Mahmud Paşa'nın muhtemelen on iki yıllık ilk vezareti H.872'de⁶⁹⁴ (M.1467-1468) Osmanlı sadrazamlarında ilk defa kullanılan bir yöntem ile Afyon Karahisar civarında Mahmud Paşa içindeyken eski bir Türk geleneği ile çadırı başına yıkılarak sonlanmıştır⁶⁹⁵. İbn-i Kemal : “*Ol şomun şeameti Mahmud Paşa'ya dahi irdi, hüma gibi hümayun-tali' iken bum gibi nikbet virdi; kevgib-i baht-ı sa'idi sa'id ve tali'-i mes'udı Zühal-bargah olmuşken, on iki yıl muttasıl hem Vezaret-destgah ve hem emaret-penah olub mukteday-i cümle ümera ve metbu'-ı mecmu'ı hayl ü sipah olmuşken, hizmet asitanesinden ki devlet aşıyanesidür, merdüd ve mahzul oldu; mağzub ve menkup olup hem vezaretten ve hem Rumili Beğlerbeğliğinden ma'zul oldu.*⁶⁹⁶” kaydı ile Paşa'nın ilk vezaret süresini (1456-1468) 12 yıl olarak verir.

Sadrazamların çadırlarının başlarına yıkılarak görevden alınmalarının bu olay üzerine başladığı bu şekilde azledilmenin Osmanlılarda ilk olduğu kabul edilmektedir⁶⁹⁷. Mahmud Paşa artık hem baş vezirlikten hemde Rumeli Beylerbeyliğinden azledilmiştir. Olayları kronolojik olarak gözden geçirdiğimizde

⁶⁹³ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.279-280.

⁶⁹⁴ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.526.; Osmanlı kaynakları genel olarak bu tarihte mutabık değildir. Örneğin Tursun Bey ve İdris-i Bitlisi H.873 tarihi vermektedirler.

⁶⁹⁵ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.240.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.102.

⁶⁹⁶ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.277.

⁶⁹⁷ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.306.

Bosna Kralı'na Mahmud Paşa tarafından affedileceği sözünün verilmesi, Pir Ahmed'in yenilmesine rağmen yakalanamaması ve İstanbul'a yapılmak istenen nakil ve iskân işinde çıkan sorunlar başta Rum Mehmed Paşa olmak üzere Paşa'nın rakibi devlet adamlarınca iyi kullanılmıştır. Osmanlı Kronik yazarları azledilmenin sebeplerinde birleşmeler dahi bilgili vezirin bu şekilde azledilmesinin haksızlık olduğunu açık veya üstü kapalı olarak dile getirmişler ve suçlunun Rum Mehmed Paşa olduğu noktasında hem fikirdirler. Bundan sonra Mahmud Paşa kısa bir süreliğine Edirne'nin yirmi beş kilometre doğusunda yer alan Hasköy'de inzivaya çekilir⁶⁹⁸. Babinger bu kötü sonu “*Bu devlet adamı ve komutanın parlak kariyeri şimdilik son bulmuştu. Oysa onun sadakati ve yaratıcı dehası olmasa, efendisi en büyük zaferlerini asla kazanamazdı.*”⁶⁹⁹ kaydı ile dönemin zaferlerini Mahmud Paşa'ya maleder. Ne var ki bu gözden düşüş geçicidir, alt satırlarda göreceğimiz üzere Mahmud Paşa önce Gelibolu Sancak Beyliği'ne, donanma komutanlığına sonra ise tekrar vezarete gelecektir⁷⁰⁰.

2.7.3 Eğriboz Seferi 1470

Vezaretten Azledilen Mahmud Paşa kısa bir süre Hasköy'deki çiftliğinde inzivaya çekilmiştir. Çok geçmeden Paşa'ya Gelibolu Sancak Beyliği ve donanma komutanlığı görevleri (H.873-874/M.1469-1470) tevdi edilmiştir⁷⁰¹. Aşağıda göreceğimiz üzere bu önemli göreve gelmesi Osmanlıların denizlerdeki güçlü rakibi Venediklilerin Eğriboz adası için oluşturduğu tehlike ile yakından alakalıdır. Yunanistan'ın doğusunda yer alan ve 172 km uzunluğu 8 – 40 km genişliği ile Ege denizinin en büyük adası⁷⁰² olan Eğriboz Adası jeopolitik konumu itibari ile balkan coğrafyasında söz sahibi olan devletler için önemli bir yerdir⁷⁰³. Özellikle ticarete

⁶⁹⁸ Hadidi, *a.g.e.*, s.278.; Franz Babinger, *a.g.e.*, s.240.

⁶⁹⁹ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.240.

⁷⁰⁰ Andre Clot, *a.g.e.*, s.187.

⁷⁰¹ Şehabettin Tekindağ, Mahmud Paşa..., s.377.

⁷⁰² İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.314.

⁷⁰³ Yeni fethedilmiş Mora, Yunan sahilleri ve Anadolu ana karası arasında git gel yapan Türk gemileri yolu üzerinde bulunan Eğriboz Adası (Negro Ponte) Venediklilerin Ege Denizinde en önemli üslerinden

verdikleri önemle bilinen Venedikliler için ada stratejik bir noktadadır. Öyle ki II. Murad döneminde Selanik'in fethedilmesi sonrası Venediklilerin barış istemesini Dukas; bu denizci ülkenin Eğriboz'un Osmanlılarca fethedilmesi korkusuna bağlar⁷⁰⁴. Eğriboz Adası H.607 (1210) yılından, II. Mehmed tarafından fethedilinceye kadar Venedik hâkimiyetindeydi⁷⁰⁵. Mora'nın tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra suların iyice ısındığı Ege Denizi'nde, başında (adını Osmanlı kaynaklarında Cendral⁷⁰⁶ olarak gördüğümüz) General Kanalis,⁷⁰⁷ Venedik filosu ile Osmanlı toprağı olan Enez'e saldırmıştır⁷⁰⁸. Osmanlı kroniklerinde bir süredir Osmanlılar ile savaş içerisinde olan Venediklilerin barış için çabaladıkları bilgisi yer alır⁷⁰⁹. Barış istekleri karşılık bulmayan Venediklilerin Enez'e saldırdığı zaman Sultan Karaman seferindeydi. Iorga, Venediklilerin Enez'i acımasızca beş saat boyunca yağmaladıklarını ve yaklaşık 200.000 altın ganimet elde ettiklerini belirtir. Ayrıca Iorga Venediklilerin Türklerle takas edebilecekleri 2.000 esirden de bahseder⁷¹⁰. Bu

biriydi. Ayrıca ada Türk sahillerine saldıran korsan gemileri ile Venedik Donanması için güvenilir bir liman, bir sığınaktı. Sultan II. Mehmed adanın Venedikliler elinde kaldığı sürece Türk gemilerinin ve civardaki Türk topraklarının güvende olmayacağını bilmesinin yanı sıra adanın elden çıkması ile Venediklilerin neler kaybedeceğini ve Türklerin neler kazanacağını iyi biliyordu. Bkz. Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.202-203.

⁷⁰⁴ Dukas, *a.g.e.*, s.179.

⁷⁰⁵ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.314.

⁷⁰⁶ Neşri, *a.g.e.*, s.785.; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.145.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.97.; Solakzade, *a.g.e.*, s.323.

⁷⁰⁷ Hammer Venedik kumandanının adını Nicola Kanale olarak vermektedir. Bkz. Josep von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.94.

⁷⁰⁸ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.284.; Kanalis kumandasında Enez'e saldırıp daha sonra da Eğriboz müdafilerine yardıma gidecek olan Venedik donanmasının gemi sayısı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler görüyoruz. Neşri Venedik donanmasında bulunan gemi sayısını 50-60, Kritovulos ve İdris-i Bitlisi 80 olarak verirken, İbn-i Kemal 60 parçalık bir donanmadan bahseder. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.785.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.190.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.284.

⁷⁰⁹ İdris-i Bitlisi ve Gelibolulu Mustafa Ali, Osmanlı Ege Denizi fetihleri ile hem ticari hinterlandı hemde toprak güvenliği tehlikeye giren Venediklilerin önceleri Mora ve Midilli'nin intikamını almak istediklerini bunu başaramayınca barışa yöneldiklerini fakat bu istek kabul görmediği için saldırıya başladığını kaydeder. Adı geçen müverrihlerin bahsettiği intikam muhtemelen Venediklilerin yine Mahmud Paşa'nın başında olduğu ordu tarafından püskürtülen 1463 Mora saldırısı olmalıdır. Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.145; Hammer'de Venediklilerin barış için çabaladığını bu mümkün olmayınca saldırdıklarını kaydeder. Bkz. Josep von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.94.; İsmail Hami Danişmend Venediklilerin David isminde bir Yahudi ile barış teklifi yaptıklarını fakat teklifin reddedildiğini bunun üzerine Venediklilerin saldırıya geçtiğini söyler. İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.313.

⁷¹⁰ Nicolae Iorga, *a.g.e.*, s.168.; Franz Babinger Venediklilerin 14 Temmuz 1469'da Enez'de yaptıkları katliamın Hristiyan alemini utandıracak şekilde bir iş olduğunu, katliam esnasında rahibelerin dahi kendi dinlerinden olan Venedikliler tarafından acımasızca katledildiğini yazar ve Venediklilerin bölgeden 2000 esir ve 200 Rum kadın alarak ayrıldıklarını söyler. Bkz. Franz Babinger, *a.g.e.*, s.242.; Nicolae Iorga, *a.g.e.*, s.168.

geçici zafer özellikle Venedikte büyük bir heyecan yaratır ve ülkede çanlar üç gün boyunca çalar⁷¹¹. Fakat Venediklilerin bu yağma/zaferi Sultan'ın büyük bir öfkeye⁷¹² kapılmasına neden olmuştur. Sultan, Venediklilere Eğriboz'u ellerinden almak suretiyle büyük bir darbe vurmaya karar verir⁷¹³. Osmanlı kaynaklarında Eğriboz seferinin H.873 – H.874 / M. 1468-1469 tarihleri tarihleri arasında gerçekleştiği kayıtlıdır⁷¹⁴.

Osmanlıların batıdaki güçlü düşmanı Venediklilerin tehlikeli bir arayışa girdiği dönemde Mahmud Paşa, vezir-i azamlıktan azledilmiş, gözden düşmüştü. Mahmud Paşa'nın yerine İshak Paşa vezir-i azamlık görevine getirilmiş Paşa'ya ise Gelibolu Sancak Beyliği verilmişti⁷¹⁵. Âşık Paşazade, H.874 (1469-1470) Eğriboz seferinde Mahmud Paşa'ya Gelibolu Sancağı verildiğini kaydeder⁷¹⁶. Hoca Sadeddin Efendi Mahmud Paşa'nın Gelibolu Sancak Beyliğine getirilmesinin Venedik'in saldırısı sonucu olduğunu söylemekte ve 1468-1469 yıllarını vermektedir⁷¹⁷. Diğer Osmanlı kroniklerinde de gördüğümüz üzere Mahmud Paşa ya saldırı sırasında yâda saldırıdan az önce Gelibolu Sancak Beyliğine getirilmiştir⁷¹⁸. Bu durumda Mahmud Paşa'nın Gelibolu Sancak Beyliği ve Donanma Komutanlığına atanma tarihi için en isabetli tarih 1469 yılı olmalıdır. Anlaşılan Sultan bu küçümsenmeyecek düşman ve batıda

⁷¹¹ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.242.; Nicolae Iorga, *a.g.e.*, s.169.

⁷¹² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.242.

⁷¹³ Nicolae Iorga, *a.g.e.*, s.169.; Zinkeisen, batılı güçlerin, Papalığın organizesi ile Türk ilerleyişini durdurmaya çalıştığı bu dönemde Sultan Mehmed'in genel durumdan haberdar olduğunu ve Napoli Kralı, Milano Dükü gibi Avrupalı hükümdarları kendi tarafına çekmeye çalıştığını söyler. Yani esasında Sultan batıdan bir saldırı beklemektedir. Yine bu zamanda; Floransa, Ceneviz gibi Venediklilerin ticari rakibi batılı ülkelerde Venedik'in Doğu Akdeniz ticaretine balta vurmak için İstanbul'da devamlı savaşı kızıştırmaya çalışmaktadırlar. Bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s.223-224.

⁷¹⁴ Tursun Bey Eğriboz seferi için Sultan'ın emri ile H.874 (1469) yılında hazırlıklara başladığını kaydeder. Bkz. Tursun Bey, *a.g.e.*, s.146.; Neşri H. 873 tarihi baharında sefere çıkıldığını yazar. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.785.; İbn-i Kemal sefer tarihini H.874 (1469) verir. Bkz. İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.284.; İdris-i Bitlisi'ye göre seferin yılı H.873 (1468) dir. Bkz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.190.; Gelibolulu Mustafa Ali'de sefer tarihini H.873 olarak verir. Bkz. Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.145.; Hoca Sadeddin H.873 başlarında ordunun Padişah ile beraber hareket ettiğini kaydeder. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.97; Solakzade'de sefer tarihini 873 veren müverrihlerdendir. Bkz. Solakzade *a.g.e.*, s.323.

⁷¹⁵ Âşık Paşazade *a.g.e.*, s.524.; Neşri, *a.g.e.*, s.785.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.190.; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.145.; Ruhi, *a.g.e.*, s.462.

⁷¹⁶ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.524.

⁷¹⁷ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.97.

⁷¹⁸ Âşık Paşazade *a.g.e.*, s.524.; Neşri, *a.g.e.*, s.785.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.190.; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.145.; Ruhi, *a.g.e.*, s.462.

oluşan birlikteliğe karşı verilecek savaşta başrolü Mahmud Paşa'dan başkasına vermek istememiştir.

Mahmud Paşa'nın kariyeri boyunca birçok deniz savaşına katıldığını biliyoruz. Bunların başlıcası Mora, Midilli ve Kuzey Anadolu şeridi fetihleri olarak sayılabilir. Adı geçen savaşlarda Mahmud Paşa'nın gösterdiği başarılar bu önemli göreve getirilmesinde etkili olmalıdır. Onun iyi bir denizci olduğuna işaret eden Tursun Bey, Mahmud Paşa'nın (donanmanın hazırlanmasını kastederek) “*Gazi Umur Beğ ruhundan, avaze-i aferin*⁷¹⁹” hakettiğini söyler. Tursun Bey'e göre Mahmud Paşa'nın, Eğriboz'a gönderilen donanmanın inşa ve teşkilatlanmasında gösterdiği beceri efsanevi deniz kahramanı Gazi Umur Bey'in ruhundan tebrik sesi gelmesine neden olacak düzeydeydi⁷²⁰.

II. Mehmed'in Mahmud Paşa'yı Donanma Komutanı ve Gelibolu Sancak Beyi edindiğini İbn-i Kemal “... *ol devlet eşiğinden sürülen, Kapudan olub mevki'in buldı; yapu taşı yapudan kalmaz didikleri vaki' idüğü zahir oldı.*” kaydı ile aktarır⁷²¹. Ayrıca İbn-i Kemal'in Mahmud Paşa'nın tekrar yüksek bir mevkie gelmesinin olağan olduğunu açıklayan şu dizesi göze çarpar *Kayurmaz kuru çay kalursa cuy / Su bir akduğı yerden akar gene / Cihan tekyesinün bu ferraş-ı dehr / Çerağın söyündürse yakar gene*⁷²². İbn-i Kemal'in kaydında Mahmud Paşa'nın vezir-i azamlıktan alınmasının bir haksızlık olduğuna gönderme vardır. Gözden düşmesinin hemen ardından tekrar hatırı sayılır bir göreve gelmesini ise müverrih *yapu taşı yapudan kalmaz* diyerek gayet doğal ve haklı bulmaktadır. Hoca Sadeddin Efendi'de seferde en büyük görevi üstelenen Mahmud Paşa için “*Kaleler açan Paşa ki, ülkeleri yöneten gücüyle denizde olsun karada olsun eşsiz bir vezirdi*” diyerek övgü ile bahseder⁷²³. Osmanlı kronik yazarlarının Mahmud Paşa hakkında duygularını katarak yazdıkları bu satırlar Paşa'nın ilmi çevrelerce ne denli sevildiğine de örnek teşkil eder.

⁷¹⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.147.

⁷²⁰ Cambridge, *a.g.e.*, s.195.

⁷²¹ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.285.

⁷²² Gös. yer.

⁷²³ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.98.

Enez'e yapılan saldırıyı duyan Sultan II. Mehmed hemen Mahmud Paşa'ya hazırlık yapması için haber göndermiştir⁷²⁴. Âşık Paşazade Sultan'ın Mahmud Paşa'ya Eğriboz'un fethi için hazırlık yapması emrini verdiğini şu kayıt ile aktarır: "...Mahmûd'a "Tiz tut, gemileri tonat. Irakda yakında hîç bir gemi kalmasun bir limonda. Igrıboz gazâsına giderin. Cemî'isi hâzır olsun. Hemîn ki seni göndürem, cümlesi senün-ile bile yörisün." didi. Ve hem buyurdu kim: "Eyü tefahhus it kim Igrıboz fethine ne gerekdür, anı hâzır ve müheyya it kim Igrıboz fethine ne gerekdür"⁷²⁵". Âşık Paşazade'nin kaydından görüldüğü üzere Sultan Eğriboz için büyük bir hazırlık yapılmasını ister. Hazırlıklara bu denli önem verilmesindeki ana neden karşıda Venedik gibi denizde üstün bir gücün olmasıdır.

Sefere katılan askerlerin sayısı hakkında Oruç Bey Rumeli'den 10.000 azap ile Anadolu ve Rumeli askeri, yeniçeri ve kapı halkı kaydına⁷²⁶ yer verirken Hammer, batılı kaynaklara dayanarak, Mahmud Paşa'nın 70.000 asker ile Gelibolu limanından çıktığını belirtir⁷²⁷. İbn-i Kemal sayı vermeksizin "*Mahmud Paşa baş olub, ol içi savaş ademiyle tolu gemileri alub deryadan getdi*"⁷²⁸ der. Sultan'ın ise karadan en az 70.000 kişilik bir ordu ile yola çıktığı sanılmaktadır⁷²⁹.

Kariyerinin kötü bir döneminden geçtiğini bildiğimiz devrik sadrazam Mahmud Paşa'nın Sultan'ın emrini alır almaz yaptığı hazırlıklar Osmanlı kronik yazarlarının hemen hepsinde övgü ile karşılanmış görünüyor. Üst satırlarda bahsettiğimiz Tursun Bey'in ünlü Türk Denizci Gazi Umur Bey'i anarak yaptığı övgünün yanı sıra Âşık Paşazade, emri alan Mahmud Paşa'nın gerekli tüm hazırlığı yaptığını "*Mahmûd Paşa dahi emri kabûl idüp ne kim gereklü-y-ise anı temâm kayd itdi. Hîç bir eksük nesne komadı.*"⁷³⁰ kaydı ile aktarır. Müverrih Ruhi Mahmud

⁷²⁴ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.147.; Âşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.; Neşri, *a.g.e.*, s.785.;

⁷²⁵ Âşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.; Neşri Hümkar'ın Mahmud Paşa'ya "*Ağriboz seferine giderim. Cemî' gemileri ihzar edip durasın. Haber gönderdiğim gibi, ol gemileri cümlesini alıp, Ağriboz üzerine iledesin. Bu babta gaayet eyi fikir edip, basiret üzerine olasın,*" şeklinde emir verdiğini yazar. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.785.

⁷²⁶ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.100.

⁷²⁷ Hammer 70.000 sayısını Daru'nun Venedik Tarihi adlı eserinden almıştır. Bkz. Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.94.

⁷²⁸ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.287.

⁷²⁹ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s.306.; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.203.

⁷³⁰ Âşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.

Paşa'nın Sultan'dan önce giderek hazırlıkların hepsini tamam ettiğini Padişah geldiğinde herşeyin hazır olduğunu söyler⁷³¹.

Eğriboz kuşatmasının başarıya ulaşmasında en belirleyici etkenin deniz kuvveti olacağından, Sultan, Mahmud Paşa'ya uzakta yakında bütün gemilerin hazırlanması emrini vermiştir. Emre uyan Mahmud Paşa'nın kısa bir sürede donanmayı hazır hale getirdiği kaynaklarda geçer⁷³². Fakat kaynaklarda donanmada yer alan gemilerin sayıları farklılık gösterir. İbn-i Kemal, Paşa'nın kısa bir sürede 100 parçalık bir donanmayı hazır hale getirdiğini kaydeder⁷³³. İdris ve ondan nakleden Ali bu sayısı 200, Hoca Sadeddin 100'den fazla, Angiolello ise 450 yelkenli olarak verir⁷³⁴. Kaynakları değerlendiren Halil İnalçık, 1470'de Osmanlı Donanmasındaki kadirga sayısını 92 olarak gösterir⁷³⁵.

Osmanlı kuvvetlerinin Eğriboz'a karadan Sultan ve denizden Mahmud Paşa kumandasında geçtiği Osmanlı Kroniklerinde yer alır⁷³⁶. İdris-i Bitlisi Sultan'ın kara ordusu ile İstefe şehri yolu üzerinden geçtiğini, Mahmud Paşa'nın donanma ile beraber gelip daha önce kararlaştırılan bir yerde Sultan'ın emrine girdiğini kaydeder⁷³⁷. Iorga Osmanlı kaynaklarının tersine Sultan'ın Donanma ile adaya geldiğini belirtir⁷³⁸.

Kuşatmanın can alıcı noktalarından biri Osmanlı ordusunda yer alan askerlerin adaya çıkarılmasıdır. Adaya giriş çıkışın engellenmesi üzerine Osmanlı kronikleri Mahmud Paşa'nın Eğriboz adasına seyyar bir köprü kurarak geçtiği konusunda hemfikirdirler⁷³⁹. Ruhi Mahmud Paşa'nın askeri öngörüsü ile gelirken gemilerde ağaçlar getirdiğini ve bir köprü kurup askeri karaya çıkardığını kaydeder⁷⁴⁰. Ruhi'nin

⁷³¹ Ruhi, *a.g.e.*, s.462.

⁷³² Aşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.; Tursun Bey, *a.g.e.*, s.147.; Oruç Bey, *a.g.e.*, s.100.; Neşri, *a.g.e.*, s.785.; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.285.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.98.

⁷³³ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.285.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.;

⁷³⁴ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.; Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, s.146.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.98; Hammer donanmanın sayısını 100 Kadirga ve 200 diğer sefine olarak verir. Bkz. Josep von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.94.

⁷³⁵ Halil İnalçık, *Klasik Çağ...* s.31.

⁷³⁶ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.100.; Neşri, *a.g.e.*, s.787.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.

⁷³⁷ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.

⁷³⁸ Nicolae Iorga, *a.g.e.*, s.170.

⁷³⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.147.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.; Bkz. İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.287.; Solakzade, *a.g.e.*, s.323.; Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.338.

⁷⁴⁰ Ruhi, *a.g.e.*, s.462.

verdiği bilgi doğru ise Paşa sefere çıkmadan önce karşılaşılabileceği tüm zorlukları düşünmüş ve ona göre tedbir almış olmalı. Hatta Ruhi, Mahmud Paşa'nın Sultan gelmeden önce adada topları kurduğunu, mevzilendiğini Sultan geldiğinde her şeyi tamam bulduğunu yazar⁷⁴¹. İdris ise Mahmud Paşa'nın bu köprüyü Sultan'ın emri ile kurduğunu söyler⁷⁴². Âşık Paşazade'de köprüyü Sultan'ın kurdurduğunu nakleder⁷⁴³. Iorga kurulan bu köprünün San Markos Kilisesi'nin yakınlarında olduğunu belirtmektedir⁷⁴⁴.

Tursun Bey'de kuşatma esnasında gemilerin karadan yürütüldüğüne dair bir kayda rastlıyoruz. Tursun Bey “*Ve gemiler geldüğü taraf hod düşmen gelmeğinden masun olmuş idi; amma bir taraftan gelmesi ihtimali olmağın, san'at-i cerr-i eskal ile kurudan gemiler yörüdüp, deniz üstinde gemiler çatup, ol tarafı dahi mesdud ittiler, ve rical-i ebtal ile gemileri mü'ekked ittiler.*”⁷⁴⁵ kaydına yer verir. Eserini kaleme alırken Tursun Bey'den geniş ölçüde faydalandığını⁷⁴⁶ bildiğimiz İbn-i Kemal'de (eseri günümüz Türkçesiyle yayınlayan Şerafettin Turan'ın tahmini ile) Tursun Bey'den bu bilgiyi alarak “*İstanbul üzerinde ve Belgrad üzerinde etdikleri gibi kurudan gemiler yürütdiler, denizün ol tarafın dahi muhkem bağlayub müsa'ade-i tevfikle ol canibden gelen yolu da tutdılar.*”⁷⁴⁷ kaydına yer verir⁷⁴⁸.

Kayıtların hemen hepsi bu köprünün gemilerin yan yana dizilmesi yâda Mahmud Paşa'nın sefer öncesi hazırlıklarda yüklediği ağaçlarla yapıldığı yönündedir. Seferin bu evresinde Eğriboz müdafilerine Cendral (General Kanalis) yardımı

⁷⁴¹ Göş. yer.

⁷⁴² İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.

⁷⁴³ Âşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.

⁷⁴⁴ Nicolae Iorga, *a.g.e.*, s.170.

⁷⁴⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.147.

⁷⁴⁶ İbn-i Kemal'in Tevârih-i Al-i Osman (Fatih devrinin anlatıldığı) VII. Defter'in Tenkidli Transkripsiyonunu hazırlayan Şerafettin Turan, İbn-i Kemal'in adını anmamasına rağmen Tursun Bey'den epeyce faydalandığını söyler. Bahsettiğimiz gemilerin karadan yürütülmesi kaydında Şerafettin Turan, Tursun Bey'den alındığını düşünür. Bkz. Şerafettin Turan, *İbn-i Kemal Tevârih-i Al-i Osman VII. Defter*, TTK, 2. Baskı, Ankara 1991, s.246.

⁷⁴⁷ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.XXXVI.

⁷⁴⁸ Köprünün kurulması ile beraber adaya Padişah II. Mehmed'de geçmişti. Sultan kalenin kuzey tarafına çadırını kurdu muştı. Adaya askerin çıkması ile beraber Kale hem karadan hem denizden kuşatılmış oluyordu. Fakat deniz tarafından bir yol açıkta kalıyor buranında gemilerle sarılması için kalenin önünden geçmek gerekiyordu. Fakat kalenin önünden geçmek çok tehlikeli idi. Bu nedenle İstanbul ve Belgrad kuşatmalarında olduğu gibi gemilerin karadan yürütülmesi yoluna gidilmiştir.

gelmiştir⁷⁴⁹. Cendral gerek köprü kurulurken gerekse ada kuşatıldığı sırada önemli bir hareket yapamamış ada medhalinde beklemiştir⁷⁵⁰. Kuşatma sırasında Hünkâr'ın askeri bir hile yaptığına dair kaydı İdris-i Bitlisi verir. Venediklilerin Osmanlı ordusunu kolayca yenilgiye uğratacağını düşündüklerini denizcilik maharetlerine çok güvendiklerini hatta top atışları ile birkaç İslam gemisini batırdıklarını yazar⁷⁵¹. İdris-i Bitlisi bu kayıtları paylaştıktan hemen sonra yapılan suni köprünün düşmanın top atışı ile yıkılma riski ve buna bağlı olarak adaya çıkan askerlerin can güvenliğinin tehlikeye düşebileceğine dikkat çeker⁷⁵². Buna göre bahsi geçen yardım zamanında yetişememiş ancak Osmanlı askeri karaya çıktıktan sonra gelmiştir.

İdris-i Bitlisi'nin bahsettiği askeri hile ise, Sultan'ın askerlere yüksek ses ile 3 gün sonra büyük saldırının gerçekleşeceğini ilan ettirip, buna müteakip düşmana esir düşen bir askerın bu sahte bilgiyi düşmana ulaştırmasının ardından ordunun ilan edilen gün öncesi seher vaktinde hücumla geçmesidir⁷⁵³. Böylece düşman Osmanlıların genel taarruzunu yanlış zamanda beklediklerinden hazırlıksız yakalanmışlardır. Hoca Sadeddin ise bu durumu daha farklı anlatmaktadır. Sadeddin'e göre dinden dönen bir sipahi tarafından Cendral (General Kanalis) üç gün sonra büyük hücumun yapılacağını öğrenir. Fakat bu durum Osmanlılar tarafından anlaşılnca Sultan üç günü beklemeden askere yağma izni verip hızlı ve erken bir saldırı gerçekleştirir⁷⁵⁴.

Askerin ada karasına çıkması sonrası kuşatma esnasında vüzera ile Mahmud Paşa arasında bir fikir ayrılığı meydana geldiğine dair Tursun Bey'de ilginç bir kayda rastlamaktayız. Tursun Bey'de yer alan kayda göre düşmanın yardım görme riski, kale etrafındaki hendekler ve müdafilerin teslimiyete yanaşmamaları nedeni ile adına rastlamadığımız vüzeradan bir grup Sultan'ın İstanbul'a gönderilerek güvenlik altına alınması fikrini ortaya atarlar. Muhtemelen vüzera hendekler ve geleceğine inandıkları

⁷⁴⁹ Aşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.; Neşri, *a.g.e.*, s.787.; İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.; Hoca Sadeddin Efendi Cendral'ın 80 gemilik bir kuvvet ile yardıma geldiğini söyler. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.98.

⁷⁵⁰ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.314.

⁷⁵¹ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.191.

⁷⁵² Gös. yer.

⁷⁵³ Gös. yer.

⁷⁵⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.99.

yardım nedeniyle kuşatmanın daha da uzayacağını düşünmüş olmalı. Sultan'ın teveccüh etmediği bu fikre Mahmud Paşa'da "*Kal'anun fethi, bi-inayeti'llah mümkünü'l- husuldür*"⁷⁵⁵ diyerek katılmaz ve vüzeranın teklifine mani olur. Bu görüş ayrılığı Tursun Bey'de yer alan kayda göre Mahmud Paşa'ya karşı bir fesada neden olur. Tursun Bey vüzerada meydana gelen fesadı şu kayıt ile aktarır: "*Vüzerada ki feth mümteni'u'l-husül dimişler idi, haseden Mahmud Paşa'ya teşni'lere başladılar*"⁷⁵⁶. Görünen o ki Mahmud Paşa'nın tekrar yüksek bir mevkie gelmesi üst kademenin tümünde mutlulukla karşılanmamıştı.

1456 Belgrad kuşatmasında hatırlanacağı üzere; Sultan'ın çadırına düşman askerinin iyice yaklaşması ile kaynaklarda adını görmediğimiz bir vezir Sultan'a "... *padişah birkaç kadem girüye yörisün*"⁷⁵⁷ şeklindeki tavsiyesine Sultan bu veziri azarlayarak "*Düşmenden yüz döndürmek singun nişanıdır...*"⁷⁵⁸ demişti. Sultan ile uzun yıllar fetihlerde bulunması nedeniyle Mahmud Paşa onu çok iyi tanımış olmalı. Fakat vüzerada Sultan'ı hakkıyla tanımamış olmalı ki ona kabul etmeyeceği bir teklif ile gitmişler. Tabi burada Mahmud Paşa'nın askeri dehasının kalenin düşürüleceğini öngörmesi de ayrıca önemlidir. Sonuç itibari ile Mahmud Paşa'nın görüşü isabetli çıkar. Tursun Bey bu durumu şu kayıt ile nakleder. "*Mahmud Paşa hod kendü topı (135a) karşusundağı kal'anun burç u barusını bir vech ile yıkmış idi ki, hasudları hanesine döndürmüş idi. Bu sebepten, fethine cezm mertebesine yitişmiş idi. Hak Te'ala lutfından istihare idüp, padişaktan isticaze itti.*"⁷⁵⁹. Alt satırlarda Uzun Hasan seferi dönüşünde Mahmud Paşa'nın tekrar gözden düşüp katledilmesine uzanan süreçte göreceğimiz üzere Paşa'nın devletin üst kademelerinde yer alanların bir kısmı tarafından kıskanıldığı, sevilmediği anlaşılabacaktır. Paşa'nın bu üst kademe devlet adamları tarafından tepki görmesinde bu tip haklı çıkmaları ve onu Sultan'ın gözünde yücelten başarılarının rolü olduğu muhakkaktır.

⁷⁵⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.148.

⁷⁵⁶ Gös. yer.

⁷⁵⁷ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.38.

⁷⁵⁸ Gös. yer.

⁷⁵⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.148.

Sultan'ın İstanbul'a dönme fikrine karşı çıkması sonrası yukarıda bahsettiğimiz üzere ana hücum ya bir hile yâda Sadeddin'in söylediği gibi beklenilenden önce. Kalenin etrafına yerleştirilen havan topları, toplar, tüfekler ve zemberekler ile kale müthiş bir bombardımana tutulmuştur⁷⁶⁰. Kaleyı müdafaa edenler teslim olmayı reddetmekle beraber insanüstü bir gayretle açılan gedikleri kapatırlar fakat bir noktadan sonra bu mümkün olmaz⁷⁶¹. Nihayetinde Sultan'ın emri ile Mahmud Paşa ve emri altındaki asker hisara girmiş ve kale fethedilmiştir⁷⁶². Hünkar'ın son hücum emrinde Mahmud Paşa hızla davranmıştır. Adanın güneyinde düşman hazinesinin bulunduğu müstahkem bir kale olan Kızıl Hisar alınmıştır⁷⁶³. Burası Mahmud Paşa tarafından alınmış ve hazineye el konulmuştur⁷⁶⁴. İdris-i Bitlisi Mahmud Paşa'nın güçlü top atışları ile hisarı dövüp büyük gedikler açtığını⁷⁶⁵ ve bu gediklerden içeri giren Mahmud Paşa ile ordusunun sabahtan başlayan savaşı öğlen sonu Ezan-ı Muhammedi ile sonlandırdığını söyler⁷⁶⁶. Hammer bu son hücum öncesi 17 gün içerisinde Osmanlılar tarafından 5 hücum yapıldığını belirtir⁷⁶⁷.

Eğriboz seferi incelendiğinde, kaynaklarda Mahmud Paşa hariç diğer devlet adamlarının isimlerinin pek anılmaması göze çarpar. Örneğin Oruç Bey savaşta yer alan bir kısım askerin sayısına da yer verdiği kaydında sefere katılan, Azaplar Ağası Mahmud Ağa, Rumeli Beylerbeyi Has Murad, Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed Paşa gibi üst düzey devlet adamlarının isimlerini anar⁷⁶⁸. Fakat savaş hazırlıkları veya kuşatma esnasında ve kazanılan zaferde dönemin üst düzey devlet adamları olan bu zatların isimlerinden ziyade Mahmud Paşa adını görmekteyiz. Sadece İbn-i Kemal'de yer alan Sultan'ın Eğriboz müdafilerine yardıma gelenlere mukavemet için bir miktar

⁷⁶⁰ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.204.

⁷⁶¹ Gös. yer.

⁷⁶² Aşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.

⁷⁶³ Neşri, *a.g.e.*, s.787.; İbn-i Kemal'de Mahmud Paşa'nın askeri ile beraber açtıkları gedikten hisara girdiğini söyler: "*Alem-i 'alem-küşay-i mihr-i ruşen-çeher, kulle-i kal'ay-i sipihrde dikilince muhkem dar-ü-gir oldu; ol dem-i hamzde nusret yeli esüp Mahmud Paşa yıkduğı gedükden hayl-i cerrar, seylvar hisara koyuldu*". Bkz. İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.290.

⁷⁶⁴ Neşri, *a.g.e.*, s.787.; Evliya Çelebi'de bu kalenin Mahmud Paşa tarafından fethedildiğini yazar. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8. Kitap 1. Cilt, YKY, İstanbul 2011, s.241.

⁷⁶⁵ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.192.

⁷⁶⁶ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.193.

⁷⁶⁷ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.95.

⁷⁶⁸ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.100.

asker ile Rum Mehmed Paşa'yı görevlendirmesi kaydından Rum Mehmed Paşa'nın da seferde bulunup bir görev aldığı görülüyor⁷⁶⁹. Kısacası Mahmud Paşa bu sefer öncesinde azledilmesine rağmen askeri yeteneği ile Sultan nezdinde güvenini koruyor olmalı.

Sonuç olarak Mahmud Paşa gözden düşmesinden çok kısa bir süre sonra önemli bir göreve atanmak suretiyle Eğriboz fethinde kilit isim olmuştur. Konumu itibari ile kara ordusundan ziyade donanmanın ön plana çıktığı bir sefer olan Eğriboz kuşatmasında en önemli görevin Kaptan-ı Derya'nın olması gayet doğaldır. Ve iyi hazırlanmamış bir donanma ile Sultan'ın en az 70.000 kişi olduğu sanılan kara ordusu Eğriboz'da bir felakete uğrayabilirdi⁷⁷⁰. Mahmud Paşa'nın yukarıda anılan kalenin hızla zabt edilebileceği ön görüşünü doğru çıkartarak Eğriboz kalesi 17 günlük bir kuşatma sonrası (Selahattin Tansel'in Eğriboz Fetihnamesine dayanan kaydına göre) 12 Temmuz 1470 tarihinde fethedilmiştir⁷⁷¹. Hristiyan dünyasında İstanbul ve Trabzon'un fethi kadar derin bir üzüntüye neden olan fethin tarihi Osmanlı Kroniklerinde farklılık gösterir⁷⁷².

2.7.4 Mahmud Paşa, Şehzade Mustafa'yı Zehirletti Mi?

Osmanlı tarihinin karanlık sayfalarında yerini alan ölümlerden biri II. Mehmed'in henüz yirmili yaşlarında hayata veda eden şehzadesi Mustafa'nın ölümüdür. Bu zamansız ölümü Mahmud Paşa'nın tertiplediği bir zehirletme girişimi ile açıklayan iddiaların mevcut olduğu görülür⁷⁷³. Genç yaşta vefat eden Şehzade Mustafa (d.1450 – ö.1474), Fatih Sultan Mehmed'in ikinci oğludur. Bu iddiaya esas

⁷⁶⁹ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.290.; Modern tarihçi Selahattin Tansel, Rum Mehmed Paşa'nın Venediklilere karşı gerekli güvenlik tedbirlerini aldığını, yani görevini layıkıyla yerine getirdiğini yazar. Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.205.

⁷⁷⁰ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s.306.

⁷⁷¹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s.203.; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s.306.

⁷⁷² Fetih tarihini H.874 veren Paşazade bölgedeki kiliselerin camiye çevrildiğini ve bölge halkının mülklerinin Müslümanlara verildiğini kaydeder. Bkz. Aşık Paşazade *a.g.e.*, s.525.; Neşri'de Aşık Paşazade'de olduğu gibi fetih tarihini H.874 verir. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.787.; Oruç Bey fetih tarihini 3 Muharrem H.875 Cuma (02.07.1470 Pazartesi) olarak verir. Bkz. Oruç Bey, *a.g.e.*, s.101.;

⁷⁷³ İ. H. Danişmend, *a.g.e.*, C.1, s.330.

teşkil eden olay Paşa'nın güzel karısı ile genç ve yakışıklı Şehzade arasındaki gönül ilişkisidir.

Konuyu detaylandırmadan önce kısaca Şehzade Mustafa'nın ölümünden bahsetmek faydalı olacaktır. Şehzade Mustafa, hükümrانlık alanı (Karaman) yakınlarındaki Karahisar-ı Develü Kalesini Osmanlı topraklarına katmak ister⁷⁷⁴. Şehzade tarafından Koçi Bey komutasındaki bir kuvvet kaleye gönderilir. Fakat kaledekilerden şehzadenin kendisi gelir ise kalenin teslim olunacağı yönünde cevap alınır ve bu nedenle Şehzade Konya'dan bölgeye hareket eder ve kaleyi teslim alır⁷⁷⁵. Fakat dönüş yolunda rahatsızlığı artan şehzade Niğde Buz Pazarcığı'nda bir hamama girip çıkışta vefat eder⁷⁷⁶.

Konuyla yakından alakalı ve ilginç bilgiler içeren önemli bir arıza bugün elimizdedir⁷⁷⁷. Arızanın Mahmud Paşa'nın ölümünden sonra II. Bayezid zamanında Paşa'nın ikinci eşi ve birinci eşten olan kızları arasında meydana gelen vakıf ve mal için açılan davaya, Paşa'nın varislerinin itiraz etmesi üzerine verildiği anlaşılmaktadır⁷⁷⁸. Osmanlı Kronik yazarlarının birçoğunun üstü kapalı şekilde olaydan bahsetmelerine rağmen Meali'nin *Hünkarnâme*'sinde ayrıca ilginç bilgiler bulunmaktadır. Meali'nin ve diğer Osmanlı Kronik yazarlarının kayıtlarına bakmadan önce meselenin özünün anlaşılması için Mahmud Paşa'nın çocukları olması nedeniyle Paşa'nın aile hayatının içinde bulunan bu kimselerin verdiği arizayı ele almanın daha iyi olacağı kanısındayız. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Topkapı Sarayı'ndaki araştırmaları esnasında bulduğu arızanın sureti şu şekildedir:

“Maruz-ı biçaregan-ı Padişah-ı alem penah Hazretlerinin hak-pay-i şeriflerine budur ki, babamız merhum Mahmud Paşa kulunuzun hatunı asitane-i saadete gelip asıl merhum vakf-ı amdan hariç olan emlakini ki kable hal-i hayatında vakf-ı evlad edip dururdi; şimdi mülktür vakıf değildir deyu arz eylemiş. İmdi devletlu Padişah-ı

⁷⁷⁴ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.229.

⁷⁷⁵ Göş. yer.

⁷⁷⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.145.

⁷⁷⁷ İ. H. Uzunçarşılı, “Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?”, *Belleten*, C.XXVIII, Sayı:112, Ankara 1964, s.724.

⁷⁷⁸ İ. H. Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.724.

alem-penah hazretlerine mahfi olmaya kim anun aslı budur kim, merhum babamız Gelibolu beyi iken Ağrıboz seferine gitmezden ön (evvel) mezkur vakf-ı amdan hariç olan emlakini sabıka Gelibolu kadısı Mevlana Şihcuğuz ve Mevlana Sarac ve Davud hoca huzurunda vakf-ı evlad edip müseccel vakfiye dahi yazdırmıştı. İnkırazdan sonra yine imaretin ola demiş. Mezkur kadı ve şuhud vefat edip mezbur vakfiye dahi vasi elinde zayi olduğu ecilden hatun dahi vakfiyetine inkar ittüğü cihetten Mevlana Ali Çelebi huzurunda sabit olup saniyen bir vakfiye dahi yazıldı elhaletü (hazihi) Ayaz kulunuz ki İstanimeka subaşıdır ve Süleyman kulunuz ki Novaberi emindir. Bu manaya şahitlerdir ve Mevlana Müderris Manisavi ki Kable Paşa yedi vakfiye yazıldığı esnada hazır bulunup merhum demiş ki yiğit adamsın bu manaya sen dahi şahit ol deyu şahit tutmuş ve sulehadan Hızır İlyas nam bir aziz ki merhum babamız kulunuzun her esrarına vakıf idiği meşhurdur, ol dahi biaynihi şehadet edip ve dahi o yerlere adamlarımız gitmiştir; inşallah anlar dahi gelseler gerektir. Padişah sağ olsun. Babamız merhum sadıklarından ve muhiblerinden idi, biz fakirler dahi padişahın yetimliyiz, ama bu kadar tetkikat ki bizim vakfımıza olur; eğer anın nısfı vaki olsa ekser evkaf sabit olmayaydı, bunun biri ile ki mezkure hatun merhumun hatunu olup bize hısıım dahi değildir, şol sebepten ki zaman-ı mazide merhum babamız kulunuz seferde iken mezkure hatun merhum Sultan Mustafa hazretlerinin tabe serahu validesine varup bir gece anda yattığı ecilden gazap edip eğer ben sana bir dahi yakınlık edersem üç talak boş olası deyip müddet-i medide musahabet edip kurban etmedikten sonra muttali olmuş kim buna ila-i mabed (ila-i müebbed) derler eğer kurban ederse üç talak boş olur ve ger etmezse dört ayda bayın-ı talak (ile) boş olurmuş. Bu sebepten aralarında burudet olup tefrika olundu. Bu hususu İshak Paşa hazretleri kulunuz bilirler. Badehu babamız kulunuz Uzun Hasan seferinden mağzub ve mazul gelicek mezkur hatun hezar-ı tazarrü ettiği sebepten karındaşı dahi defterdar idi; Padişah tarafından cebir vaki olup alsın didüğü ecilden hevfe edip beray-ı maslahat aldı ve etti kim buna kurban etmek hod mümtenidir ve kurban etmez sözü dört ayda yine boş olur deyip İstanbul'da nikah ettirip Has köye yanına getirtmeyip rast Edirne'ye gönderip yedi sekiz aydan sonra kendü dahi ahirete intikal etti; bu takdirce

*bizim hısmımız değildir; baki kerem ve lutf ve merhamet ol cenab-ı aliyenindir Saye-i ali müstedam bad.*⁷⁷⁹”

Ariza; bahsi geçen vakfın Mahmud Paşa yaşarken geliri evlada ve evladın evladına aktarılabilen⁷⁸⁰ vakf-ı evlad olarak yazdırıldığı ama sonrasında buna uyulmadığı için verilmiş. Davalılar vakf-ı amdan hariç emlakı vakf-ı evlad ettiğini, fakat Paşa'nın davacı bulunan ikinci eşi bu vakfın vakf-ı evlad değil mülk olduğu iddiası ile dava açmış ve Mahmud Paşa'nın kızları ise buna karşılık yukarıdaki arizayı vermişlerdir⁷⁸¹. Maddi kaygıya dayalı verilen arizada açık bir şekilde Mahmud Paşa'nın adını bilmediğimiz fakat kardeşinin defterdar olduğu anlaşılan eşinin Şehzade Mustafa ile bir gönül ilişkisi içerisinde olduğu ifade ediliyor. Paşa seferdeyken bahsi geçen eş bir gece Şehzade Mustafa'nın annesinin evine gitmiştir. Bunu duyan Paşa ise eşini üç talak ile boşamıştır. İdris-i Bitlisi'nin işret meclislerine ve içki içmeye düşkünlüğünü belirttiği genç şehzade⁷⁸² ile Mahmud Paşa'nın eşinin arasında gönül ilişkisi olduğu halk arasında dahi konuşulur olmuş, hatta Mahmud Paşa'nın ölümünden sonra manzum eserlerde yerini almıştır⁷⁸³. Arizada Mahmud Paşa'nın çocukları bahsi geçen kadını değil üvey anne akrabadan dahi görmemekle beraber babalarının da bu kadını tekrar II. Mehmed'in cebri ile (istemeden) eş olarak aldığını söylüyorlar. Arizaya göre olayların başlangıcı Eğriboz seferine dayandırılmakta. Şehzade Mustafa'nın Eğriboz sefer tarihi olan 1470'den dört yıl sonra öldüğünü dikkate alırsak Paşa ile Şehzade arasında bu kadar sürelik bir husumet olduğu anlaşılır⁷⁸⁴. Yaşananlara arizanın verildiği zamanda sağ olduğunu bildiğimiz İshak Paşa ve ulemadan Muhyiddin-i Manisavi'yi şahit olarak göstermeleri de ayrıca

⁷⁷⁹ İ. H. Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.726-728.

⁷⁸⁰ Abdulkadir Şener, “Eski Hukukumuzda Göre Evladiye Vakıflarda Gelirin Taksimi”, *Vakıf Haftası Dergisi*, İstanbul 1995, s.41.

⁷⁸¹ İ. H. Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.725.

⁷⁸² İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.230.

⁷⁸³ Camiül Meknunat isimli eserde şu dizelere rastlıyoruz: “*Var idi Sultanun oğlu bir dilir/ Adı Sultan Mustafa manend-i şir/ Hüsn ü Yusuf'dan yukarı bir çırağ/ Fevt olup andan düşer Han'a firak/ Zanneder Mahmud Paşa'dan bu işi/ Kim var idi avretiyle bir işi/ Zehr içirmişdir dediler ana ol/ Han'ın etti anı hem akli kabul/ Davet edüp onu ettirdi helak/ Böyledir çarhın işi ey zat-ı pak*”. Bkz. Cevat Çelebioğlu, “Konya Valisi İken Ölen Fatih'in Oğlu Mustafa'nın Suret'i Vefatı Hakkında Mühim Bir Kayıt”, *Konya Mecmuası*, Sayı 20-21, s.1190-1191.

⁷⁸⁴ İ. H. Uzunçarşılı, “Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış Veya Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar Ve Bu Hususa Dair Vesikalar”, *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 163, Ankara, Temmuz 1977, s.512.

dikkate değer görünüyor. Mahmud Paşa'nın ahirete intikalinden 7-8 ay evvel yaşandığı anlaşılan zorunlu evlilik sonrasında da Mahmud Paşa'nın bahsi geçen eşi yanında Hasköy'e götürmeyip Edirne'de bırakmış olması da Paşa'nın zoraki evliliğine işaret ediyor.

Anlaşılan odur ki Mahmud Paşa karısını, aldatıldığına inandığı için boşamış fakat muhtemelen artık konunun kapanmasını isteyen II.Mehmed'in zoru ile tekrar evlenmek zorunda kalmıştır⁷⁸⁵. İsmail Hakkı Uzunçarşılı konu hakkında yazdığı makalesinde kadının Sultan'a defterdar olan kardeşi aracılığı ile ulaşıp Paşa ile tekrar evlenme talep ettiğini belirtir⁷⁸⁶. Uzunçarşılı ayrıca Paşa'nın korkudan bu zoraki evliliği kabul ettiğinden bahseder⁷⁸⁷. M. Çağatay Ulusoy, Mahmud Paşa'nın eşi ile Mustafa arasında bir birliktelik olduğunu bu nedenle Paşa'nın karısını boşadığını ve Uzun Hasan seferinde Mustafa ile Paşa arasında sert tartışmaların yaşandığını belirtir⁷⁸⁸.

Bu duruma sebebiyet veren kadının kimliğine gelirsek. Mahmud Paşa'nın bir eşinin, Zağanos Paşa'nın kızı olduğunu ve yine Zağanos Paşa'nın bir diğer kızı ile de II. Mehmed'in evlenip boşandığını biliyoruz⁷⁸⁹. Modern tarihçiler Şehzade Mustafa'nın gönül ilişkisi içerisinde olduğu kadının Mahmud Paşa'nın eşinin Zağanos Paşa'nın kızı olan kadın olmadığı noktasında birleşirler⁷⁹⁰. Metinde 1473 yılında defterdar olduğu söylenen kardeşten yola çıkarak bu dönemde başdefterdar görevinde bulunan Fenarizade Ahmed Çelebi'nin bahsi geçen kardeş olma ihtimali vardır⁷⁹¹. Muhtemelen arizayı veren evlatlar da Mahmud Paşa'nın Zağanos Paşa'nın kızıdan olan evlatlar olmalıdır⁷⁹².

⁷⁸⁵ İ. H. Uzunçarşılı, Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar..., s.510.

⁷⁸⁶ İ. H. Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.726.

⁷⁸⁷ Göş. yer.

⁷⁸⁸ M. Çağatay Ulusoy, "Fatih Mahmud Paşa'yı Neden Öldürttü?", *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*, İstanbul 2012, s.34.

⁷⁸⁹ Kritovulos, a.g.e., s.115.

⁷⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.724.; M. Çağatay Ulusoy, a.g.m., s.35.

⁷⁹¹ M. Çağatay Ulusoy, a.g.m., s.35.

⁷⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.724.

Bu önemli arıza Mahmud Paşa ile Şehzade arasında büyük bir sorunun olduğunu açıkça göstermektedir. Peki, aldatıldığını düşünen veya gerçekten aldatılan Paşa, Şehzade Mustafa'yı zehirletmek suretiyle öldürmüş müdür? Yoksa Şehzade eceli ile ölmüş ve Mahmud Paşa'nın rakip ve düşmanları tarafından kullanılarak bir iftiraya mı dönüştürülmüştür? Bu konu hakkında elbette hanedanı ilgilendirdiği için Osmanlı Kronik yazarlarının büyük bir kısmı sessizliği tercih etmişler ve sadece birkaç kelime ile görüş beyan ederek geçiştirmişlerdir. Olaya ilişkin detaylı bilgiyi Fatih dönemi müverrihi Mu'ali'nin eserinde görüyoruz. Mu'ali'nin aşağıda aktaracağımız kaydının yanı sıra 16.yy müverrihlerinden Gelibolulu Mustafa Ali'de sessizliği bozan müverrihlerdendir⁷⁹³.

Mu'ali eseri Hünkarname'de Şehzade Mustafa'nın Uzun Hasan seferinde gösterdiği kahramanlıkları anlattıktan sonra, Şehzadenin babasından İstanbul'a gelmek için müsaade istediğini fakat alamadığını kaydeder⁷⁹⁴. Bunu takiben hastalanan şehzadenin babasına mektup⁷⁹⁵ ile gönderildiği söylenen şu sözleri Mu'ali eserinde nakleder: *“ben öldükten sonra bana o kadar büyük düşmanlık göstermiş olan Mahmud Paşa Padişah'ın hizmetinde kalacak, fakat babam benim intikamımı ondan almakta gecikmeyecek. Yalnız zavallı annem benim ölümümünden dolayı kan ağlayacak”*⁷⁹⁶. Mu'ali bu kaydın ölüm haberi ile beraber elçi tarafından adlarını vermeksizin dört vezire iletildiğini belirtir⁷⁹⁷. Konu hakkında yazdığı detaylı makalesinde Mu'ali'nin eserinden alıntı yapan İsmail Hakkı Uzunçarşılı Şehzade Mustafa'nın hastalıktan kurtulamayacağını anladığında lalası Ahmed Beyi çağırıp vasiyet bıraktığını Mu'ali'den nakleder:

“Şehzade Sultan Mustafa hasta düştü, havas ve avam herkes kederlendi, tabibler tedavisine koştular; icap eden ilaçları verdiler; derdine derman bulunamadı, şehzadenin ızdırabı dinmedi; yanında ne anası ve ne de babası yoktu. Anasının firakı derdinden daima beyninin kemikleri sızlıyordu; baba hasreti ona çok ağır geldiğinden

⁷⁹³ İ. H. Uzunçarşılı, Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar..., s.511.

⁷⁹⁴ Robert Anhegger, “Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser Mu'ali'nin Hünkarnamesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, I/1, İstanbul 1949, s.157.

⁷⁹⁵ M. Çağatay Uluçay, a.g.m., s.35.

⁷⁹⁶ Mu'ali, a.g.e., s.158.

⁷⁹⁷ Gös. yer.

helak olacaktı. Gamından elbiselerini parçalamak istiyordu; kah lalam, kah mevlam diye feryat ediyordu, artık takatim tükendi, derd-i fîrakı söyleyecek kadar bile takatim kalmadı. Canımın teli bir kıldan daha incedir, sevdiklerimin yüzünü aşîkar olarak görmek en büyük emelim olup ruhumun kuşu bu emele erişmek için uçmaktadır. Bundan başka hasretim yoktur; ölümüm pek yakındır; mademki anamı rüyamda göremiyorum vay bana vay bu iftiraka. Benim lalam, beni dinle. Benim bu sözlerim kulağında kalsın; ben öleceğim, Mahmud yaşayacak ve Hünkârın hizmetinde kalacak; benim gibi dünya nimetinden ve ana baba yüzlerini görmek saadetinden mahrum kalsın; babam Padişah olduğu müddetçe ondan bütün dünya nimetlerini selb etsin; babamdan en sonistirhamım şudur; benim uğradığım bu felaketi Mahmud'dan sorsun; o bana düşmanlığı yüzünden bu fenalığı yaptı. Bu hakikat size malum olsun.”⁷⁹⁸.

Kayıtta şehzadenin sıklıkla anne ve baba hasreti çektiğine işaret eden sözler göze çarpıyor. Mu'ali'nin kaydına göre şehzadenin derin acılar çektiği bir anda halen Mahmud Paşa ismini zikretmesi de ona olan büyük nefretine işarettir. Mu'ali'nin kaydında göze çarpan en önemli nokta Şehzade Mustafa'nın hastalığını doğal görmemesi, bunun kendisine Mahmud Paşa tarafından yapıldığını söylemesidir. Metne göre şehzade zehirlendiğine inanmaktadır. Mu'ali'nin kaydının doğruluğunu ve ulaşip ulaşmadığını bilemesek dahi Şehzadenin suçlamasının benzerini hanedan üyeleri tarafından da yapıldığı anlaşılmaktadır⁷⁹⁹.

Bu süre zarfında görevlerinden azledilen ve inzivaya çekilmiş olan Mahmud Paşa, yine Mu'ali'nin kayıtlarına göre haberi ilk duyduğunda aradaki düşmanlığı göz önüne alarak biraz tereddüt etmesine ve Hocası Kürd Hafız'ın gitmemesi hususundaki uyarısına rağmen matem elbisesi giyerek saraya gider⁸⁰⁰. Saray kapısında eski kölelerinden Teftin Ağa'ya tesadüf eder, o da Sultan'ın huzuruna çıkmaması gerektiğini söyler. Fakat Mahmud Paşa Hünkâr'ın karşısına çıkar ve üzüntüsünü dile

⁷⁹⁸ İ. H. Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?, s.722-723.

⁷⁹⁹ Konu hakkında bir makale kaleme almış olan M. Çağatay Ulusoy hanedan halkının da Mahmud Paşa'ya karşı Sultan'ı etkilemeye çalıştıklarını söylüyor. M. Çağatay Ulusoy, a.g.m., s.35.

⁷⁹⁹ Konu hakkında bir makale kaleme almış olan M. Çağatay Ulusoy hanedan halkının da Mahmud Paşa'ya karşı Sultan'ı etkilemeye çalıştıklarını söylüyor. M. Çağatay Ulusoy, a.g.m., s.35.

⁸⁰⁰ Mu'ali, a.g.e., s.158.

getirdikten sonra yine Mu'ali'nin kaydına göre “*Mustafa öldü ise ben varım*” diye teselli kabilinden bir cümle kurar⁸⁰¹. Hünkar'ın ise “*Mustafa'nın düşmanının hayatta kalması mümkün değildir*” dediği ve Paşa'yı hapse attırdığı Mu'ali'nin kaydında yer alır⁸⁰².

Gelibolulu Mustafa Ali'de konu hakkında suskunluğu bozan bir diğer müverrihtir. Gelibolulu Mustafa Ali olayla ilgili olarak şu kaydı düşer:

”*Fe emma hikmet Huda'nundur, Şeh-zade Sultan Mustafa Hanla mabeynlerinde bir vahşet hadis oldu. Ol halete, müşir müşar-ileyhün haremine müte'allik bir gayr-i vaki töhmet ba is oldu. Pes ol muhalefet ü udvan ma-beynlerinde izdiyadile nümayan iken, şeh-zade-i mesfûr bagtet vefat eyledi. Ba'zı müfsidin “Mahmud Paşa zarafetle zehr içürdi” diyü vahşet-i kadimeye bina müdde'asını zu'mınca işbat eyledi. Bu fitne-i kübra vezir-i mezburun dahı katline kar-saz-ı hafı olup Mir Hasan-ı Taviil cenginde Hass Murad'un şehadeti ke-enneh anların muradları olmak ve eşna-i cengde mu'avenet olunmamak...*”⁸⁰³ kaydı ile Gelibolulu Mustafa Ali, Şehzade Mustafa ile Paşa'nın karısı arasındaki münasebeti açıklamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Mu'ali Mahmud Paşa'nın Şehzadeyi zehirlettiğine işaret etmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali diğer kronik yazarlarına göre biraz daha detaylı bilgi vermektedir. Diğer kronik yazarlarının ise üstü kapalı olarak konuya değindiklerini görüyoruz. Örneğin İbn-i Kemal “*Sabıka-i şikak ki merhum Şehzadeyle Paşa mabeyninde ma'lumdu...*”⁸⁰⁴, Solakzade “*Şehzâde-i Sultân Mustafâ Mahmud Paşa ile dâ'imâ bürudet üzre olub cânibinde küdüret-i külliye var idi.*”⁸⁰⁵ kaydını düşmekte, Hoca Sadeddin Efendi ise “*Şehzade Sultan Mustafa, Mahmud Paşa'dan daima çekinirdi. Aralarında tam bir anlaşmazlık vardı.*”⁸⁰⁶ diyerek sebebine değinmez. Osman Taib Efendi ise “*Şehzade Sultan Mustafa revrah-ı dergahı rafiet*

⁸⁰¹ Mualî, a.g.e., s.158.

⁸⁰² Gös. yer.

⁸⁰³ Gelibolulu Mustafa Ali, a.g.e., s.182-183.

⁸⁰⁴ İbn-i Kemal, a.g.e., s.376.

⁸⁰⁵ Solakzade, a.g.e., s.342.

⁸⁰⁶ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.146.

*penah girya olmağla bi-hasbiyel ada eda-yı hidmet ta'ziye derya nevale ser-niha oldukda şehzade-yi müşarun-ileyh ile meyanlarında cereyan iden cedd-i evvel gıyl-u kali erbab-ı ba'z ve şıkak...*⁸⁰⁷” kaydını düşer.

Osmanlı kaynaklarında belkide kronik yazarlarının cesaret edemediği detaylardan 19. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde bulunmuş Fransız devlet adamı⁸⁰⁸ Alphonse de Lamartine’ni bahseder. Alphonse, Şehzade Mustafa’nın adı geçen kadını görür görmez âşık olduğunu, arada hizmetçiler ile haberleşildiğini ve Mahmud Paşa’nın seferde olduğu bir aralık bu kadını hamama giderken adamlarına kaçirttığını söyler⁸⁰⁹. Mahmud Paşa durumu anladığında II. Mehmed’in ayaklarına kapanır ve halini arz eder, rezalete son vermek isteyen Sultan adamlarına Mustafa’nın dairesini bastırtır ve Mahmud Paşa’nın karısını Mustafa’nın kollarından alıp ait olduğu yere Mahmud Paşa’nın yanına gönderir ve şehzadesini boğdurtur⁸¹⁰. Ancak verdiği bilgilerden özellikle Şehzade Mustafa’nın II. Mehmed emri ile boğdurulması gayet şüpheli görünüyor. Ayrıca Alphonse de Lamartine’nin verdiği bilgiler Osmanlı kronikleri ile de örtüşmemektedir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Mahmud Paşa’nın zehirletme işini yapmış olabileceği kanısındadır⁸¹¹. Bizce Şehzadenin zehirletilmesi ihtimali ile o dönem bilinmeyen bir hastalık nedeniyle ölmesi ihtimali aynı orandadır⁸¹². İdris-i Bitlis-i şehzadenin hastalığı için “...Şehzadeye veca’-i külliyye hastalığı musallat olmuş ve hastalık zamanla kulunc-i mütemadiyeye dönüşmüştü...”⁸¹³ demektedir. Şehzadenin hastalığını veya zehirlenme durumunu tam olarak bilemesekte, kaynaklardan anlaşılan Mahmud Paşa ile Şehzade arasında bir sorunun yaşandığı kesindir.

⁸⁰⁷ Osman Taib Efendi, *a.g.e.*, s.15.

⁸⁰⁸ Emel Kefeli, “Lamartine Alophonse de”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.93.

⁸⁰⁹ Alphonse de Lamartine, *Cihan Hâkimiyeti (Türkiye Tarihi)*, Hazırlayan M. R. Uzmen, İstanbul 1974, C.3, s.553.

⁸¹⁰ Alphonse de Lamartine, *a.g.e.*, s.554.

⁸¹¹ İ. H. Uzunçarşılı, Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa’nın Araları Neden Açılmıştı?, s.726.; İ. H. Uzunçarşılı, Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar..., s.512.

⁸¹² Nitekim modern tarihçi Yılmaz Öztuna Şehzade Mustafa’nın böbrek hastası olduğundan bahseder. Bkz. Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s.339.

⁸¹³ Ayrıca İdris, Şehzade Mustafa’nın devamlı eğlence meclislerinde olup sağlıksız yaşadığına dikkat çeker. Bkz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.230.

Burada ayrıca belirtmek gerekir ki Paşa'nın ölümünden sonra halk arasında ortaya çıkan menakıbında Paşa'nın ölüm nedeni kadın, devlet adamı ve zehir motifleri ile süslü bir hikâye ile anlatılmaktadır. Şöyle ki; II. Murad döneminde baş vezirlikten ikinci vezirliğe düşürülen İbrahim Paşa içten içe bu duruma içerlemekte ve genç Mahmud'a kinlenmektedir. Bu düşmanlığı II. Mehmed dönemine değin devam eder. Koca İbrahim Paşa vaktiyle Mahmud Paşa'ya hediye ettiği kölesinden gizlice boş bir kâğıda Mahmud Paşa'nın mührünü basıp göndermesini söyler. Kölenin bu ahlaksız emiri yerine getirmesi ile İbrahim Paşa kendi cariyesine Mahmud Paşa'nın ağzından bir mektup kaleme alır. Mektup kadına ilan-ı aşk etmekle beraber, kadından Koca İbrahim Paşa'yı zehirlemesini istemektedir. Sonrasında Koca İbrahim Paşa esasında kendi yazdığı mektubu alarak Sultan Mehmed'in yanına gider ve ağlayarak durumu anlatır. Olaya gazaplanan II. Mehmed sorgusuz sualsiz Mahmud Paşa'nın yakalanarak Yedikule Zindanları'na hapsedilmesini emreder⁸¹⁴. Kısacası Osmanlı halkı Mahmud Paşa'nın birini zehirleyeceğine, kötülük edeceğine ihtimal vermemektedir.

2.7.5 Mahmud Paşa'nın II. Vezareti ve Otlukbeli Savaşı

Osmanlıların yükselme devrinde kendilerini ortadan kaldırma isteği güden üç büyük tehlikeden biri Uzun Hasan'ın doğudan belirmesidir⁸¹⁵. Osmanlı Devleti bu büyük tehlikeyi ortadan kaldırmak ve Anadolu hâkimiyetinin tesisi için, Tercan yakınlarında Otlukbeli adı verilen mevkiide cereyan eden muharebeyi yapmışlardır⁸¹⁶.

⁸¹⁴ N. Ahmed Banoğlu, *a.g.e.*, s.32-33.

⁸¹⁵ Osmanlıların bir imparatorluk olarak belirmesinde batıdan ve doğudan birçok tehdide, hücumla maruz kaldıkları görülür. Batının haçlı ruhu ile yapmış olduğu hücumlar en son 1448'de Kosova'da yerle yeksan edilmiş bundan sonrasında Batı'da Osmanlılara kafa tutacak bir kuvvet kalmamıştır. Diğer yandan başka yönlerde Osmanlıları ortadan kaldırmak yâda bir beylik düzeyine indirmek isteyen güçlü hükümdarlar çıka gelmiştir. Bunların en önemlilerinden ilki Timur, ikincisi Uzun Hasan ve üçüncüsü Şah İsmail'dir. Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı – Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten*, C.XXI, Sayı 82, Ankara 1957, S.261.

⁸¹⁶ 1463 Osmanlı Venedik savaşı esnasında dahi Venediklilerin Uzun Hasan ile irtibat halinde olduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur. Uzun Hasan Osmanlılara karşı Venedikliler dışında Rodos Şövalyeleri, Macarlar ve Kıbrıs Krallığı ile de flört etmektedir. Osmanlılara karşı, bir nevi savaşın kaderinide belirlemiş olan top ve tüfek gibi ateşli silahların eksikliğini bilen Uzun Hasan, Venedik'ten bu muharebe

Bu dönemde Uzun Hasan'ın Anadolu'nun doğusu ile İran'ın büyük bir kısmına hükmeden küçüksenmeyecek bir güç olduğu göze çarpar. Adeta Timur ekolünün temsilcisi gibi hareket eden Uzun Hasan, Osmanlıların, Batılı düşmanları ile ittifak halindedir⁸¹⁷. Venedikliler ile Uzun Hasan arasında elçilik görevi yapan Caterino Zeno “küçük bir kalenin beyi olarak kalmak istemediğinden yavaş yavaş kendisinden güçlü olmayan diğer kardeşlerinin yetkilerini ve topraklarını ele geçirmeye başladı”⁸¹⁸, kaydı ile Uzun Hasan'ın hedefini özetler. Zeno, Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı her fırsatı değerlendirmesini ise “Şanlı ve gelişmiş Türk askerleri Büyük Türk II. Mehmet'in yönetiminde toplanıyordu. Bu Asya'da ve Avrupa'da büyük bir etki yaratmıştı. Uzun Hasan da büyük padişahların yaptığı şeyi yaptı. Büyük padişahlar başka bir padişahın savaş girişiminde başarılı olduğunu gördüklerinde onları kıskançlıkla izlerler.” kaydıyla açıklar⁸¹⁹.

Öte yandan 1472 Kışında Pir Ahmed, Uzun Hasan'dan almış olduğu destek ile Karaman topraklarını elde etmiştir. Bunun üzerine II. Mehmed otağını Üsküdar' a kurdurarak hemen sefer hazırlıklarına başlanmasını emretmiştir⁸²⁰. Dönemin sadrazamı olan İshak Paşa görevden alınıp⁸²¹ yerine Mahmud Paşa vezir-i azam olarak tayin olmuştur⁸²². İlk vezir-i azamlığı sahih olmamasına rağmen Mahmud Paşa'nın ikinci kez vezir-i azamlığa getirilişi Uzun Hasan Seferi gibi önemli bir olaya tesadüf etmesi ile nettir. Mahmud Paşa H.876 (M.1472) yılında tekrar vezir-i azam olarak

gereçlerini temin etmek istemiştir. Savaşın vuku bulmasından yaklaşık bir yıl önce Hicri 877'de (M.Ö. 1472) Uzun Hasan 20 – 30 bin kişilik bir kuvveti Emir Ömer Bey komutasında Osmanlı topraklarına göndermiş ve adı geçen kumandan Tokat üzerine yürüyerek şehri yağmalamıştır. Baskının İran'a büyük gelir getiren ipek ticareti üzerindeki, Osmanlılar tarafından kurulan yeni gümrük ihdasına sahip Tokat'a yapılması dikkat çekicidir. Uzun Hasan'ın bu saldırıyı düzenlemesinde kendisine sığınan Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım Beyler ile İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Beyin kışkırtmasının payı olsa gerektir. Emir Ömer Bey, Şehzade Bayezid'in üzerine yürüdüğü haberini almış ve bunun üzerine Diyarbekir'e geri çekilmiştir. 1472 Kışında Yusufça Mirza kumandasında bir kuvvet Pir Ahmed ile beraber Karaman üzerine yürümüş ve Pir Ahmed Akkoyunluların bu desteği üzerine Karaman topraklarını elde etmiştir. Bkz. Erhan Afyoncu, “Otlukbeli Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul 2007, s.4-6.

⁸¹⁷ Erhan Afyoncu, a.g.m., s.4-6.

⁸¹⁸ Caterino Zeno, “Seyahatname, 15. Yüzyıl İtalyan Seyyahların Gözüyle İran”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sema Sertkaya, Ankara 2019, s..178

⁸¹⁹ Caterino Zeno, a.g.e.,s.7.

⁸²⁰ Erhan Afyoncu, a.g.m., s.5

⁸²¹ İ. H. Uzun Çarşılı, a.g.e., C.2, s.105.

⁸²² Aşıkpaşazade; a.g.e., s.260.; İbn-i Kemal, a.g.e., s.325.

atanmıştır⁸²³. Paşanın tekrar eski görevine getirilişinde II. Mehmed'in uzun yıllar boyu ordusunun kumandasını emanet ettiği Paşa'ya duyduğu güvenin yanı sıra Eğriboz seferinde Mahmud Paşa'nın gösterdiği azminde katkısı büyük olmalıdır. Nitekim Mu'ali Mahmud Paşa'nın Eğriboz seferinde Sultan'ın harekât planının dışına çıkarak kendi planını uyguladığını ve başarıyı gören Padişah'ın, Mahmud Paşa'yı takdir ve taltif ettiğini söyler⁸²⁴. Neşri, Mahmud Paşa'ya tekrar vezaret verilmesini “*Ol hinde Mahmud Paşa Gelibolu Sancağını yerdı. Âkil ve dâna olduğundan ötürü padişah yine vezaret verdi. Devlet eşğine getirtti. Zira bu Mahmud Paşa âlim ve ehl-i tedbîr ve âli-himmet kişiydi. Sultan Mehmed hüsn-i tedbirine gayet mu'tekid idi.*” kaydı ile dile getirir⁸²⁵.

Tekrar vezir-i azamlık makamına getirilen Mahmud Paşa, II. Mehmed'i mevsim şartlarını öne sürerek seferi ertelemesi için razı eder⁸²⁶. Âşık Paşazade Mahmud Paşa'nın seferi erteleme fikrini Sultan'ın düzenlemiş olduğu bir istişare kurulunda açıkladığını, Sultanın paşalardan fikir beyan etmelerini istediğini paşalarda ise bir sessizlik hâsıl olduğunu söyleyerek olayı aktarır: (Hünkâr neden sustuklarını sorar; Mahmud Paşa Hünkâr'a) “*Devletlü sultânüm! Pâdişâhumuzun 'aklı cemî'ümüzden a'lemdür. Bizüm ne bilümüz ola pâdişâh huzûrunda?*” der⁸²⁷. Âşık Paşazade bundan sonrasını “*Mahmûd Paşa eydür: "Devletlü sultânüm! Bu Uzun Hasan'un höd bir niçe ef'âlini bildük kim, ne dürlü sûret-ile fitneler ider. İmdi sultânüm, anun itdüğü ef'âle göre ef'âl itmek gerekdür." Ve hem Mahmûd Paşa eydür: "Devletlü sultânüm! Bu Uzun Hasan, pâdişâhumuzun bir oglma mukâbil olacak kişi*

⁸²³ Şehabeddin Tekindağ, Mahmud Paşa..., s.377.

⁸²⁴ Mu'ali, a.g.e., s.150.

⁸²⁵ Neşri, a.g.e., C.2, s.799-801.; Osmanlı kaynaklarında sıkça rastlanılan Mahmud Paşa'nın vezir-i azamlığa tekrar getirilişine yapılan övgülerin bir örneğini Hoca Sadeddin Efendi'de görmekteyiz. Hoca Sadeddin Paşa'nın ikinci kez vezarete getirilmesini “*Mahmud Paşa'yı Gelibolu Sancağı ile yanından uzaklaştırmış iken, geri yeniden vezir-i azamlığa getirerek, halkın işlerini ol aydın görüşlü vezire ve doğru kararlar alan Paşa'nın becerikli ellerine, sağlam omuzlarına yükledi...*” kaydı ile açıklar. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.111.

⁸²⁶ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s.112.

⁸²⁷ Âşık Paşazade, a.g.e., s.532.

degüldür ve illâ düşmendir. Buna eyü yararak görmek lâzimindendir."⁸²⁸ diyerek hazırlıklar için vakit gerektiğini beyan eder⁸²⁹.

Otlukbeli savaşı hakkında önemli bilgiler veren Hasan Rum Bey Ahsenü't-Tevarih isimli eserinde Osmanlı ordusunun 20.000 azap, 10.000 yeniçeri, 10.000 kapı halkı ve 60.000 diğer kuvvetler olmak üzere 100.000 kişiden oluştuğunu kaydeder⁸³⁰. Osmanlı ordusu 1473 Mart ayında (H. 877 Şevval) Üsküdar'da hareket eder⁸³¹. Orduya yolda, şehadeti ile Mahmud Paşa'yı katle bir adım daha yaklaştıracak olan Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa ve kuvvetleri de katılır⁸³². Yine Şehzade Mustafa Beypazar'nda⁸³³, Şehzade Bayezid ise Kazova'da⁸³⁴ eyalet ve kendi kuvvetleri ile beraber orduya katılırlar⁸³⁵.

⁸²⁸ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.532-533.; Ayrıca Hadidi için Bkz. Hadidi, *a.g.e.*, s.288.

⁸²⁹ Aşık Paşazade bahsi geçen istişare toplantısında Mahmud Paşa dışında (Gedik) Ahmed ve Mustafa Paşaların olduğunu söyler. Ahmed Paşa'nın düşman üzerine önce akıncıların gönderilmesini tavsiye ettiğini bunun üzerine Sultan'ın Mihailoğlu Ali Bey'i Uzun Hasan ülkesine gönderdiğini ve Ali Bey'in Kemah ilini vurup buradaki Ermenileri esir ettiğini kaydeder. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.532-533.; Hoca Sadeddin, Mahmud Paşa'nın Sultan'ın elini öpüp iltifatlarına mazhar olduğunu fakat Uzun Hasan seferi için Sultan'ın acele ettiğini söyler. Hoca Sadeddin Mahmud Paşa'nın kış seferinin zorlukları nedeniyle işi bahara bırakmak istediğini ve bu zaman zarfında hazırlık yapmak istediğini belirtir. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.112.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sultan'ın seferi erteleme fikrine teveccüh etmemesine rağmen duruma müdahale etmediğini söylüyor. Bkz. İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.108.

⁸³⁰ Hasan Rum Bey, *Ahsenüt Tevarih*, Farsçadan Tercüme Oktay Efendiyev-Namık Musalı, Eser Dili Azerbaycan Türkçesi, Uzanlar Kopyalama Merkezi – ISBN: 978-605-030-641-5, Kastamonu 2017, s.284.; Mu'ali eseri Hünkarnâme'de Osmanlı ordusunun 300.000 kişi ile boğazı geçtiğini söyler. Fakat bu sayı eseri inceleyen tarihçiler tarafından oldukça abartılı bulunmaktadır. Bkz. Mu'ali, *a.g.e.*, s.150.; Remzi Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı – Akkoyunlu İlişkileri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 14, Kayseri 2003, s.95-118. İlhan Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", Ankara Üniversitesi OTAM, Cilt 4, Sayı 4, Ankara 1993, s.152-159.

⁸³¹ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.109.; Uzunçarşılı'nın verdiği tarihe düşmüş olduğu dipnot: Osmanlı tarihleri ordunun hareketini 878 senesinde gösteriyorlar ki yanlış; çünkü bu 878 sene başı 1473 Mayısının sonuna tesaduf ediyor; muharebe 1473 Ağustosunda yapıldığına göre ordunun daha evvel yola çıkması lazım gelmektedir. Prof. Minorsky de Onbeşinci asırda Türkiye ile Venedik arasında İran isimli eserinde 877 Şevvali kabul ediyor. Butun bunların ustunde olarak sefere çıkmadan evvel padişah tarafından 877 Ramazanı ortalarında Anadolu'da yol üzerindeki kadılara ordunun geçeceği yola zahire indirmeleri için yazılan hukumde "işbu mubarek iyd-i said Ramazanından sonra" Uzun Hasan üzerine gidileceği bildirildiğine göre {Feridun Bey munşeati, e. I., s. 275} padişahın istanbul'dan 1473 Martının ilk onbeş gunu içinde çıktığı anlaşılıyor, Hammer de aynı tarihi yazmaktadır. Fatih'in 877 Zilkadesinde hareket ettiğine dair Farsca vesika Topkapı Sarayı arşivi 9045 numarada olup baş ve sonu noksandır.

⁸³² İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.109.

⁸³³ Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.284.

⁸³⁴ Gös. yer.

⁸³⁵ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.109.

Uzun Hasan kuvvetlerinin çokluğu hakkında fikir vermesi açısından amcazadesi Hurşid Bey tarafından yazılan mektup önemlidir. Bekir Sıtkı Baykal tarafından incelenen mektupta (Topkapı Sarayı Arşivi No:5445 Vesika No. III.) Hurşid Bey “...Azerbaycanun ve Diyar-ı Bekrûn Kürdü ve Irak Halacaları... 30) Cem olmuşdu ve Irak’dan mikdar otuz yedi bin piyade... geldi, mecmu’iş görmüş kişiler ile ihtiyat itdük, ol kadar yarak ve çeri cem’olmuştur ki kabil-i vasf u beyan değüldür...⁸³⁶ demektedir.

Ortalama 100.000 civarı askerden oluştuğu düşünülen⁸³⁷ Osmanlı ordusu Akkoyunlu topraklarına ulaşır ve bir süre düşmanı arar fakat Uzun Hasan’ı bulamazlar⁸³⁸. Bu arayış esnasında Mahmud Paşa, Sultan II. Mehmed’e sefer yolu yakınlarında bulunan Akkoyunlar’a ait Şarkikarahisar’ın (Şebinkarahisar) alınmasını tavsiye eder. Fakat bu fikre Sultan’ın sıcak bakmadığı kayıtlarda yer alır: (Mahmud Paşa Sultan’a hitaben) “*Devletlü sultânüm! Evvel bu Karahisâr’ı alalum. Ümîzdür kim düşmân dahi gele, düşmânıla haklaşavuz.*” der⁸³⁹. Sultan bu teklifi beğenmeyip “*Hey Mahmûd! Ben hisârı ne’yelerem! Ben düşmân isteyü geldüm. Bana düşmânımı bulıvirün!*”⁸⁴⁰ şeklinde ters bir cevap vermiştir. Hoca Sadeddin Efendi, Solakzade gibi müverrihler Mahmud Paşa’nın bu fikri düşmanı arayarak orduyu yormak yerine, düşmanı kendi üstlerine çekmek için verdiğini söyler ve görüşünün Sultan tarafından kabul görmemesi nedeniyle devlet erkânı içerisinde küçük düştüğünden bahsederler⁸⁴¹. Tevfik Bıyıkoglu, Mahmud Paşa’nın sunduğu bu teklifin İstanbul’a dönüş sonrasında azledilmesi sürecinde Sultan tarafından, orduyu meşgul ederek daha ileri gitmeyi engelleme girişimi olarak algılandığını belirtir⁸⁴². Sonrasında Şebinkarahisar, Otlukbeli zaferi dönüş yolunda Sultan tarafından alınmıştır⁸⁴³.

⁸³⁶ Bekir Sıtkı Baykal, a.g.m., s.283.

⁸³⁷ Aşık Paşazade, a.g.e., s.533.; Hasan Rum Bey, a.g.e., s.284.; Münecim Baş, a.g.e., C.2, s.343.

⁸³⁸ Erhan Afyoncu, a.g.m., s.5.

⁸³⁹ Aşık Paşazade, a.g.e., s.533.

⁸⁴⁰ Aşık Paşazade, a.g.e., s.533.; Neşri, a.g.e., C.2, s.809.; Walther Hinz, a.g.e., s.51.

⁸⁴¹ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.137., Solakzade, a.g.e., s.336.

⁸⁴² Tevfik Bıyıkoglu, Walther Hinz – Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Çeviri Notları s.52.

⁸⁴³ Göknur Göğebakan, Doğu Anadolu’nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi, Türkler Ansiklopedisi, C.9, Ankara 2002, s.464.

Zaferle sonuçlanacak seferin Mahmud Paşa için talihsizliğe dönüşmesi Has Murad Paşa'nın şehid edilmesi nedeniyledir. Asıl muharebeden önce Osmanlılar ve Akkoyunluların birbirine epey yaklaştığı Tercan taraflarında Osmanlıların öncü kuvvetlerinin Vezir-i Azam Mahmud Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa kumandasında ileri gönderildiği Osmanlı Kroniklerinde kayıtlıdır⁸⁴⁴. Âşık Paşazade Sultan Mehmed'in Has Murad'a Mahmud Paşa ile beraber önden gitmesini buyurduğunu "*Murâd! Sen var, ilerü varun Mahmûd-ıla bile. Görün kim hâl nedür.*"⁸⁴⁵ sözleri ile kaydeder. Ordugâh Fırat'ın genişlediği bir alanda kumsallığa kurulmuş, Mahmud Paşa ve Has Murad nehrin karşı kıyısına geçmiştir⁸⁴⁶. Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed komutasında bir Akkoyunlu kuvveti'nin Osmanlılar ile yaşanan kısa çatışmanın ardından sahte geri çekilme hareketi sergileği yine kaynaklarda yazar⁸⁴⁷. Tecrübeli asker Mahmud Paşa kaynaklarda geçen bu geri çekilmenin bir hile olduğunu anlamış ve Has Murad Paşa'ya Akkoyunlu kuvvetlerinin takip edilmemesini tavsiye etmiştir⁸⁴⁸. Mahmud Paşa'nın düşman peşinden gidilmemesi görüşünü Tursun Bey, bir asker için düşman topraklarında düşmanın peşinden çok içlere gitmenin, gayet tedbirsiz bir hareket olacağı yorumu ile açıklar⁸⁴⁹. Fakat incelediğimiz kaynaklara göre Mahmud Paşa'ya kıyasla genç ve tecrübesiz olan Has Murad Paşa yanındakilerin tahrikiyle Akkoyunlu kuvvetlerini takip eder. Hasan Rum Bey'in gayet ihtiyatsız, tedbirsiz olarak bahsettiği bu kişilerin,⁸⁵⁰ Has Murad'a "*Hay, düşmen sındı; ad Mahmud Paşa'nın oldı*"⁸⁵¹ diyerek; fitne telkinlerinde bulunduğunu, Mahmud Paşa'nın başarıyı kendine mal etme kaygısı içerisinde olduğunu söylediklerini Tursun Bey kaydeder⁸⁵². Neşri Fırat nehrinin kenarına gelindikten sonra Mahmud Paşa'nın Has Murad'ı "*Murad Bey, gel bu suyu geçmiyelim. Gaafil olup, düşman eline yakamızı*

⁸⁴⁴ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.533.; Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.809.; Tursun Bey, *a.g.e.*, s.160; İ. H. Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.110.

⁸⁴⁵ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.533.; Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.809.

⁸⁴⁶ Erhan Afyoncu, *a.g.m.* s.5.

⁸⁴⁷ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.534.; Neşri, *a.g.e.*, C.2, s.809.; Tursun Bey, *a.g.e.*, Hazırlayan Mertol Tulum, s.161.; Giovanni Maria Angiolello, *a.g.e.*, s.184.; Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.284.; Erhan Afyoncu, *a.g.m.*, s.5.

⁸⁴⁸ Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.284.

⁸⁴⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.161.

⁸⁵⁰ Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.284.

⁸⁵¹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.161.

⁸⁵² Gös. yer.

vermiyelim⁸⁵³” diyerek uyardığını söyler. Tursun Bey’in ise Has Murad Paşa’nın askeri nizamı bozduğunu askerlerin dağınık, biçimsiz bir vaziyette düşman üzerine yürüdüğünü söylemesi, hezimete başka bir boyut katar⁸⁵⁴. İdris-i Bitlisi’de Has Murad ve yanındakilerin Mahmud Paşa’ya kalmaması gereken bir zaferin peşinden koştuklarını anlatırken durumun Uzun Hasan tarafından öğrenildiğini şu kaydı ile söyler “*Düşmanın tedbiri elden bıraktığını ve ihtiyatsızca davrandığını öğrenen Hasan Bey, evvela düşmanın karşısından çekildi. Bunu geri çekilme ve kaçış olarak gösterdi. Bölgenin bütün vaziyetini, nerede emniyette ve nerede, sıkıntıda olacaklarını bildiğinden, bir pusu yeri belirleyip hücumu hazır halde ordusundan bir miktarını oraya bıraktı*”⁸⁵⁵. İdris’in kaydına göre Uzun Hasan’ın pusu kurmasının başlıca sebebi birlikteliği bozulmuş görünen Osmanlı kuvvetinin tedbirsiz ve ihtiyatsız bir tutum sergilemesidir.

Ayrıca söylemek gerekir ki Osmanlı kaynaklarında olayın anlatıldığı paragraflarda Mahmud Paşa ve Has Murad arasında bir anlaşmazlık olduğu sezilmektedir. Örneğin Neşri’deki, Mahmud Paşa’nın “*Murad Bey, muhalefet edecek yer değildir. Sen-dahi bunun-gibi muhatara yerlerde vaki' olmamışsın. Kerem eyle, nihayet kabul eyle*” şeklindeki sözleri her iki Paşa arasında soğukluk olduğuna işaret eder niteliktedir⁸⁵⁶. Olay Âşık Paşa versiyonuna göre şu şekilde gerçekleşmiştir:

“...Furat suymun kenârına vardılar. Mahmûd Paşa eydür: "Hey Murad Beg! Gel suyu öte geçmeyelim, gafil düşmeyelim! Düşmâna göz göre yaka virmeyelim!" Murâd bu sözi eslemedi. Eydür kim: "Mihalogh' Ali Beg ilerü gitdi, yâ biz ne-y-çün

⁸⁵³ Neşri, a.g.e., C.2, s.809.

⁸⁵⁴ Tursun Bey, a.g.e., s.160.

⁸⁵⁵ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.208-209.

⁸⁵⁶ Neşri, a.g.e., C.2, s.809.; Gelibolulu Mustafa Ali olayın iç yüzünü şu şekilde kaydeder: "Egerçi ki Mahmud Paşa, gürg-i baran-dide'i parsa ve şir-nahçir-i güzin idüğü şahra-intima olup ol nev cevaneları men' şadedinde oldı; ve illa ba'zı cahilan-ı bi-perva:"Muradı seni nuşretten men' kılub muhassehat-ı feth-u zafer, kendü tedbiri ile zuhur bulmaktadır diyü Hass Murad'a ihtişaş u ihlaş 'arz iderlerdi: "Furşat elde iken düşmene aman, kangı mezhebdetecviz olunmuşdur" diyü Murad'ı, ahir bu yüzden tahrikleri mir-i miran Haşş Murad Paşa'nun sebük-serlikle hareketine ba'ış oldı. Mahmud Paşa'nun sevk-ı pendine 'amel eylemeyüp zahir şüret-i firar için leşkerün ardına düşmesi ve Mahmud Paşa-yı dilir yanında olan 'asker-i manşurdan ayrıldığı gibi başlarına siham-ı şaşt-kaza üşmesi tahakkuk buldı. Her çerd ki şirane çalışdılar, miyan-ı a'dada bulunmagıla halaşları muhal oldı. Ne kadar ki tir ü şemşir ile kuşışler itdiler, varta-i helakden bir kenara çıkmalarına mecal olmadı". Bkz. Gelibolulu Mustafa Ali, a.g.e., s.154.; Hasan Rum Bey Has Murad ile beraber 4.000 Osmanlı askerinin şehit düştüğünü yazar. Bkz. Hasan Rum Bey, a.g.e., s.285.

turalum?" Mahmûd Paşa eydür: "İşit benüm sözümi karındaş! Yağıda 'akl u rây gerekdür. Düşmânı hod henüz sen görmemişsindir." didi. Bunun sözün hiç aslâ kulağına koymadı. Göz yumdı, Furat suymı öte geçdi. Mahmûd Paşa sabr idüp turdı. Bir lahzadan gördi kim 'Ali Beg yortum-ıla gelür. Mahmûd Paşa eydür: "Hey dön!" dir. Murâd hod suyu geçmişidi. Ve ardınca Mahmûd niyyet idüp yörümedi. Düşmânun höd ol tarafda [244b] busuda eri varmış. Leşkeri Mahmûd Paşa'ya kaçdı. Mahmûd dahi suyu geçmemiş-idi, ordıya kaçdı. Mihalogh 'Ali Beg dahi orduya kaçdı. Düşmân Murâd Paşa'yı ortaya aldılar. Hemân belürsüz oldı. Ammâ Turahan Beg oğlu 'Ömer Beg tutuldı ve Hacı Beg tutuldı, Fenârîoğlu Ahmed Paşa tutuldı ve dahi hayli sübaşılar bile tutuldı. Sübaşıları tutsak idüp Payburd'a göndürdiler. Ve bu üç begleri yanında alıkodı; kendünün yanında saklatdı"⁸⁵⁷.

Metin içerisinde dikkat edilecek bir husus Mahmud Paşa'nın askeri tecrübesini gösteren, düşmanı görmedik uyarısıdır. Buna göre Mahmud Paşa bir askeri hile ile karşı karşıya olunabileceğini hesaba katmış, görmediği, değerlendirmesini yapmadığı düşmana karşı komutası altındaki kuvvetleri riske etmeyi uygun bulmamış görünüyor. Mahmud Paşa'nın tedbirli bir kumandan olduğunu İbn Kemal şu sözlerle dile getirir: "Emir-i dilir Murad Paşa, yiğitlik gururiyle, hasme galebe etdüm deyü yeğinlik süruriyle atı başını saldı, savaş şevkine taldı; amma Mahmud Paşa ki ehli-i tedbirdi, rey-i cihan-arayla yiğitliği çağında pirdi; teemmül idüb tahammül kıldı..."⁸⁵⁸

Tursun Bey, Has Murad'ın düşman peşinden gittiği sıra Akkoyunlu kuvvetlerinin saldırıya geçtiğini, çıkan çatışmada oluk oluk kan aktığını, bu Akoyunlu kuvvetinin Mahmud Paşa tarafından püskürtüldüğünü kaydeder⁸⁵⁹. Eğriboz kuşatması esnasında Osmanlılara esir düşüp daha sonra devlet hizmetine girerek II. Mehmed'in birçok seferine katılmış, seyyah Angiolello, Mahmud Paşa'nın Has Murad'ın adamları ile savaştığı sırada geri çekildiğini ve bu sırada karargâha yarım mil uzaklıkta bulunduğunu⁸⁶⁰ söylerken kendisinin ırmak kenarında gözcülük yaptığını ilave eder

⁸⁵⁷ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.534.

⁸⁵⁸ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.342.

⁸⁵⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.161.

⁸⁶⁰ Giovanni Maria Angiolello, *a.g.e.*, s.184.; Mahmut H. Şakiroğlu, "Angiolello Giovanni Maria", TDV İslam Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1991, s. 196-197.

ve Uzun Hasan birliklerinin takip için Türkler yönünde kıyıya geçtiklerini fakat Mahmud Paşa tarafından geri püskürtüldüklerini kaydeder⁸⁶¹.

Mu'ali ise Mahmud Paşa'nın taarruzundaki asker sayısını vermekte ve ayrıca diğer erken dönem Osmanlı kronik yazarlarının aksine Mahmud Paşa'nın elde ettiği ganimet sayesinde Sultan'ın lütfuna mazhar olduğundan bahsetmektedir. Mu'ali Has Murad'ın şehadeti sonrasında Mahmud Paşa'nın 30.000 kişilik bir kuvvet ile karşı taarruza geçtiğini Uğurlu Mehmed komutasındaki 60.000 kişilik kuvveti perişan ederek epey bir ganimet elde ettiğini söylerken ayrıca Sultan'ın iltifatına mazhar olduğunu da ekler⁸⁶². Toplamda Osmanlı ordusu genel sayısını 600.000⁸⁶³ gibi yüksek bir sayı ile ifade eden Mu'ali'nin Mahmud Paşa'nın 30.000 kişilik bir kuvvet ile karşı saldırıya geçtiği bilgisine kaynaklarda rastlanmamaktadır. 1948 yılında Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi'nde yaptığı araştırmalar esnasında Hünkarname'ye rastlayarak eseri inceleyen araştırmacı Robert Anhegger eserin tarihi kıymetini azaltan hususlar arasında, Mu'ali'nin verdiği sayıların abartılı olmasında sayar⁸⁶⁴.

Dönemin tarih yazıcılarına bakıldığında ortaya çıkan görüş; tecrübesiz Has Murad Paşa; Mahmud Paşa'nın muhaliflerinin, sırf Mahmud Paşa'yı haksız⁸⁶⁵ çıkarmak üzerine oynadıkları kumara alet olmuş kibrine, gururuna ve hırslarına yenik düşmüştür şeklindedir⁸⁶⁶. Mahmud Paşa'nın emir ve nasihatleri karşısında tam tersi hareket eden Has Murad'ın düştüğü durumu Hoca Sadeddin Efendi: "*Bir İnsan ki Dostun Nasihatine Kulak Tutmaz / Bu kafayla Pek Çok Defa Pişmanlıktan Kurtulmaz*"⁸⁶⁷ dizeleriyle açıklar. Ayrıca Hoca Sadeddin Efendi; öncü kuvvetlerin başına getirilen Has Murad Paşa'nın tecrübesizliğinin ve gençliği nedeniyle hataya

⁸⁶¹ Göş. yer.

⁸⁶² Mu'ali, a.g.e., s.153

⁸⁶³ Mu'ali, a.g.e., S.151

⁸⁶⁴ Mu'ali, a.g.e., S.149

⁸⁶⁵ İdris-i Bitlisi bu kimselerin Has Murad'ı nasıl tahrik ettiklerini onların ağzından şu şekilde verir: "Mahmud Paşa düşmanın mağlubiyete uğrayacağını önceden araştırıp öğrenmiş ve kendisi bizzat düşmana doğru gitmek üzere gelmiş. Onun bu şekilde maslahat icabı diye seni durdurması, düşmana fetih ve galebede en önde olmak ve düşmanı kırma nam ve şanının kendisine ait olmasını istemesine dayanmaktadır. Lazım olan odur ki, düşmanı def'etmede yiğitlik meydanını ona bırakmayalım ve ondan önce davranıp düşmanın üzerine saldıralım " Bkz. İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.208.

⁸⁶⁶ Neşri, a.g.e., C.2, s.809.; Hadidi, a.g.e., s.290-291.; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s.122.

⁸⁶⁷ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.121.

düşme riskinin Padişah tarafından bilindiğini bu nedenle Mahmud Paşa'nın Has Murad'la birlikte görevlendirildiğini söyler⁸⁶⁸.

Hasan Rum eserinde Has Murad'ın aldığı hezimetin Osmanlı ordusunda kısa bir kargaşaya, olumsuz bir havaya neden olduğunu ve değerli bir kumandanı kaybeden Sultan'ın kederlendiğinden bahseder⁸⁶⁹. Rumeli kuvvetlerine kumanda eden Has Murad'ın şehit olması ve düşmanla ilk ciddi karşılaşmada Osmanlıların yenilmesi ordu ve Sultan'ın üzerinde olumsuz etki yarattığı muhakkaktır. İbn-i Kemal ordu üzerindeki olumsuz havanın tez zamanda dağılıp askerin moralinin düzeldiğini kaydeder⁸⁷⁰. Angiolello'nun; Sultan'ın kederden ziyade Mahmud Paşa'ya öfkeleniğini söylemesi ilerde katledilme sebeplerinden biri sayılacak vakanın anlamlandırılması açısından önemlidir: “*Büyük Türk, Mahmut Paşa'nın Has Murat'a yardım etmeden çekilip karşı kıyıya gitmesinden hiç hoşnut olmamıştı. Onun bunu bilerek yaptığından ve Murat'a arkadaşça yaklaşmadığından şüphelenmişti. Ancak Türk, bunun ne yeri ne de zamanı olduğunu düşünerek Mahmut Paşa'ya bunu belli etmedi.*⁸⁷¹”. Angiolello'nun satırlarında geçen Mahmud Paşa'nın Has Murad'a yardım etmeyip karşı kıyıda kalmasını Âşık Paşazade, Neşri gibi kronik yazarlarındaki kayıtlar da destekler⁸⁷². İbn-i Kemal'de; “*Mahmud Paşa ol esnada atı başın çekerek gideyürürken, çerinün dört yanın çalub ardın önün tedarik idetururken, çün Hasan Han, nagihan ol leşker-i 'azimin busudan çıkardı*⁸⁷³” kaydı yer alır. Anlaşılan o ki Mahmud Paşa karşı kıyıda kalmış, bu esnada bir kısım düşman kuvveti ile çarpışmaya girmiş ve Ali Bey Mahmud Paşa'nın yanında çarpışmıştır. Angiolello'ya bakılırsa Sultan, Has Murad'ın ölümünden Mahmud Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. Yine Angiolello Sultan'ın durumu Mahmud Paşa'ya belli etmemesini “*Daha önemlisi Mahmut Paşa herkes tarafından*

⁸⁶⁸ Göş. yer.

⁸⁶⁹ Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.285.; Türkmenlerin Has Murad baskını ile 4000 kişiyi katlettiğini söyleyen Hasan Rum Bey Turahanoğlu Ömer Bey ve bazı yüksek mevkili kişilerin Uğurlu Mehmed tarafından esir alınarak Hasan Padişah'a gönderildiğini ve Uğurlu Mehmed'in daha ileri gidip Sultan Mehmed'e saldırı için icazet istediğini söyler. Bkz. Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.285.; Babinger ise Osmanlıların kaybını 12.000 adam olarak verir. Bkz. Franz Babinger, *a.g.e.*, s.272.

⁸⁷⁰ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.345.

⁸⁷¹ Giovanni Maria Angiolello, *a.g.e.*, s.184.

⁸⁷² Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.534.; Neşri, *a.g.e.*, s.809.

⁸⁷³ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.345.

sevilen biriydi” kaydı ile açıklar ki bu da Mahmud Paşa’nın muhaliflerinin olmasına rağmen halen sevilen, saygı duyulan biri olduğuna işaret eder.

Vakaya başka bir açıdan bakarak; Has Murad olayı ile saldırıya geçen Akkoyunlu birliklerinin Mahmud Paşa tarafından püskürtülmesi ile Paşa’nın Osmanlı Ordusunu daha büyük bir hezimet yâda daha fazla kayıptan kurtardığını söylemek, herhalde yanlış olmaz. Osmanlı kroniklerinde bu konuda Mahmud Paşa’nın açık bir başarısından söz edilmemesine rağmen sıklıkla Paşa’nın doğru bir karar aldığına atıfta bulunulduğunu görüyoruz. Mu’ali’nin Hünkarnamesi’nde ise diğer Osmanlı kroniklerinde görülmeyen Mahmud Paşa’yı açıkça taltif eden ilginç bir kayda rastlıyoruz. Muhtemelen zaferden sonra bir gün Padişah, vezirlerinin İran ve Turan’ı fethetmek istediğini söyleyince bütün ekâbir “*artık islam kuvvet buldu ve biz Mahmud’un tedbiri ile Uzun Hasan’ın zulmünden kurtulduk*⁸⁷⁴” derler. Burada bahsi geçen tedbirin Mahmud Paşa’nın sefer için kış ayı yerine bahar aylarında sefer yapılması için Sultan’ı razı etmesi veya muharebe esnasında gösterdiği başarı veya yukarıda bahsettiğimiz gibi bir tedbir sonucunda orduyu hezimetten kurtarmasından mı bahsedilmiştir yeteri kadar bilgiye sahip değiliz. Fakat eserini (H.879) 1474’de⁸⁷⁵ bitiren ve eseri yazma sebebini padişahın lütüf ve ihsanına nail olmak olduğunu söyleyen Mu’ali’nin yukarıdaki hikâyeye de Sultan’ı değil de Mahmud Paşa’yı zikretmesi dikkate şayandır⁸⁷⁶.

Has Murad bozgunu sonrasında geçici bir başarı sağlayan Uzun Hasan’ın bir süre Osmanlıların karşısına çıkmayarak kendi taktiğini uygulamaya koyulduğu ve Gâvur İshak Paşa’yı Osmanlı ordusunu rahatsız etmek üzere görevlendirdiği Osmanlı kroniklerinde görülür⁸⁷⁷. Mahmud Paşa’nın sefer içerisinde aldığı belirgin görevlerden biride Gâvur İshak Paşa’nın askeri harekâtına karşı Davud Paşa ile beraber

⁸⁷⁴ Mu’ali, *a.g.e.*, s.154.

⁸⁷⁵ Mu’ali, *a.g.e.*, s.148.

⁸⁷⁶ Mu’ali, *a.g.e.*, s.154.

⁸⁷⁷ Neşri, *a.g.e.*, s.813.; Tursun Bey; *a.g.e.*, s.163.; Osmanlı kaynaklarının bir çoğunda Has Murad olayından sonra altı, yedi gün sonra iki ordunun karşılaştığı bilgisi yer alır. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.535.; Neşri, *a.g.e.*, s.813.; Solakzade, *a.g.e.*, s.333.

görevlendirilmesidir⁸⁷⁸. Topkapı sarayındaki tarihi eserlerin tasnifi esnasında Prof. Dr. R. Rahmeti Arat tarafından gün yüzüne çıkarılan ana vesikası uygur alfabesi ile Anadolu diyarına hitap eden Fatih Sultan Mehmed tarafından yazılan yarlığda Mahmud Paşa'nın Davud Paşa ile birlikte olduğu yazılıdır⁸⁷⁹. Savaşın detaylarını aydınlatan yarlığda bu iki paşanın kumandasındaki kuvvetler ile Uzun Hasan kuvvetlerinin sıkı çatışmalara girdiği anlaşılmaktadır⁸⁸⁰. Hatta Tursun Bey, “*Ve Mahmud Paşa Rum-ili askeri ve azebi ile, ve Davud Paşa Anatoli leşkari ile ve azebi ile Uzun Hasan kalbinün üzerine hamle kıldırırlar*” diyerek her iki paşanın önemli bir başarı elde ettiğini söyler⁸⁸¹. Yapılan araştırmalar Mahmud ve Davud Paşaların gayreti neticesinde Osmanlı Ordusunun stratejik tepeleri tuttuğunu göstermektedir⁸⁸². Anonim Tevarih-i Al-i Osman F. Giese neşrinde Mahmud ve Davud Paşaların Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'in başını kesip Sultan'a sundukları yazmaktadır⁸⁸³.

İki ordunun karşılaştığı büyük muharebede Hasan Rum Bey savaş düzenine göre Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın sağ kolda Şehzade Bayezid ile beraber saf

⁸⁷⁸ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.111.; Neşri düşman ile karşılaştığında Sultan ve Şehzadelerin dere içerisinde olduğunu, bu durumdan Davud Paşa'nın müdahalesi ile kurtulduklarını şu kayıt ile söyler: “*Davud Paşa-yı kâmrân ve Asaf-üz zaman, ol vakit Anadolu Beylerbeyisiydi. Bazı Anadolu askeriyle ana mütebadir olup fil-hal anı münhezim kılıp, ileri yürüyüp, Uzun Hasan sükûn dururken üzerine hücum edip, Haşan Dıraz kibelinden dahi çarhacı gelip, Davud Paşa'ya hamle kılıp ve Anadolu dilâverleriyle Davud Paşa dahi defatla çarhacısını döndürdü. Ol hinde Sultan Mehmed şehzadeleriyle dereye inip, sokunuşup dururlardı. Davud Paşa adüv elinde Hamza-i Pehlivan ve Sâm ü Neriman, Rüstem-i dâsitân manendi ceng ederdî. Eğer hakkın inayetiyle Davud Paşa önde olmasa, Hasan'ın askeri Osmanlı'ya dest-dırazlık etmek mümkündü. Amma Davud Paşa sedd-i İskender gibi durup, adüya temkin vermezdi.*” Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.813-815.

⁸⁷⁹ “...himmetile, büyük kolda, piştar: Davut Bey (84) anadolu halkı ile ve Mahmut Paşa Bey kumandalarında bulunanları (86) gönderdik, kendimiz de devlet ve seadetle yeniçeri efradını (88) önümüze geçirerek, yürüdük.” Bkz. R. Rahmi Arat, “Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı”, *Uygur Alfabesi M. Cevdet Hayatı Eserleri ve Kütüphanesi, Türkiyat Mecmuası VI.*, İstanbul 1937, s.304.

⁸⁸⁰ “Bu arada (104) Hasan Bey yakın gelince, bizim ileri karakol beyleri, Davut Bey (106) anadolu halkı ile ve Mahmut Paşa Bey kumandalarında bulunanlar yürüyüp, onun ileri karakol (108) beylerine yetiştiler. İki üç defa Hasan Beyin ileri karakol (110) beyleri bunları beri sürdü ve bunlar da onun ileri karakol beylerini (112) geri sürerek, sancaklarının bulunduğu yere kadar püskürttüler.” R. Rahmi Arat, *a.g.e.*, s.304.

⁸⁸¹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.163.

⁸⁸² Remzi Kılıç, *a.g.m.*, s.112.

⁸⁸³ Anonim Tevarih-i Al-i Osman, F. GIESE Neşri, S.117; Aşık Paşazade ve Neşri, Zeynel'in başını Şehzade Mustafa'nın emrindeki kuvvetlerle kesildiğini söylüyorlar. Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.535; Neşri, *a.g.e.*, s.815; Solakzade Zeynel'in başını Azaplar Ağası Mahmud Ağa'nın getirip Şehzade Mustafa'ya sunduğunu söyler. Bkz. Solakzade, *a.g.e.*, s.334.

tuttuğu kayıtlıdır⁸⁸⁴. 11 Ağustos 1473 (H. Rebiulevvel 878) tarihinde kayıtlara Otlukbeli savaşı olarak geçmiş meşhur muharebede ateşli silah üstünlüğünü⁸⁸⁵ elinde bulunduran Osmanlı ordusu Uzun Hasan'ı teslim alamasa da kesin bir galibiyet elde etmiştir⁸⁸⁶.

Savaşın bitmesinden sonra Sultan'ın huzurunda bir divanın kurulduğu ve bu divanda Uzun Hasan'ın takip edilip edilmeyeceğinin tartışıldığına Osmanlı kaynaklarında rastlıyoruz⁸⁸⁷. Devlet erkânının geneli takipten yana taraf tutarken Mahmud Paşa'nın Sultan'a Uzun Hasan'ı takip etmenin doğru olmadığını söylediğini, Mahmud Paşa'yı her daim doğru söyleyen, Müslümanların menfaatlerini koruyan bir devlet adamı olarak tanımladıktan sonra İdris-i Bitlisi, Paşa'nın divanda açıkladığı düşüncesini şu kayıt ile aktarır:

“Sultan'ın esas maksadının dini pekiştirmek olduğundan, buraya sadece dünya mülkünü tahsil için gelinmediğini, Allah'ın izniyle zalimlerin dersinin verildiğini, meşru kanun iktizasınca düşmanın def edildiği ve Sultan'ın halis niyetiyle yıllar boyu zalimlere ibret olacak büyük bir fetih ve zafer kazanıldığını” söyledi. Ayrıca “şayet muzaffer orduyla Acem memalikine teveccüh buyurulup himmetli bakışları Hasan Bey ve diğer evladının ortadan kaldırılmasına yönelik olacaksa, muzaffer adımlı ordunun adım atmasıyla, tevhid ehli ve irfan sahiplerinin makam ve meskeni olan İran'ın bütün toprakları muhtelif belaların ayakları altında çiğnenecektir. Zayıflar ve Fakirler serzenişte bulunacakve melamet edeceklerdir. Her zaman gazalarda ve İslamiyetin fütuhâtı ve keferelerden intikam almak üzere dalgalanan imtişamlı bayrakları, bu sefer ehl-i İslamı ortadan kaldırmak için (467b) uzun zaman dalgalandırmak gerekir. Bununla birlikte Müslüman halk, ki ehl-i ilim ve kemaldirler, Acem diyarında sayıları

⁸⁸⁴ Hasan Rum Bey, *a.g.e.*, s.286; İdris-i Bitlisi'de harp meydanında Mahmud Paşa'nın Rumeli askeri ile beraber sağ kolda savaştığını kaydeder. B kz. İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.211

⁸⁸⁵ Neşri, eseri Kitab-ı Cihannüma'da Osmanlıların ateşli silah üstünlüğüne gönderme yapar “Osmanlıdan bu hali gördü, hemen Osmanlı'dan bî-zâr oldu. Zira top tüfek çengini görmemişti.”. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s.819

⁸⁸⁶ R. Rahmi Arat, *a.g.m.*, s.288.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.127; Tevfik Bıyıkoglu büyük muharebenin Has Murad Paşa'nın şehid olmasından 7 gün sonra 12 Ağustos 1473 yılında vuku bulduğunu Walter Hinz'in çevirisini yaptığı eserde yazar. Bkz. Walter Hinz, *a.g.e.*, s.51.

⁸⁸⁷ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.137.; Solakzade, *a.g.e.*, s.336.; Münecim Başı, *a.g.e.*, C.2, s.349.

çoktur. Şeref, mertebe ve bunların şanı hadis-i sahihi ile zikredilmiştir. O taifenin ekseriyeti yıllar boyu Ggazi Sultan'a ve devletine dua etmişlerdir. Hal böyleyken nasıl reva olur da Sultan'ın üzerlerine varmasıyla mülk ve mallarının zevale uğraması mihnetine düşsünler? Hatta, akıllı devlet erkânıyla birlikte bir Sultan'ın zafer bulduğu ve kaçmış olan düşmanın peşinden aceleyle koşmak, temkin sahibi Sultan'ın yapacağı bir hareket değildir."⁸⁸⁸.

İdris-i Bitlisi'nin kaydından hareketle, Mahmud Paşa öncelikle Sultan'ın Uzun Hasan topraklarına geliş hedefine ulaştığını, Uzun Hasan'ın dersini aldığını, bundan sonrasının çevredeki Müslümanların can ve mal güvenliğini tehlikeye atmak ile beraber Osmanlı ordusunda tehlikeye düşebileceğinden Sultan'ın temkinli olmaya davet etmektedir. Dipnotta verdiğimiz Hoca Sadeddin Efendi kayıtlarında da aşağı yukarı benzer kaygılardan bahsedilmekle beraber yenilen düşmanı kovalamanın düşmanda bir dirence yol açabileceği, ayrıca düşman kovalanıp tüm Akkoyunlu ülkesi zapt edilse dahi buranın elde tutulmasının yöre halkından dolayı mümkün olmayacağından söz edilmiştir. Nitekim savaşın ardından Akkoyunlu İmparatorluğu parlak günlerini geride bırakmış çöküş dönemine girmiştir⁸⁸⁹.

İdris-i Bitlisi ve Hoca Sadeddin Efendi, Mahmud Paşa'nın görüşünün gayet doğru olduğunu ve bu görüşün Sultan tarafından benimsendiğini kaydederler⁸⁹⁰. Solakzade ve Müneccimbaşı gibi müverrihler'de Sultan'ı Uzun Hasan takibinden Mahmud Paşa'nın vazgeçirdiğini söylerler⁸⁹¹. Hammer ise Sultan'ın oyuna karşın

⁸⁸⁸ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.216.; Hoca Sadeddin Efendi ise Mahmud Paşa'nın divan konuşmasını şu kayıt ile aktarır: "...Divan erkanının çoğu kovalama önerilerini onaylamakta Padişah ile oybirliğinde bulunuyorken, Mahmud Paşa bu görüşün tersi bir tutum almıştı... Mutlu taht kentine dönmenin yerinde olacağını bildirerek şöyle aytmıştı: "Düşman öyle bir yenilgiye uğramıştırki ardından kovalandığı zaman tekrar direnmeye kalkışarak savaşçı askerleriyle yeniden çarpışmaya girmesi ne mümkün? Her halde onun, artık sarp dağlara çıkub, gizlenmekten gayri dermanı yoktur. Ülkeleri çiğnendiği zaman müstahkem kaleleri yokturki, ele geçirmekle işi kolaylaşmış ve düşman almaya kalkıştığı sıra da korunmasından korkulmamış olsun. Mutlulukla yüce tahtınıza dönüldüğü zaman, memleketteki yaramazların yine onun buyruğuna girecekleri bir gerçektir. O takdirde ettiğimiz çaba boşa gider ve tasarılarımızın başarısız kaldığı yayılır. Öte yandan İslam topraklarını yağmalamaya cihana gölge salan Padişahın izni de yokturki, toyumluk almakla yetinip dönevüz. Bu durumda devlete uygun düşeni mutlu tahtkentine doğru dönüp gitmek olur." Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s.138.

⁸⁸⁹ İlhan Erdem, Otlukbeli Sonrası Akkoyunlular (1473-1478), Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi, Cilt 17, Sayı 17, Ankara 2005, s.1-9.

⁸⁹⁰ İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.217.; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., C.3, s.138.

⁸⁹¹ Solakzade, a.g.e., s.337.; Müneccimbaşı, a.g.e., C.2, s.349.

Mahmud Paşa'nın görüşünün kabul gördüğünü bu nedenle Sultan'ın Mahmud Paşa'ya hırslandığını yazar⁸⁹².

İlerde Mahmud Paşa'nın katledilme nedenleri arasında sayılacak olan Uzun Hasan takibinin yapılmaması kararının yukarıda da bahsettiğimiz üzere birçok müvverih tarafından Mahmud Paşa'ya atfedilmesine rağmen İbn-i Kemal, Uzun Hasan'ın takibine bizzat Sultan'ın mani olduğunu yazar. İbn-i Kemal eserinde Sultan'ın şu sözlerine yer verir “: *Nar-ı kar-zarla ol caninün canını yakmak muktezay-i gayret-i saltanatdı, yerine geldi; hanedanını yıkmak mürüvvet değil..*”⁸⁹³. İbn-i Kemal'e göre Sultan, oğlunu kaybetmiş harp meydanında yenilmiş Uzun Hasan için bu kadarının yeterli olduğuna karar kılmıştır. İbn-i Kemal'in kaydettiği metnin doğruluğu yâda metindeki sözlerin Sultan'ın Mahmud Paşa tarafından razı edildikten sonra söylediğine dair elimizde bilgi bulunmamaktadır. Nihayetinde Uzun Hasan takibinin yapılmaması Sultan'ın kendi kararı olsun yâda olmasın bu durum Mahmud Paşa'nın düşmanları tarafından aleyhine kullanılmıştır⁸⁹⁴.

⁸⁹² Josep Von Hammer, *a.g.e.*, C.3, s.120.

⁸⁹³ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.365.; İbn-i Kemal Sultan'ın Uzun Hasan takibinin yapılmamasının nedenlerini Sultan'ın şu sözler ile açıkladığını kaydeder: “*Sultan-ı sürüş- huş bu hitaba gül gibi guş urınca gönce gibi tebessüm etdi; ol bülbül-i şirin-güftar-ı gülzar-ı hikmet hoş vechle cevap virüp eyitdi: Nar-ı kar-zarla ol caninün canını yakmak muktezay-i gayret-i saltanatdı, yerine geldi; hanedanını yıkmak mürüvvet değil.. Oğlı serkeşün başın kesüb ol ateşle ciğerin göyündürmek yeter, seylab-ı şimşir-i abdarla ocağın söyündürmek hacet değil.. 'Adetvar çömre kesmek yokdur, eyü oldı bu kadar dahi çokdur; Selatin-i 'izam-ı ehl-i islamun hanedan-ı kadimin yıkmağa ikdam, eyü 'adet değil. Gayret-i saltanat muktezası olmasa kendü iktizamla bu denlü dahi etmezdim; sinan-ı hun-bar eliyle kar u bar-ı saltanatın tar-u-mar idüb hasem-i haşmetin tağıtmazdım. Ol bed-kişe bu işi ben etmedim; kendü istedi buldı, edebsüzlük eylemişdi, garaz te'dib etmekdi, oldı. Şöyle ki, nefsi-i hodgama uyub intikam emrin itmam için ol bed-fercamun ardınca varmağa ikdam <402> olunsu nice hanümanları hasaret seyli alurdi; ol ilde olan hanedanları garet yeli tağıdub mesakin-i mesakini harab u yabab idüb virane-i bum-ı şom eylerdi, ol bi-mecaller paymal olub ayağ altında kalurdi. Fakir ü gani bunca mazlumnun bed-du 'asın almak, tir-i ah'a ki siper-i asumanda eğlenmez, nişane olmak 'akıbet-endiş olanların işi değildir; hareket-i bi-bereketle ol yana bunca vebal tahsil etmek, bu yana gaza emrin ta'til etmek ahiret teşvişinde olan kişinin cünbişi değildir.*”

⁸⁹⁴ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.111.

2.7.6 II. Vezaretten Azl Edilme ve Mahmud Paşa'nın Katli

Bahsi geçen suçlamalar üzerine azledilen Mahmud Paşa tüm yetkileri elinden alınmış vaziyette Edirne yakınlarında medrese ve imaret yaptırdığı Hasköy'de inzivaya çekilmiştir⁸⁹⁵. Âşık Paşazade ve Neşri'nin kayıtlarına göre Sultan, Uzun Hasan seferi dönüşü İstanbul'a girdikten hemen sonra Mahmud Paşa'yı azletmiştir⁸⁹⁶. İki müverrihin kayıtları Sultan'ın İstanbul'a varır varmaz alele acele Mahmud Paşa defterini kapattığı yönündedir. Sultan'ın tavrından Mahmud Paşa'ya öfkeli olduğu açıktır. İdris-i Bitlisi “...*Sultan'ın bütün gayreti ve himmeti Paşa'nın sorgulanması ve cezalandırılmasına yönelmişti...*” demektedir fakat Paşa'nın azledilme aşamasında nasıl sorgulandığına dair bir bilgi vermemektedir⁸⁹⁷. Bilindiği gibi Mahmud Paşa vezaretten ilk azledilişinde Sultan tarafından muhatap alınmaksızın çadırı başına geçirilmek suretiyle sorgusuz sualsiz azledilmişti.

Mahmud Paşa'nın muhatap olduğu suçlamalar Uzun Hasan takibine mani olması ve Has Murad Paşa'nın şehit olmasında ihmali olduğudur. Hâlbuki Osmanlı kaynaklarında geçen kayıtlara göre Mahmud Paşa, Otlukbeli zaferinin ertesi günü kurulan divanda verdiği tavsiyeler, Sultan tarafından kabul görmüş⁸⁹⁸ ve Sultan'ın kararı ile takibat yapılmamıştır. Yine Osmanlı kaynakları Has Murad'ın ölümünde Murad Paşa'nın gururunun, hırslarının, tecrübesizliğinin ve yanındaki art niyetli kimselerin kurbanı olduğunda hem fıkirdirler. İstanbul'a gider gitmez Paşa'nın azledilmesini Hoca Sadeddin Efendi, Paşa'nın düşmanlarının Padişah'ın aklını karıştırmasına bağlarken haset kişiler olduğunu belirttiği bu düşmanların Has

⁸⁹⁵ Hoca Sadeddin Efendi ve Münecceimbaşı Mahmud Paşa'nın inzivaya çekildiği yer adını Edirne yakınlarındaki Hasköy olarak verir. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, s.138.; Münecceimbaşı, *a.g.e.*, s.350.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı yer adını Havsa olarak vermektedir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.2, s.114.;

⁸⁹⁶ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.537.; Neşri, *a.g.e.*, s.821.

⁸⁹⁷ İdris-i Bitlisi; *a.g.e.*, s.233.; Franz Babinger, Mahmud Paşa'nın askerleri ile beraber İstanbul'a Sultan'dan altı gün sonra girdiğini ve geldikten üç gün sonra Sultan tarafından yeniçeriler ile ilgili bir konu olduğu söylenerek divana çağrıldığını, bu divan sonrasında alıkonularak tutuklandığını belirtir. Bkz. Franz Babinger, *a.g.e.*, s.274.

⁸⁹⁸ Bu noktada Hoca Sadeddin Efendi, Mahmud Paşa'nın etkili konuşma, hitabet yeteneğinden bahsederek adeta Sultan'ın karar değiştirme nedenini açıklar. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.138.

Murad'ın şehadeti mevzusunu da Mahmud Paşa'ya yıktıklarını söyler⁸⁹⁹. Hoca Sadeddin Efendi'nin söylediklerinden hareketle Mahmud Paşa'nın ikinci vezaretinde Sultan'ı etkileyecek kudrette güçlü düşmanlarının olduğunu söylemek mümkündür. Büyük olasılıkla bu düşmanların arasında, Mahmud Paşa'nın eşi ile yaşamış olduğu yasak aşk nedeniyle Şehzade Mustafa yâda ona yakın devlet adamları da olmalıdır. Otlukbeli zaferinin ertesi günü toplanan divanda Mahmud Paşa'nın görüşlerine, çoğunluğun görüşünün tersi olmasına rağmen katılan Sultan'ın kısa bir süre sonra verdiği karardan onu azledecek derecede pişmanlık duymasını Hoca Sadeddin Efendi'nin kayıtları ile açıklamak mümkündür.

11 Ağustos 1473⁹⁰⁰ tarihinde kazanılan Otlukbeli zaferi dönüşü azledilen Mahmud Paşa'nın azledilme tarihi Osmanlı kaynaklarında H.878 (M.1473 - 1474) olarak geçer⁹⁰¹. Franz Babinger Otlukbeli dönüşünde Sultan'ın yılsonuna kadar başkentine dönmediğini, maiyetiyle beraber dört hafta Amasya'da kaldığını ve kışı Bursa'da mı yoksa İstanbul'da mı geçirmekte kararsız kalıp sonradan İstanbul'a döndüğünü belirtir⁹⁰². Babinger'in yazdıklarından hareketle Sultan'ın zaferden 4 ay sonra yılsonuna doğru başkente girdiğini kabul edersek Mahmud Paşa'nın azledilme tarihi M. 1473 sonları olmalıdır.

Devlet-i Aliyye'de herhangi bir görevi kalmayan Mahmud Paşa'nın azledilme nedenleri ile katledilme nedenlerinin ortak olmasına rağmen aynı olmadıklarını görüyoruz. Genel olarak kaynaklar yukarıda bahsettiğimiz iki olay üzerine azledildiğini söylemelerine rağmen katledilme nedenlerinin daha fazla olduğu anlaşılıyor. Konuyu diğer Osmanlı kaynaklarına göre daha detaylı veren Mu'ali'nin eseri Hünkarname'de katledilme nedeni dört kalemde sayılır. Mu'ali'nin kayıtlarına göre Şehzade Mustafa'nın vefatı üzerine taziye gelen Mahmud Paşa, ağlayarak, Hünkar'a "*Mustafa öldü ise ben varım*"⁹⁰³ der. Fakat yine Hünkarname'ye göre Sultan, "*Mustafa'nın düşmanının hayatta kalması mümkün değildir*"⁹⁰⁴ cevabını verir ve

⁸⁹⁹ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.138.

⁹⁰⁰ R. Rahmeti Arat, *a.g.m.* s.288.;

⁹⁰¹ Neşri, *a.g.e.*, s.821.; Oruç Bey, *a.g.e.*, s.104.

⁹⁰² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.274.

⁹⁰³ Robert Anhegger, *a.g.m.*, s.158.

⁹⁰⁴ Gös. yer.

Paşa'yı Yedikule Zindanlarına attırır. Fakat Mahmud Paşa'nın zindana atılmasından evvel Osmanlı Kaynaklarında gördüğümüz bir casusluk olayı vardır. Şöyle ki Şehzade Mustafa'nın vefatı ile kederlenen II. Mehmed'e Mahmud Paşa'nın düşmanları “...herkesin bu sebeble üzüntülü olduğu bir zamanda, şehzadeye karşı nefret besleyen Mahmud Paşa çok sevinçli olup sürekli özel meclisler tertip etmekte⁹⁰⁵” dedikodusunu duyururlar. Bundan sonrasını İdris-i Bitlisi şu kayıt ile açıklar:

”Daha önceden var olan inayetsizliğinin de tesiriyle, Sultan Mehmed bu haberin doğruluğuna inanmış ve hademelerinden birisini casusluk yapması için Mahmud Paşa'nın halvet günlerine ve özel meclislerine göndermiş. Tesadüfen o şahsın Mahmud Paşa'nın halvetine girmesinden sonra, Mahmud Paşa alışılmışın dışında ve veasir ümeradan önce yas kıyafetlerini çıkarmış ve normal kıyafetleri ile büyüklerin âdeti üzere bir kişiyle satranç oynamak ile meşgul idi. Takdir âleminin esbabı hazır olunca, akıllıların gözü kör olur. Tedbir sahibi zekilerin akıl gözü, hasımlarının hileleriyle göremez olur. Akıllıların her fiil ve ameli, her gafil ve cahilin eleştirilerine maruz kalır... Sultan'ın adamı, Mahmud Paşa'nın halvet sohbetinde gördüklerini olduğu gibi Sultan'a arz ederek paşanın hasımlarının söylediklerini doğru çıkardı. Sultan Mehmed, söylenenlerin içeriğini, doğru olup olmadıklarını araştırmadan Mahmud Paşa'nın İstanbul'un Yedikule kalesinde hapsedilmesini emretti”⁹⁰⁶.

Kayıtlara baktığımızda Mahmud Paşa'nın yas tutup tutmamasının aynı zamanda onun hanedana olan bağlılığının da tespiti olacağı anlaşılmaktadır. Matem genel olarak kişiler için ölüm gibi felaketlerden karşı taraftaki kişiye duyulan sevgi ile pararel bir şiddet gösteren yas tutulması olarak ifade edilir⁹⁰⁷. Yas tutmadığı Osmanlı kaynaklarından anlaşılan Mahmud Paşa'nın evinden Sultan'a gelen istihbarat, İdris'in kayıtlarına göre onun sorgusuz sualsiz suçlu duruma düşmesine neden olmuştur.

⁹⁰⁵ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.234.; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.147.

⁹⁰⁶ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.234.; Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.147.; Bkz. Münceccimbaşı Ahmed Dede Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.353.

⁹⁰⁷ Ömer Faruk Harman, “Matem”, İslam Ansiklopedisi, C.28, Ankara 2003, s.127.

Hoca Sadeddin Efendi, Paşa'nın hasımlarının genel kaygısının Mahmud Paşa'nın eski konumunu tekrar elde etmesine dayalı olduğunu söyler⁹⁰⁸. Hasımlar böyle bir olayın vuku bulmaması için Sultan nezdinde dedikodu seviyesinde çalışmalarına başlamış görünüyorlar.

Mahmud Paşa'nın zindanda kalma süresi kaynaklara göre farklılık gösterir. İdris-i Bitlisi ve Hoca Sadeddin Efendi'nin 18 gün⁹⁰⁹ olarak verdiği zindan süresini *Hünkarname* 50 gün olarak belirtilirken bu süre içerisinde her an Mahmud Paşa'nın, Hünkar'dan bir haber, serbest bırakıldığına dair bir mesaj beklediğini eserin müverrihi Mu'ali kaydeder⁹¹⁰. Burada dikkatimizi celbeden bir husus ta Mahmud Paşa'nın taziye gelmeden evvel Hocası Kürd Hafız tarafından çağrılmadan gitmemesi yönündeki tavsiyesi ve sarayın kapısında rastladığı eski kölelerinden Teftin Ağa'nın Mahmud Paşa'ya Hünkar'ın huzuruna çıkmaması yönündeki uyarısıdır⁹¹¹. Anlaşılan o ki, dönemde Sultan'ın Mahmud Paşa'ya olan öfkesi herkesçe bilinir haldedir.

Mu'ali'nin kayıtlarına göre zindanda haber beklemesine rağmen, Sultan'dan haber alamayan Paşa, en sonunda Sultan'a “*ya beni affet ya öldür*” ana temalı bir mektup gönderir⁹¹². Bu mektubun metnine veya suretine incelediğimiz kaynaklarda rastlayamadık. Mu'ali bundan sonrasında Hünkâr'ın Paşa'yı huzuruna çağırdığını ve Paşa'nın Sultan'a “*Ben sana kırk sene hizmet ettim, herkes senin adının yanında benim de ismimi zikretmektedir. Eğer günahım büyükse merdçe öldür, değilse beni serbest bırak*”⁹¹³ dediğini söyler. Mu'ali'nin kaydında görülen üslup gayet dikkat çekicidir, dönem gözönüne alındığında II.Mehmed'e ‘mertçe öldür’ diyebilmek için cesur bir devlet adamı olmak gerektir. Ayrıca kayıtta görülen kırk yıl hizmetinden bahsetmesi, Sultan'ın adı ile kendi adının birlikte anıldığını söylemesi veya bir müverrihin bu

⁹⁰⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, S.146.

⁹⁰⁹ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.148.; Münecimbaşı, Zindanda kalma süresini 17 gün olarak belirtir. Bkz. Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi, *a.g.e.*, C.2, s.353.

⁹¹⁰ Mu'ali, *a.g.e.*, s.158.

⁹¹¹ Mu'ali, *a.g.e.*, s.158.; Hoca Sadeddin Efendi ise Şehzade Mustafa'nın vefatı ile Mahmud Paşa düşmanlarının, Paşa'nın Sultan huzuruna çıkacağını duymaları ile o gelmeden onun aleyhinde Sultanın aklına fitne tohumları ektiklerini bunun tek sebebinin Mahmud Paşa'nın tekrar göze girme olasılığı olduğunu, onun tekrar vezir-i azam olmasından korktukları için Sultan'ı kışkırttıklarını yazar. Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.146.

⁹¹² Mu'ali, *a.g.e.*, s.158.

⁹¹³ Mu'ali, *a.g.e.*, s.158.

şekilde kayıt düşmesi Mahmud Paşa'nın devlet içerisinde ulaştığı mertebenin en güzel açıklamasıdır.

Mahmud Paşa'nın bu sözlerine karşılık Sultan onu dört şeyden suçlu bulunduğunu söyleyerek idama mahkûm ettiğini yine Mu'ali kaydeder. Bu dört suç Mu'ali'nin kayıtlarına göre şunlardır: Eflakı serbest bırakması, Şehsuvar Beyi⁹¹⁴ geri göndermesi, Uzun Hasan takibine mani olması ve Şehzade Mustafa ile aralarında bozukluk olması⁹¹⁵.

Yukarıda bahsettiğimiz kayıtlara baktığımızda erken dönem Osmanlı yazarlarının Mahmud Paşa'nın katledilmesi vakasında fikir birliği içinde olmadıkları görülür. İdris-i Bitlisi, Hoca Sadeddin Efendi ve Münecimbaşı, Sultan'ın casusundan aldığı bilgi neticesinde sorgusuz sualsiz Mahmud Paşa'nın hapse atılması için emir verdiğini yazarlarken, Mu'ali, Mahmud Paşa'nın taziye için saraya gittiği sıra Sultan'ın hışmına uğradığını söyler. Mu'ali'nin kaydında yer alan Mahmud Paşa'nın Hocası ve saray kapısındaki görevli gibi şahıs isimlerini vermesi kaydı daha ilgili çekici hale getirir.

Oruç Bey, Mahmud Paşa'nın katledilmesini 3 Rebiulevvel 879 Pazar (18 Temmuz 1474) olarak kaydeder⁹¹⁶. Fakat bu tarih pazartesi gününe denk gelmektedir. İbn-i Kemal'de Oruç Bey ile aynı tarihi belirtir⁹¹⁷. İdris-i Bitlisi ise Mahmud Paşa'nın ölüm tarihini sehven 3 Rebiüssani 882 (15 Temmuz 1477) olarak vermektedir⁹¹⁸. Sehven kanısına müverrihin Şehzade Mustafa'nın ölümünü 879 olarak verip aynı yıl Mahmud Paşa'nın ölümünde gerçekleştiğini söylemesinden dolayı eseri tahkik eden

⁹¹⁴ Şehsuvar Bey; beylerinden memnun olmayan Dulkadırlılar'ın ileri gelenlerinin II. Mehmed'e müracaat etmesiyle II. Mehmed tarafından beyliğin başına geçirilmiş Dulkadıroğlu Beyidir. Osmanlıların Karamanlar ile mücadelelerinde Memlükler, Karamanoğullarını, Dulkadıroğlu Memlük mücadelesinde ise Osmanlılar Dulkadıroğlu Şehsuvar'ı desteklemişlerdir. Fakat Osmanlılar ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Kayıtbay Karamanoğullarını desteklemeyi bırakıp II. Mehmed'ten, Şehsuvar Bey'e olan desteğini kesmesini rica etti. Karaman seferine iştirak etmeyen Şehsuvar'a kızgın olan Sultan Kayıtbay'ın bu teklifini kabul eder. Yalnız kalan Şehsuvar Bey önce Antep'te Memlüklerle yenilmiş sonrasında Zamantı Kalesi'nde kuşatılıp, Kahire'de idam edilmiştir. Bkz. İsmail Yiğit, "Kayıtbay", TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, Ankara 2002, s.80-81.

⁹¹⁵ Mu'ali, *a.g.e.*, s.158.

⁹¹⁶ Oruç Bey, *a.g.e.*, s.106.

⁹¹⁷ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.377.

⁹¹⁸ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.234.

Muhammed İbrahim Yıldırım varmıştır⁹¹⁹. Hoca Sadeddin Efendi ve Müneccimbaşı tarihi 3 Rebiulahir 879 (17 Ağustos 1474) olarak verirler⁹²⁰. Ancak Mahmud Paşa'nın ölüm tarihi, kitabesinde H. 878 (M. 1474) olarak kayıtlıdır⁹²¹. Osmanlı İmparatorluğu'na mühim hizmetlerde bulunan bu büyük devlet adamı yaptırmış olduğu caminin türbesine defnedilmiştir⁹²². Selçuklu üslubu çini süslemeleri ile bugün hala İstanbul'un yegâne tarihi eserleri arasında yer alan, içi gayet sade olan türbede kendisinden kısa süre sonra vefat eden oğlu Ali Bey ile beraber yatmaktadır⁹²³.

⁹¹⁹ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.234. (Dipnot 485); Müneccimbaşı ise ölüm tarihini 3 Rebiulahir 879 olarak vermektedir. Bkz. Müneccimbaşı Ahmed Dedefendi, *a.g.e.*, C.2, s.353.

⁹²⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, C.3, s.148.; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *a.g.e.*, C.2, s.353.

⁹²¹ Şehabettin Tekindağ, Mahmud Paşa..., s.377.

⁹²² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C.3, s.925.

⁹²³ Filiz Gündüz, "Mahmud Paşa Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2003, C.27, s.380-381.

III. BÖLÜM

BİLİM VE KÜLTÜR ALANINA KATKILARI İLE VAKIFLARI

3.1. Adni Divanı, Adına İthaf Edilen Eserler, Bilim ve Kültüre Katkıları

Divan edebiyatı özetle; temel esaslarını İslami kültürden alan, yoğunlukla Fars edebiyatı etkisi altında kalmış, Arapça ve Farsça kelimelerin sıklıkla kullanıldığı büyük edebiyat koludur⁹²⁴. Türk edebiyatının bu gelişmeyi gösterdiği dönemde şair ve sanatçıların, büyük devlet adamlarının ya da bizzat sultanın yanında kümелendiği görülür⁹²⁵. İran Edebiyatı'nın etkisiyle bu edebi zümrenin, şair sultan ve devlet adamları da dâhil mahlas adı verilen ikinci bir ad, bir edebi lakap kullandıklarını biliyoruz⁹²⁶. Mahlaslar genel olarak şairin karakteristik özelliklerini, bir vasfını ya da idealini yansıtır⁹²⁷. Mahlas kullanımında sanatçılar çoğu kez geleneğe uyarak Arapça veya Farsça kelimeye nispet i'si ekleyerek türetilen kelimeler tercih etmişlerdir⁹²⁸. Mahlaslar üstünlük bildiren bir ad olabileceği gibi, şairin meziyetini, mesleğini bildiren bir ad veya tabiata gönderme yapan veyahut manevi yönü yüksek bir isim olabilirdi⁹²⁹. II. Mehmed döneminin ünlü bir şair olan Sadrazam Mahmud Paşa'nın şiirlerinde “Adni” mahlasını kullandığını elimizde bulunan “Adni Divanı”

⁹²⁴Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.9, İstanbul 1994, s.389.; Tezkirecilere göre asıl divan şairi, ilm-i ma'ânî, belâgat, bedî' ve beyân, âruz, fenn-i şî'r gibi “fünûnu” kendine mâl etmiş, şiirlerinde edebî san'atları hayâl gücü ile bağdaştırmış, yaratıcı kişidir. Halil İnalcık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, s.35.

⁹²⁵İbrahim Akyol, “Fatih Sultan Mehmed Dönemindeki Edebi Çevreler”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Çankırı 2013, s.95.

⁹²⁶M. Halil Erzen, “Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği Ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 59, Erzurum 2017, s.42-43.

⁹²⁷Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.395.

⁹²⁸Orhan Kurtoglu, “Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler”, *Bilig Dergisi*, Sayı 38, 2006, s.72.

⁹²⁹Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.395.

nüshalarından ve Sehi Bey, Latifi, Kınalızade gibi tezkirecilerden biliyoruz⁹³⁰. Arapça kökenli bir ad olan Adni “Cennete gitmeye hak kazanmış, cennetlik kişi” manasına gelmektedir. Mahmud Paşa’nın seçtiği mahlas tesadüfi bir şekilde Osmanlı halkının kendine vermiş olduğu “Veli” makamına adeta geçmişten bir gönderme niteliğindedir.

Osmanlılarda üst sınıfın sanata bakış açısını yansıtan en esaslı kaynaklar şu’ara tezkireleridir. Bu açıdan tezkirelerde Mahmud Paşa’nın çizdiği imaj konuyu detaylandırmak için önemlidir. Anadolu topraklarında yazılan ilk şu’ara tezkiresi olarak bilinen ve günümüzde halen Türk Edebiyat tarihinin en önemli kaynakları arasında yer alan Heşt-Behişt’in yazarı Sehi Bey⁹³¹ Mahmud Paşa için:

*“Ulumı tertib üzre (L14a) görmüş fazıl ü kamil şî’r ü inşada çok mahareti ve ziyade mümareseti var. Çoklık hassa ma’aniye malikdür. Hoş-tab‘ zevi’l-iktidar Farisi vü Türki dilde eş‘ar diyüpdür. Zahir-i Faryabî kasâyidine ve H’ace Hafız-ı Şîrazî gazeliyyatına (Ü1 21a) niçe cevab dimişdür. Eş‘arı matbu‘ ve gazeliyyatı masnu‘ bîkr sözleri çok (Ü10b) ve hassa ma’nîlerine nihayet yok. Bu bulduğı i’tibarı vü iştiharı ve buña olan rağbet ü ‘izzet ve bunda olan (W23b) fîkr ü feraset ve re’y ü tedbir ü fetanet nesl-i ‘Osmanda bir vezîre dahî müyesser olmamışdur.”*⁹³² kaydını düşer.

Sehi Bey’e göre Mahmud Paşa ilimleri sırasıyla görmüş, fazıl, kâmil bir şahsiyettir. Sehi Bey kayıta görüldüğü üzere Adni mahlaslı Paşa’nın inşa’daki becerisini çok maharetli olarak açıklar. Onun Zahir-i Faryabi’nin kasidelerine ve Şîrazlı Hoca Hafız’ın gazellerine nazireler yazdığına yer veren Sehi Bey onun genel karakterine duyduğu hayranlığı Osmanlı İmparatorluğu’na onun gibi bir vezirin gelmediğini söylemekle belirtir. Sehi, Mahmud Paşa ile ilgili kayıtlarının altında Paşa’ya ait şu beyitleri paylaşır:

“Ol serv-i mah-çehre ki gülden yanağı var

Can u gönülde laleleyin mihr dağı var

⁹³⁰ Sehi Bey, *a.g.e.*, s.27.; Latifi, *a.g.e.*, S.361, Kınalızade, *a.g.e.*, s.42.

⁹³¹ Rıdvan Canım, “Sehi Bey”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, İstanbul 2009, s.317.

⁹³² Sehi Bey, *a.g.e.*, s.27.

Dil murgı hali danesi kasdındadır velî

Bilmez anı ki zülf-i siyahında agı var

Benzetme mihr ü mahı felekde cemalin

Na-geh kimesne işide yirün kulagı var

Ve bu ebyat dahı anun eş‘arındandır.

Gördüğümce ‘anber-i zülfın ruh-ı dildarda

Mar-ı müşk-efşan yatupdur sanuram gülzarda

Zülfün ey meh-ru yüzünde olduğu pür-tab bu

Günde yatdukça olur kuvvet ziyade marda

Lale haddünden meger gül reng ü bu uğurladı

Kim dirahıta saruban gezdürdiler bazarda

Ve bu beyt-i tahallus dahı anun eş‘arındandır.

Ger suya bakmak ile bilineydi sırr-ı gayb

‘Adnî bakup yüzüne bilürdi dehanını’⁹³³

Latifi’nin en önemli eseri olan ve Sehi Bey tezkiresinden sonra Anadolu diyarında kaleme alınan ikinci tezkire olduğu kabul edilen “Tezkiretü’ş-şuarâ”da⁹³⁴ Mahmud Paşa’nın ilmi yönü, devlet adamlığı, sanatçıları koruması, insafı, cömertliği övülmekle beraber Farsça ve Türkçe eserler verdiği, müellifi tarafından

⁹³³ Sehi Bey, a.g.e., s.28.

⁹³⁴ Ahmet Sevgi, “Latifi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.111.

söylenmektedir⁹³⁵. Latifi Mahmud Paşa hakkındaki kaydının sonunda Mahmud Paşa'ya ait şu beyitleri paylaşır:

“Gözüm yâşına rahm it sürme derden

Ki merdüm-zâdedür düşmüş nazardan

Şâd olmak isteyen gam ile mübtelâ gerek

'Âlemde salânat taleb iden gedâ gerek

Âh itdügümce cûşa gelür gözlerüm yaşı

Deryâ temevvüc itmege lâbüd hevâ gerek

Kanlı çıkardı yaşımı yolum başar diyü

Evvel bu işi işlemege dest ü pâ gerek

⁹³⁵ “Merhûm Maḥmûd Paşadur ki Sultân Mehmed Hân Ġâzinüñ vüzerâsından (7) ve vüzerânüñ füşehâsından ve şu‘arâsındandır. Vilâyet-i ‘Osmâna anuñ gibi bir Âşaf-ı munşif ve ‘adl ü inşâfla (8) mevşûf u muttaşif bir vezîr-i Âşaf-naẓîr ve düstûr-ı rûşenzamîr nedret üzre gelmişdür. (9) Belki ahlâk u sehâsın ve ihn ü zekâsın mübâlağa idenler rivâyetince ‘âdil ü nazîri şadr-ı (10) vezârete gelmemişdür. Meger ki vüzerâda Pîri Paşa ki umûr-ı cumhûrî bî-ğaraz ve bî-ecr ü ‘ivâz (11) pâdişâha ‘arz iderdi ve ḥaḳ olan ḥuşûşda pâdişâh ile mu‘âraza itmekde bî-bâk (12) ü bî-pervâ idi. Şimdikiler gibi bir ḥuşûş aḥz-ı zer ile bîm-i ser ile söylemezler ve ba‘zın söyleyüp (13) ba‘zın ketm eylemezler idi ve vüfur-ı ‘ilm ü ‘irfân ile m ü tûla ‘a-i mu‘teberâta kâdir ve fûnûnuñ ekserinde mâhir idi. (بميل الجنس الى الجنس) Cins cinse meyleder)fehvasınca kânde bir ‘ârif-i pür-ma‘ârif (15) olsa mu‘âmele ve münâsebeti anuñla idi. A‘ni ol kısmuñ Ehrimen-tab‘ u erâzil-peresti ve ol (16) cinsüñ dîn- pesti degül idi. Kendü hüner-ver olduğı bâ‘iâden mu‘în-i ehl-i hüner ve mürebbî-i (17) merd-i hüner-perver idi ve zât-ı şerîfi muşavver-i re‘y-i enver idi. İcrâ-yı umûr-ı ‘âmmede ma‘delet-kîş (18) ve mesâlih-i re‘âyâda ḥayr-endiş olduğı ecilden Sultân Mehmed umûr-ı cumhûrî aña tefvîz (19) ü teslim itmişdi. Zülm ü te‘addîden mümkün oldukça ictinâb idüp bid‘at u i ḥdâşdan (20) ḥazer üzre olurdu ve mecârî-i umûrî şer‘-i şerîfe muvâfîḳ kılurdu. Çünkü pâdişâhı zulm ü (21) (123a) bâlden şakınurdu ve umûr-ı dünyâda âḥiretin şanurdu. Bu vechle maḳbûl-i ḥazret olup (1) pâdişâhuñ bu ḥüsni iltifâtına mazhar düşdükte ol iltifâta maḡrûr u mâyl ve televvün-i tab‘-ı şâhiden ḡâfil iken (2) kazâ-i İlâhî muḳtezâ-yı beşeriyyet katlini muḳtezâ bir nâdire şâdir olduğda pâdişâh-ı ‘adâlet-penâh (3) ri‘âyeten anı kışâsuñ enva‘ u akşâmında muḥayyer kılup didi ki beherḥâl katlûñ muḳarrerdür (4) ammâ seni ne ölümlle öldüreyin ve dâr-ı dünyâdan dârı uḡrâya ne yoldan göndereyin didükde (5) irâdet Allâhuñ emr pâdişâhuñ diyü cevap virdi. Âḥirü’l-emr ‘afva mecâl olmayup ḥalâş (6) muḥâl olıcak kendü iḥtiyâriyle bir faşşâd-ı cellâd-nihâd gelüp iki kollarından faşd idüp (7) ol faşd ile helâkine kaşd itdiler. ‘Âḳbet kesreti seylân-ı dem mûcib-i mevt olup ol belâ ile (8) fevt oldu. Bir nefesde bu cihandan ol cihânı buldı. Mezârı şehr-i İstanbulda kendü binâ itdürdüğü (9) câmi-i şerîfüñ önündedir. Fârisî ve Türkî müretteb ü müdevven ebyâtı ve şâ‘irâne kelimâtı vardır.” Latifi, a.g.e., s.361-362.

Gördüğümce ‘anberîn zülfi ruh-ı dildârda

Mâr-ı müşk-efşân yatubdur şanurum gülzârda

Ben ol Zöhre-cebîne Müşteriyem

K’elüme sunma hurşîd ü kamerden”⁹³⁶

Aşık Çelebi (ö. 979/1572) ve Kınalızade Hasan Çelebi (ö. 1012/1604) tezkirelerinde, Mahmud Paşa’ya sunulan kalıplaşmış övgüler sonrasında Mahmud Paşa’nın kendi yaptırdığı medresesinde eğitim gören öğrencilere yüklü miktarda harçlık verdiği, kıymetli kumaşlar hediye ettiği gibi Mahmud Paşa’nın bilime bakışını yansıtan kıymetli bilgiler paylaşırlar⁹³⁷. Ayrıca Kınalızade Hasan Çelebi onun inşa’daki gücünü şu kayıt ile aktarır. “*Egerçi Hâce-i Cihânun inşâsı rasîn ü metîndür. Lâkin vezîr-i mezbûrun kelâmı dahı çâşnîdâr u rengîndür ve merhumun eş’âr-ı dürer-bârından inşâsı hezâr-bâr râcih ü gâlib idüğü ashâb-ı meşârik u megârib yanında envâr-ı hûrşîd-i tâbdâr ve melâhat-ı mehveşân-ı kamer-dîdâr gibi rûşen ü âşkârdur.*”⁹³⁸.

Türkçe ve Farsça inşa ve şiirleri olan⁹³⁹ Adni, tezkirecilerce birinci sınıf bir şair olarak tanımlanmasa dahi eserlerinde dönemin edebi sanatlarını barındırması yine dönemin kalıplaşmış söz üslubunu yansıtmaması ve çeşitli söz oyunları aktarması açısından gayet önemlidir⁹⁴⁰. XVI. Yüzyılın büyük şairi Baki Mahmud Paşa’ya nazireler söylemiştir⁹⁴¹. İdris-i Bitlisi, Mahmud Paşa’nın şair yanı için “*Yine bu vezirin faydalı şiirleri ve zihninin neticelerinden ki Farsi ve Turki divanlarda toplanmışlardır,*

⁹³⁶ Latifi, *a.g.e.*, s.362.

⁹³⁷ Aşık Çelebi, *a.g.e.*, s.457-458.; Kınalızade Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.42-43.

⁹³⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.43.

⁹³⁹ Sehi Bey, *a.g.e.*, s.27.; Latifi, *a.g.e.*, s.362.

⁹⁴⁰ Osman Kufacı, *Adni Divanı Ve Adni Divanında Benzetmeler*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.V.

⁹⁴¹ Sabahattin Küçük, “*Baki*”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002, s.735.

*hakikaten her kaside ve gazeliyatı gönü aydınların meclisini aydınlatmaktadır...”*⁹⁴²
kaydını düşer.

Adni Mahmud Paşa'nın Türkçe ve Farsça iki divan ve inşalarının, bugün ilk kopyaları veya müellif hatları elde bulunmakla beraber harekeli bir nüshadan kopyalandığı anlaşılan ve günümüze ulaşan nüshalar tam bir divan veya külliyyat özelliği göstermemektedir⁹⁴³. Adni divanı üzerine çalışmalar yapan Bilal Yücel, incelediği nüshaların özelliklerini vermektedir. Yücel; Adni'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshada Türkçe 1 kaside, 93 gazel, Farsça 45 gazel, 21 müfret, 6 inşa, Millet Kütüphanesi “Ali Emiri, Manzum, 278”de kayıtlı nüshada Farsça 3 kaside, 1 lügaz, 18 muamma, Türkçe 70 gazel, Millet Kütüphanesi “Ali Emiri, Manzum, 279”da kayıtlı nüshada Türkçe 72 gazel ve Atatürk Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi Yazma Eserler’de kayıtlı nüshada Farsça 2 kaside, 10 gazel ve Türkçe 55 gazel olduğunu söylemektedir⁹⁴⁴.

Adni Divanı üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Osman Kufacı bugün elde bulunan nüshalar hakkında bilgi vermektedir. Kufacı; bir nüshanın Ahmet Akosman Beyefendinin özel kütüphanesinde bulunduğunu ve bu nüshanın içerisinde 1 kaside, 94 gazel olmakla nüshanın içerisinde diğer nüshalarda bulunmayan gazellerin bulunduğunu belirtmektedir⁹⁴⁵. Kufacı İstanbul Üniversitesi’nde (T.Y. 1962) bulunan nüshada 1 kaside, tertipsiz 98 gazel, tertipsiz Farsça 45 gazel ve Mahmud Paşa’ya ait mensur makalelerin bulunduğunu söylemektedir⁹⁴⁶. Ayrıca Kufacı, incelediği nüshalar arasında Mısır Nüshası, Hacı Kemal Nüshası, Ali Emiri Manzum Eserler’de (Millet Kütüphanesi, 278-279) kayıtlı nüshaları göstermektedir⁹⁴⁷. Bilal Yücel’in çalışmasında belirtmediği Mısır Nüshası’nın giriş kısmında 2 Farsça kaside ve yine Farsça 13 gazel bulunduğunu söyleyen Kufacı bu nüshada Türkçe 1 kaside ve 58 gazel yer aldığını söylerken, Hacı Kemal nüshasında 1 kaside ve 47 gazel bulunduğunu

⁹⁴² İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.92.

⁹⁴³ Bilal Yücel, *Mahmud Paşa Adni Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.24.

⁹⁴⁴ Bilal Yücel, *a.g.e.*, s.25-28.

⁹⁴⁵ Osman Kufacı, *a.g.e.*, s.9.

⁹⁴⁶ Osman Kufacı, *a.g.e.*, s.9-10.

⁹⁴⁷ Osman Kufacı, *a.g.e.*, s.10.

ayrıca bu nüshanın içerisinde diğer nüshalarda bulunmayan bir gazelin (96. Gazel) yer aldığını belirtir⁹⁴⁸.

İstanbul'un fethi ile imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti'nde kendinden önceki büyük devletlerde var olan sanatı ve sanatçıyı koruma geleneği oturmuş ve Mahmud Paşa'nın Sultan'dan sonra en önemli siyasi aktör olduğu bu dönemde bilim ve sanata verilen destek tepe noktasına ulaşmıştır⁹⁴⁹. Dönemde hanedan mensuplarının yanı sıra devlet adamlarının da şiirler okuyup sanatı ve sanatçıyı koruduğu görülür. Özellikle edebi zümre, kendilerini himaye eden, ihsan ve cömertliğiyle onları koruyan, eserlerini mükâfatlandıran devlet adamlarının etrafındadırlar⁹⁵⁰. Hanedan üyeleri ve devlet adamlarının etrafında toplanan bu sanatçılar, kurulan edebi meclislerde şiirlerini okurlar, eleştirilerini dile getirirlerdi⁹⁵¹. Şüphesiz bahsi geçen bu destekçi devlet adamlarının başında Sadrazam Mahmud Paşa gelmektedir⁹⁵². Mahmud Paşa'nın etrafında hukukçu, tarihçi, edebiyatçı gibi çok geniş bir yelpazede cereyan eden bilim ve sanat zümresinin toplandığı görülür. Bu kişilerin Paşa tarafından himaye ve eser vermelerinin teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Aşağıda detaylandıracağımız bu kitlenin varlığı Mahmud Paşa'nın Osmanlı toplumunda bilim ve sanatın gelişmesine sunduğu katkının ispatı niteliğindedir.

Mahmud Paşa'ya eser sunan, eserini ona ithaf eden, Paşa'dan teşvik, himaye gören veya Paşa tarafından keşfedilen bilim ve sanat insanlarından bilgileri günümüze ulaşanlar oldukça fazladır. Bugün Osmanlı ve dünya tarihinin aydınlatılmasında büyük öneme haiz başlıca kaynakların yazarları; Şükrullah, Tursun Bey, Enveri, Karamani Mehmed Paşa, Sarıca Kemal gibi tarihçiler Mahmud Paşa'dan himaye görmüşlerdir. Yine Fatih döneminin önemli simalarından hukukçu Musannifek de Paşa'dan himaye görmüştür. Halimi, Hayati ve Kasım Paşa da (Cezeri) Mahmud Paşa'nın desteklediği dönemin önde gelen isimlerindendir. Bunlardan bazıları Mahmud Paşa'ya eserlerini

⁹⁴⁸ Göş. yer.

⁹⁴⁹ Mustafa İsen, "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002, s.550.

⁹⁵⁰ İbrahim Akyol, a.g.m., s.93.

⁹⁵¹ İbrahim Akyol, a.g.m., s.93.

⁹⁵² Mustafa İsen, a.g.m., s.551.

sunmuşlardır. Şükrullah, Enveri, Musannifek ve Hayali'nin eserlerini Mahmud Paşa'ya sunduklarını biliyoruz.

Osmanlı tarih yazımında Ahmedî'den sonra gelen Şükrullah, Farsça yazdığı tarih kitabı Behçetü't Tevarih'i Mahmud Paşa'ya sunmuştur⁹⁵³. Tarihçi bu eseri ile Mahmud Paşa tarafından 1.000 akçe ile ödüllendirilmiştir⁹⁵⁴.

Yine dönemin tanıklarından Enveri hamisi Mahmud Paşa için Düsturname adlı eserini kaleme almıştır⁹⁵⁵. Eserinin son iki babını Mahmud Paşa'nın seferleri ve methiyesine ayıran Enveri, eserinde “*Herkese iyiliği olan Mahmud Paşa'dan benim de bir isteğim var. Çok zahmetler ve güçlükler çektim. Bana bir çiftlik köy verirse çok sevinirim. Bu dileğimi geri çevirmeyeceğini umarım.*”⁹⁵⁶ kaydı ile Paşa'dan istekte bulunur.

Sultan İle Mahmud Paşa'nın aralarını açan Bosna Kralı'nın Mahmud Paşa tarafından bağışlanması olayında Sultan'a kralın katledilmesine dair fetva veren Musannifek de Mahmud Paşa'ya eserini ithaf etmiştir. Asıl adı Şeyh Ali b. Muhyiddin b. Mes'ud olan Musannifek, Mahmud Paşa'nın isteği ile İstanbul'a gelmiş kendisine Paşa tarafından 80 akçe maaş bağlanmış ve yine Paşa tarafından Sultan'a sunularak lütfâ mazhar olmuştur⁹⁵⁷. Musannifek, (bir vezire ithaf edilmesi sebebiyle Siyasetname olarak nitelendirilen) Tuhfe-i Mahmudiyye isimli Farsça eserini Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir⁹⁵⁸.

⁹⁵³Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınlar, Çeviren Coşkun Üçok, Ankara 1992, s.21.; Fahameddin Başar, “İlk Osmanlı Tarihçileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002, s.380-381.

⁹⁵⁴ Saba Nur Yıldız, a.g.m., s.257.

⁹⁵⁵ Abdülkadir Özcan, “Enveri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994, s.49.

⁹⁵⁶ Enveri, a.g.e., s.LXXI.

⁹⁵⁷ M. Kamil Yaşaroğlu, a.g.m., s.239.

⁹⁵⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar A. Fikri Yavuz – İsmail Özen, Meral Yayınevi, C.2, İstanbul 1972, s.398.; Sinan Taşdelen, a.g.e., s.21-22; Recep Cici, “Klasik Dönemde Osmanlı Hukuk Düşüncesi: Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002, s.380-381.

Dönemin büyük alimlerinden Hayali Ahmed Efendi'nin de⁹⁵⁹ (Molla - İzniki) ilk eseri *Hâşiye 'alâ Şerhi'l- 'Aḳā'idi'n-Nesefiyye*'yi, Mahmud Paşa'ya takdim ettiği⁹⁶⁰ Kınalızade Hasan Çelebi kayıtlarında yer almaktadır.

Osmanlı tarih yazarlarından ve ayrıca şair⁹⁶¹ olan Sarıca Kemal'de Mahmud Paşa'nın himaye ettiği tarihçi ve divan şairidir. Sarıca Kemal, Mahmud Paşa'nın isteği ile Fazlullah'ın ünlü eseri *Tarih-i Mu'cem Fi Asar Muluk El-Acem*'i *Belagatname* adı ile Türkçe'ye çevirmiştir⁹⁶². Sehi Bey, Sarıca Kemal'in Mahmud Paşa'nın musahibi ve gılman sarayının eğitmeni olduğunu söyler⁹⁶³. Latifi ve Kınalızade Hasan Çelebi ise onun ömrünün sonuna kadar Mahmud Paşa'nın Hasköy'de ki medresesinde müderrislik yaptığını söyler⁹⁶⁴. Sarıca Kemal'in Mahmud Paşa için yazdığı kısa bir beyit:

“Kemâl inşâ vü eş 'ârın komadı fikr ü zıkrını

Meger şanur zamânıdur daḥî Maḥmûd Paşanuñ”⁹⁶⁵

II. Mehmed döneminin tanıklarından tarihçi Tursun Bey de Mahmud Paşa'nın himaye ettiği kişiler arasında yer alır. Günümüze ulaşmış tek eseri olan *Tarih-i Ebu'l Feth*'in zeyil kısmını ömrünün en verimli on iki yılını geçirdiği Mahmud Paşa'nın görüşlerine ayırmıştır⁹⁶⁶. Tursun Bey'in bu önemli eseri Mahmud Paşa'ya ithaf olunmamasına rağmen (ki zaten eser bittiğinde Mahmud Paşa hayatta değildi) eserin büyük bir kısmında kahraman Sadrazam Mahmud Paşa'dır⁹⁶⁷.

Mahmud Paşa'nın himaye ettiği tarihçilerden biri de Karamani Mehmed Paşa'dır. Sadrazamlık mevkiine kadar yükselmiş Mehmed Paşa, Mahmud Paşa'nın

⁹⁵⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C.1, s.338.

⁹⁶⁰ Kınalızade Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.288.

⁹⁶¹ Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C.2, s.375.

⁹⁶² Franz Babinger, *a.g.e.*, s.37., Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C.2, s.375.

⁹⁶³ Sehi Bey, *a.g.e.*, s.99.

⁹⁶⁴ Latifi, *a.g.e.*, s.449.; Kınalızade Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.219.

⁹⁶⁵ Latifi, *a.g.e.*, s.450.

⁹⁶⁶ Mertol Tulum, "Dursun Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1994, s.7.

⁹⁶⁷ Kenan İnan, "Klasik Devir Osmanlı Tarihçilerinde Kaynak Kullanma Usülleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.18, Sayı 29, 1996, s.93.

İstanbul’da yaptırdığı medresenin müderrisliğini yapmış sonra sırasıyla divan kâtipliği ve nişancı görevlerine getirilmiştir⁹⁶⁸. Babinger onun eğitimini de Mahmud Paşa’nın medresesinde gördüğünü ifade eder⁹⁶⁹.

Dönemin nişancılarından Cezerizade Şemseddin Mehmed Bey’in oğlu olduğu sanılan Kasım Paşa da (Cezeri) Mahmud Paşa’nın hayatına dokunduğu şair devlet adamları arasında yer alır. Kasım Paşa, Divan’da görev yaptıktan sonra Mahmud Paşa’nın sevgisini kazanmıştır⁹⁷⁰. Sehi Bey, Kasım Paşa için “*Talib-i ‘ilm olup okurken Mahmud Paşaya rabt olup anuñ terbiyeti ile neşv ü nema bulup merhum Sultan Bayezîd Amasiyye’de Çelebi Sultan iken defterdarı olup soñradan sa’adetle tahta cülus itdüklerinde vezîr idindi.*” kaydını düşer.

Arapça ve Farsça’ya gayet hakim olan ve lügat, edebiyat, tıp ve miras hukuku konularında bilgi sahibi olduğu bilinen zamanın şair ve bilim insanlarından Halimi’nin de Mahmud Paşa’nın himaye ettiği kişiler arasında olduğu görülür⁹⁷¹. Kınalızade Hasan Çelebi Halimi’den için “Sultân Mehemed Hân zemânında olan kuzâtdan ve Mahmûd Paşanun lutf-ı nâ-mahsûriyla zuhûr iden ashâb-kemâlât dandır.” kaydını düşer⁹⁷².

Fatih döneminde yaşamış ve bazı seferlere katıldığı bilinen Kıvami de Fetihname adlı eserinde Mahmud Paşa’nın gözden düşüp nasıl mağdur edildiğini üzgün bir ifade ile anlatır⁹⁷³:

Var-ıdı padişahun bir veziri

Vizaretde yoğ-ıdı hiç nazırı

Vezir-i has-ıdı, düstur-ı a’zam

Adı Mahmud Paşa’dı mu’azzam

⁹⁶⁸ Yusuf Küçükdağ, “Karamani Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, s.449.

⁹⁶⁹ Franz Babinger, *a.g.e.*, s.27

⁹⁷⁰ İsmail E. Erünsal, “Kasım Paşa Cezeri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, s.545.

⁹⁷¹ Mustafa Erkan, “Halimi(Lütfullah)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul 1997, s.341.

⁹⁷² Kınalızade Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.251.

⁹⁷³ Kıvami, *Fetihname*, Hazırlayan Ceyhun Vedat Uygur, YKY, 2.Baskı, İstanbul 2018, s.25.

Özin şeh ana teslim eylemişdi
 Nice istersen öyle kıl demişdi
 Ne dir ‘akil işit bunda iy yar
 Bu işde ana göre sende yol var

Yarakı bulsa devlet şeh katında
 Mukarreb olman anun sohbetinde

Ggey artur ihtiyatun eyle idrak
 Ki oldur şehirün kurbı hatar-nak
 Severken böyle ahir gör anı şah
 Abes yirde yog itdi gitdi na-gah”⁹⁷⁴

Ortaya çıkan eserlerden anlaşıldığı üzere Mahmud Paşa’nın bilim ve sanatı desteklemesinin yanı sıra Osmanlı tarihçiliğine de büyük katkı sağlamıştır. Zamanın şair ve âlimlerinden bir kısmı Mahmud Paşa’nın etrafında toplanmıştır. Kendisi de şair olan Mahmud Paşa bu üretken güruhu desteklemiş eser vermeleri için teşvik etmiştir. Genel olarak, devlet adamlarının imar ve sanatsal gelişim açısından devletin en tepesinden teşvik edildiği Fatih döneminin atmosferi içerisinde; Mahmud Paşa Sultan ve şehzadelerden sonra bu kültürel gelişimin öncüsü olmuştur. Vakıfları ile ilgili aşağıdaki başlıkta incelendiği üzere Paşa’nın yaptırdığı yapılar ile bilime sunduğu maddi ve manevi katkılar, sanatçı, tarihçi, bilim insanı gibi geniş bir yelpazede sayılabilecek bu zengin mozaığe katkısıyla taçlanmış demek yanlış olmayacaktır.

⁹⁷⁴ Kivami, *a.g.e.*, s.26.

3.2. Mahmud Paşa Vakıfları

Bir malın sahibi tarafından, maddi bir karşılık beklemeeksizin hayır amacıyla ebediyen toplumun hizmetine sunulması, hukuki bir işlem olarak Vakıf kelimesinin terim anlamını açıklar⁹⁷⁵. Mezhep farklılıklarından kaynaklanan bakış açısı değişiklikleri vakıf tanımında farklı kanaatlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁹⁷⁶. Kur'an'da vakıflar hakkında açık bir ayet olmamasına rağmen, İslam hukukçuları Hazreti Peygamber'in (SAV) vakıf kurulmasını teşvik ettiğinde hem fikirdirler⁹⁷⁷. Kur'an'da hayır yapılması ve sadaka verilmesi sıklıkla istenmiştir. İslami literatürde vakfın özel dayanağı sünnet ve icma'dır⁹⁷⁸. Ebu Hanife'nin vakıf tanımı "*mülk bir malı (aynı), vakfedenin mülkünde alı-koymak (habsetmek) ve gelirini sadaka olarak vermekten ibarettir.*" şeklindedir⁹⁷⁹. İmam Muhammed ve Ebu Yusuf ise "*vakıf, menfaati Allah'ın kullarına ait olmak üzere, mülk bir aynı, Allah'ın mülkü olarak temlik ve temellükten devamlı bir şekilde men' ve habsetmektir*" demektedirler. Benzer bu iki tanımdan Osmanlılar daha çok ikinci tanımı benimsemişlerdir⁹⁸⁰.

Bugün devlet veya devletin idari bir birimi olan belediyeler tarafından görülen amme hizmeti niteliğindeki; yollar, köprüler, sulama işleri, nafia işleri, hastaneler, kütüphaneler, okullar ve fakirlere yardım gibi birçok görev Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf müessesesi tarafından gerçekleştirilmekteydi⁹⁸¹. Vakıflar genel itibari ile hükümdar, saltanat mensupları, devlet adamları ve zengin tacirler tarafından

⁹⁷⁵ Hacı Mehmed Günay, "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, s.475.

⁹⁷⁶ Hacı Mehmed Günay, a.g.m., s.475.

⁹⁷⁷ Ahmed Akgündüz, "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Ankara 2002, s.447.

⁹⁷⁸ Ahmed Akgündüz, a.g.m., s.448.

⁹⁷⁹ Ahmed Akgündüz, a.g.m., s.449.

⁹⁸⁰ Vakfın Tanımı için bk. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK, Ankara 2003, s.8.Ahmed Akgündüz, a.g.m., s.449.

⁹⁸¹ M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Yayın No, 176, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983, s.313.; Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 3,Samsun 1988, s.220.

tesis edilmiştir⁹⁸². Bu sistem sayesinde İstanbul XV. Yüzyılda Avrupa'nın en büyük ikinci şehri konumuna yükselmiştir⁹⁸³.

Osmanlılar vakıf müessesesini Müslüman devletlerarasında en ileri noktaya taşımış, bu müesseseyi sıkı bir kontrol ile halkın ihtiyaçlarına cevap vermesi ve devletin temel amaçlarına hizmet etmesini sağlamıştır⁹⁸⁴.

1459 yılında II. Mehmed devlet adamlarından İstanbul'un belli yerlerinde külliyele vücuda getirmelerini istemiştir⁹⁸⁵. Şehrin çeşitli noktalarında yapılan, camii, yatılı okul, imaret ve halk hamamlarının yapımında Mahmud Paşa'nın başı çektiği görülmektedir⁹⁸⁶. İdris-i Bitlisi, Mahmud Paşa'nın hayır eserleri için “*Gönlü aydın vezirin yüksek himmetine şahid olarak birçok mahalde inşa ettirdiği hayır eserleri ve imaretleri vardır. Bunların giderleri için de birçok vakfiyeler tayin etmiştir.*”⁹⁸⁷ kaydını düşer. Mahmud Paşa'yı diğer vezirlerin takip ettiği bu devirde vücuda getirilen bu yapıların masraflarının karşılanması için fiziksel olarak yakın noktalara irili ufaklı ticaret merkezleri kurulmuş ve gelirleri kamuya hizmet eden bu binalara

⁹⁸² M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, 4. Baskı, Ankara 1991, S.61

⁹⁸³ Halil İnalçık, “İstanbul Bir İslam Şehri”, Çeviren İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi*, Cild IX, İstanbul 1995, s..254.

⁹⁸⁴ Halil İnalçık, İstanbul'un Yeniden İnşası... s.220.

⁹⁸⁵ Gös Yer.

⁹⁸⁶ Halil İnalçık, İstanbul'un Yeniden İnşası... s.220.; Aşık Paşazade Mahmud Paşa'nın eserleri hakkında şu bilgiyi kaydetmektedir “*Mahmud Paşa'nın eserleri: İstanbul'da bir imaret ve yanında bir medrese ile Sofya'da bir Cuma mescidi yaptı. Vakıflarının cümlesinden Medine-i Resul'ün fakirlerine, âlimlerine, peygamber mescidinin kapıcılarına ve kandil yakanlarına yılda bin filori belirledi. Her yıl gönderirler ve bu meblağ ulaşır. Ayrıca Medine-i Resul'de, Resulullah'm ruhu için her gün bir hatim okunur.*” Bkz. Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s.289.; Mahmud Paşa vakfında görev aldığını “... muhasebe-i evkafını gördüm...” diyerek belirten 16. Yüzyıl tezkirecilerinden Aşık Çelebi “...vücut-ı berden bir nesne yokdur ki anuñ vakfından aña sarf olunmaya. Haremeyn-i şerefeyn'de mezahib-i erba'a üzre medarisi vardır ve hayrat u hasenatı (B171b) vafirdür. 'İlm ü dirayetde sür'at-i iz'anı (F229b) bir mertebede imiş ki umur-ı garibe 'alem-i zihnde sür'et-pezir olmadan bunuñ ayine-i kalbinde mürtesem ve le'al-i hayal henüz dest-i hakkak-ı lisanla süfte olmadan bunuñ rişte-i kabülünde muntazam olur imiş. Billur-ı tab'ı eyle saf imiş ki mihr-i feyzine mukabil itdüğü gibi iltima'-ı şu'a' ile penbe-i name suzan olur imiş ve noktalardan şerer feşan olur imiş. Ve züccac-ı hatırı eyle şeffaf imiş ki mihr-i asman 'alem-i efkara henüz pertev salmadan bunuñ seraçe-i derunında dirahşan olur imiş. Cah u rütbetde hem vezir-i azam hem beglerbegi imiş; hâsları seksen kerre yüz biñ akça imiş. Semahat u sahaveti öyle imiş ki medresesin (A231a) bina itdükdün sonra her gelen danışmende iki dül-bend ve bir suf ve bir tonlık iskarlat çuka ve biş yüz nakd akça virürmiş ve her cum'a gicesi (P238b) ta'am-ı 'am tertib idüp nohud daneleri kadar zer ü sim habbeler idüp pilavuñ içine katar imiş. Nasibüñde var ise kaşıguñda çıkar dir imiş, tali'ü'n-naşib hazırlar behremend olur imiş.” Bkz. Aşık Çelebi, *a.g.e.*, s.457-458.

⁹⁸⁷ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s.91.

bağlanmışır⁹⁸⁸. İstanbul'un yeni gelişimi bu nüvelerin etrafında gerçekleşmiş ve bugün hala kurucularının isimleri ile anılan yerleşim yerleri oluşmuştur⁹⁸⁹. Bunun en güzel örneklerinden biri muhtemelen günümüz İstanbul'unun Mahmutpaşa semtidir. Mahmud Paşa vakfını burada kurmuş ve zaman içerisinde burası İstanbul'un en önemli noktalarından biri olmuştur. Devlet adamlarının İstanbul'un çeşitli bölgelerine kendi isimleri ile vakıflar kurduğu bu dönemde⁹⁹⁰ Mahmud Paşa Vakfı ve gelirleri için kurulan ticari binalar oldukça büyük bir yekûn oluşturur⁹⁹¹. Fetih sonrasında İstanbul'un bir Türk şehrine dönüşmesinde en büyük rolü oynayan bu yapılar, yukarıda belirtildiği gibi bir noktada devlet adamları tarafından Sultan'ın isteği üzerine kuruluyordu. Sultan da temeli yardımlaşmaya dayalı bu oluşumun içerisindeydi⁹⁹².

Günümüze ulaşan eserlerden Mahmud Paşa vakfının imparatorluğun birçok yerine dağıldığı anlaşıyor. İstanbul'da bugün kendi adıyla anılan semtte kurulan (yapılan) vakıf; İstanbul, Edirne, Ankara, Hasköy ve Bursa'da yaptırılan müsakkafatla desteklenmiştir⁹⁹³. Paşa'nın vakfiyesi halen bulunmamasına rağmen vakıf, tahrir defterindeki özetler Mahmud Paşa vâkıfını aydınlatmaktadır⁹⁹⁴. Mahmud Paşa vakıfları hakkında 1546 yılında İstanbul mahallelerinde bulunan cami ve

⁹⁸⁸ Halil İnalçık, a.g.m., S.220

⁹⁸⁹ Gös. yer.

⁹⁹⁰ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Ankara 2002, s.437.

⁹⁹¹ İdris-i Bitlisi *Heşt Behişt VII. Ketibe*'de, Mahmud Paşa Vakıfları için "Bu cümleden olarak, Konstantiniyye şehrinin ortasındaki camiye ve hankahı müstemil olan bir külliye zikredilebilir. Bu hayır binaları güzellik ve çekiciliğiyle yüksek himmet semasına yükselmiştir. (389a) Caminin önünde kevseri andıran bir havuz ve etrafında muhtelif ağaçlar olup, herkese huzur veren bir mahal olmuştur. Medresesi ile hankah ve ribat ile misafirlere tahsis edilen mekân, makbul ve faydalı olup, ilmi vazifeliilere erzak ve ta'amlar burada sürekli çıkmıştır. Öyle ki, o buk'anın giderleri mufasssalar aşağıdaki gibi olup, bu hayır imaretlerinin günlük masrafları yaklaşık 1.000 akçe-i Rumidir. Buna göre; Konstantiniyye'de Vaki Cami Hatip: 25 Akçe, İmam: 15 Akçe, Hafızlar ve Kari'ler: 30 Akçe, Sofya Camii Hatip: 12 Akçe, İmam: 6 Akçe, Hafızlar ve Kari'ler: 10 Akçe, Konstantiniyye'deki Medrese Müderris: 50 Akçe, Talebe: 36 Akçe, Edirne Yakınlarındaki Medrese Müderris: 20 Akçe, Talebe: 18 Akçe. Rum ülkeleri etrafında, Sofya şehri Cami-i Kebir'i ve Edirne kurbunda vaki medreseyi şamil her çeşit hayratı sırf Allah rızası için yapmıştır ...". Bkz. İdris-i Bitlisi, a.g.e., s.91.

⁹⁹² Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyeleri hakkında bk. Kayoko Hayashi, "Fatih Vakfiyelerinin Tanzim Süreci Üzerine", *Belleten*, C. LXXII, Sayı 263, s.74-79.

⁹⁹³ Ahmet Köç, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümerâ Vakıfları Ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları Ve Ankara Örneği", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.86.

⁹⁹⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III (1451-1481), Baha Matbaası, İstanbul 1973, s.33.; Mahmud Paşa vakfının çeşitli yıllara ait muhasebe defterleri günümüzde zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Arşiv kayıtlarından ulaştığımız İstanbul'da Mahmud Paşa-yı Veli Evkafı'nın muhasebe defteri üzerinde "Muhasebe-i Evkaf- şerif merhum ve mağfürun Leh Mahmud Paşa-yı Veli, er-rahmatül mübarek..." ibaresi yer almaktadır. Bkz. BOA, EV.HMH.d 08969.

mescitlerin ilk ve ek vakfiye özetlerine yer veren bir tahrir defteri Başkanlık Osmanlı Arşivi No:25/32'de bulunmaktadır⁹⁹⁵. Bu vesikadan Paşa'nın vakfiyeleri üzerine araştırma yapan Süheyl Ünver defterin ortaya çıkması ile bilinenden çok daha fazla Mahmud Paşa hayratının olduğunu ortaya koymuştur⁹⁹⁶. Tahrir defterine geçirilen bu özette, vakfiye tarihi H.878 (1473) ve vakfiyeyi onaylayan devlet yetkilisi Kadı Asker Ali b. Yusuf il-Fenari görülmektedir⁹⁹⁷. Bu önemli vesika Mahmud Paşa'nın günümüze ulaşmasa dahi imaret ve mektebinin olduğunu, Rumeli ve Anadolu'da medrese, mektep ve mescitlerin varlığını; İstanbul ve Hasköy'deki Medresesine gönderdiği ve verdiği kitapların cinsi ve adedini, İstanbul ve Hasköy'deki medresesinin kadrosunu, İstanbul'daki imaretinin kadrosunu Hasköy'deki cami ve kadrosunu, Bursa ve Sofya'daki cami kadrosunu, Bursa'daki han ve mescidin kadrosunu ve yine Ankara'daki bedesten, cami ve kadrosunu bize bildirmektedir⁹⁹⁸.

Bahsi geçen vesikada, yer alan vakfiye⁹⁹⁹ özeti niteliğindeki metinde vakıftan kimlerin faydalanabileceği belirtilmiştir. Dipnotta metnini verdiğimiz vakıf şartına göre salih kimselere, Medine halkına (fukarasına), ilim yapanlara, ihtiyaç sahiplerinin faydalanmasının yanı sıra vakıf gelirlerinin müsait olduğu takdirde Edirne'de bir cami yaptırılması ve masraflarının karşılanması istenmektedir. Metnin sonunda mütevellî¹⁰⁰⁰ olarak "*Haliya mütevellî Ali Bey' dir.*" yazmakta ve 953 tarihi verilmektedir.¹⁰⁰¹ Mütevellî Mahmud Paşa'nın kendisinden kısa bir süre sonra ölen

⁹⁹⁵ Süheyl Ünver, "Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", *Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı*, Vakıflar Dergisi Sayı 4, Ankara 1958, s.65.

⁹⁹⁶ Gös. yer.

⁹⁹⁷ Süheyl Ünver, a.g.m., s.76.

⁹⁹⁸ Gös. yer.; İstanbul Mahmud Paşa-i Veli Medresesi tadilat masraflarına ilişkin H.1197 tarihli muhasebe kayıtları için bkz. BOA, EV.HMH.d 6404.; Mahmud Paşa-yı Veli Medresesi talebelerinin teşekkürlerine dair bir arşiv kaydı için bkz. BOA, Y.PRK.AZJ, No: 29-93.

⁹⁹⁹ Vakıf hükümleri vakfiye denilen bugünkü tarzda tüzük diyebileceğimiz yazılı bir belgede yer alırdı. Vakfiyelerde vakfedilen mallardan kimlerin faydalanacağı, gelirin nasıl paylaştırılacağı vakfedenin iradesi ile yer alır ve mahkemece onaylanırdı. Bkz. Ahmed Akgündüz, a.g.m., s.453.

¹⁰⁰⁰ Vakfın vakfiyedeki şartlara ve şer'i hükümlere göre işleyişini idare etmek için görevlendirilen kişilere mütevellî denirdi. Bkz. Ahmed Akgündüz, a.g.m., s.454.

¹⁰⁰¹ "Şart-ı vâkıf-ı merhûm tevliyet-i ebnâya ve ebnâ-i ebnâya ve ba'del inkirâz ezhed-i ebnâ-i ütekâya ve ba'del inkirâz ezhed-i ütekâya ve ba'del inkirâz evra-i ebnâ-i ebnâ-i ütekâya batnen ba'dehü batn ve ba'del inkirâz Padişâh-ı âlem penâha mufevvaz olup tevliyete lâıyk bir sâlih kimesne nasboluna ve mahsul-i evkaf evvelâ rakabate ve meremmât-i usul-i evkafa sarf olunup baki kalan şart-ı vâkıf muktazâsınca mesârif-i mu'ayyene ve vezâif-i mukarrerelerine sarf oluna ve Medine-i Münevvere fukarasına yılda bin sikke flori irsal oluna ve tevliyet-i mezbure ütekâ ve yahut ecnebi elinde olduğu takdirde cihet-i tevliyet yevmî 50 akçeden ziyade olmya. Ve vâkıf-ı mezbur şart eylemiş ki zevâid-i

oğlu Ali Bey¹⁰⁰² olmalıdır¹⁰⁰³. Mütevellinin evlat ya da akraba arasından seçilmesinin uygun olacağı görüşü¹⁰⁰⁴ dikkate alınarak genelde bu kişilerin yakın akrabadan seçildiklerini biliyoruz.

Yine bahsi geçen vesikada Mahmud Paşa ile ilgili olan kısmın sonunda vakıf şartları arasında yılda iki kişinin hacca gitmeleri için dört bin akçe, iki kişiye Hz. Peygamber'e (SAV) salat getirmeleri için günde dört akçe ve bir kişiye günde bir akçe verilerek yılda otuz gün oruç tutması yer almıştır¹⁰⁰⁵. Dipnotta verdiğimiz metinde görüleceği üzere şartların mümkün olması durumunda mütevelliden emlak alıp vakfa dâhil etmesi de istenilmektedir. Bununla Türk İslam vakıf ruhuna uygun bir şekilde vakfın devamlılığının sağlanması ve gelir ve gücünün artmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Dönemin ikinci adamı Mahmud Paşa yukarıda belirttiğimiz gibi İstanbul'da şehirleşmenin çarkı devlet adamlarının başında gelmektedir. Nitekim Mahmud Paşa çarşısı 260 dükkânı ile bütün şehrin en canlı ticaret merkezi olarak görülür¹⁰⁰⁶.

Vakıflar tarafından vücuda getirilen yapıların en gelişmiş hali külliyelelerdir¹⁰⁰⁷. Fatih dönemi külliyelelerine en güzel örneklerden birini teşkil eden Mahmud Paşa

evkaf cem' olup bir cami-i şerif bina etmeğe kifayet ettiği takdirce mahrusa-i Edirne'de bir cami-i şerif bina olunup eğer dahi ziyade zevâyid-i evkaf kalursa her zamanda zevâyid-i evkafdan rakabat için yüz bin akçe mazbut ve mahfuz durup eğer mezkûrattan ziyade zevâyid-i evkaf baki kalursa mütevellî-i evkaf işbu mertebe-yi ahirede baki kalan zevâyitten vâkıfun ütekâsmıdan ve ebnâ-i ütekâsından müstahak olanlara ve sulahâ-i chl-i ilimden olan kimesnelere birer mikdar nesne tâyin etmek tecviz etmiştir. Ve vâkıf-ı mezbur şart eylemiştir ki vakfiyyesinde tâyin olunan hizmetün her hangisi olursa ütekâsından müstehak kimesne mevcut olduğu takdirce ahar kimesneye verilmeye. Vaka'a fi evâsıt-ı şehr-i saferi'l-muzaffer min şuhur-i sene semane ve seb'ine ve semane mi'e. Hâliyâ evkâf-ı mezburenin müsaadesi olup şart-ı vâkıf muktezâsınca mahrusa-i Edirne'de cami-i şerif olunup ve her zamanda yüz bin akçe mahfuz olunduktan sonra her senede şart-ı vâkıf muktezâsı üzre ülemaya ve fukaraya kısmet-i âdile üzere vazife tâyin olunmağa müsaade eder. Zevâyid-i evkafdan her senede yüz bin akçe mikdarı mahsul baki kalıyor. Haliya mütevellî Ali Bey' dir." Bkz. Süheyl Ünver, a.g.m., s.74.

¹⁰⁰² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C.3, s.925.

¹⁰⁰³ Theoharis Stavrides, *a.g.e.*, s.265.

¹⁰⁰⁴ Nazif Öztürk, "Mütevellî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul 2006, s.217.

¹⁰⁰⁵ "Şart-ı vakıf-ı mezbur budur ki her yılda iki nefer kimesneye hac için dörder bin akçe verile. Ve her iki nefer kimesneye salat için günde dörder akçe verile. Ve bir kimesneye günde bir akçe verilüp, yılda otuz gün oruç tutar ve mesarif-i mezbureden kalanın mütevellî iki bölüp nısfını fukaraya ve mesakine vere. Ve nısf-ı aharın vakf-ı mezbûrun rakabesine bi-ka-der-il hâce sarfede. Ve rakabeden zayid kalursa mütevellî bazı emlak alup vakfa ilhak eyleyup gallesini fukaraya ve mesakine sarf eyliye ve merhum-u mezbûrun imaretine kim mütevellî olursa vakf-ı mezbûra mütevellî ola. Haliya mütevellî Ali Bey. (Sene 953) " Bkz.Süheyl Ünver, a.g.m., S.75.

¹⁰⁰⁶ Halil İnalçık, İstanbul'un Yeniden İnşası... s.223.

¹⁰⁰⁷ Nazif Öztürk, Osmanlı Döneminde Vakıflar..., s.436.

külliyesi 1462 yılında tamamlanmıştır¹⁰⁰⁸. Külliyelerin merkezlerinde camiler bulunurdu¹⁰⁰⁹. Mahmud Paşa külliyesi; cami, türbe, çifte hamam, han, medrese, imaret, sıbyan mektebi ve bir mahkemeden oluşmaktaydı¹⁰¹⁰. Bilindiği üzere külliyeler yeni fethedilen yerlerde İslam mimarisinin sergilenmesi, insanların bir şehir medeniyetine ulaşması, medresede ortaya çıkan bilginin halka aktarılması, toplumda kültür birliği için önemli bir yere sahiptiler¹⁰¹¹. Mahmud Paşa külliyesi bu açıdan bakıldığında bünyesinde yer alan yapılar ile yeni fethedilen şehrin Türk mimarisi ile bezenmesine sunduğu katkının yanı sıra ticaretin gelişmesine sağladığı olanak ve halka sunduğu sosyal imkân ile de göze çarpmaktadır.

Büyük camilerin külliyelerin ana yapıları¹⁰¹² olduğu bu dönemde Mahmud Paşa vakfı külliyesi içerisinde esas binanın da Mahmud Paşa Camisi olduğu görülür¹⁰¹³. Arapça kitabesine göre 1463 yılında tamamlanmış,¹⁰¹⁴ İstanbul'un en eski manevi mekânlarından Mahmud Paşa cami bugün halen kullanımdadır. Osmanlılarda cami gibi yapıların yapılmasında hiyerarşik bir düzen takip edildiği bilinmektedir. Bu düzene göre Sultan'ın yaptırdığı camiden daha büyüğünü, ihtişamlısını yaptırmak yasaktı. Sultandan sonra en büyük camii baş vezir yâda vezirler tarafından yaptırılabilirdi ve bunun içinde Sultanın yazılı müsaadesi gerekliydi¹⁰¹⁵. Caminin yapım yılı olan 1463'de gücünün doruklarında olan Mahmud Paşa'nın, Sultan'dan sonra en kudretli eseri vücuda getirmesi muhtemel görünüyor. Ekrem Hakkı Ayverdi Mahmud Paşa'nın camisine 600.000 akçelik vakıf bağladığını söylerken vezirler ölçeğinde bu meblağın hayli yüksek olduğuna dikkat çeker¹⁰¹⁶. Günümüzde caminin haziresinde, Mahmud Paşa'nın kesmetaştan sekiz köşeli türbesi, lacivert ve firuze çini kakmalarla gayet gösterişli bir halde bulunmaktadır¹⁰¹⁷. Ayrıca mahkemelerin camiler içerisinde olduğu bu dönemde Vezir-i Azam Mahmud Paşa Camii avlusunda Paşa

¹⁰⁰⁸ Halil İnalçık, *İstanbul'un Yeniden İnşası...*, s.223.

¹⁰⁰⁹ Nazif Öztürk, *Osmanlı Döneminde Vakıflar...*, S.437

¹⁰¹⁰ Filiz Gündüz, "Mahmud Paşa Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.380.

¹⁰¹¹ Nazif Öztürk, *Osmanlı Döneminde Vakıflar...*, s.436.

¹⁰¹² Halil İnalçık, *İstanbul'un Yeniden İnşası...*, s.255.

¹⁰¹³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.446.;

¹⁰¹⁴ Filiz Gündüz, *a.g.m.*, s.380.

¹⁰¹⁵ Halil İnalçık, *İstanbul'un Yeniden İnşası...*, s.254-255.

¹⁰¹⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.450.

¹⁰¹⁷ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, 2. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004, s.577.

tarafından yaptırılan bir mahkemenin bulunduğu bilinmektedir ve Halil İnalcık bu mahkemenin döneminde en göze çarpanı olduğunu söylemektedir¹⁰¹⁸. Fakat divan kayıtlarında Mahmud Paşa Mahkemesi adı ile yer almasına rağmen mahkemenin cami içerisinde bir kurum mu yoksa bağımsız bir yapı olarak mı inşa edildiği tam olarak bilinmemektedir¹⁰¹⁹.

Külliye içerisinde yer alan Mahmud Paşa imareti ve sıbyan mektebi günümüze ulaşmamıştır¹⁰²⁰. Fakat varlıkları tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır¹⁰²¹. Bazı araştırmacılar imaretinden için Sultan külliyesi boyutlarında demekle büyüklüğüne dikkat çekerler¹⁰²². Yine külliyeye dâhil çifte hamam İstanbul'un en eski hamamlarından olmakla beraber erkekler kısmı günümüze ulaşmasına rağmen kadınlar kısmı Sultan II. Abdülhamit zamanında Abud Efendi adlı Suriyeli bir tüccar tarafından satın alınıp yıktırılmıştır¹⁰²³. Ekrem Hakkı Ayverdi eserinde bu hamam için “İstanbul'un, belki bütün devirlerinde gördüğü en büyük ve musanna' hamamlardan biridir¹⁰²⁴.” demektedir. Hamam, kitabesine göre 1476 yılına konumlanmaktadır¹⁰²⁵. Bu hamamdan başka Mahmud Paşa'nın saray hamamı iken sonradan her yıl iki kişinin hacca gönderilmesi, iki kişiye namaz kılması oruç tutması şartları ile vakfettiği Şengül Hamamı'da Paşa'nın İstanbul emlaki arasında yer almaktadır¹⁰²⁶. Külliye dahil olan ve günümüze ulaşmasına rağmen mimarisi büyük anlamda bozulan, bugün ilgisiz ilaveler arasında kalan İstanbul Kürkçü Hanı'da Mahmud Paşa vakfı ile vücuda gelen eserler arasındadır¹⁰²⁷. Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul'un ilk ticari hanlarına örnek teşkil eden bu hanı mimari açıdan yine Mahmud Paşa Vakfı eseri olan Bursa'daki

¹⁰¹⁸ Halil İnalcık, *İstanbul'un Yeniden İnşası...*, s.249.

¹⁰¹⁹ Filiz Gündüz, a.g.m., S.381

¹⁰²⁰ Gös. yer.

¹⁰²¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., S.282

¹⁰²² Coşkun Yılmaz, *Düşten Fethe İstanbul*, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları No:28, İstanbul 2015, s.161.

¹⁰²³ Aziz Ogan, Mahmud Paşa Külliyesi, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu, İstanbul 1951, s.2.

¹⁰²⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.m., C.4, s.602.

¹⁰²⁵ Jhon Freely, *Ottoman Architecture*, Southampton, 2011, s.125.

¹⁰²⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.m. C.4, s.608.;

¹⁰²⁷ Semavi Eyice, “Kürkçü Hanı”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara 2002, s.570.

Fidan Han'a benzetmektedir¹⁰²⁸. Mahmud Paşa tarafından yaptırılan Fidan Han Bursa'daki ikinci büyük handır¹⁰²⁹.

Mahmud Paşa vakfını aydınlatan önemli belgelerden biri olan yukarıda bahsi geçen vakfiye özeti ışığında Ekrem Hakkı Ayverdi Mahmud Paşa'nın İstanbul Evkafını:

“1- Medrese civarında 11 dükkân 3384 akçe, 2- Bekar odaları mevki'inde 4 dükkân 720, 3- Balık Pazarı'nda 14 boyacı dükkânı 7068, 4 - Bunların karşısında 14 dükkân 2688, 5- Mahmud Paşa Mektebi karşısında 2 dükkân 324, 6 - 'İmaret yakınında 1 dükkân ve mahzen 300, 7- Medrese yakınında 35 ev ve höcre 8784, 8 - 'İmaret yakınında 9 ev 2556, 9 - Cami' bağçesinde 16 tahtani höcre 3840, 10- 'İmaret yakınında altı üstlü 13 höcre 4740, 11- Hayriüddin Paşa evi yakınında 13 höcre 2880, 12- Müsafirilere mahsus ahır yakınında 5 höcre 840, 13 - Cami' bağçesi 2000, 14 - Dükkânlarıyla beraber hamama yakın kervansaray 10700, 15 - 'Abdüselam Bey evkaafı içindeki zemin kirası, 16- Ayasofya vakıflarında zemin kirası, 17- Muhtelif iradlar 2160 olup yekunu 62312 akçedir; cem'an 33 dükkân, 44 ev, 47 höcre ve bir kervansarayla, zemin mukaata'alarından mürekkebirdir.”¹⁰³⁰ şeklinde çıkarmaktadır.

Osmanlı mimarisini aydınlatan değerli isim Ekrem Hakkı Ayverdi günümüzde halen değerini koruyan eseri *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*'nde Mahmud Paşa tarafından yaptırılan eserlere geniş yer verir. Mahmud Paşa evkafını İstanbul Evkafı, Evlada Bırakılan Evkaf, Bursa Evkafı ve Ankara Evkafı şeklinde inceleyen Ayverdi dipnotta gösterildiği üzere evkafı özetler¹⁰³¹.

¹⁰²⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.m., C.4, s.580.

¹⁰²⁹ Theoharis Stavrides, a.g.e., s.260; Jhon Freely, a.g.e., s.43.

¹⁰³⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.m., s.443.

¹⁰³¹ Evlada bırakılan evkaf; 18 - 'İmaret nezdinde çifte hamam 63000, 19 - Vâkıfın Cezeri Kasım Paşa Mahallesi'nde olan evi 5040, 20 - Başhane hissesi 660, 21 - Hamam yanında üç ev 1860, 22 - Höcreler 144, 23 - Hamam yakınında 50 dükkân 16700, 24 - Bunların karşısında 36 dükkân 10044, 25 - Hamam karşısında 12 höcre 2424, 26 - 'İmaret kılari yakınında 11 höcre 2040, 27 - Şengül Hamamı yanında zemin mukaata'ası-812, 28 - Müteferrik mukaata'alar 598, 29 - Vâkıfın evi yakınında bostan 5555 den 'ibaretdir. Hamamın kirası calib-i dikkatdir. Bunların yekûnu 108877 akçedir. Bundan sonra, Rumeli vilayetinde Edirne'de ve kariyelerde olanlar gelmekdedir. 30 - Edirne'de Debbâğlar Mahallesi'nde çifte hamam 20000, 31 - 'İsa Bey Mahallesi'nde Cebehane denilen altı üstlü evler 2500, 32 - Saruca Paşa Mahallesi'nde ev 360, 33 - Taşlık kurbünde müteferrik mukaata'alar 1670 ki cem'an 24530 akçedir. 34 - Silivri'ye tabi' Çatalca, Bosna , Martenek (3) kariyeleri 120000, 35 - Kırk Kilise'ye tabi' Has, Osmanlı,

Ayverdi'nin özetinden de görüldüğü üzere Mahmud Paşa vakıfları tek bir noktada toplanmamıştır. İmparatorluğun çeşitli noktalarına dağılarak halkın kullanımına sunulan bu yapılardan Ankara'daki bedesten günümüzde Anadolu Medeniyetler Müzesi olarak halen hizmet vermektedir¹⁰³². Bu vakfın Ankara'da ümera tarafından kurulan en büyük vakıf olduğunu söylemek mümkündür¹⁰³³. Enveri'nin Ankara'daki bedesteni için söyledikleri ilgi çekicidir “*Paşa, Engüri’de (Ankara) bir bezzazhane yaptı. Bu tezgahlarda dokunan ve sırma (istebrak) ile işlenen en iyi sof kumaşlar Doğu ve Batı’ya buradan giderdi.*”¹⁰³⁴. Bu dönemde Ankara sof üretimi ve ticaretinin yapıldığı önemli bir şehirdir¹⁰³⁵. Enveri'nin kaydı bedestenin bu ticari akış içerisinde önemine dikkat çeker niteliktedir. Halil İnalçık incelediği arşiv kayıtlarından bedestenin 93 hücreli büyük bir bina olduğunu ve koruma altında bulunması ile içerisinde kıymetli eşyaların saklandığı ticaretin kalbi bir mekân olduğunu söyler¹⁰³⁶.

Ankara'da bulunan bir diğer ticari mekân Penbe Han'dır. Ekrem Hakkı Ayverdi Penbe'nin pamuk manasına geldiğini ve hanın işleyişinde dolayı bu ismi almış olabileceği tahmininde bulunur¹⁰³⁷. Halil İnalçık bugün mevkii olarak Ankara

Kulaguzlu, Musuca kariyeleri 42600, 36 – Süleoğlu 5774, 37 - Hasköy'de hamam ve dükkanlar 13169, 38 - Hayrebolu'da Çene kariyesi 26000, 39 – Akçe Kızanlık (şimdiki Bulgaristan) da Mehler, Ulubeyoğlu ve Sofiler kariyeleri 61587. 40 - Drama'da Vidağışta kariyesi 35797, 41 - Güğercinlik (Tuna kenarında) de hamam ve dükkan 800, bunların yekûnu 305727 akçedir. Bursa emlakı; 42 - Han (Fidan Hanı) 49000, 43 - Han bitişiğinde dükkanlar 1000. Ankara emlakı; 44 - 102 göz bedestan 35000, 45 - Mûte'addid dükkan 14596, 46 - Kervansaray 4667, 47 - Başhane 2640, 48 - Bostan 555, bunlar da 56903 akçe tutar. Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.m., s.443-444.

¹⁰³² Fatma Sezgin Doğruer, “Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin Mekânsal ve Yapısal Özelliklerinin Önleyici Koruma Bağlamında İrdelenmesi”, *AMISOS*, Sayı 6, Cilt 4, 2019, s.48.

¹⁰³³ Ahmet Köç, “Osmanlı Klasik Dönem Ankara'sında Kurulan Ümerâ Vakıflarının Ekonomik Potansiyeli: Mahmud Paşa Vakıfları Örneği”, XVI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 2010, s.48.

¹⁰³⁴ Enveri, a.g.e., s.LXX.; Ayrıca Enveri Paşa'nın diğer eserlerine de değinmektedir “Mahmud Paşa, Edirne'de büyük bir hamam yaptı. Suyu cana can katan, havası gönüller açan Hasköy'ü (Bulgaristan Filipe civarı) bayındır hale getirerek, burayı adeta cennet bahçelerinden bir yer haline getirdi. Hasköy'de cami, hamam, saray, bahçe ve bostan yaptı. İstanbul'da çok güzel bir imaret yaptı. Asker ve halk herkes burada yer içerdi.” Bkz. Enveri, a.g.e., s.LXXI.

¹⁰³⁵ Halil İnalçık – Nejat Göyünç – Heath W. Lowry, *Osmanlı Araştırmaları-1*, İstanbul 1980, s.86.

¹⁰³⁶ Halil İnalçık – Nejat Göyünç – Heath W. Lowry, a.g.e., s.89.

¹⁰³⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.35.; Özer Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 2013, s.122.

At Pazarı'nda bulunan hanın 28 odalı ve yanındaki dükkânlarla beraber kiraya verildiğini söyler¹⁰³⁸.

Ekrem Hakkı Ayverdi 1973'de yayınlanan eserinde Ankara'da bulunan Kurşunlu Han'ın Mahmud Paşa tarafından yaptırıldığı bilgisini verir¹⁰³⁹. Fakat Halil İncalcık bu hanın Fatih'in diğer bir veziri Rum Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığını, ortaya koymuştur. İncalcık Mahmud Paşa vâkıfında 1546 tarihli tahrir defterini önemli bir kaynak olarak kullanan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bu defterde geçen kervansaray kaydını Kurşunlu Han olarak yanlış algıladığını söyler¹⁰⁴⁰.

Mahmud Paşa vâkıfının dağıldığı bir diğer şehir Edirne'dir. Bunlardan günümüze ulaşan BOA No:25/32'deki vesikada yer alan 1473 tarihli vakfiye özetinde geçen Edirne'de yaptırılmak istenilen caminin inşa edildiği görülmektedir.¹⁰⁴¹ Edirne Taşlık semtinde yaptırıldığı bilinen bu caminin arşiv kayıtlarından¹⁰⁴² zaman zaman tamirat gördüğü anlaşılmaktadır. Tayyip Gökbilgin bahsi geçen Taşlık Cami'nin Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey tarafından yapılan mescitten, Mimar Sinan tarafından çevrilmesi ile yapıldığını söyler¹⁰⁴³. Fakat Ekrem Hakkı Ayverdi caminin 1473 yılında yapıldığını Mimar Sinan'ın yeniden yapım sayılamayacak tadilatlar yapmış olabileceğinden bahsetmektedir. Yine burada Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey'in Taşlık Medresesi veya Ali Bey Medresesi adıyla anılan bir medrese kurduğu bilinmektedir¹⁰⁴⁴. Bu medrese günümüze ulaşmamıştır¹⁰⁴⁵.

Osmanlı tarih yazıcılığının nadir örneklerinden *Enisü'l-Müsâmirin*'¹⁰⁴⁶ın yazarı Abdurrahman Hibri Efendi Edirne Tarihini anlattığı bu eserde Edirne Debbağlar

¹⁰³⁸ Halil İncalcık – Nejat Göyünç – Heath W. Lowry, *a.g.e.*, s.89.;

¹⁰³⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.33

¹⁰⁴⁰ Halil İncalcık – Nejat Göyünç – Heath W. Lowry, *a.g.e.*, s.90.; Özer Ergenç, *a.g.e.*, s.123.

¹⁰⁴¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, C.3, s.222.

¹⁰⁴² Araştırmalarımız esnasında Osmanlı Arşivlerinde rastladığımız bir belgede Mahmud Paşa-yı Veli vakfından Edirne'de Taşlık isimli mahaldeki caminin tamiri için “*Edirne’de Taşlık nam mahalde ka’in cami-i şerifin muhtaç-ı tamir olan mahalinden lede 1- Osmani 120 gurus hasleyle ile 3.250 gurusâ masraflar icra ve ta’mir olundu.*” yazmaktadır. Belge detaylı bilgi için bkz. BOA, İ.ŞD. 67-3959.

¹⁰⁴³ Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne Ve Paşa Livası Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul 1952. s.322.

¹⁰⁴⁴ Gös. yer.

¹⁰⁴⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.231.

¹⁰⁴⁶ Mücteba İlgürel, “Enisü'l-Müsâmirin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, s.243.

seminde Mahmud Paşa tarafından yaptırılan bir çift hamamdan bahsetmektedir. Müellif eserinde hamamları anlattığı başlıkta ayakta olan eserlere ilişkin bilgi verdikten sonra harap ya da ortada olmayan eserleri anlatırken bu hamamdan bahsetmektedir¹⁰⁴⁷. 1600 civarına kadar işlek bir hamamken sonrasında tadilat görmeyen ve harap olmaya terk edilen hamam için Hibri 60 tellağın çalıştığını söylemektedir¹⁰⁴⁸. Ekrem Hakkı Ayverdi bu hamamı evlada bırakılan evkafta saymaktadır¹⁰⁴⁹.

Mahmud Paşa'nın çiftliğinin de bulunduğu bugün Edirne sınırları içerisinde yer alan Hasköy'de de Paşa'nın halka çeşitli yapılar bağışladığı eserler bulunmaktadır¹⁰⁵⁰. Ekrem Hakkı Ayverdi buranın Mahmud Paşa'nın hassı olması nedeniyle adının Hasköy olduğunu söylemektedir¹⁰⁵¹. Ayverdi burada Mahmud Paşa evkafı olarak cami, medrese, mektep ve hamamdan bahsetmektedir. Bugün Mahmud Paşa'nın yaptırdığı bu eserlerden sadece cami günümüze ulaşmakla beraber, onunda büyük bir kısmı tamamen yeniden yapılmıştır¹⁰⁵². Yukarıda bahsi geçen özet vakfiye niteliğindeki vesikada Süheyl Ünver, Paşa'nın burada yaptırdığı medresesine bağışladığı kitapların cinsi ve âdetine, medrese ve caminin kadrosuna ulaşmıştır¹⁰⁵³.

Osmanlılarda inşa edilen ulu camilere güzel bir örnek, bugün halen yapı bütünlüğü açısından büyük bir kısmı ayakta kalan ve Bulgar hükümeti tarafından müze olarak kullanılan Sofya Mahmud Paşa Cami'dir. Rumeli'de yapılan camilerin ölçü bakımından en büyükleri arasında yer alan bu cami Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır¹⁰⁵⁴. Sofya'daki Mahmud Paşa Cami'nin yapım yılı kesin belli

¹⁰⁴⁷ Tayyip Gökbilgin, *Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsamirin*, TTK Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.108.

¹⁰⁴⁸ Tayyip Gökbilgin, *Enis-ül Müsamirin* s.109

¹⁰⁴⁹ Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.443-444.

¹⁰⁵⁰ Theoharis Stavrides, *a.g.e.*, s.278.; Araştırmalarımız esnasında Osmanlı arşivlerinde H.1063 - 1074 tarihli bir muhasebe defterinde Paşa tarafından Hasköy'de bina edilen cami ve medresenin muhasebesi ile vakıf arazisinin ihtilafı hakkında bir kayda denk geldik. Bkz. BOA, EV.HMH.d 000127.

¹⁰⁵¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.281.

¹⁰⁵² Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s.281-282.

¹⁰⁵³ Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s.76.

¹⁰⁵⁴ Semavi Eyice, "Mahmud Paşa Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, s.179.

olmamakla beraber araştırmacılar bitiş tarihini 1490'a kadar götürebilmektedir¹⁰⁵⁵. Cami, Mahmud Paşa tarafından yaptırılan; 40 odalı bir medrese, kütüphane, kervansaray ve sebilden oluşan külliye'nin parçasıdır¹⁰⁵⁶. Evliya Çelebi camiyi *Koca Mahmud Paşa Eski Camii* adıyla zikretmiştir¹⁰⁵⁷. Bu büyük eserin Bulgaristan tarafından yıkılarak yerine opera binası yapılmak istenmesini arşiv kayıtlarından anlıyoruz. Araştırmalarımız esnasında BOA'da (HR.İM 71-37) rastladığımız belgeye göre 11 Nisan 1923 tarihinde Türkiye, bu yıkımdan vazgeçmesi için Bulgaristan Sobranyası nezdinde teşebbüste bulunmuştur¹⁰⁵⁸. Edirne Eski Cami'ne benzer bu dokuz kubbeli yapının içi müzeye çevrilirken mimari özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir¹⁰⁵⁹.

Sonuç olarak Mahmud Paşa vakfı ürettiği yapılar ile dönemin gözde şehri İstanbul'u ve diğer birçok Osmanlı şehirlerini Türk mimarisi ile bezerken ticarete ve sosyal hayata sağladığı katkı ile dönem ümerası vakıfları arasında en üst sırada yer alır. Mahmud Paşa vakfı üzerine (Ankara ile kısıtlı olmak üzere) bir doktora tezi hazırlayan Ahmet Köç, Mahmud Paşa vakfının 15. yüzyıl ümera vakıfları arasında gelir bakımından en üst seviyede getirisi olan vakıf olabileceğini söylemektedir¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁵ Maximilian Hartmuth, "Architecture, Change, and Discontent in The Empire of Mehmed II: The Great Mosque of Sofia, Its Date and Importance Reconsidered", Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hâtırasına Osmanlı Mimarlık Kültürü, Kubbealtı Yayınevi, İstanbul, 2016, S.337

¹⁰⁵⁶ Mehmet Tuğrul, *Balkanlarda Şehir Ve Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik Ve Sofya*, Doktora Tezi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi SBE, İstanbul 2020, s.79.

¹⁰⁵⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Cilt 2. Kitap, YKY, İstanbul, 2006, S.517

¹⁰⁵⁸ BOA, HR.İM. 71-37.

¹⁰⁵⁹ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, s.103-104.

¹⁰⁶⁰ Ahmet Köç, *a.g.e.*, s.86.

SONUÇ

II. Mehmed döneminde *Kul Sistemi* zirvesine ulaşmış, vezir-i azamlık başta olmak üzere önemli icra makamlarında devşirme kökenli kullar görev almaya başlamıştır. Devşirmeler kuvvetli uç beylerine karşı merkeziyetçi devletin kurulmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu kullar vücut özellikleri, zekâ ve yeteneklerine göre sarayda alınmaktaydılar. Burada bir süre eğitim görüp askeri ve idari birçok önemli kadroya gelebiliyorlardı. Mahmud Paşa'da devşirme sisteminin ürettiği II. Mehmed döneminin en önemli siyasi karakteridir.

Kökeni hakkında tartışmalar devam etmekle beraber kaynaklar Mahmud Paşa'nın Sırp, Hırvat, Leh, Rum yâda Bulgar olabileceğini söyler. Mahmud Paşa-i Veli menâkıpnamesinde babası Mihail adında bir kasap olarak geçer. Kaynaklarda Paşa'nın bir annesinin ve kardeşinin olduğu görülür. II. Mehmed'in Promodro Kilisesi'ni bağışladığı annesinin Hristiyan kadınlar arasında saygın bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Kardeşi Mihail Angelovic ise Sırbistan'da söz sahibi bir boyar olarak karşımıza çıkar. Dönemin Sırbistan politikasının baş amillerinden Mahmud Paşa kardeşinin gücünden ziyadesiyle faydalanmıştır. II. Mehmed döneminde Sırbistan'a yapılan dört seferden, sonuncusu bizzat Mahmud Paşa tarafından idare edilmiştir. Genel kabule göre Mahmud Paşa annesi ile beraber Novoberda'dan Semendire'ye seyahat ettiği sıra bir baskın esnasında Osmanlılara esir düşmüştür. Dolayısıyla Mahmud Paşa'nın annesi Sırp asıllıdır. Babası ise kaynaklarda daha çok Rum kökenli olarak anılır.

Kaynaklar Mahmud Paşa'nın sarayda eğitim aldığından bahseder. Osmanlı kronikleri onun eğitiminden, kendisini esir alan Mehmed Ağa'nın sorumlu olduğunu söyler. Enderun'da görev yapan Ata, Mahmud Paşa'nın enderunda eğitim alan ilk sadrazam olduğunu kaydeder. Türkçe ve Farsça divanının olması, bilime ve sanata olan düşkünlüğü Ata'nın kaydını teyit eder niteliktedir.

İstanbul'un fethi esnasında Mahmud Paşa, İshak Paşa ile beraber hareket etmiştir. II. Mehmed'in fetihten önce devlet adamlarına çektiği nutukta *İshak ve Mahmud* demekle Mahmud Paşa'nın adını anması fetih esnasında Sultan'ın gözdeleleri

arasında olduğuna işaret eder. Yine Mahmud Paşa'nın fetih esnasında Bizans İmparatoru'na elçi olarak gönderildiğini bilmekteyiz.

Osmanlı kronik yazarları genel itibari ile Mahmud Paşa'nın vezirlik makamına 1454 Sırbistan seferi sonrasında getirildiğini söyler. Enveri'de Mahmud Paşa'ya sunduğu eserinde bu tarihi verir. Fakat Paşa'nın vezir-i azamlık makamına getirildiği tarih konusunda kaynaklar fikir birliği içerisinde değildir. 1453 Çandarlı Halil Paşa'nın idamından sonra Mahmud Paşa'nın vezir-i azamlık makamına getirildiğini kaydedenler bulunmakla beraber yaptığımız araştırmalar sonucunda bizce en muhtemel tarih 1456 tarihidir. Bugün elde bulunan bilgiler ışığında 1456 yılında bir Zağanos Paşa sadareti ve Belgrad kuşatmasının başarısızlığı sonucunda Zağanos Paşa'nın görevden alınarak akabinde aynı yıl Mahmud Paşa vezaretinin başlaması muhtemel görünmektedir. Buradan çıkan bir diğer sonuç Osmanlı Tarihinde ilk devşirme Sadrazamın Mahmud Paşa değil Zağanos Paşa olduğudur.

Mahmud Paşa Osmanlı Devleti'nde görev aldığı süre boyunca büyük hizmetler vermiştir. Kaynaklara yansıyan ilk önemli görevi 1444 yılında Edirne'de yaşanan Hurufi isyanının bastırılmasında aldığı roldür. İstanbul'un fethinde de rol alan Mahmud Paşa'nın II. Mehmed'in Balkan politikasının başarıya ulaşmasında büyük katkısı vardır. Ayrıca Kuzey Anadolu Karadeniz şeridinin tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Eğriboz başta olmak üzere Ege Denizi'ndeki irili ufaklı birçok adanın fethedilmesi, Uzun Hasan seferi gibi nice savaşta Mahmud Paşa'nın Sultan'dan sonra başrolü oynadığı kaynaklarda yer alır.

Mahmud Paşa'nın birinci vezareti Osmanlı sadrazamlarında ilk defa uygulanan bir Türk Moğol geleneği ile çadırı başına geçirilmek suretiyle H.872'de (1467-1468) sonlanmıştır. Paşa'nın ilk vezaret süresi en az on iki yıldır. Nitekim İbn-i Kemal'de bu süreyi on iki yıl olarak verir. İlk vezaretin sonlanmasını hemen hemen tüm Osmanlı kronik yazarları Rum Mehmed Paşa'nın hilesine bağlar.

Mahmud Paşa vezaretten azledildikten sonra yerine İshak Paşa geçmiş Paşa ise Gelibolu Sancak Beyliği görevine getirilmiştir. 1470 Eğriboz seferinde bu makamda olan Paşa'nın adanın fethedilmesinde üstün başarısı göze çarpar. Kariyeri boyunca

çeşitli deniz savaşlarında yer alan Mahmud Paşa'nın denizciliği hakkında Tursun Bey onu büyük denizci Umur Bey'den *aferin* alacak şekilde diye tanımlar.

Mahmud Paşa'nın son katıldığı savaş olan Otlukbeli Savaşı onun tekrar vezarete gelmesine vesile olduğu gibi aynı zamanda Paşa için sonun başlangıcını teşkil eder. H.876'de (1472) tekrar vezir-i azamlığa gelen Paşa mevsim şartlarını öne sürerek seferi kısa bir süre için erteletmiş ve gerekli hazırlıkların yapılmasını sağlamıştır. Sefer esnasında II. Mehmed'in gözde devlet adamlarından Has Murad'ın bahtsız bir şekilde şehit olması savaş sonrası Uzun Hasan takibinin yapılmamasında rolü olması gibi nedenler üzerine 1474'de ikinci kez vezaretten indirilmiştir. İkinci vezaret süresini ortalama iki yıl hesaplamak mümkündür. Böylece Mahmud Paşa'nın toplam vezaret süresini en az 14 yıl olduğunu söyleyebiliriz.

Vezaretten ikinci kez azledilmesinden sonra devlette bilinen bir görev almayan Mahmud Paşa'nın katline giden yolculuğunda ilginç bir vaka bulunmaktadır. Şehzade Mustafa ile Mahmud Paşa'nın ikinci eşi arasında yaşanan aşk, Paşa'nın sonunu hazırlayan önemli bir etkidir. Osmanlı kroniklerinde üstü kapalı geçirtilen olay İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulduğu Mahmud Paşa'nın kızları tarafından verilmiş bir arizadan açıkça anlaşılmaktadır. Paşa'nın kızları bahsi geçen eşin Mahmud Paşa Eğriboz seferindeyken bir gece Şehzade Mustafa'nın annesinin evine gitmesi nedeniyle Paşa tarafından üç talak ile boşandığını söylemekle olayı açığa kavuşturmaktadır.

Batılı yazarların yanı sıra İdris-i Bitlisi'nin de içki ve eğlenceye düşkünlüğü ile tanıttığı Şehzade Mustafa ile Osmanlı halkı tarafından veli olarak anılan Mahmud Paşa arasında bu olaydan mütevellit Osmanlı kroniklerinede yansıdığı üzere bir düşmanlık bulunmaktadır. Fakat Paşa'nın katledilmesindeki ana etken bu ilişkiden ziyade Otlukbeli Savaşı sonrasında Şehzade'nin hastalanarak aniden ölmesidir. İncelediğimiz kaynaklar Mahmud Paşa'nın Şehzadeyi zehirlediğine dair bilgiler vermemektedir. Kaynakların ittifak ettiği nokta Mahmud Paşa'nın, Sultan tarafından Şehzade Mustafa'nın yasını tutmadığına dayanılarak Yedikule Zindanlarına hapsedilmesi ve Bosna Kralını serbest bırakması, Uzun Hasan takibinin yapılmamasında etken olması gibi gerekçeler üzerine katline ferman verilmesidir. Ölüm tarihi bazı Osmanlı

kaynaklarında 17 Temmuz 1474 bazılarında ise 17 Ağustos 1474 olarak geçmektedir. Kitabesinde ölüm tarihi H.879 (M. 1474) yazmaktadır.

Adni mahlası ile şiirler yazdığını bildiğimiz Mahmud Paşa'nın Türkçe ve Farsça iki divanı bulunmaktadır. Araştırmacılar Adni Mahmud Paşa'nın tezkireciler tarafından birinci sınıf bir şair olarak tanımlanmamasına rağmen yazdıklarının dönemin söz sanatını göstermesi açısından oldukça önemli olduğunu söylemektedirler.

Osmanlı kroniklerinde sık sık hayır işleri ile anılan Mahmud Paşa'nın vakıfları, II. Mehmed Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli noktalarına yayıldığı görülür. Kuşkusuz bunların en önemlileri İstanbul'da yer almaktadır. Yaptırmış olduğu eserlerin bugün bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ve dışında hizmet vermeye devam etmektedir. Bunların en önemlileri İstanbul'da Mahmud Paşa Cami, Ankara'da bedesten olarak inşa edilip günümüzde Anadolu Medeniyetler Müzesi olarak hizmet veren yapı, Edirne'de Taşlık semtinde halen halkın kullanımına açık olan Taşlık Cami, Bulgaristan Sofya'da cami olarak yapılmasına rağmen bugün Müze olarak kullanılan yapı olarak sayılabilir.

Osmanlı kroniklerinde yer alan kayıtlar Sultan'ın Mahmud Paşa'yı uzunca bir süre en güvenilir kulu olarak gördüğü yönündedir. Franz Babinger gibi batılı yazarların durumu fazla abartıp devrin neredeyse tüm başarılarının mimarını Mahmud Paşa olarak göstermeleri ne denli yanlış olursa Fatih dönemini onsuz anlamlandırmaya çalışmakta o denli beyhude olacaktır. Mahmud Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri devşirme sisteminin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Kendisinin esir edilmesi, sarayda eğitim görmesi, annesi ile kopmaması, hatta annesinin Sultan tarafından onurlandırılması ve almış olduğu birçok önemli görevin yanı sıra vezir-i azamlık makamına kadar yükselmesi devşirme sisteminin bir özeti niteliğindedir. Ayrıca ana dini Hristiyanlık olan devşirme Mahmud Paşa, eşine az rastlanır bir biçimde halk tarafından Allah dostu olarak benimsenmiş ve ölümünden sonra halk arasında bir menakıpname ortaya çıkmıştır. Menakıbın ortaya koyduğu çarpıcı gerçek, halkın Mahmud Paşa'nın katlini gayet haksız gördüğüdür. Mahmud Paşa'nın türbesi bugün halen İstanbul'da ziyaret edilen dini mekânlar arasındadır.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

BOA, EV.HMH.d 000127.

BOA, EV.HMH.d 6404.

BOA, EV.HMH.d 08969.

BOA, İ.ŞD. 67-3959.

BOA, Y.PRK.AZJ, No: 29-93.

BOA, HR.İM. 71-37.

Osmanlı Kaynakları

Anonim Tevarih-i Al-i Osman, F. GIESE Neşri, İstanbul 1992.

Aşık Çelebi, *Meş'a'irü's - Şu 'Ara*, Hazırlayan Filiz Kılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018.

Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Hazırlayanlar Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul 2003.

Bostanzade Yahya Efendi, *Tarih-i Saf!Tuhfetü'l-Ahbab*, Güncellenmiş Yeni Baskı, Nejdet Sakaoğlu, İstanbul 2016.

Çoban, Ahmet, *Hadikatü'l Vüzera Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2005

Enveri, *Düsturname-i Enveri (19-22. Kitaplar)*, Hazırlayan Necdet Öztürk, 2. Baskı, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2012.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8. Kitap 1. Cilt, YKY, İstanbul 2011.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l Ahbar*, C.II, TTK, Ankara 2003

Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Hazırlayan Nejdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevarih V*, 3. Baskı, Yalınlaştıran İsmet Parmaksızoğlu, C.5, Ankara 1992.

İbn-i Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter*, Hazırlayan Şerafettin Turan, 2. Baskı, Ankara 1991.

İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe*, TTK, 2. Baskı, Çeviri Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara 2019.

Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar*, Tercüman 1000 Temel Eser, İstanbul 1980.

Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu' Ara*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Hazırlayan Aysun Sungurhan – Eydurhan, Ankara 2009.

Kıvami, *Fetihname*, Hazırlayan Ceyhun Vedat Uygur, YKY, 2.Baskı, İstanbul 2018.

Latifi, *Tezkiretü's-Şu' Ara ve Tabsıratü'n-Nuzama*, Rıdvan Canım (İnceleme Metin), AKM Başkanlığı, Ankara 2000.

Lütfü Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Birinci Baskı, Hazırlayan Kayhan Atik, Ankara 2001.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan – Nüma Neşri Tarihi*, Hazırlayanlar, Faik Reşid Unat – Mehmed A. Köymen, TTK, C.1-2, Ankara 1949.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.3, İstanbul 1996.

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi, *Müneccimbaşı Tarihi*, Tercüman 1001 Temel Eser 37, İstanbul 1970.

Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, Hazırlayan Nihal Atsız (Üç Osmanlı Tarihi), Ötüken Neşriyat, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2011.

Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi*, Sadeleştiren Necdet Öztürk, 2. Baskı, İstanbul 2009.

Osmanzade Ahmed Taib, *Hadikatü'l Vüzera*, (Atatürk Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ahmet Çoban, Erzurum 2005.

Öztürk, Necdet, *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, TDAV, İstanbul 2000.

Ruhi, *Ruhi Tarihi*, TTK Belgeler, Halil Erdoğan Cengiz – Yaşar Yücel, Ankara 1992.

Sehi Bey, *Heşt Bihişt*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Hazırlayanlar Halûk İpekten - Günay Kut - Mustafa İsen - Hüseyin Ayan - Turgut Karabey, Ankara 2017.

Şükrullah, *Behcetü't-Tevarih*, Nihal Atsız Neşri, Üç Osmanlı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2011.

Tayyar-Zade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun*, 1. Baskı, Hazırlayan Mehmet Arslan, İstanbul 2010.

Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebul Feth)*, 1. Baskı, İlgi Kültür Sanat, Genel Yayın Yönetmeni Ahmet İzci, İstanbul 2014.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l Feth*, Hazırlayan Mertol Tulum, 1. Baskı, İstanbul, 1977.

Bizans ve Sırp Kaynakları

Dukas, *Bizans Tarihi*, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956.

Konstantin Mihailoviç, *Bir Yeniçerinin Hatıraları*, 1. Basım, Fransızcadan Çev. Nuri Fudayl Kıcıroğlu – Behiç Anıl Ekin, İstanbul 2013.

Kritovululos, *İstanbul'un Fethi*, 3. Baskı, Çeviren Karolidi Efendi, İstanbul 2011.

Sphrantzes, George, *The Fall Of The Byzantine Empire 1401-1477*, Translated by Marios Philippides, Amherst 1980.

Şahin Kılıç, *Bizans Kısa Kronikleri Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları (Kronik 54)*, 1. Baskı, İstanbul 2013.

Tetkik Eserler

Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.

Adivar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982

Afyoncu, Erhan, *Truva'nın İntikamı*, 8. Baskı, İstanbul 2016.

Akgündüz, Ahmed, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Ankara 2002.

Akgündüz, Murat, “Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna Hersek”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XVIII, İzmir 2003.

Akyol, İbrahim, “Fatih Sultan Mehmed Dönemindeki Edebi Çevreler”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Çankırı 2013.

Alphonse de Lamartine, *Cihan Hâkimiyeti (Türkiye Tarihi)*, Hazırlayan M. R. Uzmen, İstanbul 1974.

Alphonse de Lamartine, *Türkiye Tarihi*, C.2, Hazırlayan M. R. Uzmen, İstanbul 1977.

Anhegger, Robert, “Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser Mu’ali’nin Hünkarnamesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, I/1, İstanbul 1949.

Anhegger, Robert, “Hezarfen Hüseyin Efendi’nin Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Mülahazaları”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Sayı 10.

Arat, R. Rahmi, “Fatih Sultan Mehmed’in Yarlığı”, Uygur Alfabesi M. Cevdet Hayatı Eserleri ve Kütüphanesi, *Türkiyat Mecmuası VI.*, İstanbul 1937.

Armağan, Abdüllatif, “Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, Ankara 2011

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, 2. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004.

Ateş, Ahmed, “İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *Tarih Dergisi*, Yayıncı İstanbul Üniversitesi, Cilt 4, Sayı 7, İstanbul 1953.

Atsız, Nihal, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1949.

Avcioğlu, Doğan, *Osmanlı'nın Düzeni Türkler Tarihi 6. Kitap*, 1.Basım, İstanbul 2013.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III (1451-1481)*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.

Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, 7. Baskı, Oğlak Yayınları, İstanbul 2010.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınlar, Çeviren Coşkun Üçok, Ankara 1992.

Ballı, Hasan Hüseyin, *Fazlullah-ı Hurufi ve Hurufilik*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora), İzmir 2010

Banoğlu,N. Ahmed, *Camilerimiz ve Banileri Mahmud Paşa –Hayatı ve Şehadeti-*, Gür Kitabevi, İstanbul 1970.

Başar, Fahmeddin, “İlk Osmanlı Tarihçileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Yayın No:7, Ankara 1992.

Başkan, Yahya, “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul’a Nakledilen Nüfus”, *Tarih Dergisi*, Sayı 55 (2012/1), İstanbul 2013.

Bayır, Önder, “Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, Ankara 2002.

Baykal, Bekir Sıtkı, ”Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Ankara 1964.

Bayraktar, Osman – Alayoğlu,Nihat , “Günümüz Örgütleri İçin Yetenek Yönetimi Modeli Önerisi: Devşirme Sistemi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.51, Sayı 3, 2018.

Bostan, İdris, “Beylik’ten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar A. Fikri Yavuz – İsmail Özen, Meral Yayınevi, C.2, İstanbul 1972.

Ceylanlı, Şahin, “Osmanlı Ordusunun Bozuluşu ve Çöküşü”, Sosyoloji Konferansları (Journal of Economy Culture and Society), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1988.

Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi I.*, Cilt, 1. Baskı, TTK, Ankara 2010.

Cici, Recep, “Klâsik Dönemde Osmanlı Hukuk Düşüncesi: Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002.

Clot, Andre, *Fatih Sultan Mehmed*, 2. Baskı, Çeviri Necla Işık, İstanbul 1994.

Çağ, Galip, “16.YY Ortalarında Makedonya Topraklarının Durumu (1542 Tarihli İcmal Tahrir Kaydına Göre)”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 20, 2011.

Çelebioğlu, Cevat, “Konya Valisi İken Ölen Fatih’in Oğlu Mustafa’nın Suret’i Vefatı Hakkında Mühim Bir Kayıt”, *Konya Mecmuası*, Sayı 20-21.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

Demir, Abdullah, “Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, SD Yayınevi, C.1, Sayı 1, 2017.

Demircan, Yasemin, “Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti”, *Türkler*, Cilt 9, Ankara 2002.

Dirimtekin, Feridun, *İstanbul’un Fethi*, Zaman Kitabevi, İstanbul 1949.

Dimitriadis, Vasilis, “Devşirmenin Kökenleri Üzerine Düşünceler”, *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 49, Editör Elizabeth A. Zachariadou, Çevirenler Gül Çağalı Güven – İsmail Yerguz – Tülin Altınova, 2. Baskı, İstanbul 2000.

Emecen, Feridun, “Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya”, *Osmanlı Araştırmaları XXXIII*, İstanbul 2009.

Emecen, Feridun, “İstanbul’un Fethi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, Ankara 2002.

Emecen, Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 2. Basım, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Erdem, İlhan, “Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı”, *Ankara Üniversitesi OTAM*, Cilt 4, Sayı 4, Ankara 1993.

İlhan Erdem, Otlukbeli Sonrası Akkoyunlular (1473-1478), *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, Cilt 17, Sayı 17, Ankara 2005.

Eroğlu, Haldun, “Osmanlı-Sırp İlişkileri (1347-1521)”, *Ankara Üniversitesi OTAM*, Sayı 41, Ankara 2017.

Ertaylan, İsmail Hikmet, *Fatih Fütuhâtı I Bizans ve Karadeniz*, 1. Baskı, İstanbul 1953.

Ergenç, Özer, *Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 2013.

Erzen, M. Halil, “Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği Ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 59, Erzurum 2017.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Cilt 2. Kitap, YKY, İstanbul 2006.

Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü 1300-1923*, 1. Baskı, Çeviri Zülal Kılıç, İstanbul 2007.

Freely, Jhon, *Ottoman Architecture*, Southampton, 2011.

Gencer, Mustafa, “Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeş) Tasvirleri”, *Balkan Tarihi Cilt 2*, Burdur 2016.

Gögebakan, Gökner, *Doğu Anadolu’nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi, Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ankara 2002.

Gökbilgin, Tayyip, *Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Mûsamirin*, TTK Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965.

Gökbilgin, Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne Ve Paşa Livası Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul 1952.

Gülerer, Salih, “Türk Kültüründe Menakıbnameler ve Menakıbname Yazıcılığı”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XVI, : <http://dx.doi.org/10.14225/Joh383>, 2013.

Gündüz, Mustafa, “Enderun Mektebi ve Osmanlı’da Üstün Yeteneklilerin Eğitimi, Eğitime Bakış” *Eğitim öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı 37, Ankara 2016.

Hartmuth, Maximilian, “Architecture, Change, and Discontent in The Empire of Mehmed II: The Great Mosque of Sofia, Its Date and Importance Reconsidered”, *Ekrem Hakkı Ayverdi’nin Hâtırasına Osmanlı Mimarlık Kültürü*, Kubbealtı Yayınevi, İstanbul, 2016.

Hasan Rum Bey, *Ahsenüt Tevarih*, Farsçadan Tercüme Oktay Efendiyeve-Namık Musalı, Eser Dili Azerbaycan Türkçesi, Uzanlar Kopyalama Merkezi – ISBN: 978-605-030-641-5, Kastamonu 2017.

Hayashi, Kayoko, “Fatih Vakfiyelerinin Tanzim Süreci Üzerine”, *Belleten*, C. LXXII, Sayı 263.

Heath W.Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461–1583*, 3.Basım, İstanbul 2005.

Hinz, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran’ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, 1. Baskı, TTK, Ankara 1992.

İnalcık Halil – Göyünç Nejat – Lowry Heath W. , *Osmanlı Araştırmaları-1*, İstanbul 1980.

İnalcık, Halil - Oğuz, M., “Yeni Bulunmuş Bir Gazavat-ı Sultan Murad”, *AÜDTCF Dergisi*, C.VII, Sayı 1, Ankara 1949.

İnalcık, Halil, “İstanbul Bir İslam Şehri”, Çeviren İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi*, Cild IX, İstanbul 1995.

İnalcık, Halil, “Devlet Teşkilatında Kul Sistemi”, *Doğu Batı Makaleler II*, 3. Baskı, Ankara 2016.

İnalcık, Halil, “Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşaaı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 3, Samsun 1988.

İnalcık, Halil, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Cogito: Osmanlı Özel Sayısı*, Y.K.Y., İstanbul 1999.

İnalcık, Halil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler II*, 3. Baskı, Ankara 2016.

İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, 1. Baskı, TTK, Ankara 1954.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 16. Baskı, İstanbul 2003.

İnalcık, Halil, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, 54. Basım, İstanbul 2009.

İnan, Kenan, “Fatih Sultan Mehmed – İstanbul’un Fethi ve Etkileri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara 2002.

İnan, Kenan, “Klasik Devir Osmanlı Tarihçilerinde Kaynak Kullanma Usülleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.18, Sayı 29, 1996.

İsen, Mustafa, “Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 2002.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 1. Baskı, Yeditepe, C.2, İstanbul 2005.

Jorga, Nicolae, *Büyük Türk Fatih Sultan Mehmed*, Tercüme Nilüfer Epçeli, 1. Baskı, İstanbul 2018.

Josep Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1-2-3, Üçdal Neşriyat, 2003.

Karataş, Özgür Sadık, “Klasik Türk Müziği Eğitimi’nde Bir Saray Üniversitesi: Enderun Mektebi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2, 2014.

Karakuş, Zafer, *Tevki’i Mehmed Paşa’ya Göre Osmanlı Tarihi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992,

Kılıç, Remzi, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı – Akkoyunlu İlişkileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 14, Kayseri 2003.

Kılıç, Orhan, “Rumili Eyaleti’ne Bağlı Sancakların 18. Yüzyıldaki İdari Statüleri”, *Balkan Tarihi*, Cilt 1, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, Burdur 2016.

Koca, Salim, “Anadolu Türk Beylikleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Koçu, Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, 3. Baskı, İstanbul 2004.

Konukçu, Enver, *Otlukbeli Meydan Savaşı*, Erzican Valiliği Köylere Hizmet Götürme Yayınları, Ankara 1998.

Koyuncu, Aşkın, "Devşirme Tarihine Bir Derkenar: Bosna'nın İslamlaşması ve Osmanlı Terminolojisinde Potur ve Potur Oğulları Terimlerinin Anlamı," In *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir "Yalnız" İsim Bahaeddin Yediyıldız'a Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2015.

Köç, Ahmet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ümerâ Vakıfları Ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları Ve Ankara Örneği”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Köprülü, M. Fuad, İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Yayın No, 176, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983.

Köprülü, M. Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK, 4. Baskı, Ankara 1991.

Kufacı, Osman, Adni Divanı Ve Adni Divanında Benzetmeler, İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Kurtoğlu, Orhan, “Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler”, Bilig Dergisi, Sayı 38, 2006.

Küçük, Sabahattin, “Baki”, Türkler Ansiklopedisi, C.11, Ankara 2002.

Lokmacı, Süleyman, *Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili Ve Metin Tenkidi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi), Erzurum 2015.

Lord Kinross, The Ottoman Centuries, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2012.

Meral Salman Yıkmış, “Sözlü Tarihin Radikal Potansiyeli”, ViraVerita E-Dergi, Sayı 3, 2016.

Mirmiroğlu, Vladimir, Fatih Sultan Mehmed Devrine Ait Tarihi Vesikalar, Çituri Biraderler Yayınevi, İstanbul 1945

Ahmet Mumcu, Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, No:180, Ankara 1963.

Nagy, Káldy, “XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Merkezî Yönetimin Başlıca Sorunları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sayı 12, Ankara 1969.

Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi, Nihal Atsız Neşri, Türkiye Yayınları, İstanbul 1949.

Nizamü'l-Mülk, Siyasetname, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1941.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Osmanlı Topraklarında Hurufiler”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt 2, İstanbul 1998.

Ogan, Aziz, Mahmud Paşa Külliyesi, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu, İstanbul 1951.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuoyunun Oluşumuna Bir Örnek, Mmenakıb-ı Mahmud Paşa-i Veli,” *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler-2*”, Turhan Kitabevi, Baskı 2, Ankara 2004.

Oruç, Hatice, “15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara 2005.

Öden, Zerrin Günal, “Karamanoğulları Beyliği”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.6, Bölüm 36, Ankara 2002.

Özdemir, Serdar, *Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi*, 1. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2008.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, İstanbul 1994.

Öztürk, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Ankara 2002.

Pamuk, Bilgehan, “Güney Arnavutluk’ta Osmanlı Hâkimiyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ankara 2002.

Pinson, Mark, *The Muslims Of Bosnia-Herzegovina*, Harvard Middle Eastern Monographs, XXVIII, 1994.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, 1. Baskı, İstanbul 2015.

Sakin, Orhan, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 1. Baskı, İstanbul 2011.

Seyhan, Ayşe, “Osmanlı Kroniklerinin Işığında Bosna’nın Fethi”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C.4, Sayı 7, Temmuz 2018.

Sıtkı Baykal, Bekir, “Uzun Hasan’ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı – Akkoyunlu Harbinin Başlaması”, *Belleten*, C.XXI, Sayı 82, Ankara 1957.

Stavrides, Theoharis, *The Sultan Of Vezirs*, Leiden-Boston-Köln, ISBN 90 04 121064, 2001.

Şener, Abdulkadir, “Eski Hukukumuzda Göre Evladiye Vakıflarda Gelirin Taksimi”, *Vakıf Haftası Dergisi*, İstanbul 1995.

Tansel, Selahattin, Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, 1. Baskı, TTK, Ankara 1953.

Taşdelen, Sinan, Musannifek Alaaddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi, (Selçuk Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi), Konya 2007.

The Cambridge History Of Turkey –Volume 2, The Ottoman Empire As A World Power, 1453-1603, 1. Basım, Editörler: Suraiya N. Faroqhi - Kate Fleet, Çeviri: Bülent Üçpınar, 2013 Cambridge University Press, İstanbul 2016.

Tuğrul, Mehmet, Balkanlarda Şehir Ve Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik Ve Sofya, (Doktora Tezi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi SBE), İstanbul 2020.

Türkmen, İlhan, “Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri”, Asia Minor Studies Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, C. 3, Sayı 5, Kilis 2015.

Ulusoy, M. Çağatay, “Fatih Mahmud Paşa'yı Neden Öldürttü?”, Sancaktan Saraya Seçme Yazılar, İstanbul 2012.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa İle Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?”, Belleten, C.XXVIII, Sayı:112, Ankara 1964.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, TTK, Ankara, 1937.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı, TTK, 3. Basım, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, TTK, C. 1-2-3, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış Veya Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar Ve Bu Hususa Dair Vesikalar”, Belleten, Cilt XLI, Sayı 163, Ankara, Temmuz 1977.

Ünver, Süheyl, “Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri”, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Vakıflar Dergisi Sayı 4, Ankara 1958.

Yediyıldız, Bahaeddin, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, TTK, Ankara 2003.

Yılmaz, Coşkun, Düşten Fethe İstanbul, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları No:28, İstanbul 2015.

Younghee Lee, Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Dönemi'nde Vezir-i Azamlar ve Zağanos Paşa), (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Doktora Tezi), Ankara 2020.

Yücel, Bilal, Mahmud Paşa Adni Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Yücel, Yaşar, “Fatih’in Trabzon’u Fethi Öncesinde Osmanlı Trabzon Akkoyunlu İlişkileri”, Belleten, Cilt XLIX, Sayı 194, Ankara, Ağustos 1985.

Yücel, Yaşar, “Fatih’in Trabzon’u Fethi Öncesi Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri”, Belleten, C: XLIX, Sayı:194, 1985 Ankara.

Zeno, Caterino, “Seyahatname, 15. Yüzyıl İtalyan Seyyahların Gözüyle İran”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Sema Sertkaya, Ankara 2019.

Zinkeisen, Johann W., Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-2, Çeviri Nilüfer Epçeli, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

TDV İslam Ansiklopedisi

Afyoncu, Erhan, “Otlukbeli Savaşı”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.34, İstanbul 2007.

Aktepe, M. Münir, “Çandarlı İbrahim Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, İstanbul 1993

Akün, Ömer Faruk, “Ali Mustafa Efendi Maddesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.2, İstanbul 1989.

Akün, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.9, İstanbul 1994.

Aslan Ferhat -Doğan Enfel , “Mahmud Paşa Menkıbesi Üzerinde Dil Bilgisel Ve Halk Bilimsel Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Sayı 39, İstanbul 2008.

Beydilli, Kemal, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 44, İstanbul 2013.

Canım, Rıdvan, “Sehi Bey”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, İstanbul 2009.

Demirkent, Işın, “Kayser”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, Ankara 2002.

Djuric, Dıvna -Zamolo,”Belgrad”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul 1992.

Erkan, Mustafa, “Halimi(Lütfullah)”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.15, İstanbul 1997.

Erünsal, İsmail E., “Kasım Paşa Cezeri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001

Eyice, Semavi, “Kritovulos, Mikhael”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara 2002.

Eyice, Semavi, “Babinger Franz Alman Tarih ve Şarkiyatçı”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul 1991.

Eyice, Semavi, “Babinger, Franz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul 1991.

Eyice, Semavi, “Kürkçü Hanı”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara 2002.

Eyice, Semavi, “Mahmud Paşa Camii”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. Ek-2, Ankara 2019.

Faruk Harman, Ömer, “Matem”, İslam Ansiklopedisi, C.28, Ankara 2003.

Fayda, Mustafa, “Zimmî”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 44, İstanbul 2013.

Fotic, Aleksandar -Kiel, Machiel , “Semendire”, TDV İslam Ansiklopedisi,C.36, İstanbul 2009.

Günay, Hacı Mehmed, “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul 2012.

Gündüz, Filiz, “Mahmud Paşa Külliyesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2003.

Gündüz, Filiz, “Mahmud Paşa Külliyesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara 2003.

Hacısalıhoğlu, Mehmet, “Sırbistan”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.37, İstanbul 2009.

Heat W. Lowry-Feridun Emecen, “Trabzon”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, İstanbul 2012

Hedda Reindl-Kiel, “Rum Mehmed Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, İstanbul 2008.

İlgürel, Mücteba, “Enîsü’l-Müsâmirîn”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.11, İstanbul 1995.

İlgürel,Mücteba, “İstimalet”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul 2001

İnalcık, Halil, “II. Murad”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.31, İstanbul 2006.

İnalcık, Halil, “II.Mehmed” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara 2003.

İnalcık, Halil, “Rumeli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul 1979.

İpşirli, Mehmet , “Enderun”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul 1995.

İpşirli, Mehmet, “Ata Bey, Tayyazade”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul 1991

İpşirli, Mehmet, “Beylerbeyi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul 1992.

İpşirli, Mehmet, “Enderun”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul 1995.

İpşirli, Mehmet, ”Molla Abdülkerim Efendi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul 2005.

İsen,Mustafa, “Kınalızade Hasan Çelebi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara 2002.

Kefeli, Emel, “Lamartine Alophonse de”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara 2003.

Kefeli,Emel, Alphonse de Martine, TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara 2003.

Kiel, Machiel -Alexander, John , “Mora”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.30, İstanbul 2005.

Kiel, Machiel, “Midilli Maddesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul 2005.

Kiel, Machiel, “Niş”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.33, İstanbul 2007.

Kurt, Halil, “Sırbistan”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.37, İstanbul 2009.

Kut, Günay, “Âşık Çelebi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul 1991.

Küçükdağ, Yusuf, “Karamani Mehmed Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001.

Özcan, Abdülkadir, “Neşri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul 1991.

Özcan, Abdülkadir, “Devşirme”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul 1994.

Özcan, Abdülkadir, “Enveri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994.

Özcan, Abdülkadir, “İdris-i Bitlisi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.21, İstanbul 2000.

Özcan, Abdülkadir, “Düsturname-i Enveri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994.

Özcan, Abdülkadir, “Osmanzade Ahmed Taib”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.34, İstanbul 2007.

Öztürk, Nazif, “Mütevelli”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.32, İstanbul 2006.

Sevgi, Ahmet, “Latifi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara 2003.

Sümer, Faruk, “Karamanoğulları”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001.

Şakiroğlu, Mahmut H., “Angiolello Giovanni Maria”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1991

Tekindağ, Şehabeddin, “Mahmud Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara 2003.

Tulum, Mertol, ”Dursun Bey”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994.

Turan, Şerafettin, “Hoca Sadeddin Efendi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.18, İstanbul 1998.

Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazade”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, Ankara 2002,

Yaşaroğlu, M. Kamil, Musannifek Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.31, İstanbul 2006.

Yaşaroğlu, M. Kamil, “Molla Gürani”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.30, İstanbul 2005.

Yıldız, Sara Nur, “Şükrullah”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul 2010.

Yiğit, İsmail, “Kayıtbay”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, Ankara 2002.

EKLER

Ek Fotoğraf 1

Açıklama: Mahmud Paşa Camii bugün İstanbul'un Mahmutpaşa semtinde halka hizmet vermektedir.

Fotoğraf bağlantısı: https://tr.wikipedia.org/wiki/Mahmutpa%C5%9Fa_Camii

Ek Fotoğraf 2

Açıklama: Türbe bugün İstanbul'un Mahmutpaşa semtinde ziyaretçileri açık halde bulunmaktadır.

Fotoğraf bağlantısı: https://tr.wikipedia.org/wiki/Mahmutpa%C5%9Fa_T%C3%BCrbesi

Ek Fotoğraf 3

Açıklama: Edirne'nin Taşlık semtinde Mahmud Paşa vakfı ile yaptırılan Taşlık (Mahmud Paşa) Cami halka hizmet vermektedir.

Fotoğraf bağlantısı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/taslik--mahmut-pasa---cami>

Ek Fotoğraf 4

Açıklama: Mahmud Paşa tarafından Ankara'daki bedesten günümüzde Anadolu Medeniyetler Müzesi olarak halen hizmet vermektedir.

Fotoğraf Bağlantısı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekyer/anadolu-medeniyetler-muzes>

Ek Fotoğraf 5

Açıklama: Bulgaristan Sofya’da Mahmud Paşa tarafından yaptırılan büyük cami bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf Bağlantısı: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sofya_B%C3%BCy%C3%BCk_Camii